

Центр східноєвропейських наукових студій
East European Scientific Studies Center
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine
Південно-Східний науковий інститут у Перемишлі
South-Eastern Research Institute

ISSN 3041-1467 (Print)

ISSN 3041-1475 (Online)

AXIS EUROPAE ВІСЬ ЄВРОПИ

**ISSUE 6
ВИПУСК 6**

**Львів-Дрогобич, 2025
Lviv-Drohobych, 2025**

*Рекомендовано до друку
редакційною колегією збірника наукових праць "Вісь Європи"
(протокол від 21 березня 2024 р. № 1)*

Рік заснування: 2022.

Періодичність: 2 рази на рік (червень, грудень).

Вісь Європи / [головний редактор Л. Лазурко]. Львів-Дрогобич: Півсвіт, 2025. Випуск 6. 224 с.

Збірник розрахований на науковців, викладачів історії, аспірантів, докторантів, студентів й усіх, хто цікавиться історичним минулим.

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних і посилань.

У спеціальному випуску збірника "Вісь Європи" опубліковано матеріали Міжнародної наукової конференції "Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки" (Дрогобич, 7 березня 2025 р.).

Головний редактор: Лідія Лазурко – д.іст.н., проф.

Співредактори: Микола Галів – д.пед.н., проф.

Василь Ільницький – д.іст.н., проф.

Редакційна колегія:

Віктор Вернер – д.габ., проф. (Польща); Василь Гулай – д.політ.н., проф. (Україна); Тетяна Гуштан – д.е.н., доц. (Україна); Володимир Качмар – д.і.н., проф. (Україна); Ірина Кривошея – д.і.н., проф. (Україна); Костянтин Курилишин – к.і.н., проф. (Україна); Олег Малярчук – д.і.н., проф. (Україна); Володимир Наконечний – к.і.н., проф. (Україна); Олег Разиграєв – д.і.н., проф. (Україна, Польща); Ігор Соляр – д.і.н., проф. (Україна); Володимир Старка – д.і.н., проф. (Україна); Станіслав Стемпень – д.габ., проф. (Польща).

Збірник індексується в міжнародних базах даних: Google Scholar;

10.69550/3041-1475

Статті збірника прирівнюються до публікацій у виданнях України, які включені до міжнародних науково-метричних баз відповідно до вимог наказу МОН України від 17 жовтня 2012 р.

№ 1112 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 03.12.2012 р. № 1380).

Збірник зареєстровано Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення у реєстрі суб'єктів у сфері друкованих медіа (*рішення №1020 від 28.03.2024 р.*)

Наказом Міністерства освіти і науки України збірник включено до КАТЕГОРІЇ «Б» Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі «ІСТОРИЧНІ НАУКИ» (Наказ МОН України № 920 від 26.06.2024 р., додаток 6).

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційній сторінці видання

<https://ae.eessc.org.ua/index>

Засновник: Центр східноєвропейських наукових студій.

Видавець: Півсвіт.

Адреса редакції: Центр східноєвропейських наукових студій, вул. І. Тобілевича, 9, м. Львів, 79000.

тел.: +380673735535, e-mail: mykolahaliv79@gmail.com, eessc.org@gmail.com

***Recommended for publication
by the Editorial Board of the Axis Europae
(protocol dd. 21.03.2024 № 1)***

Year of establishment: 2022.

Frequency: 2 times a year (June, December).

Axis Europae / [chief editor Lidiya Lazurko]. Lviv-Drohobych: Posvit, 2025. Issue 6. 224 p.

This collection is meant for scholars, history lecturers, postgraduates, doctorants, students and all the readership interested in historical past.

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles, and are not responsible for the accuracy of the data and references.

Materials and reports of the International Scientific Conference "Science and Education of Ukraine in the Conditions of the Russian-Ukrainian War: Challenges and Tasks in the Context of National Security" (Drohobych, March 7, 2025) are published in this special issue of the "Axis Europae" journal.

Chief editor: Lidiya Lazurko, Doctor of History, Professor

Co-editors: Mykola Haliv, Doctor of Pedagogy, Professor

Vasyl Ilnytskyi, Doctor of History, Professor

Editorial Board:

Wiktor Werner, Doctor of History, Professor (Poland); **Vasyl Hulai**, Doctor of Political Sciences, PhD (History), Professor (Ukraine); **Tetiana Hushtan**, Doctor of Economics, Professor (Ukraine); **Volodymyr Kachmar**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Iryna Kryvosheia**, Doctor of Historical Sciences, Professor (Ukraine); **Kostiantyn Kurylyshyn**, PhD (History), (Ukraine); **Oleh Maliarchuk**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Volodymyr Nakonechnyi**, PhD (History), Associate Professor (Ukraine); **Oleh Razyhrayev**, Doctor of History, Professor (Ukraine, Poland); **Ihor Soliar**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Volodymyr Starka**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Stanisław Stępień**, Doctor of History, Professor (Poland).

**The collection is indexed in the international databases: Google Scholar;
10.69550/3041-1475**

The articles are equaled to publications in Ukrainian journals entered in international scientometric databases in accordance with the MES of Ukraine order dd. 17 november 2012 p.

No. 1112 (amended by the MES of Ukraine order dd. 03.12.2012 No. 1380).

The collection was registered by the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting in the register of subjects in the field of print media (decision No. 1020, dd. 28.03.2024).

Under the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the collection is included in CATEGORY "B" of the List of electronic professional publications of Ukraine authorized to publish theses of applicants for the degree of doctor and candidate of sciences in the field "HISTORICAL SCIENCES" (Order of the MES of Ukraine № 920 on 26.06.2024, Appendix 6)

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition

<https://ae.eessc.org.ua/index>

Founder: East European Scientific Studies Center

Publisher: Posvit.

Office address: East European Scientific Studies Center,
9, I. Tobilevych Street, Lviv, Ukraine, 79000.

tel.: +380673735535, e-mail: mykolahaliv79@gmail.com, eessc.org@gmail.com

© East European Scientific Studies Center, 2025

© Ivan Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine, 2025

© South-Eastern Research Institute, 2025

© Copyright by the contributors, 2025

ЗМІСТ

Віталій ТЕЛЬВАК

ОСВІТНЬО-НАУКОВА СКЛАДОВА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ
В РЕЦЕПЦІЇ СТЕПАНА ТОМАШІВСЬКОГО 8

Степан КОБУТА, Анна БІДНІК

УКРАЇНСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ ДОСВІД ВІЙНИ: ВІД ПІДПІЛЛЯ 1940-х
ДО ПЕРЕДОВОЇ 2020-х рр. 20

Юрій ПАЩУК

ВІД РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ ДО СТАНДАРТІВ НАТО:
РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ
У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ (1991 – 2024) 32

Василь ГУЛАЙ, Ірина ОХОТА

ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ МІГРАЦІЇ
УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ ДО ПОЛЬЩІ (2013 – 2021) 44

Парасковія ДВОРЯНИН

ПРОБЛЕМА ДРУГОЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В УКРАЇНІ
У ВИСВІТЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014 – 2022)..... 57

Леся КОЦУР

ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ:
БОРОТЬБА ЗА АВТОКЕФАЛІЮ 73

Михаїл ГРАНД, Олександра СВЙОНТИК

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ (2014 – 2024): ВІЗІЇ, КОНЦЕПЦІЇ, ПРІОРИТЕТИ 89

Микола ГАЛІВ, Ростислав БУРДЯК

ПУТІН І ГІТЛЕР: ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ
МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ (2014 – 2025)..... 108

Оксана МЕДВІДЬ, Іван СВЯСТИН

РЕАКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВТОВАРИСТВА НА ПОЧАТОК
ШИРОКОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ
НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ (2022) 131

Руслана ПОПП

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ СВІТОВОГО КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ (2022 – 2025) 141

Андрій ГРИВНАК

АНАЛІЗ ЗРУЙНОВАНИХ РЕЛІГІЙНИХ ПАМ'ЯТОК ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ 156

Оксана ЗЕЛЕНА

ДИНАМІКА НАСТРОЇВ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ
ЩОДО МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ (2022 – 2024)

(за результатами соціологічного моніторингу)..... 164

Віталій БЕНЧУК, Володимир ТРОФИМОВИЧ

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ПІДСУМКИ 2023 року 176

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, НОРМАТИВНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ ЩОДО СУЧАСНОЇ

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 197

Любов ШЕПТИЦЬКА, Олеся РЕМЕНЯК, Наталія ЗАХАРЧИН

КІБЕРАТАКА ЯК НОВІТНІЙ КОНФЛІКТ ТА ВАЖЛИВА ФОРМА

ГЛОБАЛЬНОГО ПРОТИСТОЯННЯ 215

CONTENTS

Vitalii TELVAK

EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC COMPONENT
OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE
IN THE RECEPTION OF STEPAN TOMASHIVSKY 8

Stepan KOBUTA, Anna BIDNIK

UKRAINIAN WOMEN WAR EXPERIENCE: FROM THE INSURGENT
MOVEMENT OF THE 1940S TO THE FRONTLINE OF THE 2020S 26

Yuriy PASHCHUK

FROM THE SOVIET MODEL TO NATO STANDARDS:
DEVELOPMENT OF THE METHODOLOGY FOR ORGANIZATIONAL
LEARNING IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE (1991 – 2024) 32

Vasyl HULAI, Iryna OKHOTA

DYNAMICS AND STRUCTURE OF EDUCATIONAL MIGRATION
OF UKRAINIAN STUDENTS TO POLAND (2013 – 2021) 44

Paraskoviya DVORIANYN

THE PROBLEM OF THE SECOND STATE LANGUAGE IN UKRAINE
AS COVERED BY THE UKRAINIAN MEDIA IN THE CONTEXT
OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014 – 2022) 57

Lesia KOTSUR

THE CHURCH-RELIGIOUS DIMENSION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR:
THE STRUGGLE FOR AUTOCEPHALY 73

Mikhail GRAND, Oleksandra SVIONTYK

ENERGY SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS
OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014 – 2024):
VISIONS, CONCEPTS, PRIORITIES 89

Mykola HALIV, Rostyslav BURDYAK

PUTIN AND HITLER: COMPARATIVE CONSTRUCTIONS
IN UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE (2014 – 2025) 108

Oksana MEDVID', Ivan SVIASTIN

THE REACTION OF THE INTERNATIONAL COMMUNITY
TO THE BEGINNING OF A LARGE-SCALE RUSSIAN INVASION
OF THE TERRITORY OF UKRAINE (2022) 131

Ruslana POPP

EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE WORLD CONGRESS
OF UKRAINIANS (2022 – 2025) 141

Andriy HRYVNAK

DESTRUCTION OF RELIGIOUS MONUMENTS IN DONETSK REGION
AFTER THE BEGINNING OF THE FULL-SCALE RUSSIAN INVASION 156

Oksana ZELENA

DYNAMICS OF STUDENT YOUTH SENTIMENTS IN THE CONTEXT
OF WAR REGARDING THE FUTURE OF UKRAINE (2022 – 2024)
(based on the results of sociological monitoring)..... 164

Vitalii BENCHUK, Volodymyr TROFYMOVYCH

THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: RESULTS OF 2023..... 176

Vasyl ILNYTSKYI

ORGANIZATIONAL, NORMATIVE, AND CONCEPTUAL FOUNDATIONS
OF UKRAINE’S MEMORY POLICY REGARDING
THE ONGOING RUSSIAN-UKRAINIAN WAR 197

Lubov SHEPTYTSKA, Olesya REMENYAK, Nataliia ZAKHARCHYN

CYBERATTACK AS A NEW CONFLICT AND AN IMPORTANT
FORM OF GLOBAL CONFLICT..... 215

УДК 930(477)(092)“19/20”:37(091)(477)
DOI 10.69550/3041-1467.6.326253

Віталій ТЕЛЬВАК

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: 0000-0002-2445-968X
Researcher ID: X-5320-2018

Vitalii TELVAK

PhD hab. (History), Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (telvak1@yahoo.com)

Бібліографічний опис статті: Тельвак, В. (2025). Освітньо-наукова складова повоєнного відновлення України в рецепції Степана Томашівського. *Axis Europae*, 6, 8–19. doi: 10.69550/3041-1467.6.326253

Bibliographic Description of the Article: Telvak, V. (2025). Osvitno-naukova skladova povoiennoho vidnovlennia Ukrainy v retseptsii Stepana Tomashivskoho [Educational and scientific component of the post-war reconstruction of Ukraine in the reception of Stepan Tomashivsky]. *Axis Europae*, 6, 8–19. doi: 10.69550/3041-1467.6.326253 [in Ukrainian]

**ОСВІТНЬО-НАУКОВА СКЛАДОВА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ
УКРАЇНИ В РЕЦЕПЦІЇ СТЕПАНА ТОМАШІВСЬКОГО**

Анотація. *Мета дослідження* – з'ясувати особливості інтерпретації Степаном Томашівським освіти та науки як чинників повоєнної відбудови життя українського народу. *Методологічне підґрунтя* становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і порівняльно-історичному методі, виходячи з принципів об'єктивності та історизму. *Наукова новизна* статті полягає у дослідженні малознаної проблеми розуміння С. Томашівським освіти і науки як чинників післявоєнної відбудови. У *підсумку* відзначено, що для С. Томашівського першочергова нормалізація освітнього та наукового життя була головною передумовою успішності повоєнного відновлення східногалицьких земель. Цим проблемам було присвячено чимало публіцистичних дописів ученого на сторінках провідних українських часописів «Українське слово», «Літопис політики, письменства і мистецтва» та «Політика». У них він першочергово актуалізував потребу розбудови всіх рівнів рідномовного шкільництва, яке мало компенсувати втрачені в часи війни культурні сили. Вважаючи нестачу інтелігенції екзистенційним викликом для українства у міжвоєнний час, історик наполягав на нормалізації міжнаціонального діалогу шляхом визнання польської окупації. Це мало стати складовою програми «органічної праці», яка уможливила б заснування державою українського університету, де будуть виховані

нові покоління борців за незалежність. Та оскільки серед галицької громади домінувало неприйняття нової влади, С. Томахівський зосередився на практичній реалізації своїх переконань. Як професор Ягеллонського університету, вчений виховував молодь у дусі взаємовигідності налагодження рівноправного польсько-українського діалогу. Цю культурно-освідомлювальну і педагогічну працю С. Томахівський суміщав з організаційною діяльністю в НТШ й плідною науковою творчістю. Відновлюючи Товариство з повосінного занепаду, вчений вбачав у ньому ефективний інструмент культурної дипломатії. Така різнопланова праця історика була важливою складовою зусиль галицької інтелігенції з відновлення української культури, що уможливило її розквіт у міжвоєнний час.

Ключові слова: С. Томахівський, Перша світова війна, освіта, наука, післявоєнна відбудова.

EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC COMPONENT OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE IN THE RECEPTION OF STEPAN TOMASHIVSKY

Abstract. *The purpose of the study is to find out the peculiarities of Stepan Tomashivsky's interpretation of education and science as factors of the post-war reconstruction of the life of the Ukrainian people. The methodological basis of the work is an interdisciplinary approach with particular emphasis on the structural-functional systematic analysis of historiographical facts and the comparative-historical method based on the principles of objectivity and historicism. The scientific novelty of the article lies in the study of the little-known problem of S. Tomashivsky's understanding of education and science as factors of the post-war reconstruction. The article has concluded that for S. Tomashivsky, the primary normalization of educational and scientific life was the main prerequisite for the success of the post-war reconstruction of the Eastern Galician lands. These problems were highlighted in many journalistic articles on the pages of the leading Ukrainian magazines "Ukrainian Word", "Chronicle of Politics, Writing and Art" and "Politics". In them, Tomashivsky primarily actualized the need to develop all levels of native-language schooling, which was to compensate for the cultural forces lost during the war. Considering the lack of intelligentsia an existential challenge for Ukrainians in the interwar period, the historian insisted on the normalization of interethnic dialogue by recognizing the Polish occupation. This was to become a component of the program of "organic work", which would enable the state to establish a Ukrainian university, where new generations of fighters for independence would be educated. However, since the Galician community staunchly rejected the new government, S. Tomashivsky focused on the practical implementation of his beliefs. As a professor at the Jagiellonian University, the scientist educated young people in the spirit of mutual benefit in establishing an equal Polish-Ukrainian dialogue. S. Tomashivsky combined this cultural awareness and pedagogical work with organizational activities in the National School of Ukrainian Studies and fruitful scientific work. Restoring the Society from its post-war decline, the scientist saw it as an effective tool of cultural diplomacy. Such a diverse work of the historian was an important component of the efforts of the Galician intelligentsia to restore Ukrainian culture, which made it possible for it to flourish in the interwar period.*

Keywords: S. Tomashivsky, World War I, education, science, post-war reconstruction.

Постановка проблеми. Як відомо, підсумки Першої світової війни виявилися вкрай некорисними для українського народу, адже переможці очікувано пішли на поступки заборчим апетитам історичних домінантів (росіян, поляків, румунів й ін.), підтримуючи їхнє бажання відновити свою державність коштом нашої території й людності. Ці наслідки разуче відбігали від передбачень лідерів українства на початку Великої війни, які були сповнені наївного оптимізму про зацікавленість європейських політиків в українській політичній суб'єктності. А тому, закономірно, постала потреба не тільки болісного осмислення уроків історії, але й визначення пріоритетів подальших дій розгубленої і фрустрованої української громадськості, що потрапила в цілковито нові обставини повоєнного устрою новопосталих національних держав.

Відчуваючи свою відповідальність, українські лідери думок розгорнули інтенсивне обговорення цих проблем, пропонуючи власні візії національного відновлення. Прикметно, що попри зрозумілу відмінність у тактиці й стратегії, більшість учасників цього процесу виходили з розуміння пріоритетності організації планомірної культурно-освітньої роботи. Досвід цього обговорення до нашого часу вивчений здебільшого в національно-демократичному сегменті (Тельвак, Гончар, Владига, 2024; Тельвак, 2024; Тельвак, Журавльов, 2025), натомість інші ідейні українські оптики практично не зауважені. Актуалізуючи згадану проблему, нижче звернемося до публіцистичної спадщини й науково-педагогічної діяльності одного з визначних українських інтелектуалів консервативного плану і знакової постаті державницької історіографічної течії Степана Томашівського (1875 – 1930).

Аналіз джерел та останніх досліджень. Публіцистика С. Томашівського міжвоєнної доби надалі є однією з маргіналізованих складових його непересічного національного служіння. Це зумовлено тим, що тривалий час історіографи віддавали перевагу новаторській історіографічній творчості (Тельвак, Владига, Журавльов, 2023; Тельвак, Качмар, Журавльов, 2023; Telvak, Pedych, Telvak, 2021; Тельвак, 2013; Педич, Тельвак, 2010) й активній політичній діяльності (Кирилів, 2007) вченого. Найбільше на сьогодні про публіцистичний доробок визначного вихованця львівської історичної школи М. Грушевського у дисертаційному дослідженні написала авторитетний дослідник його інтелектуальної біографії Надія Халак (Халак, 1999, с. 92–133). Цікавими є і спостереження Михайла Швагуляка (Швагуляк, 1997; Швагуляк, 2009) та Олексія Яся (Ясь, 2011) стосовно політологічних та історіософських сюжетів громадських дописів С. Томашівського. А отже, на черзі всебічне з'ясування особливостей бачення визначним ученим вагомості чинників освіти і науки для повоєнного відновлення всіх галузей українського життя. Цю зацікавленість помітно актуалізує сьогоденне обговорення в експертній і громадській спільнотах моделей відбудови нашої держави після перемоги над рашизмом.

Мета статті – з'ясувати особливості інтерпретації Степаном Томашівським освіти та науки як чинників повоєнної відбудови життя українського народу.

Виклад основного матеріалу. У перші повоєнні роки західноукраїнські інтелектуали при обговоренні проблеми ставлення до відновленої польської держави артикулювали два протилежних підходи – принципового ігнорування та конструктивної співпраці. Більшою популярністю галицької громадськості тішилися прихильники невизнання польської окупації й послідовної обструкції всіх державних ініціатив. Такий вибір спричинила авторитарна поведінка чиновників Другої Речі Посполитої, що демонстративно обрали курс на послідовне ущемлення політичних і культурних прав найбільшої національної меншини. Натомість ті представники української інтелігенції,

що перебували на еміграції й не були очевидцями проявів брутальних антиукраїнських акцій польських володарів краю, обстоювали потребу налагодження польсько-українського діалогу шляхом визнання польської займанщини. У своїх міркуваннях вони апелювали до успішності польського довоєнного досвіду «органічної праці», що дало можливість ціною політичної лояльності примножити суспільний капітал і дочекатися більш сприятливого історичного моменту для відновлення державної суб'єктності.

Чи не найбільш послідовним у поясненні громадськості доцільності відмови від обструктивної політики українського проводу був С. Томашівський, який у перші повоєнні роки проживав у Берліні. Свою позицію він обґрунтовував баченням Галичини як національного П'ємонт, в якому вкотре в історії необхідно створити можливо сприятливі умови для відновлення національного ресурсу в той час, коли наддніпрянське осердя українства перебуває під новою хвилею російської окупації. Виходячи із засад «органічної праці», знаний історик вважав найоптимальнішим у цих умовах сфокусуватися на розвитку національної культури, передусім її науково-освітнього сегменту. Він виправдано вважав, що українцям першочергово треба відновити здешаковану війною на кілька фронтів національну інтелігенцію. А для цього варто піти на угоду з новою владою і шляхом діалогу добиватися преференцій на культурному полі. Ця обставина пояснює мотивацію його спеціального звернення до проблем освіти і науки у тогочасній публіцистиці.

Прикметно, що про вагомість розбудови освіти для повоєнної відбудови східногалицьких теренів С. Томашівський писав ще в останній рік світового протистояння. Маємо на увазі його статтю «Чи рішено розважно? До питання про українську реальну гімназію у Львові», що з'явилася на шпальтах часопису «Діло» (Томашівський, 1917). В ній авторитетний педагог окреслив свою позицію у дискусії, розгорнутій довкола відмови керівництва товариства «Учительська громада» від пропозиції краєвої польської шкільної адміністрації перетворити філіал львівської академічної гімназії на повноцінну професійну (т. зв. реальну) середню школу. С. Томашівський закликав колег-освітян не дошукуватися прихованих мотивів у пропозиції польських колег, які нібито хотіли зменшити кількість українських класичних шкіл. Навпаки, наголошував вчений, абсолютизація в другій половині XIX – на початку XX ст. класичної освіти призвела до деформації національного шкільництва, адже в ньому було вихолощено природничо-технічну складову. А тому схильна до точних наук молодь мусила студіювати здебільшого в польських реальних школах, де нерідко денаціоналізувалася й втрачала зв'язок зі своєю громадою. Та якщо в імперську добу, наголосив публіцист, ця прогалина в освітній національній системі не була відчутною, то при перебудові політичного життя в Східній Європі та постанові національних держав вона відчуватиметься дедалі дошкульніше. Мовиться про те, що піднімати з повоєнної руїни край і розбудовувати українське життя повинні, на переконання С. Томашівського, саме національні кадри технічної інтелігенції. З огляду на це він пропонує очільникам «Учительської громади» відмовитися від своїх скептичних очікувань стосовно пропозиції краєвої освітньої адміністрації.

У перші повоєнні роки, з огляду на згадувані вище суспільно-політичні реалії життя галицьких українців, С. Томашівський сфокусувався на найбільш голосній тоді проблемі української вищої школи. Йдеться про те, що польська влада ліквідувала всі українські кафедри у Львівському університеті, а саме потрапляння до головної вищої школи краю зробила залежним від служби у польському війську. Така цинічна умова

привела до втрати місцевою українською молоддю можливості навчатися в державній школі на рідних землях. Як відомо, українці відповіли на таке відверте ігнорування їхніх культурних прав бойкотом освітніх інституцій, заснуванням Українського таємного університету й організацією різних високошкільних курсів у західноєвропейських еміграційних осередках. Цю ситуацію на сторінках берлінського часопису «Українське слово» С. Томашівський охарактеризував у статті під промовистою назвою «Нація без університету» (Томашівський, 1922). Вказуючи на її злободенність, історик відзначив: «Сьогодні культурна руїна на Україні дорівнює політичній, суспільній і господарській: ні, куди перевисшає ці!» (Томашівський, 1922, с. 11).

Першочергово С. Томашівський окреслив власне бачення причин поразки українських Визвольних змагань, серед яких звично для тогочасних публіцистів називає політичну бездарність політичних лідерів і антиукраїнську політику провідних європейських держав. Водночас він наголошує на неготовності української громади до появи власної держави в соціально-економічному та, що для нього найголовніше, – культурному аспектах. Змальовуючи трагічність становища повоєнного українського шкільництва, С. Томашівський пише: «Сорокамільонна нація, яка домагається свого місця серед культурних, вільних державних народів, не має в сучаснім моменті ані одного університету, взагалі ані одної високої школи!» (Томашівський, 1922, с. 10). Враховуючи цю обставину, історик висуває культурну програму «органічної праці», в основі якої була модернізація науково-освітнього сегменту на етнічних територіях, де проживає найбільша кількість українців. Тут прикладом для нього були польські інтелектуали, які після поділів своєї держави сфокусувалися на вихованні нових поколінь свідомих своїх завдань громадян, що їм колись випаде історичний шанс на відновлення незалежності.

Саме крізь таку світоглядну призму С. Томашівський аналізує тогочасні спроби українських інтелектуалів на вигнанні компенсувати відсутність національних державних закладів вищої освіти шляхом закладання різних високошкільних курсів. Сфокусувавшись на досвіді віденських емігрантів на чолі з М. Грушевським з організації низки тематичних викладів у рамках діяльності Українського соціологічного інституту (Пиріг, Тельвак, 2021, с. 392–402; Пиріг, Тельвак, 2016, с. 385–396), він слушно вказує на відсутність систематичності в цій праці, оскільки проблематику освітніх курсів визначають зацікавлення самих лекторів, а не дидактична логіка послідовного занурення молодшої людини в специфіку тієї чи тієї наукової галузі. З огляду на це, справедливо вказує публіцист, такі й подібні їм курси можуть мати лише культурно-просвітницьке локальне значення без якогось помітного впливу на ширшу громаду. Більшої вартості, твердить історик, мали б такі курси на українських етнічних теренах, де влада толерує україномовне навчання, наприклад, в Ужгороді і Мукачевому. Іншим вартим уваги місцем для таких курсів історик називає табори інтернованих українських військових. Доцільніше, переконує він, було б вкласти ці чималі кошти, зібрані серед фінансово убогої громадськості у західному світі, на видання наукових праць визначних українських учених, що були написані в роки війни й досі не опубліковані. Та найбільший ефект для С. Томашівського мало б приготування за ці гроші до наукової кар'єри кількох здібних молодих українців, які з часом віддали б своєю культурною працею борг суспільству.

Пояснивши громаді незначний національно-освідомлювальний ефект від різного роду приватних високошкільних ініціатив в емігрантських осередках, С. Томашівський актуалізував обговорення резонансної тоді проблеми ефективності функціонування

громадського українського університету в Галичині. Як знаємо, в першій половині 1921 р. львівські освітяни створили Український таємний університет, що був відповіддю на згадану вище репресивну культурну політику польської держави. Проте навчання у ньому велося в атмосфері постійних переслідувань, облав і арештів професури та студентів. Польські чиновники очікувано ігнорували здобуті в УТУ дипломи, тож підготовлені в ньому кадри не могли працювати серед місцевої громади. Невдовзі стало зрозуміло, що ідея приватної вищої української школи потребує всебічного осмислення й ґрунтовного обговорення. Таку дискусію започаткував саме С. Томашівський як головний редактор іншого берлінського пресодруку «Літопис політики, письменства і мистецтва».

У березневному 1924 р. числі часопису він у редакторській рубриці «Політична хроніка» прямо вказав, що університетська справа – найголовніше питання практичної політики українського громадянства у Польщі (Томашівський, 1924b). Його актуалізувала поява сенатської комісії, утвореної відповідно до зобов'язання польської влади при передачі їй Галичини відкрити вищу школу для своєї найбільшої національної меншини. Та оскільки уражена шовіністичним синдромом польська громада відкидала ідею розміщення вищої школи у Львові, українці боялися, що їх поставлять перед фактом відкриття якогось ерзацу університету на польських етнічних теренах – «одному з варшавських передмість».

Відтак редакція «Літопису» почала отримувати листи від молоді з проханням провести всебічне обговорення університетської проблеми з метою вироблення солідарної громадської позиції для її подальшого представлення польській владі. С. Томашівський визнав вповні слушною таку пропозицію. «Щоб і з нашого боку причинитися до всестороннього в'яснення справи, до пізнання дійсних думок і почувань нашого громадянства, – вказав головний редактор, – редакція «Літопису» розписує анкету по західно-українському університетському питанню, і висліди її, на скільки вони надаватимуться до того, подасть до прилюдної відомости. [...] Сим способом, думаємо, буде зроблена немаловажна прислуга пекучій національній справі» (Томашівський, 1924b, с. 163).

У дусі цього наміру вже у наступному числі «Літопису» С. Томашівський запропонував проект такої анкети й окреслив умови участі в обговоренні (Томашівський, 1924a). Структурно анкета складалася із 12 питань, які охоплювали широкий спектр проблем шляхів і моделі заснування українського університету, а також специфіки його розміщення й функціонування. Водночас учасники обговорення мали висловитися стосовно стану українського повоєнного вищого шкільництва і окреслити власне бачення тактики і стратегії виходу з культурної кризи. Анкета, відповідно до задуму головного редактора «Літопису», адресувалася «визначним нашим громадянам» на материкових теренах і в еміграційних осередках. Втім, відзначав С. Томашівський, кожний охочий може висловити свою позицію й надіслати відповіді на анкету до редакції. Окрім того, з огляду на чутливість цієї культурної теми, до участі в анкеті принципово не запрошувалися чужинці, насамперед поляки, з огляду на їхнє заполітизоване ставлення до ідеї українського вищого шкільництва на галицьких теренах.

У наступних випусках «Літопису» протягом 1924 р. редакція публікувала відповіді на анкету у міру їх надходження. У справі порушених С. Томашівським гострих питань стану й шляхів розбудови західноукраїнського шкільництва висловилися такі авторитетні громадські діячі, як Юліан Бачинський, Володимир Коваль, Мирон

Кордуба, Василь Кучабський, Віктор Андрієвський, Василь Струк, Кость Мацієвич та багато ін. Всі вони солідарно вказували на неможливість подальшого обструктивного ставлення до освітянських інституцій Речі Посполитої, адже ідея таємного навчання та закордонних студій молоді виявилися непрактичними з огляду на непоступливість польської адміністрації у справі визнання отриманих дипломів. Це бачення вповні резонувало з висунутим самим С. Томашівським гаслом «Менше політики, більше культурних інтересів!» (Томашівський, 1922, с. 75).

Редактор, попри задекларований намір підсумувати дискусію стосовно окреслених в анкеті питань, не встиг це зробити, адже з фінансових причин «Літопис» у червні 1924 р. припинив існування. Однак у його коментарях до деяких відповідей звучала вимога до українського громадянства облишити наївні сподівання на заступництво західних держав і орієнтуватися виключно на власні сили. «Українцям годі ждати, – наполягав С. Томашівський, – поки буде знайдений лік на того невидимого рака, що з'їдає народи; вони самі мусять зірватися до самопізнання і самолічення, поки ще час і змога» (Томашівський, 1922, с. 73–74). Незважаючи на певну незавершеність справи з обговоренням університетського питання на сторінках «Літопису», воно мало наслідком вироблення певної консолідованої національної позиції, що її українські діячі представляли польським політикам протягом другої половини 1920 – 1930-х рр. (С. К-ий, 1926).

Як знаємо, внаслідок домінування шовіністичних настроїв у середовищі польського політикуму міжвоєнного часу, справа українського університету так і не вийшла поза сферу обговорення численних проєктів. Про це з відвертим розчаруванням С. Томашівський сказав у доповіді «Десять літ українського питання в Польщі», виголошеній 12 квітня 1929 р. у варшавському Інституті дослідження національних справ. Учений намагався пояснити присутнім на його виступі польським політикам, що створення української вищої школи лежить в інтересі самої держави. Він доводив, що за відсутності власного духовно-культурного центру, населення східногалицьких теренів замість того, щоб поступово європеїзуватися, дедалі більше підпадає впливам більшовицької пропаганди. «Чи можливо з успіхом поборювати сі течії без своєрідного огнища думки і наукової праці, без місцевої продукції в літературі і мистецтві? – риторично запитував С. Томашівський. – Яким способом, без витворення чи там відновлення і виховання європейського типу Українця можна уявити собі успішну бар'єру від уральських подувів, не згадуючи вже про створення якоїсь живої авангарди на те, щоб морально здобути або привернути схід для європейської цивілізації, заступницею якої є будьщо-будь і Польща? Здається мені, що доволі поставити сі питання, щоби відповідь була вже ясна» (Томашівський, 1929, с. 28). На жаль, його емоційне звернення не мало практичних наслідків.

Ініціюючи громадські дискусії довкола проблеми національної вищої школи, С. Томашівський у міжвоєнне двадцятиліття був також причетний до створення нових освітянських інституцій. Як уперше з'ясувала згадувана вище Н. Халак, в березні 1925 р. у Берліні вчений став співтворцем «Товариства вищої освіти», ініціатором якого була спілка об'єднаних українських організацій. Зважаючи на поважний громадський авторитет та чималий практичний педагогічний досвід, історика обрали головою товариства. Заступником С. Томашівського став знаний український освітянин Богдан Лепкий, а секретарем Товариства – інший вихованець школи М. Грушевського Зенон Кузеля. Також до правління товариства увійшли В. Доманицький, Ю. Бачинський, М. Лянгер, М. Левицький, В. Левицький і В. Коваль. Своїм головним завданням

Товариство визначило всебічну допомогу (юридичний супровід, практичні поради, інформаційна підтримка) українській молоді, яка потрапляла на студії до німецьких вищих шкіл (Халак, 1999, с. 104).

Удосліджуваний період С. Томашівський проявив себе і як практикуючий педагог-новатор. Йдеться про його викладацьку працю у львівських і краківських гімназіях та, що особливо важливо, в найстарішій польській вищій школі – Ягеллонському університеті протягом 1927 – 1930 рр. (Тельвак, 2009). Саме вчений вперше в цьому закладі освіти розпочав викладання курсу української історії, висвітлюючи її сюжети з погляду національного історичного інтересу. Завдяки викладам С. Томашівського студенти університету змогли познайомитися з новітніми здобутками нашої соціогуманітаристики й отримати з вуст її визначного представника багато в чому альтернативну інтерпретацію багатьох фактів і подій історії Центрально-Східної Європи. Все це сприяло поступовому налагодженню важливого міжнаціонального діалогу в той складний для обох народів період.

Поряд із освітянськими справами, С. Томашівський у міжвоєнне двадцятиліття чимало доклався до збереження, а відтак і розбудови українського наукового потенціалу на західноукраїнських теренах. Як відомо, вчений в роки світового протистояння був заступником, а фактично виконувачем обов'язків голови нашої некоронованої Академії наук – Наукового товариства імені Шевченка (Telvak, Telvak, 2022). Як доводить Н. Халак, саме завдяки його зусиллям НТШ продовжувало функціонувати у непростий окрес своєї історії, посилено виконуючи місію популяризації культурних здобутків українства у світі (Халак, 2023). У міжвоєнний час, рідко перебуваючи на материкових теренах, С. Томашівський відійшов від адміністративної праці в Товаристві, втім до кінця свого життя активно досліджував рідне минуле в широкому східноєвропейському контексті, конструюючи свій дискурс в дусі державницької ідеології. Здебільшого саме завдяки його працям, державницько-консервативна візія поширилася у вільному світі й почала домінувати в повоєнній діаспорній історіографії, тим самим утверджуючи українську культурну, а отже – і політичну суб'єктність у часи бездержавності.

Висновки. У підсумку відзначимо, що для С. Томашівського першочергова нормалізація освітнього та наукового життя була головною передумовою успішності повоєнного відновлення східногалицьких земель. Цим проблемам було відведено чимало публіцистичних дописів ученого на сторінках провідних українських часописів «Українське слово», «Літопис політики, письменства і мистецтва» та «Політика». У них він першочергово актуалізував потребу розбудови всіх рівнів рідномовного шкільництва, яке мало компенсувати втрачені в часи війни культурні сили. Вважаючи нестачу інтелігенції екзистенційним викликом для українства у міжвоєнний час, історик наполягав на нормалізації міжнаціонального діалогу шляхом визнання польської окупації. Це мало стати складовою програми «органічної праці», яка уможливила б заснування державою українського університету, де будуть виховані нові покоління борців за незалежність. Та оскільки серед галицької громади домінувало неприйняття нової влади, С. Томашівський зосередився на практичній реалізації своїх переконань. Як професор Ягеллонського університету, вчений виховував молодь у дусі взаємовигідності налагодження рівноправного польсько-українського діалогу. Цю культурно-освідомлювану і педагогічну працю С. Томашівський суміщав з організаційною діяльністю в НТШ й плідною науковою творчістю. Відновлюючи Товариство з повоєнного занепаду, вчений вбачав у ньому ефективний інструмент культурної дипломатії. Така різнопланова праця історика була важливою складовою

зусиль галицької інтелігенції з відновлення української культури, що уможливило її розквіт у міжвоєнний час.

Насамкінець відзначимо, що розважання С. Томашівського стосовно повоєнної стратегії українства має, зі зрозумілою поправкою на значну часову дистанцію, чималий інтерес і для нас з огляду на певну подібність екзистенційних викликів. Адже протягом трьох років путінізм фокусується саме на знищенні української культури, як основи національної ідентичності й джерела нашої стійкості. Тож саме на питаннях освіти і науки сьогодні, як і століття тому, має зосереджуватися наша першочергова увага.

Фінансування. Стаття підготовлена у рамках проекту фундаментального дослідження «Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: історичний досвід, уроки для України» (державний реєстраційний номер: 0124U000787).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Кирилів, М. (2007). С. Томашівський та місце Української греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, 19, 32–37.

Педич, В., Тельвак, В. (2010). Історико-церковні дослідження Степана Томашівського. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*, II, 401–408.

Пиріг, Р., Тельвак, В. (2016). *Михайло Грушевський: біографічний нарис*. Київ: Либідь.

Пиріг, Р., Тельвак, В. (2021). *Михайло Грушевський: життєпис на тлі доби*. Херсон: Видавництво ОЛДІ-ПЛЮС.

С. К-ий. [Томашівський, С.] (1926). Наша університетська політика. *Політика*, 2, 22–29; 3–4, 44–51.

Тельвак, В. (2009). Краківська доба життя і діяльності С.Томашівського у світлі документів архіву Ягеллонського університету. *Архіви України*, 1/2, 138–149.

Тельвак, В. (2013). Михайло Грушевський в оцінках своїх учнів (перша третина ХХ ст.). *Історіографічні дослідження в Україні*, 23, 160–197.

Тельвак, В. (2016). «Історичні вправи» Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба реконструкції. *Український археографічний щорічник. Нова серія*, 19/20, 313–322.

Тельвак, В. (2023). Студентська аудиторія Михайла Грушевського Львівського університету: кількісна динаміка, етнічний склад, дидактичні преференції. *Український історичний журнал*, 6, 288–304.

Тельвак, В. (2024). Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: дискурс Мирона Кордуби. *Вісь Європи*, 4, 39–49.

Тельвак, В., Владига, О., Журавльов, С. (2023). Студентська аудиторія Михайла Грушевського філософського факультету Львівського університету: склад та динаміка. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 12/54, 84–99.

Тельвак, В., Гончар, О., Владига, О. (2024). Михайло Грушевський про освіту і науку як чинники післявоєнної відбудови. *Вісник Черкаського університету: Серія Історичні науки*, 1, 64–72.

Тельвак, В., Качмар, В., Журавльов, С. (упоряд). (2023). *Каталог студентів Михайла Грушевського Львівського університету*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.

Томашівський, С. (1917). Чи рішено розважно? До питання про українську реальну гімназію у Львові. *Діло*, 149, 1; 151, 3.

Томашівський, С. (1922). *Під колесами історії. Нариси і статті*. Берлін: «Українське Слово».

Томашівський, С. (1924а). Анкета в університетській справі. *Літопис політики, письменства і мистецтва*, I, 185–189.

Томашівський, С. (1924b). Політична хроніка. *Літопис політики, письменства і мистецтва*, II, 162–163.

Томашівський, С. (1929). *Десять літ українського питання в Польщі*. Львів.

Халак, Н. (2023). НТШ під керівництвом Степана Томашівського у роки Першої світової війни. *150 років на службі української науки та культури. Гуманітарні науки*, Львів: Наукове товариство ім. Шевченка; Дослідно-видавничий центр НТШ, 125–145.

Халак, Н. В. (1999). *Наукова спадщина і громадсько-політична діяльність Степана Томашівського*: дис... канд. іст. наук: 07.00.06. Київ.

Швагуляк, М. (1997). Степан Томашівський і західноукраїнський консерватизм. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 3/4, 308–336.

Швагуляк, М. (2009). Степан Томашівський про досвід визвольних державницьких змагань українців. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 44, 417–439.

Ясь, О. (2011). Неоромантизм в історичній візії С. Томашівського. *Український історичний журнал*, 4, 195–214.

Telvak, V., & Zhuravlov, S. (2025). Ukrainian Scientists in the Second Polish Republic Between Science and Politics: the Case of Myron Korduba. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI, (IX)*, 16–28.

Telvak, V., & Telvak, V. (2022). The First Institutional Encyclopaedia in Ukraine. *Naukove tovarystvo imeni Shevchenka: Entsyklopediya (Shevchenko Scientific Society: Encyclopaedia). Studia Historiae Scientiarum*, 21, 423–432.

Telvak, V., Pedych, V., & Telvak, V. (2021). Historical school of Mykhailo Hrushevsky in Lviv: formation, structure, personal contribution. *Studia Historiae Scientiarum*, 20, 239–261.

REFERENCES

Kyryliv, M. (2007). S. Tomashivskiyi ta mistse Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy u suspilno-politychnomu zhytti [S. Tomashevsky and the Place of the Ukrainian Greek Catholic Church in Social and Political Life]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku – Ukrainian National Idea: Realities and Development Prospects*, 19, 32–37. [in Ukrainian].

Pedych, V., & Telvak, V. (2010). Istoryko-tserkovni doslidzhennia Stepana Tomashivskoho [Historical and Church Studies of Stepan Tomashevsky]. *Istoriia religii v Ukraini: naukovyi shchorichnyk – History of Religions in Ukraine: Scientific Yearbook*, II, 401–408. [in Ukrainian].

Pyryg, R., & Telvak, V. (2016). *Mykhailo Hrushevskiyi: bihrafichnyi narys* [Mykhailo Hrushevskyi: biographical essay]. Kyiv [in Ukrainian].

Pyryg, R., & Telvak, V. (2021). *Mykhailo Hrushevskiyi: zhyttiepys na tli doby* [Mykhailo Hrushevskyi: biography against the background of the times]. Kherson [in Ukrainian].

S. K-yi. [Tomashivskiy, S.] (1926). Nasha universytetska polityka [Our University Policy]. *Polityka – Politics*, 2, 22–29; 3–4, 44–51. [in Ukrainian].

Shvahuliak, M. (1997). Stepan Tomashivskiy i zakhidnoukrainskyi konservatyzm [Stepan Tomashivskiy and Western Ukrainian Conservatism]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist – Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood*, 3/4, 308–336. [in Ukrainian].

Shvahuliak, M. (2009). Stepan Tomashivskiy pro dosvid vyzvolnykh derzhavnytskykh zmahan ukraintsiv [Stepan Tomashivskiy on the Experience of the Liberation State Struggles of Ukrainians]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna – Visnyk of Lviv University. Historical Series*, 44, 417–439. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Telvak, V. (2022). The First Institutional Encyclopaedia in Ukraine. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka: Entsyklopediya (Shevchenko Scientific Society: Encyclopaedia). *Studia Historiae Scientiarum*, 21, 423–432. [in English].

Telvak, V. (2009). Krakivska doba zhyttia i diialnosti S.Tomashivskoho u svitli dokumentiv arkhivu Yahellonskoho universytetu [The Krakow Period of S. Tomashevsky's Life and Activities in the Light of Documents from the Archives of the Jagiellonian University]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, 1/2, 138–149. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2013). Mykhailo Hrushevskiy v otsinkakh svoikh uchniv (persha tretyna XX st.) [Mykhailo Hrushevsky in the evaluations of his students (the first third of the 20th century)]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini – Historiographical studies in Ukraine*, 23, 160–197. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2016). «Istorychni vpravy» Mykhaila Hrushevskoho u Lvivskomu universyteti: sproba rekonstruktsii [Mykhailo Hrushevsky's «Historical Exercises» at Lviv University: An Attempt at Reconstruction]. *Ukrainskyi arkhieohrafichnyi shchorichnyk. Nova serii – Ukrainian Archaeographic Yearbook. New series*, 19/20, 313–322. [in Ukrainian]

Telvak, V. (2023). Studentska audytoriia Mykhaila Hrushevskoho Lvivskoho universytetu: kilkiska dynamika, etnichnyi sklad, dydaktychni preferentsii [Student audience of M. Hrushevskyi at Lviv University: quantitative dynamics, ethnic composition, didactic preferences]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 6, 288–304. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2024). Osvita i nauka yak chynnyky pisliavoiennoi vidbudovy: dyskurs Myrona Korduby [Education and science as factors of post-war reconstruction: the discourse of Myron Korduba]. *Vis Yevropy – Axis of Europe*, 4, 39–49. [in Ukrainian].

Telvak, V., Kachmar, V., & Zhuravlov, S. (Comps.) (2023). *Kataloh studentiv Mykhaila Hrushevskoho Lvivskoho universytetu* [Catalog of students of Mykhailo Hrushevskyi of Lviv University]. Lviv [in Ukrainian].

Telvak, V. V., Zhuravlov, S. A., & Vlyadyga, O. M. (2023). Studentska audytoriia Mykhaila Hrushevskoho filosofskoho fakultetu Lvivskoho universytetu: sklad ta dynamika [Student audience of Mykhailo Hrushevsky faculty of philosophy of Lviv university: composition and dynamics]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series*, 12/54, 86–101. [in Ukrainian].

Telvak, V., Honchar, O., & Vlyadyha, O. (2024). Mykhailo Hrushevskiy pro osvitu i nauku yak chynnyky pisliavoiennoi vidbudovy [Mykhailo Hrushevsky on education and science as factors of post-war reconstruction]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu: Serii Istorychni nauky – Bulletin of Cherkasy University: Historical Sciences Series*, 1, 64–72. [in Ukrainian].

Telvak, V., Pedych, V., & Telvak, V. (2021). Historical school of Mykhailo Hrushevsky in Lviv: formation, structure, personal contribution. *Studia Historiae Scientiarum*, 20, 239–261. [in English].

Telvak, V., & Zhuravlov, S. (2025). Ukrainian Scientists in the Second Polish Republic Between Science and Politics: the Case of Myron Korduba. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI, (IX)*, 16–28. [in Ukrainian].

Tomashivskyi, S. (1917). Chy risheno rozvazhno? Do pytannia pro ukrainsku realnu gimnaziiu u Lvovi [Has the decision been made wisely? On the question of the Ukrainian real gymnasium in Lviv]. *Dilo – Work*, 149, 1; 151, 3. [in Ukrainian].

Tomashivskyi, S. (1922). *Pid kolesamy istorii. Narysy i statyi* [Under the wheels of history. Essays and articles]. Berlin: «Ukrainske Slovo». [in Ukrainian].

Tomashivskyi, S. (1924a). Anketa v universytetskii spravi [Questionnaire in the university case]. *Litopys polityky, pysmenstva i mystetstva – Annals of politics, literature and art, I*, 185–189. [in Ukrainian].

Tomashivskyi, S. (1924b). Politychna khronika [Political chronicle]. *Litopys polityky, pysmenstva i mystetstva – Chronicle of Politics, Literature and Art, II*, 162–163. [in Ukrainian].

Tomashivskyi, S. (1929). *Desiat lit ukrainskoho pytannia v Polshchi* [Ten Years of the Ukrainian Question in Poland]. Lviv. [in Ukrainian].

Khalak, N. (2023). NTSh pid kerivnytstvom Stepana Tomashivskoho u roky Pershoi svitovoi viiny [The National School of the Arts under the Leadership of Stepan Tomashivskyi during the First World War]. *150 rokiv na sluzhbi ukrainskoi nauky ta kultury. Humanitarni nauky – 150 Years in the Service of Ukrainian Science and Culture. Humanities*, (pp. 125–145) Lviv: Naukove tovarystvo im. Shevchenka; Doslidno-vydavnychiy tsentr NTSh. [in Ukrainian].

Khalak, N. V. (1999). *Naukova spadshchyna i hromadsko-politychna diialnist Stepana Tomashivskoho* [The Scientific Heritage and Public-Political Activities of Stepan Tomashivskyi]: dys... kand. ist. Nauk: 07.00.06. Kyiv. [in Ukrainian].

Yas, O. (2011). Neoromantyzm v istorychnii vizii S. Tomashivskoho [Neo-Romanticism in the Historical Vision of S. Tomashivskyi]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal, 4*, 195–214. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28 січня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.

УДК 94(477):355.01-055.2“19/20”

DOI 10.69550/3041-1467.6.326251

Степан КОБУТА

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Т. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, індекс 76018 (stepan.kobuta@pnu.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-9210-3319

Анна БІДНІК

студентка факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Т. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, індекс 76018 (anna.bidnik@pnu.edu.ua)

ORCID: 0009-0001-8111-4725

Stepan KOBUTA

PhD (History), Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Method of Teaching History, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57 T. Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76018 (stepan.kobuta@pnu.edu.ua)

Anna BIDNIK

Student of the Faculty of History, Political Science and International Relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57 T. Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76018 (anna.bidnik@pnu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Кобута, С., Біднік, А. (2025). Український жіночий досвід війни: від підпілля 1940-х до передової 2020-х рр. *Axis Europae*, 6, 20–31. doi: 10.69550/3041-1467.6.326251

Bibliographic Description of the Article: Kobuta, S., & Bidnik, A. (2025). Ukrainskyi zhinochy dosvid viiny: vid pidpillia 1940-kh do peredovoi 2020-kh rr. [Ukrainian women war experience: from the insurgent movement of the 1940s to the frontline of the 2020s]. *Axis Europae*, 6, 20–31. doi: 10.69550/3041-1467.6.326251 [in Ukrainian].

**УКРАЇНСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ ДОСВІД ВІЙНИ:
ВІД ПІДПІЛЛЯ 1940-х ДО ПЕРЕДОВОЇ 2020-х рр.**

Анотація. Мета статті – на основі компаративного підходу показати тяглість жіночого військового досвіду часів визвольних змагань 1940-х рр. та сучасної війни, основних форм участі українського жіноцтва у воєнних подіях, викликів та проблем, які постають і долаються на сучасному етапі. **Методологія дослідження** ґрунтується на застосуванні принципів історизму, об'єктивності, методах історичного аналізу і синтезу, порівняльного методу. **Наукова новизна** полягає у спробі співвідносити форми та методи жіночої участі у воєнних подіях різних періодів, спільному й особливому у поведінці та мотивації українських жінок на різних історичних етапах. **Висновки.**

Порівняльний досвід участі українських жінок у військових подіях 1940-х рр. та сучасних ґрунтується на спільних і відмінних базисних позиціях. Учасниці боротьби ОУН та УПА прагнули докласти зусилля задля головної мети визвольної боротьби – національного визволення у формі здобуття української державності. Сучасні українки відстоюють незалежність України, її територіальну цілісність і потребу збереження української ідентичності у боротьбі з тим самим ворогом. Їхні моральні та ідейні мотивації залишаються незмінними, незважаючи на різницю в часі та умовах боротьби. Зміни стосуються функціональних призначень місця та ролі жінки на війні. Теперішній час дає перспективу захисницям вийти поза межі «традиційної» участі помічниці, набутти власної військової суб'єктності в рамках гендерної рівності та потенційних можливостей самореалізації. Незважаючи на різницю в умовах та соціальних нормах, мета цих двох поколінь українських захисниць залишається незмінною: відстояти право на існування власного народу та країни, забезпечити їхнє майбутнє.

Ключові слова: визвольна боротьба, війна, гендерна рівність, жіночий досвід, ЗСУ, ОУН, підпілля, УПА.

UKRAINIAN WOMEN WAR EXPERIENCE: FROM THE INSURGENT MOVEMENT OF THE 1940s TO THE FRONTLINE OF THE 2020s

Abstract. *The purpose of the article is to use comparative approach in order to describe the continuity of female military experience both during the period of liberation struggles of the 1940s and the ongoing war, to distinguish the main forms of military participation Ukrainian women resort to as well as single out challenges and problems that arise at the present stage and need being handled. The research methodology relies on the principles of historicism, objectivity, methods of historical analysis and synthesis, as well as the comparative method. The scientific novelty stems from the attempts to compare diachronically forms and methods of women's military participation and to find common and different features in both the behavior and motivation of Ukrainian women during different historical stages. Conclusion.* The comparison of Ukrainian women's experience of being a part of military events of both the 1940s period and the modern one relies on certain common and different basic positions. When it comes to the 1940s, the struggle was centered around the Ukrainian national liberation with the purpose of gaining Ukrainian statehood as it was the ultimate goal of both the OUN (Ukrainian Nationalists Organisation) and the UPA (Ukrainian Insurgent Army). Nowadays Ukrainian women defend the independence of Ukraine, its territorial and national integrity fighting against the same enemy. Their moral and ideological motivations remain the same, despite the fact that historical period and conditions are different. The changes concern mainly the designated roles and place women occupy at war. Current warfare gives women a chance to go beyond the «traditional» role of assistance, it grants an opportunity to acquire one's own military subjectivity within the framework of gender equality and self-realization. Despite the differences in war conditions and social norms, the main goal of the two generations of Ukrainian defenders remains the same: to enforce their nation's right to exist within in their own state and to protects their future.

Keywords: liberation struggle, war, gender equality, women's experience, Armed Forces of Ukraine, OUN (Ukrainian Nationalists Organisation), guerilla warfare, UPA (Ukrainian Insurgent Army).

Постановка проблеми. Жіноча участь в українській визвольній боротьбі ХХ – початку ХХІ ст. має чимало прикладів самопожертви, тож поступово зміщується з периферії дослідницької уваги в епіцентр сучасних наукових підходів. Нинішня боротьба українського народу за суверенітет і незалежність України актуалізує потребу врахування історичного досвіду та його адаптацію теперішніх викликів.

З'ясування ролі та місця українських жінок, їх мотивація, суспільні виклики і сприйняття участі у військових подіях мають пізнавальне і практичне значення. Аналіз історичних і сучасних подій дає можливість показати, як жіночий досвід війни впливає на трансформацію армії та суспільства загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історіографічному плані існує цілий пласт наукових та популярних праць, присвячених, участі українських жінок у підпільній та військово-партизанській боротьбі Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА). Серед відомих дослідників цієї проблеми варто виділити роботи Т. Антонової (Антонова, 2007), І. Дерев'яного (Дерев'яний, 2007), О. Кісь (Кісь, 2013; Кісь, 2016; Кісь, 2018; Кісь, 2025), Л. Онишко (Онишко, 2007), Л. Трофимович (Трофимович, 2022), Л. Федик (Федик, 2015). У полі їхньої уваги – форми залученості жінок у визвольній боротьбі 1940 – 1950-х рр., персональні та колективні біографії жіночої участі, їхня мотивація і переконання. Стосовно наукового доробку участі сучасного жіноцтва у захисті Вітчизни та збройній боротьбі в російсько-українській війні 2014 – 2024 рр., він тільки формується. У контексті порушеної проблеми заслуговує на увагу праця Х. Парубій (Парубій, 2024), а також історіографічний дискурс М. Галіва та В. Ільницького (Галів, Ільницький, 2023), де відображено різний спектр підходів щодо теперішнього воєнного перебігу подій. Загалом дослідження ролі вітчизняного жіноцтва у сучасній війні потребує ширшої дослідницької уваги.

Мета статті – на основі компаративного підходу показати тяглість жіночого військового досвіду, основних форм участі українського жіноцтва у воєнних подіях, викликів та проблем, які постають і долаються на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження ролі жінок на війні є важливим як з наукової, так і з суспільно-політичної точки зору. Воно дає можливість переосмислити гендерні стереотипи, відновити історичну справедливість щодо жіночого образу в умовах війни, вплинути на розвиток військової та соціальної політики. Нині ця тема є особливо актуальною, адже українські жінки, беручи активну участь у воєнних процесах, безпосередніх бойових діях на лінії фронту, змінюють уявлення про місце жінки в армії та суспільстві.

Історія України свідчить про активну участь жінок у боротьбі за державність і незалежність на різних етапах історичного розвитку. Наша увага приділена двом періодам – національно-визвольним змаганням 1940-х рр. та сучасним воєнним подіям 2014–2025 рр. Суголосним для них є військова роль жіноцтва: жінки-захисниці, жінки-помічниці, жінки-провідниці. Багатоаспектність їхньої участі має кореляцію з огляду на умови боротьби, що визначалися різними військово-політичними та соціальними чинниками. Партизанська боротьба українських повстанців накладала свій відбиток на умови і функції участі жінок у воєнних подіях. Без наявності власної держави, в умовах окупаційного режиму (нацистського, комуністичного), участь у бойових діях, забезпечення військової і продовольчої логістики, надання медичної допомоги, постбойова реабілітація поранених, розвідувальна, агітаційно-пропагандистська, організаційна робота – все це наражало на реальну загрозу втрати свободи та життя.

Тож мотивація тих дівчат і жінок, котрі долучалися до цієї небезпечної боротьби, виходила за рамки звичної романтики чи прикрашених уявлень.

Починаючи від 30-х рр. XX ст., національно-визвольний рух потребував залучення свідомої та активної молоді, котра неподільно підтримувала ідею відновлення національної держави. Включення активного жіноцтва в національну боротьбу формувало відповідне націоналістичне світобачення серед українок. Це була послідовна організаційна робота, де визначалися не тільки функціональне призначення, але й вікові особливості. Форми участі були різними: зберігання та поширення націоналістичної літератури, збір чи передача грошових або матеріальних ресурсів, виконання разових чи періодичних доручень для тих, хто потрапляв у категорію прихильників націоналістичних осередків. Наступний рівень: зв'язкові, кур'єри, провідниці, опікунки – особи, котрі виконували важливі завдання, діючи персонально, при мінімумі контактів. Безпосереднє членство в ОУН дозволяло проводити організаційну і агітаційно-пропагандистську роботу (Кісь, 2016, с. 63–64). Такі форми участі залишали їхніх учасниць у легальних умовах повсякденного життя, але змушували призвичаюватися до небезпечних викликів у формі облав, провокацій, агентурної роботи каральних органів.

Комунікація та доставка інформації у ролі як зв'язкових, кур'єрів для передачі наказів, звітів, новин та інших документів між осередками підпілля були основною прерогативою жінок. Це пояснювалося і меншою увагою ворога до переміщень жіночих представниць, і їхньою природною кмітливістю та комунікацією. Окрім того, вони часто супроводжували бойові групи УПА, допомагаючи орієнтуватися на місцевості та забезпечуючи безпеку пересування. Не менш вагому функцію виконували жінки у сфері пропаганди та рекрутування – вони поширювали ідеї національного спротиву серед місцевого населення, агітували молодь долучатися до боротьби. У підпільних штабах вони працювали діловодками та секретарками провідників, вели документацію, листування і облік особового складу. Також значним є внесок жінок у видавничу справу – вони друкували листівки, підпільні газети, писали статті, редагували тексти, що допомагало підтримувати ідейний дух спротиву (Кісь, 2016, с. 69).

Тут варто згадати про таких визначних тогочасних діячок, як Галина Дидик, Катерина Зарицька, Параска Плитка-Горищів, Ганна Зелена, Ольга Горошко, Ольга Ільків, Дарія Гусяк, Марія Савчин та чимало інших, які допомагали підтримувати діяльність повстанського руху. Важливою була і розвідувальна діяльність: жінки збирали інформацію про дислокацію ворога, слідували за пересуванням ворожих сил та передавали відомості повстанцям. Важливим залишалося і забезпечення конспіративних квартир та постів командування УПА. Яскравим прикладом є історія Ольги Ільків, яка була зв'язковою Р. Шухевича під час його перебування у с. Княгинині на Рогатинщині (Попелюк, 2021).

Попри традиційно тилові функції, жінки брали участь і у бойових діях, хоч це не були масові випадки. Їхня присутність у збройних підрозділах була відносно невеликою, окремі свідчення дають можливість скласти певне уявлення про їхню роль у військових операціях. Частина з них вимушено приймали бій, перебуваючи серед повстанців під час облав чи сутичок. Як приклад такої ситуації – загибель відомої підпільниці Людмили Фої під час сутички із оперативно-пошуковою групою НКВС на Рівненщині (Трофимович, 2022, с. 137), чи випадок у селі Лопянка Долинського району Станіславської (нині – Івано-Франківської області), де одна з жінок-підпільниць підірвала гранатою відомого провокатора Кармелюка (Український національно-визвольний рух на Прикарпатті,

2010, с. 123, 245, 420). Однак нині в інформаційному доступі є чимало тогочасних світлин, де зображені жінки із зброєю та в бойовому спорядженні.

Із спогадів самих підпільниць випливає, що більшість із них не носили на постійній основі зброю навіть попри щоденний ризик бути схопленими. У критичних ситуаціях їм доводилося покладатися більше на власну кмітливість, хитрість і розум. Наприклад, Параска Процак згадувала, як під час виконання розвідувального завдання, щоб не потрапити до рук ворога, на ходу знищила важливі документи та позбулася пістолета, аби бути поза підозрою (Кісь, 2016, с. 70).

Більш наближеною до потреб військової допомоги була організація і функціонування медичної служби. Вона мала напівлегальний характер, а в умовах бойових дій медичні працівники чи санітари не мали ніякого гуманітарного імунітету, що б дозволив з ними поводитися як військовополоненими. Тож становлення повноцінної медичної структури було пов'язане із творенням у 1943 р. Українського Червоного Хреста (УЧХ). Його завданням визначалося потребами «забезпечувати догляд за хворими та пораненими вояками УПА, залучати кваліфікованих лікарів, налагоджувати постачання та виробництво ліків, обладнувати підпільні шпиталі» (Дерев'яний, 2007, с. 106). Також учасники товариства проводили навчання для з основ медицини для добровольців-медиків та вояків УПА, готували відповідні медичні рекомендації і матеріали. Організатором і керівником УЧХ стала відома діячка ОУН Катерина Зарицька-Сорока, завдяки якій була сформована медична структура та інтегрована в структуру УПА (Онишко, 2007, с. 12).

Створена на основі УЧХ медична служба повстанської армії поділялася на три основні відділи: медичний, фармацевтичний та соціальної допомоги родинам вояків. Кожен із цих підрозділів виконував й інші важливі функції: забезпечення медичної допомоги, постачанням і зберіганням ліків, доглядом за пораненими, опікою осиротілими дітьми підпільників. Окремою формою роботи займався відділ вишколів медичних і санітарних працівників (Ріпецький, 1992–1993, с. 10). Лікування у підпільних місцях було надзвичайно складним через брак достатньої кількості кваліфікованих медиків, самих медичних засобів, санітарного одягу. Нерідко у підпільних шпиталях чи криївках бракувало їжі, води, не було навіть доступу до свіжого повітря. Але в таких складних умовах медичні потреби здійснювали тисячі жінок, більшість з яких опановували навички медичної допомоги на добровільних волонтерських засадах. Вони забезпечували догляд за пораненими, транспортування хворих, поширення знань з траволікування, що було особливо важливим в умовах партизанської боротьби. Жінки відповідали за підтримку санітарії, включаючи прання та ремонт одягу, що сприяло підтриманню гігієни в польових умовах УПА (Онишко, 2007, с. 13).

Попри важливе місце жінок у боротьбі за незалежність, провідники ОУН не вбачали потреби у документальному регламентуванні їхньої участі у національному русі, якимось чином виділяючи жіночу роль. При цьому Дарія Ребет («Вільшинська») входила до складу Проводу ОУН, була членкинею Президії Української головної визвольної ради, Калина Лукань («Галина») керувала Косівським надрайонним проводом ОУН, Ірина Тимочко («Христя») координувала діяльність підпільних структур у надрайоні «Верховина» на теренах Лемківщини. Ігнорування гендерної рівності жінок пояснювалося сприйняттям їх через призму традиційних призначень, визначаючи материнство та родинні обов'язки основними пріоритетами. Війна та пов'язані із нею функції вважалися чоловічою справою, і протиставлялися материнському призначенню жіноцтва. Їхня активна участь у суспільному та

військовому русі визнавалася вимушеною необхідністю для досягнення національних цілей, не заперечувалася у контексті залучення до боротьби за свободу України, але й не визнавалася рівноправною стороною (Кісь, 2013, с. 594; Кісь, 2018, с. 93).

Кількісні дані присутності жінок у лавах повстанців оцінюються дослідниками у 10 % від загальної кількості визвольної боротьби (Кісь, 2025). Очевидно, що це тяглість традиційної історіографії, де більшість наукових досліджень з історії ОУН і УПА зосереджені на чоловіках, відображають їхню участь у бойових підрозділах чи командних структурах. Однобічний підхід формував дещо викривлене уявлення про повстанський рух як суто чоловічу справу, де поодинокі історії жінок часто губилися на тлі чоловічого героїзму. Наприклад, у довіднику П. Содолія «Українська Повстанча Армія, 1943 – 1949», із 388 поданих біографій членів ОУН, бойових провідників та старшин УПА лише 21 належить жінкам (Содоль, 1994). При цьому жіноча роль, що здебільшого помилково оцінювалася як допоміжна, відсовувалася на другий план.

Завдяки спогадам самих учасниць нині ця тема стає дедалі актуальнішою в науковому дискурсі. Дослідження останніх років вказують на зміну тенденції, та поглиблення уваги саме до жіночої складової повстанського руху. Варто погодитися із думкою Л. Трофимович про те, що «масова участь жінок у підпільно-повстанському русі дала їм змогу переглянути усталені уявлення про нормативну жіночість, зрушити деякі з її фундаментальних засад, подекуди вийти за межі традиційних гендерних способів життя» (Трофимович, 2022, с. 142).

Оцінюючи роль українських жінок у Збройних Силах України, варто відзначити кардинальні зрушення у питаннях суспільного ставлення до їх участі у воєнних подіях сьогодення. Є принципова відмінність у державно-політичних умовах, за яких нинішнє покоління українських захисниць чітко артикулює себе із Українською державою та військом, що захищає країну і народ від зовнішньої агресії.

На відміну від учасниць українського підпілля, які діяли в умовах конспірації та без офіційного статусу, сучасні жінки-військовослужбовці мають юридичне визнання, доступ до військових звань і можливість кар'єрного зростання. Українське законодавство визначає умови мобілізації жінок до Збройних Сил, передбачаючи їхнє залучення у разі загрози національній безпеці та необхідності посилення обороноздатності держави.

Сучасна російсько-українська війна актуалізувала питання суспільного ставлення до жіночої участі у воєнних діях. Нинішні жінки-військові виконують широкий спектр функцій суто бойового характеру. Вони представлені в усіх родах військ, займають вагоме місце в структурі бойових підрозділів та службі тилу. Різні обрахунки свідчать, що кількість українських жінок у складі Сил оборони країни зростає. Станом на кінець 2021 р. майже 57 тисяч особового складу Збройних Сил України складали жінки, з яких близько 32 тисяч перебували на військових посадах (Зі зброєю чи без, 2022). Через три роки, в умовах повномасштабної війни кількість жінок зросла до 70 тисяч, з них понад 5,5 тисяч постійно перебувають на передовій (У ЗСУ служать більш як 70 тисяч жінок, 2025). Попри кількісні диспропорції поступово зростає і представництво жінок на командних посадах. Сьогодні практично звузилися до мінімуму військові спеціальності, недоступні жіночим представникам.

Головна мотивація до участі у війні – потреба захисту країни, народу, національної ідентичності. Це усвідомлений вибір, про який зазначають більшість жінок у публічних виступах, інтерв'ю, оцінках поточної ситуації. Вони свідомі

у своїх рішеннях та життєвому виборі. І ця пасіонарність підкріплюється відповідним юридично-нормативним статусом.

Законом закріплено положення, що «жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку» (Закон України, 2018). Тобто їхній офіційний статус нічим не поступається військовослужбовцям-чоловікам, а в окремих моментах вони користуються відповідними правами, що на офіційному рівні дозволяють їм репродуктивну функцію.

Жіноча участь у захисті Вітчизни почалася з практичного опору російській гібридній агресії ще з 2014 р. Жінки-воїни разом із чоловіками брали участь у бойових діях, займаючи різні військові посади. При цьому долалися панівні стереотипи «нежіночої» роботи і серед військових, що нерідко зумовлювали конфліктні ситуації. Окремі військові командири відмовляли у праві безпосереднього виконання бойових завдань. Одна із учасниць АТО, згодом представниця ветеранського жіночої спільноти Катерина Приймак так оцінювала подібні випадки: «жінки добивалися доступу на передову до виконання бойових завдань, проте в документах вони значились швачками та прачками» (VETERANKA на 67-ій сесії комісії ООН зі становища жінок, 2023). Тож після завершення активної фази АТО вона долучилася до створення руху «VETERANKA», учасниці якого за кілька років роботи з жінками-парламентарями та чиновницями українського уряду, долаючи при цьому неготовність «сектору безпеки і оборони» до того, «щоб прийняти жінок», досягли результату у відкритті 63 нових бойових посад для військовослужбовиць в армії. За період 2014 – 2021 рр. у результаті бойових дій на тогочасній передовій загинули 23 жінки-військові (Міждисциплінарне дослідження НБ 5.0., 2023).

Наполегливість і готовність досягати рівності у реалізації права на захист країни проявили й учасниці різних волонтерських організацій і проєктів. Важливою справою стало надання медичного забезпечення тогочасним добровольчим підрозділам, що разом із ЗСУ вели боротьбу за звільнення тимчасово окупованих території Луганської і Донецької областей. Одним із найвідоміших добровольчих медичних підрозділів став волонтерський проєкт «Госпітальєри», заснований у липня 2014 р. волонтеркою-медиком Яною Зінкевич. Він спрямовувався на волонтерську підготовку бойових медиків та надання першої допомоги військовим і цивільним у зоні тогочасних бойових дій. Вони працювали у найгарячіших зонах бойових дій, ризикуючи власним життям та здоров'ям, часто доповнюючи чи підміняючи офіційних бойових медиків (Медичний батальйон «Госпітальєри», 2024).

У ході здійснення небойової гуманітарної місії підрозділ зазнав особових втрат, серед яких і загиблі медики Анастасія Горбачова, Олена Пірковська-Зелинська, Ірина Цибух, Олександра Мулькевич, Марія-Христина Двойнік. Загалом їхня відданість справі стала прикладом самопожертви заради порятунку інших. З кожним роком роль жінок у військовій медицині зростає, і їхня участь у таких підрозділах, як «Госпітальєри», доводить, що вони є не лише свідками війни, а і її активними учасницями, здатними на героїзм і професіоналізм нарівні з чоловіками (Медичний батальйон «Госпітальєри», 2024). За прикладом «Госпітальєрів» виникли суміжні добровольчі проєкти, що теж

долучилися до евакуацією поранених із передової, стабілізації життєвого стану, транспортуванням до медичних установ.

В умовах війни, що триває, з'явилися нові ініціативи та проекти, що підкреслюють важливість жіночої ролі в обороні країни. Серед них такі як «Невидимий батальйон», «Жінки, які загинули за Україну» та «Дівчата зрізають коси» та інші, спрямовані на підтримку та вирішення проблем, пов'язаних із становищем та правами жінок військових, волонтерок, ветеранок. Окрім того, багато жінок залучені до волонтерської діяльності: допомагають біженцям, плетуть маскувальні сітки, організовують харчування для військових та виконують інші завдання, що зміцнюють обороноздатність країни.

Нині процес інтеграції жінок у військову сферу та зростання їхнього визнання як рівноправних учасниць боротьби за національну безпеку набирає незворотного характеру, долає певні негативні стереотипи, які ще проявляються у суспільному сприйнятті жінок-військових («Маю право відчувати себе привабливою», 2025). Схожою за гостротою почуттів військових є книга «Жінки на війні», у якій відображено емоції та життєві історії перебування на фронті та в бойових умовах двадцяти захисниць (Парубій, 2024).

Зростання жіночої частки особового складу у забезпеченні обороноздатності країни відображається у повному спектрі функціональних застосувань: бойових, медичних, логістичних, інформаційно-пропагандистських. Позитивне сприйняття суспільством місця жінки в оборонних структурах закріплюється у нормативному полі, створює передумови для укорінення рівноправності в армії та подолання раніше сформованих негативних стереотипів. Абсолютна більшість українців позитивно сприймають жінку-захисницю як суспільну роль сучасного жіноцтва (85 % громадян України, 2023). Жінки в армії та на фронті – це не лише про героїзм, але про щоденну важку працю, спрямовану на забезпечення стабільності та ефективності оборони країни.

Висновки. Порівняльний досвід участі українських жінок у військових подіях 1940-х рр. та сучасних ґрунтується на спільних і відмінних базисних позиціях. Учасниці боротьби ОУН та УПА прагнули докласти зусилля задля головної мети визвольної боротьби – національного визволення у формі здобуття української державності. Сучасні українки відстоюють незалежність України, її територіальну цілісність і потребу збереження української ідентичності у боротьбі з тим самим ворогом. Їхні моральні та ідейні мотивації залишаються незмінними, незважаючи на різницю у часі та умовах боротьби. Зміни стосуються функціональних призначень місця та ролі жінки на війні. Теперішній час дає перспективу захисницям вийти поза межі «традиційної» участі помічниці, набути власної військової суб'єктності в рамках гендерної рівності та потенційних можливостей самореалізації. Незважаючи на різницю в умовах та соціальних нормах, мета цих двох поколінь залишається незмінною: відстояти право на існування власного народу та країни, забезпечити їхнє майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Антонова, Т. (2007). Жінка та її «мирні», «напівмирні» й «воєнні» ролі в боротьбі ОУН і УПА. *Український визвольний рух*, 9, 138–146.

85 % громадян України. (2023). 85% громадян України позитивно ставляться до жінок, які служать у ЗСУ. *Арміяінформ*. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/06/05/85-gromadyan-ukrayiny-pozytyvno-stavlyatsya-do-zhinok-yaki-sluzhat-u-zsu/>

Галів, М., Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук*:

збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 13/55, 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164

Глобальний адвокаційний проєкт. (2025). *Глобальний адвокаційний проєкт «Невидимий батальйон»*. URL: <https://invisiblebattalion.org/en/home-2/>

Дерев'яний, І. (2007). Жінки у визвольній боротьбі. *Українська Повстанська Армія. Історія нескорених*. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 204–211.

Закон України. (2018). Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 6 вересня 2018 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>

Зі зброєю чи без. (2022). Зі зброєю чи без. Українські жінки захищають свою державу. *Ukrainianer*. URL: <https://www.ukrainianer.net/zhinky/>

Кісь, О. (2025). *Жінки в націоналістичному підпіллі ОУН і УПА: помічниці чи рівноцінні учасниці?* URL: <https://ua.boell.org/uk/2025/02/13/zhinky-v-natsionalistychnomu-pidpilli-oun-i-upa-pomichnytsi-chy-rivnotsinni-uchasnytsi>

Кісь, О. (2018). «Жіноче питання» в ідеології і пропаганді ОУН і УПА. *Народознавчі зошити*, 1, 91–102.

Кісь, О. (2013). Між особистим і політичним: гендерні особливості досвіду жінок-учасниць національно-визвольних змагань на західноукраїнських землях у 1940 – 1950-х роках. *Народознавчі Зошити*, 4, 591–599.

Кісь, О. (2016). Національно-визвольні змагання як випробування меж традиційної жіночності: жіночий досвід у національному підпіллі 1940 – 50-х рр. *Етнічна історія народів Європи*, 48, 61–78.

Маю право відчувати себе привабливою. (2025). «Маю право відчувати себе привабливою». Аліна Михайлова висловилася про ставлення до жінок-військових у тилу. *NV-соціум*. URL: <https://nv.ua/ukr/socium/alina-mihaylova-oburilasya-cherez-spriynyattyia-zhinok-u-zsu-ta-vislovilasya-pro-gendernu-diskriminaciyu-50496268.html>

Міждисциплінарне дослідження НБ 5.0. (2023). Міждисциплінарне дослідження НБ 5.0. Моніторинг рекомендацій і результатів досліджень із циклу «Невидимий батальйон», виконане в межах проєкту НАКО «Просування гендерної рівності в ЗСУ». URL: <https://invisiblebattalion.org/invisbat/#invisbat3-0>

Онишко, Л. (2007). «Нам сонце всміхалось крізь ржаві ґрати...». Катерина Зарицька в національно-визвольному русі. *Літопис Української Повстанської Армії*. Т. 8. Торонто.

Парубій, Х. (2024). *Жінки на війні*. Київ: Дух і Літера.

Попелюк, Р. (2021). «Я є націоналістка і націоналісткою помру», – зв'язкова Романа Шухевича Ольга Ільків. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/ia-ie-natsionalistka-i-natsionalistkoiu-pomru-zviazkova-romana-shukhevicha-olga-ilkiv/>

Ріпещкий, М. (1992–1993). Медична опіка в УПА. *Літопис Української Повстанської Армії*. Т. 23. Торонто-Львів.

Савчин, М. (2003). *Тисяча доріг. Спогади жінки учасниці підпільно-визвольної боротьби під час і після Другої світової війни*. К.: Смолоскип.

Содоль, П. (1994). *Українська Повстанча Армія 1943 – 1949. Довідник*. Нью-Йорк: Пролог.

Трофимович, Л. В. (2022). З історії участі жінок в українському підпільно-повстанському русі (середина 1940-х – початок 1950-х років). *Військово-науковий вісник*, 38, 131–148. DOI: 10.33577/2313-5603.38.2022

Український національно-визвольний рух на Прикарпатті. (2010). *Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті. Документи і матеріали*. Т. 2. Кн. 2 (1945 – 1946). Івано-Франківськ: КПФ «ЛПК».

У ЗСУ служать більш як 70 тисяч жінок. (2025). У ЗСУ служать більш як 70 тисяч жінок, понад 5 500 військовослужбовиць перебувають на передовій. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3968319-u-zsu-sluzat-bils-ak-70-tisaczinok-ponad-5-500-vijskovosluzbovic-perebuvaui-na-peredovij.html>

Федик, Л. (2015). Форми участі жінок у національно-визвольному русі ОУН-УПА на території Станіславської області в 1941 – 1956 рр. *Сторінки історії: збірник наукових праць*, 40, 138–148.

Шевченко, В. (2023). Нам треба подолати ментальні чоловічі упередження стосовно жінок – Катерина Приймак. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/21/nyni-bili-vorony-na-fronti-byutsya-narivni-z-cholovikamy/>

VETERANKA на 67-ій сесії комісії ООН зі становища жінок. (2023). VETERANKA на 67-ій сесії комісії ООН зі становища жінок. URL: <https://uwm.org.ua/uk/news/veteranka-%D0%BD%D0%B0-67>

REFERENCES

Antonova, T. (2007). Zhinka ta yii «myrni», «napivmyrni» i «voienni» roli v borotbi OUN i UPA [Women and their “peaceful”, “semi-peaceful” and “military” roles in the struggle under the auspices of the OUN and the UPA]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, 9, 138–146. [in Ukrainian].

Derev'anyi, I. (2007). Zhinky u vyzvolnii borotbi [Women in the Liberation Struggle]. *Ukrainska Povstanska Armiia. Istorii neskorenykh – Ukrainian Insurgent Army. History of the Unconquered*, (pp. 204–211). Lviv: Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu. [in Ukrainian].

85% hromadian Ukrainy. (2025). 85% hromadian Ukrainy pozytyvno stavliatsia do zhinok, yaki sluzhat u ZSU [85% of Ukrainian citizens evaluate women serving in the Armed Forces of Ukraine positively]. *Armyinform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/06/05/85-gromadyan-ukrayiny-pozytyvno-stavlyatsya-do-zhinok-yaki-sluzhat-u-zsu/> [in Ukrainian].

Fedyk, L. (2015). Formy uchasti zhinok u natsionalno-vyzvolnomu rusi OUN-UPA na terytorii Stanislavskoi oblasti v 1941 – 1956 rr. [Forms of women’s participation in the national liberation movement of the OUN-UPA on the territory of the Stanislav region in 1941 – 1956]. *Storinky istorii: zbirnyk naukovykh prats*, 40, 138–148. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ihnytskyi, V. (2023). Kharakter suchasnoii rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriohrafichniy dyskurs [The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014 – 2023): national historiographic discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichno-ho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii*, 13/55, 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164 [in Ukrainian].

Hlobalnyi advokatsiinyi proiekt. (2025). *Hlobalnyi advokatsiinyi proiekt «Nevydymy batalion»* [Global Advocacy Project “Invisible Battalion”]. URL: <https://invisiblebattalion.org/en/home-2/> [in Ukrainian].

Kis, O. (2025). *Zhinky v natsionalistychnomu pidpilli OUN i UPA: pomichnytsi chy rivnotsinni uchasnytsi?* [Women in the nationalist guerilla warfare of the OUN and the UPA: assistants or equal participants?]. URL: <https://ua.boell.org/uk/2025/02/13/zhinky-v-natsionalistychnomu-pidpilli-oun-i-upa-pomichnytsi-chy-rivnotsinni-uchasnytsi> [in Ukrainian].

Kis, O. (2018). «Zhinoche pytannia» v ideologii i propahandi OUN i UPA [«The Women's Question» in the Ideology and Propaganda of the OUN and UPA]. *Narodoznavchi zoshyty*, 1, 91–102. [in Ukrainian].

Kis, O. (2013). Mizh osobystym i politychnym: henderni osoblyvosti dosvidu zhinok-uchasnyts natsionalno-vyzvolnykh zmahan na zakhidnoukrainskykh zemliakh u 1940 – 1950-kh rokakh [Between the personal and the political: gender specifics of the experience of women participants in national liberation struggles in Western Ukrainian lands in the 1940s – 1950s.]. *Narodoznavchi Zoshyty*, 4, 591–599. [in Ukrainian].

Kis, O. (2016). Natsionalno-vyzvolni zmahannia yak vyprovuvannia mezh tradytsynoi zhinochnosti: zhinochyii dosvid u natsionalnomu pidpilli 1940 – 50-kh rr. [National liberation struggles as a test of the limits of traditional femininity: women's experience in the national guerilla warfare of the 1940s – 50s.]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 48, 61–78. [in Ukrainian].

Maiu pravo vidchuvaty sebe pryvablyvuiu. (2025). «Maiu pravo vidchuvaty sebe pryvablyvuiu». Alina Mykhailova vyslovylasia pro stavlennia do zhinok-viiskovykh u tylu [“I have a right to feel attractive.” Alina Mykhailova spoke about the attitude towards female soldiers]. *NV-sotsium*. URL: <https://nv.ua/ukr/socium/alina-mihaylova-oburilasya-cherez-spriynyattya-zhinok-u-zsu-ta-vislovilasya-pro-gendernu-diskriminaciyu-50496268.html> [in Ukrainian].

Mizhdystsyplinarne doslidzhennia NB 5.0. (2023). *Monitorynh rekomendatsii i rezultativ doslidzen iz tsykladu «Nevydymy batalion», vykonane v mezhakh proiektu NAKO «Prosvuvannia gendernoi rivnosti v ZSU»* [Monitoring of recommendations and research results of the project “Invisible Battalion”, carried out within the framework of NAKO project “Promoting Gender Equality in the Armed Forces of Ukraine”]. URL: <https://invisiblebattalion.org/invisbat/#invisbat3-0> [in Ukrainian].

Onyshko, L. (2007). «Nam sontse vsmikhalos kriz rzhavii hraty...». Kateryna Zarytska v natsionalno-vyzvolnomu rusi [«The sun smiled at us through the rusty bars...». Kateryna Zarytska in the national liberation movement.]. *Litopys Ukrainskoi Povstanskoi Armii*, 8. Toronto. [in Ukrainian].

Parubii, Kh. (2024). *Zhinky na viini* [Women at War]. Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian].

Popeliuk, R. (2021). «Ia ye natsionalistka i natsionalistkoiu pomru», – zv'iazkova Romana Shukhevycha Olha Ilkiv [“I am a nationalist and I will die a nationalist”, – Roman Shukhevych's liaison officer, Olga Ilkiv]. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/ia-ie-natsionalistka-i-natsionalistkoiu-pomru-zviazkova-romana-shukhevicha-olga-ilkiv/> [in Ukrainian].

Ripetskyi, M. (1992 – 1993). Medychna opika v UPA [Medical Care in the UPA]. *Litopys Ukrainskoi Povstanskoi Armii*, 23. Toronto-Lviv.

Savchyn, M. (2003). Tysiacha dorih. Spohady zhinky uchasnytsi pidpilno-vyzvolnoi borotby pid chas i pislia Druhoi svitovoi viiny [A Thousand Roads. Memoirs of a Female Participant of the Guerilla Liberation Struggle During and After World War II]. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian].

Shevchenko, V. (2023). *Nam treba podolaty mentalni cholovichy uperedzhennia stosovno zhinok – Kateryna Pryimak* [We need to overcome male mental prejudices towards women – Kateryna Pryimak]. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/21/nyni-biliv-vorony-na-fronti-byutsya-narivni-z-cholovikamy/> [in Ukrainian].

Sodol, P. (1994). *Ukrainska Povstancha Armiia 1943 – 1949. Dovidnyk* [Ukrainian Insurgent Army 1943 – 1949. A Handbook]. New-York: Proloh. [in Ukrainian].

Trofymovych, L.V. (2022). *Z istorii uchasti zhinok v ukrainskomu pidpilno-povstanskomu rusi (seredyna 1940-kh – pochatok 1950-kh rokiv)* [On the history of women's participation in the Ukrainian insurgent movement (mid-1940s – early 1950s)]. *Viiskovo-naukovyi visnyk*, 38, 131–148. DOI: 10.33577/2313-5603.38.2022 [in Ukrainian].

Ukrainskyi natsionalno-vyzvolnyi rukh na Prykarpatti. (2010). *Ukrainskyi natsionalno-vyzvolnyi rukh na Prykarpatti v XX stolitti. Dokumenty i materialy* [Ukrainian National Liberation Movement in Prykarpattia region in the 20th Century. Documents and Materials.]. T. 2. Kn. 2 (1945 – 1946). Ivano-Frankivsk: KPF “LIK”. [in Ukrainian].

U ZSU sluzhat bilsh yak 70 tysiach zhinok. (2025). *U ZSU sluzhat bilsh yak 70 tysiach zhinok, ponad 5 500 viiskovosluzhbovyts perebuvaiut naпередovii* [More than 70 thousand women serve in the Armed Forces of Ukraine, more than 5,500 servicewomen are on the front lines]. Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3968319-u-zsu-sluzhat-bils-ak-70-tisac-zinok-ponad-5-500-vijskovosluzbovic-perebuvaut-na-peredovij.html> [in Ukrainian].

VETERANKA na 67-ii sesii komisii OON zi stanovyscha zhinok. (2023). *VETERANKA na 67-ii sesii komisii OON zi stanovyscha zhinok* [A female veteran at the 67th session of the UN Commission on the Status of Women]. URL: <https://uwvm.org.ua/uk/news/veteranka-%D0%BD%D0%B0-67> [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy. (2018). *Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy schodo zabezpechennia rivnykh prav i mozhlyvostei zhinok i cholovikiv pid chas prokhodzhennia viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvanniakh» vid 6 veresnia 2018 r.* [Law of Ukraine “On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Ensuring Equal Rights and Opportunities of Women and Men During Military Service in the Armed Forces of Ukraine and Other Military Formations” of September 6, 2018]. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text> [in Ukrainian].

Zi zbroieiu chy bez. (2024). *Zi zbroieiu chy bez. Ukrainski zhinky zakhyschaiut svoiu derzhavu* [With or without weapons. Ukrainian women defend their state]. *Ukrainer*. URL: <https://www.ukrainer.net/zhinky/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11 лютого 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.

УДК 355.5(477)“1991/2024”

DOI 10.69550/3041-1467.6.326254

Юрій ПАЩУК

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та військового перекладу, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (ypashchuk@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-0631-6183

Yuriy PASHCHUK

PhD (Engineering), Associate Professor, Assistant Professor, Department of Foreign Languages and Military Translation, Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, 32 Heroes of Maidan Str., Lviv, Ukraine, postal code 79026 (ypashchuk@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Пашук, Ю. (2025). Від радянської моделі до стандартів НАТО: розвиток методології вивчення та впровадження досвіду у Збройних Силах України (1991 – 2024). *Axis Europae*, 6, 32–43. doi: 10.69550/3041-1467.6.326254

Bibliographic Description of the Article: Pashchuk, Yu. (2025). Vid radianskoi modeli do standartiv NATO: rozvytok metodolohii vyvchennia ta vprovadzhennia dosvidu u Zbroinykh Sylakh Ukrainy (1991 – 2024) [From the Soviet Model to NATO Standards: Development of the Methodology for Organizational Learning in the Armed Forces of Ukraine (1991 – 2024)]. *Axis Europae*, 6, 32–43. doi: 10.69550/3041-1467.6.326254 [in Ukraine].

**ВІД РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ ДО СТАНДАРТІВ НАТО:
РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ
ДОСВІДУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ (1991 – 2024)**

Анотація. Метою статті є проведення історичного аналізу розвитку методології вивчення та впровадження досвіду у Збройних Силах України (1991 – 2024) для подальшого вдосконалення принципів, підходів і механізмів організаційного навчання. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні ретроспективного підходу, методів історичного аналізу та системного аналізу військових реформ. **Актуальність праці** зумовлена російсько-українською війною (2014 – 2024), що триває, та критичною необхідністю підвищення ефективності організаційного навчання у Збройних Силах України. **Наукова новизна дослідження** полягає у комплексному аналізі еволюції методології вивчення та впровадження досвіду в українських військах (силах) протягом 1991 – 2024 років із виокремленням її ключових компонент. Уперше в українському науковому дискурсі оцінюється ефективність організаційного навчання через концепцію “абсорбційної спроможності”, яка широко застосовується у військовій науці західних країн. Також дослідження визначає динаміку оперативності циклу ВВД як важливого показника спроможності військових структур до швидкого реагування на виклики. Отримані результати можуть бути використані для подальшого вдосконалення Системи вивчення та впровадження досвіду у Збройних Силах України та підвищення її відповідності стандартам

НАТО. **Висновки.** Аналіз еволюції методології вивчення та впровадження досвіду у Збройних Силах України (1991 – 2024) засвідчує, що перехід від радянської системи до стандартів організаційного навчання Альянсу сприяв покращенню цієї практики, що, зі свого боку, дало можливість підвищити адаптивність українських військ до сучасних викликів. Реалізація в українському війську концепцій і механізмів НАТО забезпечило вдосконалення процесу збору, аналізу, поширення та практичного використання здобутих уроків, що критично важливо для ефективного реагування на динамічні умови воєнних (бойових) дій.

Попри досягнутий прогрес, зберігається низка викликів, серед яких – необхідність прискорення обміну інформацією про бойовий досвід, розширення цифрових інструментів для його обробки й інтеграції у практичну діяльність військ. Важливими завданнями залишаються створення Порталу вивчення та впровадження досвіду, підвищення рівня обізнаності особового складу про механізми організаційного навчання, посилення ролі командирів у процесі вивчення і впровадження досвіду.

Ключові слова: організаційне навчання, методологія вивчення та впровадження досвіду, Збройні Сили України, НАТО.

FROM THE SOVIET MODEL TO NATO STANDARDS: DEVELOPMENT OF THE METHODOLOGY FOR ORGANIZATIONAL LEARNING IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE (1991 – 2024)

The aim of this article is to conduct a historical analysis of the development of the lessons learned methodology in the Armed Forces of Ukraine (1991 – 2024) to further improve the principles, approaches, and mechanisms of organizational learning. The research methodology is based on a retrospective approach, the historical analysis method, and the systematic analysis of military reforms. The relevance of this study is determined by the ongoing Russo-Ukrainian war (2014 – 2024) and the critical need to enhance the effectiveness of the lessons learned process in the Armed Forces of Ukraine. The scientific novelty of the research lies in a comprehensive analysis of the evolution of the lessons learned methodology in the Ukrainian military from 1991 to 2024, with an emphasis on its key components. For the first time in Ukrainian academic discourse, the effectiveness of organizational learning is assessed through the concept of “absorptive capacity”, which is widely applied in Western military science. Additionally, the study examines the dynamics of the lessons learned cycle as a crucial indicator of the military’s ability to respond rapidly to emerging challenges. The findings can be utilized to further improve the Lessons Learned System in the Armed Forces of Ukraine and enhance its alignment with NATO standards.

Conclusions. The analysis of the evolution of the lessons learned methodology in the Armed Forces of Ukraine (1991 – 2024) demonstrates that the transition from Soviet methodological approaches to NATO organizational learning standards has significantly improved this practice, thereby enhancing the adaptability of Ukrainian forces to contemporary military challenges. The implementation of NATO lessons learned concepts and mechanisms within the Ukrainian military has contributed to refining the processes of collecting, analyzing, disseminating, and implementing acquired lessons, which is critically important for effectively responding to dynamic military operations.

Despite the progress achieved, several challenges remain, including the need to accelerate the sharing of combat experiences, expand digital tools for processing and integrating lessons into practical military activities, and enhance the role of commanders

in the lessons learned process. Key priorities include launching the Lessons Learned Portal, increasing personnel awareness of organizational learning, and strengthening the role of commanders in analyzing, implementing, and disseminating lessons.

Key words: *organizational learning, lessons learned methodology, Armed Forces of Ukraine, NATO.*

Постановка проблеми. Історичний досвід засвідчує, що одним із ключових чинників еволюційного розвитку збройних сил, їх ефективної підготовки та застосування є чітко налагоджене організаційне навчання (англ. organizational learning), яке включає діяльність військових структур із вивчення та впровадження досвіду (ВВД) (Pashchuk, 2024, р. 2). У мирний час така практика сприяє накопиченню та систематизації знань, удосконаленню оперативної й бойової підготовки, своєчасній і належній адаптації до викликів. Водночас у період збройного протистояння критично важливо не лише організувати на колективному рівні формальний процес аналізу й імплементації власного і запозиченого досвіду, а й забезпечити його високу якість, оперативність та випереджальний характер у порівнянні з противником.

Згідно із сучасними теоретичними постулатами, організаційне навчання збройних сил передбачає створення та систематичне застосування чотирьох основних компонент (“стовпів”) методології ВВД: організаційно-штатної структури (ОШС), процесу, засобів і підготовки особового складу (NATO, 2022, р. 13). Мета – підвищення колективної здатності здобувати, аналізувати, поширювати та трансформувати знання у коригувальні дії (Dyson, 2019; Leavitt, 2011; Marcus, 2015; Pashchuk, 2024). Основне призначення – підвищення адаптивності військ шляхом удосконалення їхніх спроможностей відповідно до “Концепції DOTMLFP-I” (NATO 2022, р. 30): доктринальних засад, організаційної структури, підготовки, матеріально-технічного забезпечення, лідерства, кадрової політики, інфраструктури, координації та взаємосумісності із союзниками. Особливість діяльності ВВД у військових структурах зумовлена високою ціною нехтування досвідом – людські втрати та потенційна загроза державному суверенітету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключовим компонентом організаційного навчання є методологія ВВД – сукупність принципів, методів, процесів і механізмів, спрямованих на систематичний аналіз, імплементацію та розповсюдження набутого досвіду (Dyson, 2020; NATO, 2022). Її ефективне застосування передусім сприяє інтеграції передових теоретичних підходів і найкращих практик ВВД, забезпечує оперативне та належне реагування на нові виклики, мінімізує ризики повторення помилок, а також підвищує шанси на успіх та перемоги в майбутньому (Dyson, 2019; Marcus, 2015; Pashchuk, 2024).

Для оцінювання ефективності методології ВВД і загалом дієвості організаційного навчання використовуються такі показники (Dyson, 2019; Dyson, 2020; Marcus, 2015; Pashchuk, 2024):

1) “потенційна абсорбційна спроможність” – здатність набувати, аналізувати, поширювати і засвоювати знання (досвід) і “реалізована абсорбційна спроможність” – здатність до трансформації набутих знань (досвіду) у коригувальні дії. Як правило, рівень цих спроможностей визначається за п’ятибальною шкалою: дуже низький, низький, достатній, високий, дуже високий. 2) швидкість (оперативність) циклу ВВД або середня тривалість процесу організаційного навчання від моменту надсилання спостережень до зворотного надходження уроків у війська.

З огляду на російсько-українську війну (2014 – 2024), що триває, та критичну важливість діяльності Збройних Сил України (ЗСУ) з ВВД для досягнення перемоги над ворогом, актуальним науково-практичним завданням є дослідження еволюції їхньої методології ВВД. Це питання залишається недостатньо вивченим в українській науковій спільноті. Водночас теоретичні дослідження розвитку організаційного навчання у військовій сфері залишаються у центрі уваги науковців провідних країн світу.

Мета статті – проаналізувати еволюцію методології вивчення та впровадження досвіду у Збройних Силах України від їх створення у 1991 р. до 2024 р. для подальшого вдосконалення принципів, підходів і механізмів організаційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Від 1991 р. до сьогодні організаційне навчання в Збройних Силах України (ЗСУ) застосовувалося у формі двох послідовних Систем (Dyson, & Pashchuk, 2022):

1) Системи узагальнення та поширення досвіду (СУПД: грудень 1991 – грудень 2018), яка була успадкована від Радянського Союзу та пройшла три етапи: “Стагнація” (грудень 1991 – травень 2013); “Реформування” (травень 2013 – березень 2014); “Адаптація” (березень 2014 – грудень 2018).

2) Системи вивчення та впровадження досвіду (СВВД: січень 2019 – дотепер), формування якої здійснювалося на основі СУПД із використанням передових теоретичних і практичних досягнень НАТО у царині вивчення та впровадження досвіду.

Відповідно, розвиток методологічної бази ВВД у ЗСУ протягом визначеного проміжку доцільно поділити на два етапи: “Стагнація у мирний період” (1991 – 2014) і “Модернізація під час російсько-української війни” (2014 – 2024).

1. *Стагнація організаційного навчання у мирний період (1991 – 2014).* Після завершення Холодної війни та проголошення незалежності у серпні 1991 р. суверенна Україна розпочала формування законодавчої бази для створення ЗСУ. Одночасно встановлено принципи та механізми функціонування СУПД, що ґрунтувалися на радянській методології ВВД (Dyson, & Pashchuk, 2022).

Період від грудня 1991 р. до березня 2014 р. характеризується системним руйнуванням спроможностей ЗСУ, що значною мірою зумовлювалося державним курсом на реалізацію політики “багатовекторності” та зниженням ролі військового компоненту національної безпеки. Наприклад, у 2010 р. оборонний бюджет України передбачав 1,15 % валового внутрішнього продукту, проте фактично виділено лише 0,97 % (Біла книга, 2011, с. 21). Корупція, хронічне недофінансування, масштабне скорочення військових структур без відповідної модернізації озброєння та військової техніки спричинили поступове зниження боєздатності й оперативних спроможностей ЗСУ. Вищезазначені негативні тенденції безпосередньо вплинули на функціонування СУПД, яка базувалася лише на трьох “методологічних стовпах” (ОШС, процес і засоби), оскільки підготовка особового складу ЗСУ з питань ВВД не здійснювалася до травня 2021 р. (Dyson, & Pashchuk, 2022, р. 160). Тоді СУПД втілювала лише деякі риси найкращої світової практики організаційного навчання і недофінансування та дефіцит підготовлених фахівців із ВВД були одними з основних проблем.

До 2014 р. у ЗСУ не було цілісної централізованої ОШС ВВД із чіткою вертикальною ієрархією, що регулювала б управління знаннями, їх поширення та трансформацію (Dyson, & Pashchuk, 2022, р. 148). Згідно з принципами радянської військової культури, що сформувалася ще у 1942 р., процес ВВД був розділений між

двома основними гілками штабного апарату: оперативними органами й органами бойової підготовки. Відсутність належної взаємодії між цими структурами суттєво знижувала ефективність організаційного навчання. Відповідальність за ВВД була розпорошена серед широкого кола офіцерів без належної координації, що у підсумку часто зводило функціонування СУПД до формального декларування.

До серпня 2014 р. у ЗСУ залишався напівформальний процес ВВД, який базувався на радянських стандартах, не відповідав сучасним потребам і був неефективним. Зокрема, мало уваги приділялося впровадженню ідентифікованих уроків, а саме тому, як забезпечити належне усунення проблем після їх виявлення. Механізми організаційного навчання реалізовувалися в основному через подання спостережень “знизу-вгору” у певних розділах звітних документів, їх подальшого узагальнення та поширення у зворотному порядку. Низьку дієвість цього підходу зумовлювали кілька ключових факторів (Dyson, & Pashchuk, 2022):

- відсутність зацікавленості особового складу у зборі та поданні інформації про проблемні питання;
- пасивність та безініціативність окремих посадових осіб у вивченні, впровадженні та поширенні досвіду, насамперед негативного;
- низька якість аналізу та узагальнення спостережень;
- брак системного підходу до визначення причиново-наслідкових зв’язків проблем і шляхів їх вирішення.

В основному досвід поширювався через наради (брифінги), підбиття підсумків діяльності, засоби масової інформації (газети та радіо-телевізійні передачі); інтернет і спеціалізовані вебсайти тощо. Основними засобами ВВД залишалися друковані видання, однак вони розповсюджувалися з істотною затримкою (понад 3–4 місяці) і, як правило, давали обмежений аналіз набутого досвіду. Обмежене використання інформаційних технологій і відсутність єдиної бази даних значно уповільнювали процес накопичення та розповсюдження знань серед особового складу (Dyson, & Pashchuk, 2022, pp. 147–148). Крім того, варто зазначити, що вивчення та поширення практики організаційного навчання збройних сил інших держав здійснювалося переважно через призму російських військових доктрин і джерел інформації, що зумовлювало певні концептуальні обмеження у процесі імплементації в ЗСУ передових методологічних підходів ВВД.

У період від 1991 р. до 2014 р. діяльність СУПД фокусувалася на двох ключових напрямках: 1) вивченні досвіду підготовки військ у межах національних та міжнародних навчань; 2) аналізі досвіду участі українських військових контингентів у міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки (МОПМБ). У практичному вимірі залученість органів ВВД до аналізу підготовки військ була обмеженою через скорочення обсягів та масштабів військових навчань. Наприклад, від 1991 р. до 1995 р. у ЗСУ проведено лише одне полкове навчання, а до 2014 р. тренування такого рівня більше не проводилися. Натомість спостерігалася позитивна тенденція до розширення міжнародних військових навчань, зокрема під егідою НАТО. Так, наприклад, у період від 2006 р. до 2011 р. понад 23 000 українських військовослужбовців взяли участь у 95 багатонаціональних навчаннях, із яких – на території України (Воєнна історія, 2021). Оскільки органи бойової підготовки, відповідальні за впровадження досвіду, відігравали провідну роль у проведенні цих навчань, розмежування повноважень між різними структурами та недостатня координація призводили до низької якості аналізу досвіду.

Крім того, основна діяльність СУПД від 1991 р. до 2014 р. була зосереджена на вивченні застосування українських військовослужбовців у МОПМБ. Із липня 1992 р. Україна почала активно долучатися до миротворчої діяльності. Так, у період у 2006 – 2011 рр. приблизно 6 000 українських військовослужбовців перебували у складі 13 миротворчих місій в 11 країнах світу (Воєнна історія, 2011). Ця практика сприяла поліпшенню підготовки військ, забезпечувала набуття досвіду участі у збройних конфліктах як “третьої” (миротворчої) сили.

Необхідно підкреслити, що до 2011 р. спостерігалися системні недоліки у підготовці механізованих підрозділів ЗСУ до участі в МОПМБ, що стосувалося специфіки виконання широкого спектра миротворчих завдань (Котелянець, 2012, с. 185–189). Однією з головних причин такого стану була недосконалість механізмів ВВД. Для розв’язання проблем у грудні 2011 р. запроваджено “Інструкцію з ВВД підготовки й участі національних контингентів (персоналу) у МОПМБ”. У цьому документі визначено основні процедури ВВД та обов’язки органів військового управління з їх виконання, проте не представлено ні понятійного апарату, ні відповідних інформаційно-звітних документів. До липня 2020 р. у ЗСУ не було належної нормативної бази, що спричинило відсутність загальноприйнятого бачення процесу ВВД і методичних підходів до його організації.

Через нагальну потребу в кардинальному підвищенні спроможностей ЗСУ у травні 2013 р. розпочато реформування організаційного навчання. За підсумками зустрічі військового керівництва України та Північноатлантичного Альянсу (13–15 травня 2013 р.) сплановано та проведено порівняльний аналіз методології функціонування СУПД і Об’єднаної Системи ВВД НАТО. Дослідження окреслило основні проблеми організаційного навчання в ЗСУ: відсутність доктринальних документів, ієрархічної ОШС, підготовки особового складу й інформаційних баз даних. Щоб виправити ситуацію, передбачалося виконати такі заходи:

- створити групу ВВД (2 офіцери) у складі Генерального штабу ЗСУ;
- сформувати органи аналізу досвіду на базі науково-дослідних установ і Центру оперативних стандартів і методики підготовки військ (сил) ЗСУ;
- створити на базі Військового інституту Київського Національного університету Інтерактивну електронну базу даних досвіду (ІЕБДД).

Проте не планувалося розроблення Доктрини й Інструкції з ВВД, створення централізованої ОШС із визначенням керівного органу, а також не була передбачена організація курсів ВВД. Залишався фактичний поділ органів організаційного навчання на дві окремі “гілки” без належної координації у виконанні процедур ВВД.

Отже, на початку російської збройної агресії в 2014 р. у ЗСУ не проведено кардинальних змін у методології ВВД. Аналіз, імплементація та поширення досвіду здійснювалися за “старими” радянськими підходами й принципами без урахування новітніх досягнень у теорії і практиці ВВД. Як результат, у ЗСУ зберігалася низька “потенційна абсорбційна спроможність” і надзвичайно низька “реалізована абсорбційна спроможність” організаційного навчання (Dyson, & Pashchuk 2022, р. 160). Аналіз досвіду був низької якості, а швидкість циклу ВВД становила більше трьох місяців (НДР 2020). У підсумку, українські війська не були адаптовані до стратегічного середовища та готові до ведення швидкоплинних воєнних операцій (дій).

2. *Модернізація організаційного навчання під час російсько-української війни (2014 – 2024).* У системному контексті треба розглядати три фази цього етапу: 1) Адаптивне реформування СУПД (березень 2014 – грудень 2018); 2) Становлення

перспективної СВВД (січень 2019 – лютий 2022); 3) Трансформація СВВД в умовах повномасштабної війни (лютий 2022 – теперішній час).

2.1. *Адаптивне реформування СУПД (березень 2014 – грудень 2018).* Анексія Росією Криму в лютому-березні 2014 р. і початок російсько-української війни на сході нашої держави в березні 2014 р. стали головним каталізатором адаптивної реформування методології ВВД у ЗСУ. СУПД була повністю переорієнтована на вивчення бойового досвіду військ, що брали участь в Антитерористичній операції (АТО) (13 березня 2014 – 30 квітня 2018), що згодом була переформатована в Операцію об'єднаних сил (ООС) (30 квітня 2018 – 22 лютого 2022).

Передусім у ЗСУ визначили два пріоритети в реорганізації діяльності з ВВД: 1) розробка нормативної бази 2) формування ОІС у зоні АТО. Відповідно до першого напрямку у серпні 2014 р. затверджено “Тимчасову інструкцію з ВВД”, що дозволило запустити в межах АТО напівформальний процес ВВД, визначити органи, відповідальні за організаційне навчання (НДР, 2020, с. 40). У жовтні 2014 р. упроваджено таблиць інформаційно-звітних донесень (ТІЗД) ВВД, згідно з яким кожна військова частина, що брала участь в АТО, вела журнал бойового досвіду і подавала термінові, щотижневі та щомісячні звіти з ВВД по командній лінії (Dyson, & Pashchuk, 2022). Зміни до ТІЗД ВВД були введені 9 грудня 2015 р. і 30 жовтня 2016 р. (НДР, 2020).

Формування ОІС ВВД в АТО розпочато у серпні 2014 р. зі створенням у штабі АТО відділу узагальнення бойового досвіду, до якого відряджалися 2–3 офіцери на ротаційній основі. Згодом, у червні 2015 р., у складі штабів секторів АТО також були сформовані групи ВВД. Зазвичай більшість офіцерів, призначених до цих органів, не мали належної підготовки з ВВД.

Потрібно акцентувати на тому, що для підвищення оперативності та якості вивчення бойового досвіду з листопада 2014 р. у ЗСУ почали функціонувати мобільні групи ВВД з їх направленням безпосередньо в зону АТО та у військові частини, які перебували на відновленні після ротації. Також у січні 2015 р. науково-дослідні та військові навчальні заклади ЗСУ налагодили випуск щомісячних бюлетенів із аналізом найбільш важливого досвіду. Наприкінці 2017 р. у захищеній мережі ЗСУ “Дніпро” запущено ІЕБДД, проте вона мала застаріле програмне забезпечення, містила тільки відкриту інформацію та не забезпечувала надійного і швидкого доступу (Dyson, & Pashchuk, 2022). У 2018 р. до ІЕБДД завантажили понад 300 інформаційних бюлетенів ВВД, а кількість відвідувань перевищила 180 000 (План 2018, с. 2).

Попри здійснені реформи, рівень ефективності організаційного навчання у ЗСУ залишався недостатнім. Серед ключових методологічних проблем необхідно виокремити: значні затримки в поширенні інформації про набуті знання через складну систему обміну даними; обмежене використання електронних засобів передачі інформації; низьку обізнаність особового складу щодо процесу ВВД; а також недостатню залученість командирів і начальників до його організації. Збереження радянської методологічної спадщини стримувало впровадження сучасних методик аналізу набутого досвіду. Середню тривалість циклу ВВД вдалося скоротити лише до 86,7 дня (НДР 2020), що залишалося недостатнім для забезпечення належної адаптивності військ до викликів війни. У підсумку адаптоване реформування методології ВВД (2014 – 2018) можна оцінити як неефективне, оскільки повноцінне організаційне навчання обмежувалося зоною АТО / ООС і при цьому тільки частково підвищилася “потенційна абсорбційна спроможність” до достатнього рівня та зберігалася дуже низька “реалізована абсорбційна спроможність” (Dyson, & Pashchuk,

2022). Першопричина – діяльність ЗСУ з ВВД здебільшого продовжувала ґрунтуватися на застарілих радянських принципах, методах і механізмах, які не відповідали сучасним вимогам і викликам.

2.2. *Становлення перспективної СВВД (січень 2019 – лютий 2022).* Низька дієвість СУПД в умовах прямої російської загрози територіальній цілісності та незалежності України спонукала керівництво ЗСУ ініціювати у листопаді 2018 р. побудову перспективної СВВД (План, 2018, с. 1–5). Сплановано до 30 грудня 2019 р. створити трирівневу ОШС ВВД, імплементувати стандартизований процес ВВД НАТО й організувати курси ВВД, а до 30 червня 2021 р. – запустити Портал ВВД.

Хоча нову ОШС сформовано вчасно, проте не впроваджено єдиного системного підходу до її комплектування на всіх рівнях, насамперед на тактичному й оперативному. До того ж не у всіх військових частинах, угрупованнях і установах призначалися штатні та/або позаштатні офіцери ВВД, а їхня підготовка з організаційного навчання перед призначенням на посади переважно не здійснювалася.

Навіть із запізненням до плану затвердження в липні 2020 р. нормативної бази ВВД (Доктрина, 2020; Інструкція, 2020) стало поворотним пунктом відходу від радянської методологічної спадщини та переходу на стандарти Альянсу. Реалізація стандартизованого формального процесу ВВД НАТО у ході ООС підтвердило його суттєві переваги над напівформальними процедурами організаційного навчання, які застосовували під час АТО (Dyson, & Pashchuk, 2022). Підготовку органів ВВД у ЗСУ розпочали також пізніше, лише у травні 2021 р., коли інструктори мобільної тренувальної групи НАТО провели курс організаційного навчання для 43 українських військовослужбовців у м. Львів. Згодом, 14–18 червня і 18–23 жовтня 2021 р. 39 офіцерів закінчили перші два національні курси ВВД.

Водночас сплановане функціонування Порталу у 2021 р. і досі не реалізовано. Одні з основних перепон у його побудові – неналежне фінансування, а також функціонування в органах військового управління та установах ЗСУ баз даних ВВД із різними стандартами обміну інформації (Dyson, & Pashchuk, 2022). Використання термінології організаційного навчання, відмінної від термінів Альянсу, створювало додаткову перепону інформаційній інтеграції з Порталом ВВД НАТО.

Завдяки проведеним реформам у діяльності ЗСУ з ВВД (2018 – 2022), що базувалися на передових теоретичних і практичних досягненнях НАТО в царині організаційного навчання, вдалося значно підвищити якість аналізу набутого досвіду, а середню тривалість циклу ВВД скоротити до 63,4 дня (близько двох місяців). Головні фактори такого поліпшення включали: впровадження системи електронного документообігу у середині 2018 р., удосконалення та розширення ОШС ВВД, початок функціонування національної підготовки з організаційного навчання, а також успішне застосування стандартної моделі аналізу ВВД НАТО (ODCR: Observation, Discussion, Conclusion, Recommendation) (НАТО, 2022, р. 27).

2.3. *Трансформація СВВД в умовах повномасштабної війни (лютий 2022 – теперішній час).* Плановий процес модернізації методології ВВД було зупинено у лютому 2022 р. у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням в Україну. Відтоді трансформація організаційного навчання здійснювалася у межах комплексного адаптування СВВД до нових викликів війни. З огляду на значне розширення масштабів бойових дій різко зросла кількість спостережень і звітів щодо набутого бойового досвіду, а також потреба в їх якісному аналізі. Спочатку, у березні 2022 р., було посилено ОШС ВВД на стратегічному рівні, а в квітні 2023 р. її розширено й уніфіковано на тактичному

та оперативному рівнях, що передбачало призначення штатних і позаштатних офіцерів ВВД, починаючи з військових частин. Це суттєво сприяло поліпшенню організації діяльності ЗСУ у сфері ВВД. Проте дотепер у більшості органів військового управління зберігається негативна тенденція, коли офіцери ВВД часто залучаються до виконання інших завдань, що відволікає їх від основної функції.

У рамках удосконалення методології організаційного навчання керівництво ЗСУ здійснило модернізацію діяльності мобільних груп ВВД шляхом збільшення їхньої кількості та розширення спектра завдань, що безпосередньо вплинуло на підвищення ефективності вивчення набутого досвіду. Такі групи стали ключовим інструментом у процесі засвоєння потенційних ідентифікованих уроків і передового досвіду, а також у забезпеченні ефективної імплементації отриманих уроків. У цьому контексті слід виокремити такі інноваційні підходи:

- використання мобільних груп для моніторингу формального процесу ВВД та оцінювання його ефективності;
- інтегроване застосування груп для виконання комплексних завдань;
- формування постійно діючих мобільних груп ВВД у складі оперативних командувань і армійських корпусів.

У ході російсько-української війни (2022 – 2024) значно розширено підготовку фахівців із ВВД. У 2023 р. вона була реорганізована шляхом залучення виїзних тренувальних груп, а з початку 2024 р. здійснюється у стаціонарному, мобільному й онлайн-форматах. Попри те, що з травня 2021 р. до початку 2024 р. підготовку з ВВД пройшли понад 400 офіцерів, що суттєво вплинуло на підвищення якості аналізу бойового досвіду в ЗСУ, однією з критичних проблем залишається низький загальний рівень інформованості особового складу про принципи та механізми діяльності у сфері ВВД. Крім того, військові навчальні заклади досі не запровадили навчальні програми, спрямовані на ознайомлення майбутніх офіцерів із методологічними основами організаційного навчання. Також курси ВВД мають бути орієнтовані не лише на підготовку спеціалістів у цій сфері, а й на підвищення рівня обізнаності керівного складу ЗСУ щодо сучасних підходів та механізмів забезпечення ефективної діяльності з ВВД.

Починаючи з 2019 р., упровадження стандартів НАТО дозволило оптимізувати цикл ВВД і підвищити його оперативність, скоротивши середню тривалість до 35,8 дня. Проте й дотепер швидкість поширення інформації про критично важливий бойовий досвід залишається нижчою за аналогічні показники в країнах-членах Альянсу. У НАТО Портал ВВД забезпечує миттєве поширення інформації про уроки, а також швидкий і надійний доступ авторизованих користувачів до її повного спектра. В ЗСУ головною проблемою залишається використання застарілої ІЕБДД і відсутність національного Порталу, який мав би стати повноцінним інформаційним ядром СВВД.

Незважаючи на наявні невирішені проблеми, модернізація організаційного навчання (2019 – 2024) із використанням передових методологічних принципів, підходів і механізмів НАТО уможливило суттєво підвищити ефективність діяльності ЗСУ у сфері ВВД. Зокрема, було досягнуто значного зростання рівня “потенційної абсорбційної спроможності” до високого та “реалізованої абсорбційної спроможності” – до достатнього рівня.

Висновки. Ретроспективний аналіз розвитку методології вивчення та впровадження досвіду у ЗСУ (1991 – 2024) свідчить, що застосування сучасних концепцій і передової практики організаційного навчання НАТО замість застарілої радянської методологічної спадщини суттєво підвищило адаптивність українських

військ до викликів сучасного безпекового середовища. Запровадження стандартів Північноатлантичного Альянсу сприяло вдосконаленню СВВД ЗСУ, що значно покращило її здатність якісно та швидко реагувати на динамічні умови воєнних операцій (дій), ефективно здобувати, аналізувати, поширювати та трансформувати знання (досвід) у коригувальні дії.

Водночас значними викликами залишаються необхідність підвищення оперативності розповсюдження здобутих воєнних уроків, цифровізація процесу ВВД, а також комплексне врахування політичних, соціальних і культурних аспектів. Пріоритетними напрямками розвитку діяльності ЗСУ у сфері ВВД є запуск Порталу, підвищення ролі командирів і розширення підготовки особового складу, насамперед, фахівців ВВД. Подальша інтеграція інноваційних методологічних підходів і механізмів НАТО з організаційного навчання дозволить підвищити спроможність ЗСУ аналізувати й імплементувати досвід, істотно покращити їх адаптивність до викликів триваючої російсько-української війни.

Проведений історичний аналіз дає змогу не лише простежити еволюцію методології ВВД у ЗСУ, але й окреслити перспективи подальших досліджень у цій галузі. Особливо важливим є практичний аспект застосування у Збройних Силах України передових теоретичних здобутків НАТО у сфері організаційного навчання з метою підвищення їхньої оперативної та бойової спроможностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Біла книга. (2011). *Біла книга 2010. Збройні Сили України*. Київ: Міністерство оборони України.

Воєнна історія. (2011). Воєнна історія. *Офіційний сайт Міністерства оборони України*. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya.html>.

Доктрина. (2020). *Доктрина з вивчення та впровадження досвіду у Збройних Силах України*. ВКП 7-00(01).01. 3.07.2020 р. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/Доктрина-з-вивчення-та-впровадження-бойового-досвіду.pdf>

Інструкція. (2020). Тимчасова інструкція вивчення та впровадження досвіду у Збройних Силах України. ВКДП 7-00(01).01. 15.07.2020 р. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/2_ВКДП-7-0016201.01-ТИМ-ІН-3-ВВД-У-ЗСУ.pdf

Котелянець, О. (2012). Актуальні питання розвитку міжнародної миротворчої діяльності України. *Стратегічні пріоритети. Національний інститут стратегічних досліджень*, 2 (23), 185–190.

НДР. (2020). *Науково-дослідна робота, шифр “Досвід-ЗСВ”. Звіт заключний*. Державна реєстрація № 0120u102708. Львів: НАСВ.

План. (2018). *План створення у Збройних Силах України перспективної системи узагальнення та впровадження досвіду*. Затверджений начальником Генерального штабу Збройних Сил України 27.11.2018.

Dyson, T. (2019). *Organisational Learning and the Modern Army: A New Model for Lessons-Learned Processes*. Abingdon: Routledge.

Dyson, T. (2020). A revolution in military learning? Cross-functional teams and knowledge transformation by lessons-learned processes. *European Security*, 29 (4), 483–505. DOI: 10.1080/09662839.2020.1795835.

Dyson, T., & Pashchuk, Y. (2022). Organisational learning during the Donbas War: the development of Ukrainian Armed Forces lessons-learned processes. *Defence Studies*, 22 (2), 141–167. DOI: 10.1080/14702436. 2022.2037427.

Leavitt, C. (2011). A Comparative Analysis of Three Unique Theories of Organisational Learning. *Institute of Education Sciences Publications*. September 14. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED523990.pdf>.

Marcus, R. (2015). Military innovation and tactical adaptation in the Israel-Hizballah conflict: the institutionalization of lesson-learning in the IDF. *Journal of Strategic Studies*, 38 (4), 500–528.

NATO. (2022). *The NATO Lessons Learned Handbook*. NATO Joint Analysis and Lessons Learned Centre. Fourth Edition.

Pashchuk, Y. (2024). Military-historical analysis of implementation of the lessons learned process according to NATO standards in the Armed Forces of Ukraine (2019 – 2024). *Voienno-istorychnyi visnyk*, 3(53), 5–15. DOI: 10.33099/2707-1383-2024-53-3-5-14.

REFERENCES

Bila knyha. (2011). *Bila knyha 2010* [White book 2010]. Zbroini Syl Ukrainy. Kyiv: Ministerstvo oborony Ukrainy. [in Ukrainian].

Voienna istoriia. (2021). *Voienna istoriia 2021* [Military History 2021]. *Ofitsiinyi sait Ministerstva oborony Ukrainy*. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya>. html. [in Ukrainian].

Doktryna. (2020). *Doktryna z vyvchennia ta vprovadzhennia dosvidu u Zbroinykh Sylakh Ukrainy* [Lessons Learned Doctrine in the Armed Forces of Ukraine]. VKP 7-00(01).01. Zatverdzhena nachalnykom Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy 30.06.2020 r. Vyk. № 1928/NVHSh vid 03.07.2020 r. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/Доктрина-з-вивчення-та-впровадження-бойового-досвіду.pdf> [in Ukrainian].

Instruktsiia. (2020). *Tymchasova instruktsiia vyvchennia ta vprovadzhennia dosvidu u Zbroinykh Sylakh Ukrainy* [Temporary Lessons Learned Standard Operating Procedures in the Armed Forces of Ukraine]. VKDP 7-00(01).01. 15 lypnia 2020 r. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/2_БКДП-7-0016201.01-ТИМ-ІН-3-БВД-У-ЗСУ.pdf [in Ukrainian].

Kotelianets, O. (2012). Aktualni pytannia rozvytku mizhnarodnoi myrotvorchoi diialnosti Ukrainy [Current issues of international peacekeeping activity in Ukraine]. *Stratehichni priorytety. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*, 2 (23), 185–190. [in Ukrainian].

NDR. (2020). *Naukovo-doslidna robota, shyfr “DOSVID-ZSV”. Zvit zakliuchnyi*. [Military Scientific Research, final report, code “DOSVID-ZSV”. Final report]. Derzhavna reiestratsiia № 0120u102708. Lviv: NASV. [in Ukrainian].

Plan. (2018). *Plan stvorennia u Zbroinykh Sylakh Ukrainy perspektyvnoi systemy uzahalnennia ta vprovadzhennia dosvidu* [Roadmap to create a prospective Lessons Learned System in the Armed Forces of Ukraine]. Zatverdzhenyi nachalnykom Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy 27.11.2018. [in Ukrainian].

Dyson, T. (2019). *Organisational Learning and the Modern Army: A New Model for Lessons-Learned Processes*. Abingdon: Routledge. [in English].

Dyson T. (2020). A revolution in military learning? Cross-functional teams and knowledge transformation by lessons-learned processes. *European Security*, 29 (4), 483–505. DOI: 10.1080/09662839.2020.1795835. [in English].

Dyson, T., & Pashchuk, Y. (2022). Organisational learning during the Donbas War: the development of Ukrainian Armed Forces lessons-learned processes. *Defence Studies*, 22 (2), 141–167. DOI: 10.1080/14702436.2022.2037427. [in English].

Leavitt, C. (2011). A Comparative Analysis of Three Unique Theories of Organisational Learning. *Institute of Education Sciences Publications*. September 14. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED523990.pdf>. [in English].

Marcus, R. (2015). Military innovation and tactical adaptation in the Israel-Hizballah conflict: the institutionalization of lesson-learning in the IDF. *Journal of Strategic Studies*, 38 (4), 500–528. [in English].

NATO. (2022). *The NATO Lessons Learned Handbook*. NATO Joint Analysis and Lessons Learned Centre. Fourth Edition. [in English].

Pashchuk, Y. (2024). Military-historical analysis of implementation of the lessons learned process according to NATO standards in the Armed Forces of Ukraine (2019 – 2024). *Voienno-istorychnyi visnyk – Military-historical bulletin*, 3(53), 5–15. DOI: 10.33099/2707-1383-2024-53-3-5-14. [in English].

Стаття надійшла до редакції 9 листопада 2024 р.

Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.

УДК 314.15-057.875(438=161.2)“20”:378.091(438)
DOI 10.69550/3041-1467.6.326249

Василь ГУЛАЙ

доктор політичних наук, професор завідувач кафедри міжнародної інформації, Національний університет «Львівська політехніка», вул. С. Бандери, 12, м. Львів, Україна, індекс 79013 (vasyl.v.hulai@lpnu.ua)

ORCID: 0000-0002-7609-7967

Researcher ID: KIA-4169-2024

Ірина ОХОТА

асистентка кафедри міжнародної інформації, Національний університет «Львівська політехніка», вул. С. Бандери, 12, м. Львів, Україна, індекс 79013 (iryna.y.okhota@lpnu.ua)

ORCID ID: 0009-0000-0283-1869

Vasyl HULAI

PhD hab. (Political Sciences), PhD (History), Professor, Head of Department of International Information, Lviv Polytechnic National University, 12 S. Bandery Str., Lviv, Ukraine, postal code 79013 (vasyl.v.hulai@lpnu.ua)

Iryna OKHOTA

Assistant Professor at the Department of International Information, Lviv Polytechnic National University, 12 S. Bandery Str., Lviv, Ukraine, postal code 79013 (iryna.y.okhota@lpnu.ua)

Бібліографічний опис статті: Гулай, В., Охота, І. (2025). Динаміка та структура освітньої міграції українських студентів до Польщі (2013 – 2021). *Axis Europae*, 6, 44–56. doi: 10.69550/3041-1467.6.326249

Bibliographic Description of the Article: Hulai, V., & Okhota, I. (2025). Dynamika ta struktura osvitnoi mihratsii ukrainskykh studentiv do Polshchi (2013 – 2021) [Dynamics and structure of educational migration of ukrainian students to Poland (2013 – 2021)]. *Axis Europae*, 6, 44–56. doi: 10.69550/3041-1467.6.326249 [in Ukrainian].

ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ ДО ПОЛЬЩІ (2013 – 2021)

Анотація. *Мета статті* – дослідити динаміку чисельності та структуру освітньої міграції з України для здобуття вищої освіти в період 2013 – 2021 рр. *Хронологічні межі* роботи охоплюють період від початку Євромайдану в Україні та кінця 2021 р., що передував повномасштабній російській агресії як чинники, які помітно вплинули на зростання освітньої міграції українських студентів до Польщі. *Методологія дослідження* ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності,

системності й міждисциплінарності, що уможливили використати засади статистичних методів для комплексного аналізу критичної інтерпретації української та польської історіографії проблеми й джерел. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що вперше у вітчизняному суспільнознавстві комплексно розкрито причини, характер та наслідки зростання кількості українських студентів у Польщі в період складних внутрішніх соціально-економічних й політичних процесів й розгортання гібридної війни Російської Федерації проти України через анексію Автономної Республіки Крим й м. Севастополь та фактичну окупацію окремих районів Донецької й Луганської області квазідержавними російськими утвореннями «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка». **Висновки.** Отже, обґрунтовано показано, що помітне зростання чисельності й структури українських студентів у закладах вищої освіти Польщі в період 2013 – 2021 рр. зумовлювалося комплексом причин внутрішнього й зовнішнього характеру. Чільний вплив на збільшення абсолютної й відносної частки української освітньої міграції в Польщі в окреслений період, безумовно, мали причини соціально-економічного характеру, політична нестабільність та тимчасова окупації частини України Росією. Водночас варто окремо вказати, як на стимулюючі заходи освітньої політики Республіки Польщі початку 2010-х рр, що зробили польські державні університети й академії особливо привабливими для українських абітурієнтів, так і на маркетингові інструменти їхнього залучення до численних приватних закладів вищої освіти цієї країни. Можемо говорити про формування певних осередків українського студентства у Варшаві, академічних центрах прикордонних з Україною польських воєводств та окремих інших міст. Проаналізовані результати емпіричних досліджень польських учених дають змогу докладніше розкрити внутрішню структуру українського студентства в Польщі та шляхи адаптації до нових соціально-економічних, побутових, культурно-ментальних умов як навчання, так і паралельного для багатьох працевлаштування й роботи в польських фірмах. Закладені в період 2013 – 2021 рр. засади сучасної української освітньої міграції в Польщі набули розширення зі зміною її структури після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 р., що варте окремого дослідження.

Ключові слова: Польща, Україна, освітня міграція, студенти.

DYNAMICS AND STRUCTURE OF EDUCATIONAL MIGRATION OF UKRAINIAN STUDENTS TO POLAND (2013 – 2021)

Abstract. The aim of the article is to investigate the dynamics and structure of educational migration from Ukraine for higher education during 2013 – 2021. **The chronological scope** of the work covers the period from the beginning of Euromaidan in Ukraine to the end of 2021, which preceded the full-scale Russian aggression as factors that significantly influenced the growth of educational migration of Ukrainian students to Poland. **The research methodology** is based on the principles of scientific approach, objectivity, systematicity, and interdisciplinarity, which allowed the use of statistical methods for comprehensive analysis and critical interpretation of Ukrainian and Polish historiography of the problem and sources. **The scientific novelty** of the work lies in the fact that for the first time in domestic social sciences, it comprehensively reveals the causes, nature, and consequences of the increasing number of Ukrainian students in Poland during a period of complex internal socio-economic and political processes and the unfolding of the

*Russian Federation's hybrid war against Ukraine through the annexation of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol, and the actual occupation of certain districts of Donetsk and Luhansk regions by quasi-state Russian formations «Donetsk People's Republic» and «Luhansk People's Republic». **Conclusions.** Thus, it is substantiated that the notable increase in the number and structure of Ukrainian students in Polish higher education institutions during 2013 – 2021 was caused by a complex of internal and external factors. The primary influence on the increase in absolute and relative share of Ukrainian educational migration to Poland during this period was undoubtedly due to socio-economic reasons, political instability, and temporary occupation of parts of Ukraine by Russia. However, it is worth noting separately both the stimulating measures of the Republic of Poland's educational policy in the early 2010s, which made Polish state universities and academies particularly attractive to Ukrainian applicants, and the marketing tools for their recruitment to numerous private higher education institutions in this country. We can speak about the formation of certain centers of Ukrainian students in Warsaw, academic centers in Polish voivodeships bordering Ukraine, and some other cities. The analyzed results of empirical research by Polish scholars allow for a more detailed revelation of the internal structure of Ukrainian students in Poland and their ways of adapting to new socio-economic, living, cultural, and mental conditions of both studying and, for many, parallel employment and work in Polish companies. The foundations of modern Ukrainian educational migration to Poland laid during 2013 – 2021 found their expansion with the change in its structure after the beginning of the Russian Federation's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022, which warrants separate research.*

Key words: Poland, Ukraine, Educational Migration, Students.

Актуальний та постановка проблеми. Пропонована тема дослідження є актуальною в науково-методологічному та прикладному контекстах, дозволяючи узагальнити попередній досвід освітньої міграції українських студентів до Польщі та сформувати теоретико-емпіричну основу як для дослідження нового етапу цього процесу після початку широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України, так й для надання рекомендацій щодо реагування у системі освітньої політики нашої держави в умовах військового стану та прогнозованої післявоєнної відбудови.

Джерельна та історіографічна база дослідження. Проблематика новітньої освітньої міграції українських студентів до Польщі, серед іншого, викликає зацікавлення викладачів (Гулай, Дмитришин, 2019) та здобувачів вищої освіти (Хрущ, 2020) кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка».

Шукаючи освітні відповіді на розгортання неоголошеної російської агресії після анексії Автономної Республіки Крим й м. Севастополь та створення в окремих районах Донецької й Луганської областей квазідержавних утворень «Донецька народна республіка» й «Луганська народна республіка» співавтор пропонованого дослідження ще вісім років тому звертався до досвіду польської вищої освіти у сфері національної безпеки (Гулай, 2017; Гулай, 2017).

У основу пропонованого дослідження покладено узагальнення української й польської історіографії програми та опрацювання статистичних даних, які вперше вводяться до дискурсу вітчизняної галузі соціальних наук.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності, системності й міждисциплінарності, що уможливили використання засад статистичних

методів для комплексного аналізу критичної інтерпретації української та польської історіографії проблеми й джерел.

Мета статті – дослідити динаміку чисельності та структуру освітньої міграції з України для здобуття вищої освіти в період 2013 – 2021 рр.

Відповідно до поставленої мети необхідно розв'язати такі дослідницькі **завдання**:

- визначити теоретичні основи сучасної освітньої міграції;
- охарактеризувати проблеми формування контингенту здобувачів вищої освіти університетів й академій Польщі після вступу країни до Європейського Союзу;
- проаналізувати динаміку чисельності іноземних студентів у Польщі загалом та українців насамперед;
- вказати на основні особливості регіональної та інституційної структури українських студентів у Польщі в кризовий період новітньої історії України – 2013 – 2021 рр.;
- виявити основні проблеми української освітньої міграції у Польщі в окреслений період.

Хронологічні межі роботи охоплюють період від початку Євромайдану в Україні та кінця 2021 р., що перебував повномасштабній російській агресії як чинники, які помітно вплинули на зростання освітньої міграції українських студентів до Польщі.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше у вітчизняному суспільнознавстві комплексно розкрито причини, характер та наслідки зростання кількості українських студентів у Польщі в період складних внутрішніх соціально-економічних й політичних процесів й розгортання гібридної війни Російської Федерації проти України через анексію Автономної Республіки Крим й м. Севастополь та фактичну окупації окремих районів Донецької й Луганської області квазідержавними російськими утвореннями «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка».

Виклад основного матеріалу. Засадничим теоретичним положенням можна сформулювати розуміння сутності освітньої міграції як масового соціокультурного явища, пов'язаного з переміщенням людей за межі регіону чи країни постійного проживання з метою підвищення освітнього рівня, здобуття нових знань (Гринькевич, 2013, с. 256).

Вітчизняні автори окремо зауважують, що освітню міграцію потрібно розглядати як інтенсивний ресурс для розвитку її інноваційного і культурного потенціалів. До основного позитивного результату освітньої міграції варто віднести: можливість через підготовлені кадри долучитися до новітніх освітніх технологій, знань та інновацій. Основні негативні наслідки освітньої міграції пов'язані з неповерненням у країну мешкання мігрантів, які здобули освіту за кордоном. Тільки здійснення міграційної політика буде спроможне пом'якшувати асиметрію між негативними й позитивними наслідками міграційних процесів (Беззубко, Топчій, 2020, с. 222).

Польські університети, особливо приватні, свого часу відчули спад вступників через демографічну яму минулих років та виїзд молоді за кордон. Шукаючи альтернативне джерело фінансування, вони почали виходити на закордонний ринок, зокрема український (Черба, Тоболь, 2017, с. 71). Тенденція до різкого зменшення кількості студентів особливо виразною простежується у Польщі від 2010-х рр. Так,

якщо в 2007 – 2008 н. р. їх налічувалося 1937,4 тис., то за десять років – у 2017–2018 н.р., в було тільки 1291,9 тис., або на третину менше (Szkolnictwo, 2018).

На цьому тлі кількість українських студентів хоч й зростала, але залишалася помітно незначною серед усього студенства Польщі. Так, якщо в 2005 – 2006 н. р. їх було 1989 осіб (19,7 % усіх іноземних студентів), то вже в 2012 – 2013 н. р. це число зросло в 4,9 рази до 9747 осіб (33,41 %) (Малиновська, 2018).

За вихідні можна взяти до уваги результати дослідження Центру обробки інформації OPI, відповідно до яких, якщо 2014 р. в Польщі, навчалася 41463 іноземних студентів (зокрема на освітніх програмах I-го (бакалаврського) рівня – 25138, II-го (магістерського) – 9202, однорічних магістерських студіях – 7423), то в 2021 р. їхня чисельність зросла до 75069 (відповідно – до 55136, 18730, 1203 за вказаними вище групами), або на понад 81 % (Cudzoziemcy, 2022).

Часткового розв'язати цю проблему через спрощення отримання дозволу на проживання з метою здобуття вищої освіти мав Закон про іноземців від 2013 р., що став одним із ключових кроків в адаптації міграційної політики до свідомого приваблення іноземних студентів, які б навчалися у Польщі і – що особливо важливо – працювали у країні після закінчення університету (Грач, Пилат, 2018).

Також з 1 травня 2015 р. всі студенти, що навчаються на програмах денної форми або на докторантурі, мають право працювати без дозволу на роботу (це стосується також студентів з візою і без дозволу на проживання). Це правило також може заохочувати здобувати освіту в Польщі, оскільки вже під час навчання студенти можуть здобувати досвід роботи в польських компаніях. Додатковим заохоченням можна назвати простий доступ до послуг закладів охорони здоров'я, який отримують іноземні студенти, застраховані в Національному фонді здоров'я (Грач, Пилат, 2018).

Інший правовий принцип, який мотивував багатьох громадян польського походження, зокрема з України, навчатись у Польщі, – це правило, згідно з яким іноземці, що мають право на безкоштовну освіту (наприклад, власники Карти поляка), також мають право на державну стипендію. Існує кілька типів грантів та стипендій, доступних для українців, що належать до цієї категорії (Грач, Пилат, 2018).

Деякі українці, що мігрують до Польщі, мають польське коріння і відтак мають право на так звану Карту поляка. Для цієї групи існує окремий статистичний звіт, який показує, що в 2012 р. було прийнято 1570 студентів із Картою поляка, в 2013 – 1993, в 2014 – 2549, у 2015 – 3616 (Грач, Пилат, 2018). Ці дані демонструють помітне зростання у кількості українців-студентів у Польщі після Євромайдану й Революції Гідності 2013 – 2014 рр. та розгортання «гібридної війни» Російської Федерації проти України.

Попередньо підсумовуючи, в другій декаді 2000-х рр. найбільше зростання української освітньої міграції у Польщі спостерігалось у період революційних подій в Україні та початку неоголошеної агресії Російської Федерації, що призвела до анексії Автономної Республіки Крим та м. Севастополі і фактичної окупації неї окремих районів Донецької та Луганської областей під контролем квазідержавних терористичних організації «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка»: 2013 – 2014 н. р. в Польщі навчалася 15123 українських студентів (42,03 % усіх іноземних студентів) та наступного 2014 – 2015 н. р. – вже 23392 (відповідно – 50,7 %) (Малиновська, 2018).

При цьому, у вже згаданому 2013–2014 н. р. у Польщі налічувалося всього 1549877 студентів, з яких на іноземних припадало тільки 2,32 % (Szkoly, 2013).

Зокрема, серед 35983 іноземних студентів найбільшими за представництвом були вихідці з України – 15123 осіб, або 42,03 % усіх іноземних студентів, Білорусі – 3743, або 10,4 %, Норвегії – 1580, або 4,39 %, Іспанії – 1361, або 3,78% та Швеції – 1251, або 3,48 %.

Уже наступного 2015–2016 н. р., хоча в Польщі навчалось ще менше студентів (1405133 осіб), але на іноземних припадало вже 4,07 % (Szkoly, 2015). Зокрема, з-поміж 57119 іноземних студентів, громадян України налічувалося 30589 осіб, або 53,55 % усіх іноземних студентів, Білорусі – 4615, або 8,08 %, Норвегії – 1581, або 2,77 %, Швеції – 1291 осіб, або 2,26 %, Туреччини – 1205, або 2,11 %.

Цікавим видається аналіз регіональної та інституційної структури помітного зростання українських студентів у Польщі, на прикладі прикордонного Люблінського воєводства в 2013 – 2014 н. р. Так, того року у 15 закладах вищої освіти Люблінщини навчалось 3982 студенти, що було 23,1 % (Szkolnictwo, 2014). Частка іноземців серед усіх студентів становила 4,7 %. Зокрема, найбільше частка припадала на громадян України – 56,5 % загальної кількості іноземних студентів, Білорусі – 7,4 %, Тайваню – 6,9 %, США – 4,9 % та Норвегії – 4,1%.

Щодо розподілу українських студентів у розрізі окремих закладів вищої освіти, то в найбільшому університеті воєводства – Університеті Марії Кюрі-Склодовської у Любліні (Uniwersytety Marii Curie-Skłodowskiej) вони становили 80,1 % іноземних студентів, другому за чисельністю університету Люблінщини – Люблінському Католицькому Університеті (Katolickim Uniwersytecie Lubelskim – 40,6 %, а натомість – у Державній Вищій Професійній Школі ім. Ш. Шимоновича в Замості (Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. Sz. Szymanowica w Zamościu) – 99,7% (Szkolnictwo, 2014).

Проте вже на 1 квітня 2020 р. в згаданому Університеті Марії Кюрі-Склодовської у Любліні (Uniwersytety Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) навчалось 1022 громадянина України, у 2021 р. – 890, а на кінець червня 2023 р. – 701 студент, що становило 51,13 % від усіх 1371 іноземних студентів цього закладу вищої освіти (Gergało-Dąbek, 2024, р. 12), що може свідчити про помітну зміну структури зосередження українських студентів із колись пріоритетних східних прикордонних міст на заклади вищої освіти в інших воєводствах Польщі.

У продовження аналізу регіональної та інституційної структури української освітньої міграції до Польщі то, наприклад, 2015 – 2016 н. р. у Краківській Академії імені Анджея Фрича Моджевського (Krakowskiej Akademii Frycza Modrzewskiego) у навчалось 2140 іноземних студентів із 31 країни, з яких 2034, або понад 95 % – приїхали з України (Rokicki, 2017, s. 57).

На думку польського дослідника, з точки зору університету, навчання іноземців, хоч і не знімало з нього відповідальності за навчання 106 студентів з інших країн, очевидно, орієнтоване на громадян України. Це стосується не тільки Краківської академії, але й взагалі навчання іноземців у Польщі (Rokicki, 2017, s. 57).

Водночас, однак, їхня видима концентрація на деяких університетах викликає зворотну реакцію – рефлекс протидії, на зростаючу хвилю націоналістичних настроїв, спрямованих проти нібито українізації польських університетів (Rokicki, 2017, s. 92).

Для глибшого розуміння причин, характеру та наслідків зростання української освітньої міграції до Польщі варто користуватися результатами емпіричних досліджень. Наприклад, польський науковець П. Длугош в 2015 р. та 2017 р. провів, очевидно, наймасштабніше соціологічне опитування українських студентів у межах

двох польських регіонів, залучивши до нього 606 осіб. Так, у 2015 р. було опитано 104 респонденти, які навчалися у Державній Вищій Східноєвропейській Школі в Перемишлі (Państwowej Szkole Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu) та 146 – Вищій Школі Інформатики та Управління у Ряшеві (Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie). Через два роки було опитано 110 осіб у вже згаданих в Państwowej Wyższej Szkole Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu, 113 – Wyższej Szkole Zarządzania i Informatyki w Rzeszowie, а також 39 осіб з Краківської Академії імені Анджея Фрича Моджевського (Krakowskiej Akademii Frycza Modrzewskiego) та 94 студенти Педагогічного Університету в Кракові (Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie) (Długosz, 2018, s. 77).

Основним підсумком опитування став висновок, що навчання у Польщі розглядається українськими студентами як інвестиція в освіту, яка в майбутньому принесе прибуток. Польщу обрано як країну призначення, тому що вона користується хорошою репутацією серед українців, а вартість життя та навчання нижча, ніж у Західній Європі. На освітню еміграцію також впливають тенденції індивідуалізації, які виникають в українському суспільстві, яке переживає трансформацію (Długosz, 2018, s. 88).

При цьому, дослідження показують, що з-поміж іноземних студентів у Польщі українці є найбільшньою групою, а кошти для існування переважно отримують із сімей. На економічну ситуацію також негативно впливає низька вартість гривні порівняно з польським злотом. Найбільшою проблемою українських студентів у Польщі можна вважати проблеми із працевлаштуванням та можливістю заробити гроші на власне життя, помічають як у великих містах, так і в Підкарпатському воєводстві. Невеликі центри біля кордону з Україною приваблюють менш заможних студентів, найчастіше з польським корінням, які хочуть отримати диплом, щоб збільшити свої життєві шанси. У середніх містах можуть бути студенти, які сприймають освіту в Польщі як інструмент, який допоможе їм потрапити на Захід. Великі академічні центри, розташовані в мегаполісах, є важливим пунктом призначення для освітніх мігрантів. Вони пропонують високу якість життя, привабливі ринки праці та можливість реалізувати прагнення, пов'язані з сімейним щастям і кар'єрою (Długosz, 2018, s. 77).

Попри зменшення в 2017 – 2018 н. р. загальної кількості студентів у Польщі до 1291870 студентів Польщі абсолютна й відносна частка іноземних здобувачів вищої освіти зросла вже до 72743 осіб, або 5,63 % загальної кількості студентів (Szkolnictwo, 2018). Того року основна частина іноземних студентів зосереджувалася у Мазовецькому воєводстві (передовсім у столиці держави – Варшави) – 22212 осіб, або 30,5 % усіх студентів-іноземців, Малопольському (основний осередок університетської освіти – м. Краків) – 8377, або 11,52 %, Люблінському (переважно у самому адміністративному центрі – Любліні) – 6922, або 9,52 %, Нижньосілезькому (найперше – у найбільшому місті Вроцлав) – 6675, або 9,18 %, Лодзькому (головний центр – місто Лодзь) – 5499, або 7,56 %, та Великопольському (передовсім у самій Познані) – 5231, або 7,19 %). При цьому найбільша частка іноземних студентів з-поміж усього студенства регіону (зокрема за рахунок значної частки українців) концентрувалася у Люблінському воєводстві – 9,67 %.

У розрізі країн походження студентів-іноземців 2017 – 2018 н. р.: Україна – 37,8 тис., або 52 % Білорусь – 6 тис., або 8,3 %, та Індія – тис., або 4,1 % (Szkolnictwo, 2018).

У наступному 2018 – 2019 н. р. у Польщі налічувалося ще менше студентів – 1230254 осіб, з-поміж яких 78259 – іноземних, або вже 6,44 % (Szkolnictwo, 2019).

Лідерство за кількістю іноземних студентів зберігало столичне Мазовецьке воєводство – 24266, або 31,01 % від їхньої загальної кількості, а також відносно багато іноземних студентів навчалися в університетах та академіях Малопольського воєводства – 8198 осіб, або 10,48 %, або, Сілезького – 7439, або 9,51 %, або, Люблінського – 6980, або 8,92 % та Лодзького – 6200, або 7,92 %.

Представництво найбільших країн походження, порівняно із попередніми роками, помітно змінилося за рахунок зменшення частки студентів з інших держав Європейського Союзу на користь вихідців із України – 39,2 тис., або 50,1 %, Білорусі – 7,3 тис., або 9,3 % та Індії – 3,6 тис., або 4,3 % (Szkolnictwo, 2019).

У 2020 – 2021 н. р. з поміж 1215307 студентів польських закладів вищої освіти налічувалося 84672 іноземці, або 6,97 % (Szkolnictwo, 2021). Найбільша кількість іноземних студентів зберігалася у Мазовецькому воєводстві – 24498, або 28,93 % від їхньої загальної кількості, а потім вже у Лодзькому – 8246, або 9,74 %, Нижньосілезькому – 8126, або 9,6 %, Люблінському – 7898, або 9,33 % та Малопольському – 7896, або теж 9,33 %. При цьому у Люблінському воєводстві на іноземців припадало вже 11,7 %, або від загальної кількості усіх студентів цього регіону.

Якщо говорити у розрізі країн походження, то найбільшу частку серед студентів-іноземців у 2020 – 2021 н. р. надалі зберігали громадяни України (хоча вона й зменшувалася) – 38,5 тис., або 45,4 %, Білорусі – 9,7 тис. – 11,5 % та Індія – 2,6 тис., або 3 % (Szkolnictwo, 2021).

За даними Institute of International Education, чисельність українських студентів залишалася достатньо значною після офіційному завершенню пандемії COVID-19 та на передодні повномасштабного вторгнення Російської Федерації до України: 2020 р. – 40698 осіб та 2021 р. – 39016 (Institute, 2024).

При цьому варто вказати, що між 2015 – 2016 н. р. та 2019 – 2020 н. р. загальна кількість студентів у Польщі зменшилася із 1405,1 тис. до 1204,0 тис. осіб (Szkolnictwo, 2023).

Таблиця 1.

Динаміка чисельності іноземних студентів у Польщі з найбільших країн походження (2016 – 2020 рр.)

Країна	2016 – 2017 н.р.	2017 – 2018 н.р.	2018 – 2019 н.р.	2019 – 2020 н.р.
Україна	34070	36726	39024	38545
Білорусь	4852	5741	7144	7834
Індія	2113	2863	3548	3345
Норвегія	1528	1440	1464	1418
Швеція	1213	1115	1035	851
Німеччина	1088	1156	1247	1399
Саудівська Аравія	856	794	695	589
Тайвань	750	811	856	977
КНР	682	1048	1174	1365
Литва	767	676	633	549

Підраховано на основі: (Біленька, 2021).

Уже 2022 – 2023 н. р. в Польщі кількість іноземних студентів зросла до 1223,63 тис. осіб, у т.ч. – 105,40 тис. іноземців, або 8,61 % (Szkolnictwo, 2023), що насамперед було зумовлене наслідками вимушеної міграції української молоді із початком 24

лютого 2022 р. широкомасштабної агресії Російської Федерації, що потребує окремого дослідження.

Підсумовуючи попередній (2013 – 2021) період навчання, побуту та активності українських студентів до Польщі не втратили актуальності раніше висловлені узагальнення про вагоме значення освітньої міграції з України до Польщі як для внутрішньо українських процесів, так й для реалізації завдань інтернаціоналізації польських вишів. Попри очевидні негативні наслідки для України, зокрема зумовлені державною політикою загалом та питаннями так званого реформування вищої освіти зокрема, не можна не враховувати позитивів не тільки особистісної самореалізації десятків тисяч молодих українців у Польщі, але й потенційних можливостей використання їхнього активізму для розвитку обох держав. Інтелект та перший професійний досвід багатьох наших студентів у Польщі має приносити користь не тільки цій державі, а й знаходити відповідні можливості реалізації в Україні (Гулай & Дмитришин, 2019, с. 51).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, обґрунтовано показано, що помітне зростання чисельності й структури українських студентів у закладах вищої освіти Польщі в період 2013 – 2021 рр. зумовлювалося комплексом причин внутрішнього й зовнішнього характеру. Чільний вплив на збільшення абсолютної й відносної частки української освітньої міграції в Польщі в окреслений період, безумовно, мали причини соціально-економічного характеру, політична нестабільність та тимчасова окупації частини України Росією. Водночас варто окремо вказати, як на стимулюючі заходи освітньої політики Республіки Польщі початку 2010-х рр., що зробили польські державні університети та академії особливо привабливими для українських абітурієнтів, так й на маркетингові інструменти їхнього залучення до численних приватних закладів вищої освіти цієї країни. Можемо говорити про формування певних осередків українського студентства у Варшаві, академічних центрах прикордонних з Україною польських воєводств та окремих інших міст. Проаналізовані результати емпіричних дослідження польських вчених дають можливість докладніше розкрити внутрішню структуру українського студентства в Польщі та шляхи адаптації до нових соціально-економічних, побутових, культурно-ментальних умов як навчання, так й паралельного для багатьох працевлаштування й роботи в польських фірмах. Закладені в період 2013 – 2021 рр. засади сучасної української освітньої міграції до Польщі знайшли розширення зі зміною її структури після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 р., що варте окремого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Беззубко, Л., Топчій, К. (2020). Освітня міграція в Україні. *Галицький економічний вісник*, 65 (4), 217–223.

Біленька, О. (2021). Рекордна кількість іноземних студентів в польських вишах: чи багато серед них українців. URL: https://zakordon.24tv.ua/rekordna-kilkist-inozemnih-studentiv-polskih-vishah-bagatosered_n1744252

Грач, К., Пилат, А., Сегеш Фрелак, Ю., Мішальська, Д., Лада, А. (2018). Українське студентство в Польщі: політики залучення, інтеграції та мотивація і плани студентства. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainski-studenty-v-polshchi-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatyia-i-plany-studentiv/>

Гринькевич, О. (2013). Освітня міграція в Україні та світі: інституційне середовище та напрями державного регулювання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 3, 254–264.

Гулай, В. (2017). Магістерські освітні програми напрямку «Національна безпека» ВНЗ Республіки Польща крізь призму впровадження спеціальності 256 «Національна безпека» в непрофільних вузах України. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, 24 листопада 2017 р., Київ. Національна академія прокуратури України, 1, 131–133.

Гулай, В. (2017). Перспективи підготовки в Україні магістрів спеціальності «Національна безпека» за програмами подвійних дипломів із провідними вузами Польщі: дилеми вибору спеціальності / спеціалізації. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку*: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 1 грудня 2017 р. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 121–124.

Гулай, В., Дмитришин, Н. (2019). Освітня міграція як «вікно можливостей»: українські студенти в Польщі у дилемах активізму. *Громадський активізм українських мігрантів Європи: згуртовані новими викликами*: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 24 жовтня 2019 р. Львів: Видавництво «Апріорі», 44–52.

Малиновська, О. (2018). Сучасна міграція українців до Польщі та пов'язані з нею виклики. URL: https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2018-02/migrats_Pol-fbd2a.pdf

Слободян, О., Стадний, Є. (2016). Українські студенти за кордоном: скільки та чому: CEDOS аналітичний центр-2016: URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainian-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu/>

Хрущ, З. (2020). Деякі питання освітньої міграції українців до Польщі. *Травневі студії: історія, міжнародні відносини*: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції. Вінниця, 24 квітня, 2020 р., 41–44.

Черба, В., Тоболь, Г., Мушкатьорова, Д. (2017). Причини освітніх міграцій українських студентів за кордон. *Інвестиції: практика та досвід*, 12, 68–72.

Cudzoziemcy na uczelniach w Polsce. (2022). URL: <https://radon.nauka.gov.pl/analizy/cudzoziemcy-na-uczelniach-w-Polsce-2022>

Długosz, P. (2018). Integracja ukraińskich studentów podejmujących naukę w Polsce. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 2 (168), 67–92.

Gergało-Dąbek, N. (2024). Ukrainian Students in Poland: Attitudes Towards Language, Identity, and Security (Case Study of Maria Curie-Skłodowska University). *Youth in Central and Eastern Europe*, 11(17), 12–23.

Institute of International Education. Project Atlas. Poland. URL: <https://www.iie.org/research-initiatives/project-atlas/explore-data/poland-2>

Kapera, I. (2017). Motywy wyboru i oczekiwania studentów z Ukrainy wobec kształcenia na kierunkach związanych z turystyką. *Turyzm*, 27(1), 19–23.

Rokicki, J. (2019). Migracja, studia i praca. Studenci z Ukrainy w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. *Intercultural Relations*, 3, 1(5), 57–94.

Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2013/2014. URL: <https://lublin.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20132014,1,1.html>

Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2017/2018 (dane wstępne). URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20172018-dane-wstepne,8,5.html>

Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2018/2019 (wyniki wstępne). URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20182019-wyniki-wstepne,8,6.html>

Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2020/2021 (wyniki wstępne). URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20202021-wyniki-wstepne,8,7.html>

Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2022/2023 (wyniki wstępne). URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20222023-wyniki-wstepne,8,9.html?pdf=1>

Szkoły wyższe i ich finanse w 2013 r. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkoły-wyzsze-i-ich-finance-w-2013-r-,2,10.html>

Szkoły wyższe i ich finanse w 2015 r. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkoły-wyzsze-i-ich-finance-w-2015-r-,2,12.html>

REFERENCES

Bezzubko, L., & Topchii, K. (2020). Osvitnia mihratsiia v Ukraini [Educational migration in Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, 65(4), 217–223. [in Ukrainian].

Bilenka, O. (2021). *Rekordna kilkost inozemnykh studentiv v polskykh vyshakh: chy bahato sered nykh ukraintsiv* [Record number of foreign students in Polish universities: how many Ukrainians are among them]. URL: https://zakordon.24tv.ua/rekordna-kilkist-inozemnih-studentiv-polskih-vishah-bagato-sered_n1744252 [in Ukrainian].

Hrach, K., Pylat, A., Sehesh Frelak, Yu., Mishalska, D., & Lada, A. (2018). *Ukrainske studentstvo v Polshchi: polityky zaluchennia, intehtratsii ta motyvatsiia i plany studentstva* [Ukrainian students in Poland: policies of engagement, integration and motivation and plans of students]. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainski-studenty-v-polshchi-polityky-zaluchennia-intehtratsii-ta-motyvatsiia-i-plany-studentiv/> [in Ukrainian].

Hrynkevych, O. (2013). Osvitnia mihratsiia v Ukraini ta sviti: instytutsiine seredovyshche ta napriamy derzhavnoho rehuliuвання [Educational migration in Ukraine and the world: institutional environment and directions of state regulation]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, 3, 254–264. [in Ukrainian].

Hulai, V. (2017). Mahisterski osviti prohrany napriamu «Natsionalna bezpeka» VNZ Respubliky Polshcha kriz pryzmu vprovadzhennia spetsialnosti 256 «Natsionalna bezpeka» v neprofilnykh vuzakh Ukrainy [Master's degree programs in the direction of "National Security" of universities of the Republic of Poland through the prism of the introduction of specialty 256 "National Security" in non-core universities of Ukraine]. *Stan ta perspektyvy reformuvannia sektoru bezpeky i oborony Ukrainy: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 24 lystopada 2017 r., Kyiv, Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy* [State and prospects for reforming the security and defense sector of Ukraine: materials of the international scientific and practical conference, November 24, 2017], (1), 131–133. [in Ukrainian].

Hulai, V. (2017). Perspektyvy pidhotovky v Ukraini mahistriv spetsialnosti «Natsionalna bezpeka» za prohramy podviinykh dyplomiv iz providnymy vuzamy

Polshchi: dylemy wyboru spetsialnosti / spetsializatsii [Prospects for training masters in Ukraine in the specialty “National Security” under double degree programs with leading universities in Poland: dilemmas of choosing a specialty / specialization]. *Osvita i nauka u sferi natsionalnoi bezpeky: problemy ta priorytety rozvytku: Zbirnyk naukovykh prats za materialamy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 1 hrudnia 2017 r., Ostroh* [Education and science in the field of national security: problems and priorities of development: Collection of scientific works based on materials of the International Scientific and Practical Conference, December 1, 2017, Ostroh], (pp. 121–124). Ostroh. [in Ukrainian].

Hulai, V., & Dmytryshyn, N. (2019). Osvitnia mihratsiia yak «vikno mozhlyvostei»: ukraïnski studenty v Polshchi u dylemakh aktyvizmu [Educational migration as a «window of opportunity»: Ukrainian students in Poland in dilemmas of activism]. *Hromadskyi aktyvizm ukraïnskykh mihrantiv Yevropy: zghurtovani novymy vyklykamy: Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 24 zhovtnia 2019 r.* [Public activism of Ukrainian migrants in Europe: united by new challenges: Collection of materials of the International Scientific and Practical Conference, October 24, 2019, Lviv], (pp. 44–52). Lviv: Vydavnytstvo «Apriori». [in Ukrainian].

Malynovska, O. (2018). *Suchasna mihratsiia ukraïntsiiv do Polshchi ta poviazani z neiu vyklyky* [Modern migration of Ukrainians to Poland and related challenges]. URL: https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2018-02/migrats_Pol-fbd2a.pdf [in Ukrainian].

Slobodian, O., & Stadnyi, Ye. (2016). *Ukraiïnski studenty za kordonom: skilky ta chomu: CEDOS analitychnyi tsentr-2016* [Ukrainian students abroad: how many and why: CEDOS analytical center-2016]. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukraiïnski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu/> [in Ukrainian].

Khrushch, Z. (2020). Deïaki pytannia osvitoï mihratsii ukraïntsiiv do Polshchi [Some issues of educational migration of Ukrainians to Poland]. *Travnevi studii: istoriia, mizhnarodni vidnosyny: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, 24 kvitnia, 2020 r.* [May studies: history, international relations: collection of materials of the International scientific conference, April 24, 2020], (pp. 41–44). Vinnytsia. [in Ukrainian].

Cherba, V., Tobol, H., & Mushkatorova, D. (2017). Prychyny osvitykh mihratsii ukraïnskykh studentiv za kordon [Reasons for educational migration of Ukrainian students abroad]. *Investysii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience, 12*, 68–72. [in Ukrainian].

Cudzoziemcy na uczelniach w Polsce. (2022). [Foreigners at universities in Poland]. URL: <https://radon.nauka.gov.pl/analizy/cudzoziemcy-na-uczelniach-w-Polsce-2022> [in Polish].

Długosz, P. (2018). Integracja ukraińskich studentów podejmujących naukę w Polsce [Integration of Ukrainian students taking up studies in Poland]. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny, 2 (168)*, 67–92. [in Polish].

Gergało-Dąbek, N. (2024). Ukrainian Students in Poland: Attitudes Towards Language, Identity, and Security (Case Study of Maria Curie-Skłodowska University). *Youth in Central and Eastern Europe, 11(17)*, 12–23. [in English].

Institute of International Education. Project Atlas. Poland. URL: <https://www.iie.org/research-initiatives/project-atlas/explore-data/poland-2> [in English].

Kapera, I. (2017). Motywy wyboru i oczekiwania studentów z Ukrainy wobec kształcenia na kierunkach związanych z turystyką [Motives for choosing and expectations of Ukrainian students towards education in fields related to tourism]. *Turyzm, 27(1)*, 19–23. [in Polish].

Rokicki, J. (2019). Migracja, studia i praca. Studenci z Ukrainy w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego [Migration, studies and work. Students from Ukraine at the Krakow Academy of Andrzej Frycz Modrzewski]. *Intercultural Relations*, 3, 1(5), 57–94. [in Polish].

Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2013/2014 [Higher education in the academic year 2013/2014]. URL: <https://lublin.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20132014,1,1.html> [in Polish].

Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2017/2018 (dane wstępne) [Higher education in the academic year 2017/2018 (preliminary data)]. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20172018-dane-wstepne,8,5.html> [in Polish].

Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2018/2019 (wyniki wstępne) [Higher education in the academic year 2018/2019 (preliminary results)]. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20182019-wyniki-wstepne,8,6.html> [in Polish].

Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2020/2021 (wyniki wstępne) [Higher education in the academic year 2020/2021 (preliminary results)]. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20202021-wyniki-wstepne,8,7.html> [in Polish].

Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2022/2023 (wyniki wstępne) [Higher education in the academic year 2022/2023 (preliminary results)]. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20222023-wyniki-wstepne,8,9.html?pdf=1> [in Polish].

Szkoły wyższe i ich finanse w 2013 r. [Higher schools and their finances in 2013]. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkoły-wyzsze-i-ich-finance-w-2013-r-,2,10.html> [in Polish].

Szkoły wyższe i ich finanse w 2015 r. [Higher schools and their finances in 2015]. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkoły-wyzsze-i-ich-finance-w-2015-r-,2,12.html> [in Polish].

*Стаття надійшла до редакції 7 грудня 2024 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.*

УДК 355.4(477:(470+571))“20”:81’272’244

DOI 10.69550/3041-1467.6.326247

Парасковія ДВОРЯНИН

кандидатка наук з соціальних комунікацій, доцентка кафедри радіомовлення і телебачення, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, індекс 79000 (paraskadvoryanyn@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-7858-3563

Paraskoviya DVORIANYN

PhD (Social Communications), Associate Professor, Department of broadcast and television, Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska Str., Lviv, Ukraine, postal code 79000 (paraskadvoryanyn@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Дворянин, П. (2025). Проблема другої державної мови в Україні у висвітленні українських ЗМІ в умовах російсько-української війни (2014 – 2022). *Axis Europae*, 6, 57–72. doi: 10.69550/3041-1467.6.326247

Bibliographic Description of the Article: Dvorianyn, P. (2025). Problema druhoi derzhavnoi movy v Ukraini u vysvitlenni ukrainskykh ZMI v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2022) [The problem of the second state language in Ukraine as coverage by the media in the context of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2022)]. *Axis Europae*, 6, 57–72. doi: 10.69550/3041-1467.6.326247 [in Ukrainian].

**ПРОБЛЕМА ДРУГОЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В УКРАЇНІ
У ВИСВІТЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014 – 2022)**

Анотація. Мета статті – проаналізувати висвітлення в українських ЗМІ питання щодо запровадження другої державної мови в Україні у роки російсько-української війни. Хронологічні рамки дослідження (2014 – 2022) зумовлені: а) завершенням Революції Гідності та приходом до влади в Україні просвіропейських урядів, б) початком повномасштабної війни Росії проти України, яка змусила державу і суспільство переглянути традиційні підходи до мовної політики. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах науковості, системності, а також використанні дискурс-аналізу як міждисциплінарного підходу до студіювання мас-медійного простору. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше охарактеризовано висвітлення в українських соціальних медіа проблематики статусу російської мови в Україні у роки сучасної російсько-української війни. **Висновки.** З’ясовано, ідея другої державної мови актуалізувалася в медійному просторі України переважно напередодні парламентських та президентських виборів. Однак особливо активно ця думка поширювалася у роки президентства В. Януковича, мовна політика якого спровокувала масові протести у Києві, відомі як «Мовний Майдан». Досліджено, що у перші ж місяці російської агресії проти України увага ЗМІ була прикута до політичних декларацій і вимог різних політичних сил, серед яких певне місце займало

мовне питання. Тоді і Президент України, і глава уряду запевняли, що утисків російської мови не буде, а українська залишиться єдиною державною мовою в Україні. Питання про статус російської мови у перші місяці російсько-української війни набуло особливої гостроти через рішення Верховної Ради України скасувати закон «Про засади державної мовної політики», схвалений у 2012 р. Це спровокувало появу обвинувачень щодо дискримінації російської мови, тож згаданий закон продовжував діяти. Натомість журналісти, письменники, юристи, громадські діячі виступали у ЗМІ з кількома важливими тезами: функціонування української мови як державної є одним із пріоритетів національних інтересів України; російська мова в Україні – це не мова національної меншини, а «друга мова української культури»; ідея надання російській мові статусу другої державної є однією з найбільш абсурдних і водночас найбільш галасливих. Обговорюючи можливість надання російській мові офіційного статусу, ЗМІ також оперували дослідження соціологів, які переконливо доводили, що запровадження другої державної мови відстоює лише п'ята частина громадян України.

Ключові слова: мовна політика, друга державна мова, російсько-українська війна, мас-медійний дискурс, соціальні медіа.

THE PROBLEM OF THE SECOND STATE LANGUAGE IN UKRAINE AS COVERED BY THE UKRAINIAN MEDIA IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014 – 2022)

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the coverage in the Ukrainian media of the issue of introducing a second state language in Ukraine during the Russian-Ukrainian war. The chronological framework of the study (2014 – 2022) is determined by: a) the completion of the Revolution of Dignity and the coming to power of pro-European governments in Ukraine, b) the beginning of Russia's full-scale war against Ukraine, which forced the state and society to reconsider traditional approaches to language policy. The research methodology is based on the principles of scientificity, systematicity, and the use of discourse analysis as an interdisciplinary approach to studying the mass media space. The scientific novelty lies in the fact that for the first time the coverage of the issue of the status of the Russian language in Ukraine during the years of the modern Russian-Ukrainian war in Ukrainian social media is characterized. Conclusions.* It was found that the idea of a second state language was actualized in the media space of Ukraine mainly on the eve of the parliamentary and presidential elections. However, this idea was especially actively spread during the presidency of V. Yanukovich, whose language policy provoked mass protests in Kyiv, known as the “Language Maidan”. It was studied that in the first months of Russian aggression against Ukraine, the media's attention was focused on political declarations and demands of various political forces, among which the language issue occupied a certain place. At that time, both the President of Ukraine and the head of government assured that there would be no oppression of the Russian language, and Ukrainian would remain the only state language in Ukraine. The issue of the status of the Russian language in the first months of the Russian-Ukrainian war became particularly acute due to the decision of the Verkhovna Rada of Ukraine to repeal the law “On the Principles of State Language Policy”, approved in 2012. This provoked accusations of discrimination against the Russian language, so the aforementioned law continued to operate. At the same time, journalists, writers, lawyers, and public figures spoke in the media with several important theses: the functioning of the

Ukrainian language as the state language is one of the priorities of the national interests of Ukraine; the Russian language in Ukraine is not the language of a national minority, but the “second language of Ukrainian culture”; the idea of granting the Russian language the status of the second state language is one of the most absurd and at the same time the most noisy. When discussing the possibilities of granting the Russian language official status, the media also operated on the research of sociologists, who convincingly proved that the introduction of a second state language is advocated by only a fifth of Ukrainian citizens.

Key words: language policy, second state language, Russian-Ukrainian war, mass media discourse, social media.

Постановка проблеми. Мовна політика українських урядів завжди перебувала у фокусі уваги вітчизняних ЗМІ з часу здобуття незалежності України, з огляду на гостроту мовного питання в багатонаціональному пострадянському суспільстві молодій країні. Мовна тематика завжди привертала увагу представників медіа, оскільки вона часто використовувалася різними політичними силами для розпалювання суспільного резонансу, провокування нестабільності й маніпулювання громадською думкою. Крім того, різні ЗМІ часто ставали провідниками тих чи тих ідей щодо мовної політики в Україні, поширюючи вигідні для влади, опозиції або ж зовнішніх сил наративи щодо «нерозв’язаності» мовного питання в Україні. Значним структурним компонентом серед усіх аспектів мовної проблематики було питання запровадження в Україні другої державної мови – російської, або ж надання останній офіційного статусу, який виводив її на рівень мови державного значення. Це питання з різних позицій обговорювалося в українських ЗМІ, зокрема і в роки сучасної російсько-української війни. Вважаємо актуальною необхідність від рефлексувати й проаналізувати циркулювання у вітчизняних мас-медіа ідеї щодо другої державної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдання і реалізація мовної політики в Україні, становище української мови і мов національних меншин у незалежній державі ще від 1990-х рр. викликали науковий інтерес в українських та закордонних дослідників. Увага до мовного виміру українського політичного життя зросла після Помаранчевої революції. Так, австрійська дослідниця Джуліана Бестерс-Ділгер розкрила рівень присутності української мови в освіті і ЗМІ наприкінці XX – на початку XXI ст. (Besters-Dilger, 2007). Український вчений Володимир Кулик у 2013 р. охарактеризував «мовні настрої» в незалежній Україні, їхній взаємозв’язок з непослідовною мовною політикою державної влади (Kulyk, 2013). Аналіз українського мовного законодавства, зокрема напередодні та під час сучасної російсько-української війни, здійснив український мовознавець Богдан Ажнюк (Azhniuk, 2017). Статус державної мови в Україні та появу «мовних конфліктів» розкрив канадський професор Домінік Арель (Arel, 2017). Практику «мовного активізму» в сучасній Україні охарактеризувала Надія Кісь (Kiss, 2020). Американська науковиця Лаада Біланюк дослідила зв’язок «мовних ідеологій» з політичними та соціальними проблемами в Україні (Bilaniuk, 2017). Доводиться констатувати, що тоpos «другої державної мови» в українському медійному дискурсі потребує додаткових досліджень. Зауважимо, що деякі методологічні аспекти нашого дослідження запозичені з праць Василя Ільницького, Миколи Галіва, Віталія Тельвака, Володимира Старки та Юлії Талалай (Haliv, & Ilnytskyi, 2021; Ільницький, Старка, Галів, 2022; Haliv, & Ilnytskyi, 2023; Ilnytskyi, & Haliv, 2022; Ilnytskyi, & Telvak, 2024; Telvak, & Ilnytskyi, 2023; Ilnytskyi, Telvak, & Talalai, 2024; Kurylyshyn, & Haliv, 2024),

Орести Карпенко, Олександри Свйонтик (Галів, Свйонтик, 2023; Галів, Карпенко, 2024), а також студії Володимира Головка та Лариси Якубової (Головко, Якубова, 2021).

Відзначимо, що джерельною основою нашого дослідження стали матеріали і публікації, розміщені передовсім у всеукраїнського формату соціальних медіа: «Українська правда», «Радіо Свобода», «ТСН», «NV», «LB», «Главком» тощо. З огляду на цілком слушну і необхідну в умовах війни заборону проросійських ЗМІ, які поширювали російські наративи (зокрема медіа «Страна.ua», «Сегодня»), нам не вдалося опрацювати їхні матеріали. Тож загалом ми обмежилися матеріалами тих українських медіа, які критикували позиції проросійських ЗМІ.

Мета статті – проаналізувати висвітлення в українських ЗМІ питання щодо запровадження другої державної мови в Україні у роки російсько-української війни. Хронологічні рамки дослідження (2014 – 2022) зумовлені: а) завершенням Революції Гідності та приходом до влади в Україні проєвропейських урядів, б) початком повномасштабної війни Росії проти України, яка змусила державу і суспільство переглянути традиційні підходи до мовної політики.

Виклад основного матеріалу. Питання про надання російській мові статусу другої державної мови в Україні особливо активно обговорювалося напередодні російсько-української війни – у роки президентства В. Януковича. Як зауважили дослідники В. Головко та Л. Якубова, суспільство на той час загалом було готове до ухвалення компромісної моделі гуманітарної політики. Лише 7 % громадян України відносили мовне питання, а саме проблему державного статусу російської мови, до числа 25 основних життєвих проблем, що викликали у них стурбованість. Однак теза про статус російської мови як другої державної користувалася високою популярністю. Відносно більшість (41,2 %) влаштовувала мовна ситуація в країні. Понад 30 % громадян вважали, що «українська і російська мови мають бути державними у всій Україні». Кожен п'ятий бажав, щоб «українська мова була єдиною державною, а в регіонах компактного проживання росіян російська мова була визнана офіційною» (Головко, Якубова 2021, с. 314–315).

Представники Партії регіонів активно експлуатували образ захисників російської мови і водночас поборників прав громадян на рідномовний простір. Проросійський міністр освіти і науки Д. Табачник у квітні 2010 р. заявив про свої плани повернення російської мови як мови навчання до державних шкіл в Україні (Відлига по-табачницьки, 2010). У травні 2010 р. журналіст «Радіо Свобода» Євген Солонина констатував зміцнення позицій російської мови в Україні. Він, зокрема, описав виступ професорки кафедри російської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка Людмили Кудрявцевої, яка під час конференції «Українська та російська мова: перспективи двомовності» наголосила на зменшенні кількості російськомовних шкіл в Україні, а звуження сфери вжитку російської мови потрактувала як порушення прав російськомовних громадян України і відступ від принципів Європейської хартії регіональних та міноритарних мов. При цьому журналіст помітив, що такі тези є реверансом з нагоди запланованого візиту до України російського президента Дмитрія Медведєва, а також навів слова знаного юриста, автора Декларації про державний суверенітет Володимира Василенка про те, що Європейську хартію регіональних та міноритарних мов зумисне використовують не за призначенням (Солонина, 2010). Проросійський депутат В. Колесніченко на початку червня 2010 р. зареєстрував проєкт Постанови Верховної Ради України про проголошення 6 червня в Україні Днем російської мови (Проект постанови ВРУ, 2010) Ідеї проросійських

політичних сил щодо запровадження двомовності зумовили протести громадськості. У жовтні 2010 р. агенція УНІАН повідомила про протест на Майдані Незалежності проти мовного законопроекту від Партії регіонів. Репортери навели низку думок студентів і громадських діячів, які вбачали загрозу для української мови в ідеї офіційної двомовності. При цьому заявили, що в Україні вже є друга державна мова – мова брехні з боку влади (Мітинг проти двомовності, 2010). Водночас журналіст і медіменеджер Олег Медведев опублікував статтю на сайті «Української правди», в якій наголосив: відсутність у російської мови статусу державної компенсується відчутнішою її присутністю в усіх сферах громадського життя порівняно з українською (Медведев, 2010). Спираючись на статистичні матеріали він доводив, що, на жаль, присутність української мови в багатьох сферах суспільного життя є значно нижчою від впливу російської.

У березні 2012 р. питання другої державної мови знову обговорювалося у ЗМІ у зв'язку з інтерв'ю В. Януковича для декількох російських ЗМІ, в якому він заявив, що в Україні незабаром дві мови матимуть офіційний статус – українська і російська (Янукович обіцяє, 2012). У медійному просторі лунали різні оцінні думки щодо вислову Президента. Журналістка Анна Полуденко узагальнила їх до кількох тез: наближаються парламентські вибори в Україні, тож знову відбувається загравання з російськомовними виборцями; В. Янукович намагається справити приємне враження на Кремль напередодні офіційного візиту до Москви; починається новий нахил до русифікації і російська «п'ята колона» в Україні перейшла у наступ (Полуденко, 2012). Зрештою у тому ж році було прийнято Закон України «Про засади державної мовної політики», відомий як «закон Ківалова-Колесніченка». Ухвалення закону спровокували масові протести, відомі під назвою «Мовний майдан» (Кагуй, 2020).

У перші ж місяці російської агресії проти України увага ЗМІ була прикута й до політичних декларацій і вимоги різних політичних сил, серед яких певне місце займало мовне питання. Для прикладу, 18 березня 2014 р. на сайті українського онлайн-медіа «Главком» було опубліковане звернення Прем'єр-міністра України Арсенія Яценюка до мешканців південних і східних регіонів, в якому значна увага приділялася правам і можливостям використання російської мови в Україні. Глава уряду повідомляв, що закон Колесніченка-Ківалова продовжує діяти, водночас запевняв у відсутності намагань утиснути права громадян щодо використання російської мови. А. Яценюк навіть наголосив на тому, що його дружина Терезія розмовляє переважно російською мовою, але при цьому, як і мільйони інших російськомовних, не потребує захисту з боку Кремля (Яценюк, 2014). Під час інавгурації п'ятого Президента України Петра Порошенка (7 червня 2014 р.), журналісти фіксували і його позицію у цьому питанні. Як повідомляли ЗМІ, новообраний Президент України пообіцяв зберегти за українською мовою статус єдиної державної мови, але водночас гарантував відсутність утисків для російської мови (Порошенко: українська мова, 2014).

Питання про статус російської мови у перші місяці російсько-української війни набуло особливої гостроти через рішення Верховної Ради України скасувати закон «Про засади державної мовної політики», схвалений у 2012 р. Навіть деякі російські опозиційні політики, на зразок Міхаїла Ходорковського, говорили про помилковий крок українського парламенту щодо відміни «закону про статус російської мови». З цього приводу юрист Олексій Столяренко на сайті «Української правди» 13 березня 2014 р. виступив з аналізом мовного законодавства, заперечивши слова російського опозиціонера. Автор наголосив, що в Україні ніколи не було закону про статус

російської мови, а зміни до правового становища цієї мови за роки незалежності були мінімальними. Юрист розкрив головні положення закону Ківалова-Колесніченка, підкресливши, що він зберігає державний статус лише за українською мовою, сфера використання якої не може бути звужена. Однак в законі декларувалося визнання 18 регіональних мов, зокрема російської. На думку О. Столяренка, мовний закон Ківалова-Колесніченка не містив жодного спеціального ексклюзивного статусу російської мови. Навпаки, він виявився доволі цинічним для тих, хто бажав розширення прав регіональних мов, бо не передбачав виділення жодних коштів на їх впровадження. Відтак юрист назвав цей закон фікцією, обманом носіїв регіональних мов, оскільки його неможливо застосувати на практиці. У документі не прописувалася детальна процедура визнання мови регіональною, а вивчення чиновниками регіональних мов, по суті, мало здійснюватися за їхній рахунок. Закон передбачав маркування товарів українською і регіональною мовою, чим ставив перед дилемою виробників і постачальників продукції, які потрапляли в специфічні умови: якщо на території певного села чи міста з'явилася б регіональна мова (наприклад, гагаузька), то їм треба було забезпечити своїм товарам відповідні етикетки. З іншого боку, юрист негативно поставився і до відміни закону (хоча в. о. Президента О. Турчинов не підписав рішення про відміну), оскільки це призведе до повернення законодавства часів УРСР (Столяренко, 2014). На нашу думку, автор статті непрямо підводив до думки, що авторам закону «Про засади державної мовної політики» йшлося не так про розширення прав регіональним мов, зокрема й російської, як про створення ще одного нормативного акта, спрямованого на подальший розкол українського суспільства.

Обговорення правових аспектів мовного питання продовжив суддя Конституційного Суду України Віктор Шишкін, який наприкінці травня 2014 р. у газеті «Український тиждень» виступив з ґрунтовною статтею щодо державного статусу української мови. Він детально проаналізував значення державної мови у суспільства, підкресливши її невід'ємність як складової частини державного ладу. На думку судді, українська мова повинна виконувати державотворчу функцію, а тому спроби підважити державний статус української мови можна розцінювати як державну зраду, оскільки йдеться про діяння на шкоду суверенітету і державній безпеці України. доцільно відзначити, що В. Шишкін заперечив доцільність пошуку моделей двомовної державності, вказавши на недоцільність апелювати до досвіду Швейцарії чи Канади, які мають зовсім іншу історію. Водночас використав думку одного з російських дослідників, який наголошував, що запровадження дво- і багатомовності призводить до руйнування єдності державних функцій. Відтак В. Шишкін виступив за протекціонізм держави щодо української мови, зіславшись на положення Закону України «Про основи національної безпеки» (2003 р.), в якому забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної визнано одним із пріоритетів національних інтересів України (Шишкін, 2014).

Власне у 2014 р. в медійному полі України активно обговорювалося питання запровадження російської мови як другої державної. Для прикладу, відомий науковець Петро Кралюк у статті з риторичною назвою «Що нам робити з російською мовою?» (6 травня 2014 р.), на основі ретроспективного огляду історії української і російської мови та красномовних порівнянь мовної ситуації України і Норвегії, закликав усвідомити, що російська мова в Україні – це не мова національної меншини, а «друга мова української культури». Відтак запропонував «українізувати» російську мову в політичному і культурному річизні: прийняти спеціальний закон про використання

російської мови, в якому задекларувати, що це «друга мова нашої культури», а також вказати сфери її використання (Кралюк, 2014).

У газеті «День» 27 червня 2014 р. було опубліковано статтю науковця і публіциста Валентина Яблонського, який вкрай критично ставився до цієї ідеї. Він назвав ідею надання російській мові статусу другої державної однією з найбільш абсурдних і водночас найбільш галасливих. Вказавши на маніпулювання з боку українських лівих політичних сил цим питанням, починаючи з 1990-х рр., він розкрив історію заборон української мови і літератури у Російській імперії, звуження сфери вживання української мови в СРСР тощо. Водночас зацентрував увагу на тому, що в Україні багато національних меншин, але жодна з них не приєдналася до нашої країни зі своєю землею. Усі вони поселилися у різний час на відібраних в українців землях. Ситуацію щодо поширення ідеї другої державної мови В. Яблонський називає результатом підривної роботи з боку «попередників» і їхніх господарів (маючи на увазі російську владу). Протидіяти такій риториці він пропонував кількома способами: а) попри політичний тиск, важливо зберегти за українською мовою статус єдиної державної і не відступати від цього у майбутньому; б) усі національні меншини в Україні є рівноправними і жодній з них не можна надавати перевагу над іншою щодо мови і культури; в) у законодавстві України, яке стосується мови, треба дати чітке визначення понять «державна мова», «регіональна мова», і визнати надання тій чи тій із них статусу регіональної лише за умови проживання у регіоні не менше 35 % населення певної національності. Однак визначення кількісних показників національних меншин необхідно проводити на основі перепису населення, його волевиявлення і державного законодавства (а не рішення органів місцевого самоврядування). При проведенні перепису населення треба враховувати саме етнічну належність громадян, а не володіння ними російською мовою, бо інакше виникне колізія щодо так званих «російськомовних», які не є росіянами; г) мовні права національних меншин і порядок їх забезпечення слід прописати в законі «Про освіту», зокрема подбати про забезпечення українськими підручниками, перекладеними на мови національних меншин (Яблонський, 2014).

Цьому ж питанню було присвячено цікаву аналітичну статтю політичного експерта і журналіста Олександра Москалюка, опубліковану 10 червня 2014 р. на сайті ТСН. Автор проаналізував аргументи, які використовували прихильники російської мови як другої державної в Україні, і виокремив низку деструктивних міфів, що сформувалися на цій основі. По-перше, українське законодавство не відповідає міжнародним нормам у сфері мовної політики. Цей міф особливо постулювався як аргумент для прийняття закону Ківалова-Колесніченка у 2012 р. По-друге, європейський досвід доводить, що запровадження другої державної мови не шкодить національній безпеці і територіальній цілісності держави. Таке твердження підкріплювалося прикладами Швейцарії і Фінляндії, але О. Москалюк наголошував на політиці добросусідства цих країн, якої немає у стосунках між Україною і Росією. По-третє, впровадження російської мови як другої державної не вплине на використання української. На думку автора, цей міф нівелюється прикладами Білорусі та Ірландії, де через впровадження другої державної мови занепали рідні мови титульних націй. По-четверте, утвердження незалежності української держави не залежить від мовного питання. Помилковість такої тези особливо помітно на прикладі Ізраїлю, в якому замість можливості обрати англійську мову як державну було вирішено повернутися до мови предків і відродити іврит (Москалюк, 2014). О. Москалюк послідовно і переконливо спростовував ці міфи і пояснював причини та історичні

обставини їх виникнення та поширення в Україні. Водночас у постскрипті до статті він висловив думку, що деякі відомі жінки-депутати своєю русофобською позицією і тезами про російську мову як мову окупанта лише загострюють мовну проблему в Україні (Москалюк, 2014). Вочевидь автор мав на увазі народну депутатку від партії «Свобода» мовознавцю Ірину Фаріон.

Відзначимо, що І. Фаріон у низці публікацій в ЗМІ та виступах на телебаченні і радіо послідовно засуджувала ідею надання російській мові державного статусу. Вона різко критикувала закон «Про засади державної мовної політики», передусім вказавши на використання квазітермінології (регіональна мовна група, регіональна мова, мовна меншина, мова національних меншин тощо). На її думку, ці словосполучення були вжиті лише для того, щоб забезпечити преференції лише одній мові (російській). Зрештою, регіональна мова чи мова меншин вживаються в Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, але російська не підпадає під це поняття, бо вона не є місцевою, а привнесеною у результаті окупації України, і не є мовою меншості, бо в Луганській і Донецькій областях та в Криму вона переважає. І. Фаріон була впевнена, що правовий статус мови можна визначати лише за допомогою термінів, прописаних у Конституції: державна мова, мова національної меншини, мова міжнародного спілкування, рідна мова. Вона також засудила прописану в законі дефініцію «рідна мова», а також підкреслила політично-націєтворчу функцію української мови. Звуження цієї функції української мови на користь російської мовознавця потрактувала як прояв подальшої окупації України з боку Росії. Вказавши на факти перепису населення 2001 р., коли шість мільйонів етнічних українців не визнали за рідну мову українську або визнали її другою після російської, науковиця наголосила: це стало підставою для сучасної московсько-української війни, котра має не лише збройні, але й мовні битви. Підсумовуючи, І. Фаріон вказала, що мовне питання в Україні потребує розв'язання у просторі деколонізації, деокупації, а також назвала російську мову одним з ключових інструментів знищення незалежної України (Фаріон, 2016).

Обговорюючи можливості надання російській мові офіційного статусу, ЗМІ також оперували дослідження соціологів. Так, Київський міжнародний інститут соціології з 14 до 25 лютого 2015 р. провів всеукраїнське опитування громадської думки із цього питання. Виявилося, що трохи більше половини населення України (52 %) вважали, що російську мову потрібно зробити другою офіційною тільки в тих місцевостях, більшість населення яких цього бажає. Позицію, що російську мову потрібно усунути із офіційного спілкування та позицію, що її потрібно зробити другою державною мовою в Україні підтримували приблизно рівні частки опитаних – 21% та 19% відповідно (Пирогова, 2015). Цікаво, що схожі показники зберігалися і наступні роки. У 2019 р. «Українська правда» навела результати досліджень соціологічної групи «Рейтинг», згідно з якого 21 % опитаних виступали за надання російській мові державного статусу. Водночас 66 % респондентів виступили за те, щоб українська мова була єдиною державною мовою (Одна п'ята українців, 2019).

У листопаді 2016 р. на сайті «Радіо Свобода» статтю щодо мовної проблематики опублікував журналіст і водночас професор одного з грузинських університетів Олег Панфілов. Він критикував слова посла з особливих доручень МЗС Російської Федерації Елеонори Митрофанової, яка наголосила на потребі домогтися, щоб російська мова отримала офіційний статус у країнах колишнього СРСР. Він вказав на традиційне використання російськими політиками питання «важкого становища» російської мови у пострадянських державах, а також вів мову про формування «п'ятої колонії»

з російськомовних громадян у цих країнах (Панфілов, 2016). На жаль, він помилявся у тому, що Росія ще якийсь час шантажуватиме пострадянські країни, але у неї вже немає сил впливати на них.

Ідея другої державної мови продовжувала мусуватися в ЗМІ. Цьому сприяли не лише політичні події, але й соціологічні дослідження. У червні 2020 р. телеканал «24» оприлюднив дослідження Київського міжнародного інституту соціології, який опитав 1500 респондентів. З них 29,8 % висловили впевненість, що у майбутньому російська мова стане другою державною мовою в Україні, 48,8 % заявили, що російська мова є історичним надбанням України. Водночас 27 % стверджували, що російська мова загрожує незалежності України, а 55,5 % вважали, що у майбутньому в Україні спілкуватимуться переважно українською мовою (Гавриленко, Гаврищак, 2020). Наприкінці того ж року медіа «Громадське» оприлюднило результати опитування, проведеного волонтерами громадського руху «Простір свободи» та громадської ініціативи «Навчай українською». Згідно з ним, 73 % українців вважають українську мову рідною, але спілкуються нею лише 53 %. Важливо, що 66 % українців підтримали необхідність втілення закону про мову (схваленого у 2019 р.) в усіх сферах суспільного життя (Бега, 2020).

Доцільно зазначити, що під час російсько-української війни на офіційному вебсайті Президента України неодноразово з'являлися петиції про запровадження російської мови як другої державної або ж проведення референдуму щодо цього питання. Так, у січні 2021 р. розлогу петицію розмістив Андрій Заславський, в якій говорив про скривджене російськомовне населення і його ображеність на державну мовну політику, про зниження рівня грамотності українців при користуванні російською мовою, про водночас погане володіння українською серед російськомовних, про «насильницьку українізацію», яка начебто гальмує реінтеграцію окупованих територій тощо. Усі цим він намагався обґрунтувати необхідність проведення референдуму щодо запровадження в Україні двох державних мов – української та російської (Петиція, 2021). Навіть після початку повномасштабної війни з'являлися подібні петиції (Петиція, 2022). Однак вони не привертали увагу мас-медіа з огляду на те, що набирали мізерну кількість голосів на свою підтримку.

Висновки. Отже, ідея другої державної мови актуалізувалася в медійному просторі України переважно напередодні парламентських та президентських виборів. Однак особливо активно ця думка поширювалася у роки президентства В. Януковича, мовна політика якого спровокувала масові протести у Києві, відомі як «Мовний Майдан». У перші ж місяці російської агресії проти України увага ЗМІ була прикута до політичних декларацій і вимог різних політичних сил, серед яких певне місце займало мовне питання. Тоді і Президент України, і глава уряду запевняли, що утисків російської мови не буде, а українська залишиться єдиною державною мовою в Україні. Питання про статус російської мови у перші місяці російсько-української війни набуло особливої гостроти через рішення Верховної Ради України скасувати закон «Про засади державної мовної політики», схвалений у 2012 р. Це спровокувало появу обвинувачень щодо дискримінації російської мови, тож згаданий закон продовжував діяти. Водночас журналісти, письменники, юристи, громадські діячі виступали у ЗМІ з кількома важливими тезами: функціонування української мови як державної є одним із пріоритетів національних інтересів України; російська мова в Україні – це не мова національної меншини, а «друга мова української культури»; ідея надання російській мові статусу другої державної є однією з найбільш абсурдних і водночас

найбільш галасливих. Обговорюючи можливості надання російській мові офіційного статусу, ЗМІ також оперували дослідження соціологів, які переконливо доводили, що запровадження другої державної мови в Україні відстоюють лише 21 % громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бега, В. (2020). Рідною українську мову вважають 73% українців. *Громадське*. <https://hromadske.ua/posts/ridnoyu-ukrayinsku-movu-vvazhayut-73-ukrayinciv-odnak-spilkuyutsya-neyu-lishe-53-doslidzhennya>

Відлига по-табачницьки. (2010). Відлига по-табачницьки: повернення російської у школи. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/society/345322-vidliga-po-tabachnitski-povernennya-rosiyskoji-u-shkoli.html>

Гавриленко, В., Гавришак, І. (2020). «Російська мова – історичне надбання»: 30 % українців вірять у запровадження другої державної. *24 канал*. URL: https://24tv.ua/rosiyska-mova-istorichne-nadbannya-30-novini-rosiyi-i-ukrayini_n1355786

Галів, М., Гранд, М. (2024). «Русский мир» проти України: коротка деконструкція новітньої російської геополітичної доктрини (рецензія на: Якубова Л. Україна та українці в світоглядній матриці «русского мира». Аналітична записка / відповідальний редактор В.А. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 72 с.). *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія, Спецвипуск*, 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16

Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р. (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 72(1). 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7

Галів, М., Карпенко, О. (2024). Викрадення українських дітей російськими окупантами (2022 – 2024): за матеріалами вітчизняних мас-медіа. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5

Галів, М., Свійонтик, О. (2023). Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*, 3 (211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194

Головко, В., Якубова, Л. (2021). *Україна та виклики посттоталітарного транзиту (1990 – 2019)*. Київ: Академперіодика, 592 с.

Ільницький, В., Старка, В., Галів, М. (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5, 43–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043>

Ільницький, В., Тельвак, В., Талалай, Ю. (2024). Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022 – 2024). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 130–146.

Кагуй, П. (2020). «Мовний майдан» 2012 року, який передував Революції гідності. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30704043.html>

Кралуєк, П. (2014). Що нам робити з російською мовою? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25373179.html>

Медведєв, О. (2010). Брати мої російськомовні, напишіть, чого вам ще бракує. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/09/15/5384034/>

Мітинг проти двомовності. (2010). Мітинг проти двомовності: «друга державна

мова вже діє – мова брехні». *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/politics/414326-miting-proti-dvomovnosti-druga-derjavna-mova-vje-die-mova-brehni.html>

Москалюк, О. (2014). Друга державна мова в Україні: міфи та реальність. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/blogi/themes/law/druga-derzhavna-mova-v-ukrayini-mifi-ta-realnist-353878.html>

Одна п'ята українців. (2019). Одна п'ята українців хочуть, щоб російська мова була державною. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/06/5/7217200/>

Панфілов, О. (2016). Російська мова – остання зброя Путіна. *Крим.Реалії*. URL: <https://ua.krymr.com/a/28132583.html>

Петиція. (2021). Петиція №22/111312-еп «Закріплення статусу російської мови як державної, на законодавчому рівні, за допомогою референдуму» (11 січня 2021). URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/111312>

Петиція. (2022). Петиція №22/174072-еп «Друга державна мова» (22 грудня 2022 р.). URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/174072>

Пирогова, Д. (2015). Ставлення до статусу російської мови в Україні. URL: <https://www.kiis.com.ua/?&cat=reports&id=517&page=1>

Полуденко, А. (2012). Російська мова, як друга державна – кому потрібна? *Голос Америки*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/russian-second-lang-2012-03-19-143333406/918618.html>

Порошенко: українська мова. (2014). Порошенко: українська мова буде єдиною державною. *ЛБ*. URL: https://lb.ua/news/2014/06/07/269163_poroshenko_ukrainskiy_yazik.html

Проект постанови ВРУ. (2010). Проект постанови ВРУ «Про проголошення в Україні 6 червня Днем російської мови». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DF6NL00A?an=>

Солонина, Є. (2010). Зміцнення російської мови в Україні – перші наслідки «перезавантаження» гуманітарної співпраці з Росією. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2041413.html>

Столяренко, А. (2014). Все про статус русского языка. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/03/13/7018654/>

Фаріон, І. (2016). Мова як інструмент окупації та де окупації. *Українська правда*. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/58502bf8efc1f/>

Шишкін, В. (2014). Право і мова. Державна мова як складник державотворення. *Український Тиждень. № 19 (7 травня)*. URL: <https://tyzhden.ua/pravo-i-mova-derzhavna-mova-iak-skladnyk-derzhavotvorennia/>

Яблонський, В. (2014). Як вирішити мовне питання. *День. № 116 (27 червня)*. URL: <https://m.day.kyiv.ua/article/poshta-dnya/yak-vyrishyty-movne-pytannya>

Янукович обіцяє. (2012). Янукович обіцяє російській мові більше можливостей. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/03/120319_yanukovych_language_russia_ek

Яценюк, А. (2014). Звернення Прем'єр-міністра України до мешканців південних і східних регіонів. *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/columns/yaceniuk/124256-zvernennja-prem%E2%80%99jer-ministra-ukrajini-do-meshkantsiv-pivdennih-i-shidnih-regioniv.html>

Arel, D. (2017). Language, Status, and State Loyalty in Ukraine. *Harvard Ukrainian Studies*, 35(1/4), 233–263. URL: <http://www.jstor.org/stable/44983543> [in English]

Azhniuk, B. (2017). Ukrainian Language Legislation and the National Crisis. *Harvard Ukrainian Studies*, 35 (1/4), 311–329. URL: <http://www.jstor.org/stable/44983546> [in English]

Besters-Dilger, J. (2007). The Ukrainian Language in Education and Mass Media. *Harvard Ukrainian Studies*, 29 (1/4), 257–293. URL: <http://www.jstor.org/stable/41304508> [in English]

Bilaniuk, L. (2017). Purism and Pluralism: Language Use Trends in Popular Culture in Ukraine since Independence. *Harvard Ukrainian Studies*, 35 (1/4), 293–309. URL: <http://www.jstor.org/stable/44983545> [in English]

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2021). The methods of internal criticism of written sources in the works of ukrainian historians: on the example of scientific narratives on the history of education (1840s – 1930s). *Annales Universitatis apulensis. Series Historica*, 1 (25), 281–297. DOI: 10.29302/auash.2021.25.1.14 [in English]

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Education between “class” and “nation”: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przeszlosci*, 24 (2), 123–139. DOI: 10.31648/ep.9671 [in English]

Ilnytskyi V., & Haliv M. (2022). Theoretical Argumentation in the Historical Narrative of Ukraine of the Second Half of the 19th – First Half of the 20th century (on the Example of Research in the History of Education). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 3 (39), 66–80.

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts’ Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344

Kiss, N. (2020). “Language matters”: Language Activism in Contemporary Ukraine. In A. Jašina-Schäfer & M. Wingender (Eds.), *Kulturelle Kontakt- und Konfliktzonen im östlichen Europa: Abschlusskonferenz des gleichnamigen thematischen Netzwerks in Gießen (1. und 2. Dezember 2016)*, (pp. 105–124). Harrassowitz Verlag. URL: <http://www.jstor.org/stable/jj.2225681.11> [in English]

Kulyk, V. (2017). Language Attitudes in Independent Ukraine: Differentiation and Evolution. *Harvard Ukrainian Studies*, 35 (1/4), 265–292. URL: <http://www.jstor.org/stable/44983544> [in English]

Kurylyshyn, K., & Haliv, M. (2024). Reception of the Union of Ukrainian Lawyers’ Activities in the columns of the newspaper “Dilo” (1923 –1934). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 31, 75–88. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306378

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552

REFERENCES

Beha, V. (2020). Ridnoiu ukrainsku movu vvazhaiut 73% ukraintsiiv [73% of Ukrainians consider Ukrainian their native language]. *Hromadske*. <https://hromadske.ua/posts/ridnoyu-ukrayinsku-movu-vvazhayut-73-ukrayinciv-odnak-spilkuyutsya-neyu-lishe-53-doslidzhennya> [in Ukrainian].

Vidlyha po-tabachnysky. (2010). Vidlyha po-tabachnysky: povernennia rosiiskoi u shkoly [A Thaw in Tabachnitski Style: Return of Russian to Schools]. *UNIAN*. URL: <https://>

www.unian.ua/society/345322-vidliga-po-tabachnitski-povernennya-rosiyskoji-u-shkoli.html [in Ukrainian].

Havrylenko, V., & Havryshchak, I. (2020). «Rosiiska mova – istorychne nadbannia»: 30% ukraintsiiv viriat u zaprovadzhennia druhoi derzhavnoi [“Russian Language – A Historical Heritage”: 30% of Ukrainians Believe in the Introduction of a Second State Language]. *24 kanal*. URL: https://24tv.ua/rosiyska-mova-istorichne-nadbannya-30-novini-rosiyi-i-ukrayini_n1355786 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Grand, M. (2024). «Ruskyi myr» proty Ukrainy: kortka dekonstruktsiia novitnoi rosiiskoi heopolitychnoi doktryny [«Russian world» against Ukraine: a brief deconstruction of the newest Russian geopolitical doctrine]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii, Spetsvypusk*, 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16 [in Ukrainian].

Haliv, M., Grand, M., & Boychyn, R. (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.) [The beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine according to the Polish information portal “Nowa Europa Wschodnia” (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 72(1). 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Karpenko, O. (2024). Vykradennia ukrainskykh ditei rosiiskymy okupantamy (2022 – 2024): za materialamy vitchyznianskykh mas-media [Kidnapping of Ukrainian children by Russian occupants (2022 – 2024): according to the materials of the Ukrainian media]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii, Spetsvypusk – Problems of the humanities. Series: History, Special Issue*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Sviontyk, O. (2023). Osvita yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovah suchasnoi rosiysko-ukrainskoi viiny: pravovi zasady, problemy, dosvid i zavdannia [Education as a component of Ukraine’s national security in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war: legal principles, problems, experience and tasks]. *Molod i rynok – Youth & market*, 3 (211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194 [in Ukrainian].

Holovko, V., Yakubova, L. (2021). *Ukraina ta vyklyky posttotalitarnoho tranzytu (1990 – 2019)* [Ukraine and the Challenges of Post-Totalitarian Transit (1990 – 2019)]. Kyiv: Akademperiodyka. [in Ukrainian].

Ilnyskyi, V., Starka, V. & Haliv, M. (2022). Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian propaganda as an element of preparation for armed aggression against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 43–55. DOI: 10.15407/uhj2022.05.043 [in Ukrainian].

Ilnyskyi, V., Telvak, V., & Talalai, Yu. (2024). Suchasna rosiisko-ukrainska viina na shpaltakh «The British Army Review» (2022 – 2024) [The Modern Russian-Ukrainian War in the Columns of “The British Army Review” (2022 – 2024)]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii, Spetsvypusk*, 130–146. [in Ukrainian].

Kahui, P. (2020). «Movnyi maidan» 2012 roku, yakyyi pereduvav Revoliutsii hidnosti [The “Language Maidan” of 2012, which preceded the Revolution of Dignity]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30704043.html> [in Ukrainian].

Kraliuk, P. (2014). Shcho nam robyty z rosiiskoiu movoiu? [What should we do with the Russian language?]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25373179.html> [in Ukrainian].

Medvediev, O. (2010). Braty moi rosiiskomovni, napyshit, choho vam shche brakuie [My Russian-speaking brothers, write what you still lack]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/09/15/5384034/> [in Ukrainian].

Mitynh proty dvomovnosti. (2010). Mitynh proty dvomovnosti: «druha derzhavna mova vzhe diie – mova brekhni» [A rally against bilingualism: “the second state language is already in effect - the language of lies”]. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/politics/414326-miting-proti-dvomovnosti-druga-derjavna-mova-vje-die-mova-brehni.html> [in Ukrainian].

Moskaliuk, O. (2014). Druha derzhavna mova v Ukraini: mify ta realnist [The Second State Language in Ukraine: Myths and Reality]. *TSN*. URL: <https://tsn.ua/blogi/themes/law/druga-derzhavna-mova-v-ukrayini-mifi-ta-realnist-353878.html> [in Ukrainian].

Odna piata ukraintsiv. (2019). Odna piata ukraintsiv khochut, shchob rosiiska mova bula derzhavnoi [One Fifth of Ukrainians Want Russian to Be the State Language]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/06/5/7217200/> [in Ukrainian].

Panfilov, O. (2016). Rosiiska mova – ostannia zbroia Putina [The Russian Language is Putin’s Last Weapon]. *Krym.Realii*. URL: <https://ua.krymr.com/a/28132583.html> [in Ukrainian].

Petytsiia. (2021). Petytsiia №22/111312-ep «Zakriplennia statusu rosiiskoi movy yak derzhavnoi, na zakonodavchomu rivni, za dopomohoiu referendumu» (11 sichnia 2021) [Petition No. 22/111312-ep “Consolidation of the Status of the Russian Language as the State Language, at the Legislative Level, by Means of a Referendum” (January 11, 2021)]. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/111312> [in Ukrainian].

Petytsiia. (2022). Petytsiia №22/174072-ep «Druha derzhavna mova» (22 hrudnia 2022 r.) [Petition No. 22/174072-ep “Second State Language” (December 22, 2022)]. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/174072> [in Ukrainian].

Pyrohova, D. (2015). Stavlennia do statusu rosiiskoi movy v Ukraini [Attitudes to the status of the Russian language in Ukraine]. URL: <https://www.kiis.com.ua/?&cat=reports&id=517&page=1> [in Ukrainian].

Poludenko, A. (2012). Rosiiska mova, yak druha derzhavna – komu potribna? [Russian as a second state language - who needs it? Voice of America]. *Holos Ameryky*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/russian-second-lang-2012-03-19-143333406/918618.html> [in Ukrainian].

Poroshenko: ukrainska mova. (2014). Poroshenko: ukrainska mova bude yedynoiu derzhavnoi [Poroshenko: Ukrainian language will be the only state language]. *LB*. URL: https://lb.ua/news/2014/06/07/269163_poroshenko_ukrainskiy_yazik.html [in Ukrainian].

Proiekt postanovy VRU. (2010). Proiekt postanovy VRU «Pro proholoshennia v Ukraini 6 chervnia Dnem rosiiskoi movy» [Draft Resolution of the Verkhovna Rada “On Proclamation of June 6 as the Day of the Russian Language in Ukraine”]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DF6NL00A?an=> [in Ukrainian].

Solonyina, Ye. (2010). Zmitsnennia rosiiskoi movy v Ukraini – pershi naslidky «perezavantazhennia» humanitarnoi spivpratsi z Rosiieiu [Strengthening the Russian Language in Ukraine – the First Consequences of the “Reset” of Humanitarian Cooperation with Russia]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2041413.html> [in Ukrainian].

Stoliarenko, A. (2014). Vse pro status russkoho yazyka [All about the Status of the Russian Language]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/03/13/7018654/> [in Ukrainian].

Farion, I. (2016). Mova yak instrument okupatsii ta de okupatsii [Language as an Instrument of Occupation and Where Occupations Take Place]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/58502bf8efc1f/> [in Ukrainian].

Shyshkin, V. (2014). Pravo i mova. Derzhavna mova yak skladnyk derzhavotvorennia [Law and Language. State Language as a Component of State-Building]. *Ukrainskyi Tyzhden – Ukrainian Week*. № 19 (7 travnia). URL: <https://tyzhden.ua/pravo-i-mova-derzhavna-mova-iak-skladnyk-derzhavotvorennia/> [in Ukrainian].

Yablonskyi, V. (2014). Yak vyrishyty movne pytannia [How to Solve the Language Question]. *Den – The Day*. № 116 (27 chervnia). URL: <https://m.day.kyiv.ua/article/poshtadnya/yak-vyrishyty-movne-pytannia> [in Ukrainian].

Yanukovych obitsiaie. (2012). Yanukovych obitsiaie rosiiskii movi bilshe mozhlyvostei [Yanukovych Promises More Opportunities for the Russian Language]. *BBC News Ukraina*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/03/120319_yanukovych_language_russia_ek [in Ukrainian].

Yatseniuk, A. (2014). Zvernennia Premier-ministra Ukrainy do meshkantsiv pivdenynykh i skhidnykh rehioniv [Address of the Prime Minister of Ukraine to the residents of the southern and eastern regions]. *Glavkom*. URL: <https://glavcom.ua/columns/yaceniuk/124256-zvernennja-prem%E2%80%99jer-ministra-ukrajini-do-meshkantsiv-pivdennih-i-shidnih-regioniv.html> [in Ukrainian].

Arel, D. (2017). Language, Status, and State Loyalty in Ukraine. *Harvard Ukrainian Studies*, 35 (1/4), 233–263. URL: <http://www.jstor.org/stable/44983543> [in English]

Azhniuk, B. (2017). Ukrainian Language Legislation and the National Crisis. *Harvard Ukrainian Studies*, 35 (1/4), 311–329. URL: <http://www.jstor.org/stable/44983546> [in English].

Besters-Dilger, J. (2007). The Ukrainian Language in Education and Mass Media. *Harvard Ukrainian Studies*, 29 (1/4), 257–293. URL: <http://www.jstor.org/stable/41304508> [in English].

Bilaniuk, L. (2017). Purism and Pluralism: Language Use Trends in Popular Culture in Ukraine since Independence. *Harvard Ukrainian Studies*, 35 (1/4), 293–309. URL: <http://www.jstor.org/stable/44983545> [in English].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2021). The methods of internal criticism of written sources in the works of ukrainian historians: on the example of scientific narratives on the history of education (1840s – 1930s). *Annales Universitatis apulensis. Series Historica*, 1 (25), 281–297. DOI: 10.29302/auash.2021.25.1.14 [in English].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Education between “class” and “nation”: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przeszlosci*, 24 (2), 123–139. DOI: 10.31648/ep.9671 [in English].

Ilnytskyi V., & Haliv, M. (2022). Theoretical Argumentation in the Historical Narrative of Ukraine of the Second Half of the 19th – First Half of the 20th century (on the Example of Research in the History of Education). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 3 (39), 66–80. [in English].

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts’ Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeiskiy Istorychniy Visnyk – East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344 [in English]

Kiss, N. (2020). “Language matters”: Language Activism in Contemporary Ukraine. In A. Jašina-Schäfer & M. Wingender (Eds.), *Kulturelle Kontakt- und Konfliktzonen im*

östlichen Europa: Abschlusskonferenz des gleichnamigen thematischen Netzwerks in Gießen (1. und 2. Dezember 2016), (pp. 105–124). Harrassowitz Verlag. URL: <http://www.jstor.org/stable/jj.2225681.11> [in English].

Kulyk, V. (2017). Language Attitudes in Independent Ukraine: Differentiation and Evolution. *Harvard Ukrainian Studies*, 35 (1/4), 265–292. URL: <http://www.jstor.org/stable/44983544> [in English].

Kurylyshyn, K., & Haliv, M. (2024). Reception of the Union of Ukrainian Lawyers' Activities in the columns of the newspaper "Dilo" (1923 –1934). *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 31, 75–88. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306378 [in English].

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552 [in English]

*Стаття надійшла до редакції 5 січня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.*

УДК 271.22(477)“20”:355.4(477:(470+571))“20”

DOI 10.69550/3041-1467.6.326255

Леся КОЦУР

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри політології, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., Україна, індекс 08401 (dombrovska_ne@ukr.net)

ORCID: 0000-0001-8996-1606

Lesia KOTSUR

PhD (History), Senior Lecturer, Associate Professor of the Department of Political Sciences, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, 30 Sukhomlynsky Str., Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine, postal code 08401 (dombrovska_ne@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Коцур, Л. (2025). Церковно-релігійний вимір російсько-української війни: боротьба за автокефалію. *Axis Europae*, 6, 73–88. doi: 10.69550/3041-1467.6.326255

Bibliographic Description of the Article: Kotsur, L. (2025). Tserkovno-relihiinyi vymir rosiisko-ukrainskoi viiny: borotba za avtokefaliu [The Church-Religious Dimension of the Russian-Ukrainian War: The Struggle for Autocephaly]. *Axis Europae*, 6, 73–88. doi: 10.69550/3041-1467.6.326255 [in Ukrainian].

**ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ:
БОРІТЬБА ЗА АВТОКЕФАЛІЮ**

Анотація. Розглянуто важливий епізод української історії, пов'язаний зі здобуттям Православною церквою України Томосу про автокефалію у 2016 – 2018 рр. **Мета дослідження** – схарактеризувати церковно-релігійний вимір російсько-української війни, у період боротьби Православної церкви України за автокефалію, починаючи з 2016 р. **Методологія дослідження** спирається на загальні та спеціальні методи дослідження, які допомогли якнайширше висвітлити проблему (аналізу, синтезу, історизму, верифікації, об'єктивності). Поряд з цим метод порівняння уможливив зіставити моделі поведінки сторін у процесі боротьби за українську церкву та розкрити проблему під різними кутами зору. **Висновки.** Показано, що упродовж двох років політичне й духовне керівництво України наполегливо боролось за самостійну українську церкву та проти згубних впливів російської церкви в Україні, які проявлялися насамперед в ідеологічній обробці українського населення та веденні підривної діяльності у південно-східних регіонах України. З одного боку, у дослідженні показані внутрішні ініціативи Президента України П. Порошенка, Верховної Ради України та українського духовенства щодо надання автокефалії українській церкві – ухвалення відповідних постанов, написання офіційних листів тощо. З іншого – показаний опір з боку Української православної церкви Московського патріархату, яка за допомогою брудних політичних й церковно-релігійних методів намагалася зупинити цей процес всередині самої України. Мова йде про тиск на громадську думку та Константинопольського патріарха через вірян, ведення агресивних

інформаційних кампаній, прийняття рішень на підсумкових зборах про заперечення автокефалії тощо. Показано непохитну й послідовну позицію Вселенського Патріарха Варфоломія I (Константинопольський патріархат) та офіційного Стамбула щодо питання надання автокефалії Православній церкві України. Окрім згаданих сторін, звертається увага й на роль США та Канади у цьому питанні, а також спроби Москви чинити тиск як на Вселенського Патріарха Варфоломія I, так і православні помісні церкви інших країн (Сербську, Македонську, Болгарську, Грузинську, Білоруську та ін.). Схарактеризовані контрзаходи Української православної церкви Московського патріархату щодо проведення Об'єднавчого Собору Українського Православ'я у Києві у грудні 2018 р. та показані здобутки першого року діяльності Православної церкви України після отримання Томосу. Звернута увага на те, що РФ й надалі продовжує використовувати церкву й релігію єдино у політичних цілях, тому дослідникам варто більше уваги приділяти вивченню цієї проблеми, особливо в контексті роботи російської церкви з вірянами та їх ідеологічною обробкою.

Ключові слова: Україна, Російська Федерація, Православна церква України, автокефалія, Томос, державотворення, компаративістика.

THE CHURCH-RELIGIOUS DIMENSION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: THE STRUGGLE FOR AUTOCEPHALY

Abstract. This study examines a significant episode in Ukrainian history related to the granting of the Tomos of autocephaly to the Orthodox Church of Ukraine between 2016 and 2018. **The aim of the research** is to characterize the church-religious dimension of the Russian-Ukrainian war during the period of the Orthodox Church of Ukraine's struggle for autocephaly, beginning in 2016. The research **methodology** relies on general and specialized research methods that facilitated a comprehensive examination of the issue, including analysis, synthesis, historicism, verification, and objectivity. Additionally, the comparative method allowed for the juxtaposition of behavioral models of the opposing sides in the struggle for the Ukrainian Church, offering a multifaceted perspective on the problem. **Conclusions.** The study demonstrates that over two years, Ukraine's political and spiritual leadership persistently fought for an independent Ukrainian Church and against the detrimental influence of the Russian Church in Ukraine, which primarily manifested through ideological indoctrination of the Ukrainian population and subversive activities in the southeastern regions of the country. On the one hand, the study highlights internal initiatives led by the President of Ukraine, Petro Poroshenko, the Verkhovna Rada of Ukraine, and Ukrainian clergy aimed at securing autocephaly for the Ukrainian Church, including the adoption of relevant resolutions and the drafting of official letters. On the other hand, it reveals the resistance from the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, which, through manipulative political and church-religious tactics, attempted to halt this process within Ukraine itself. This included exerting pressure on public opinion and the Ecumenical Patriarch through the laity, conducting aggressive information campaigns, and adopting resolutions at final assemblies rejecting autocephaly. The unwavering and consistent position of Ecumenical Patriarch Bartholomew I (the Ecumenical Patriarchate of Constantinople) and official Istanbul regarding the granting of autocephaly to the Orthodox Church of Ukraine is also emphasized. In addition to the aforementioned parties, attention is given to the role of the United States and Canada in this matter, as well as Moscow's attempts to exert pressure not only on Ecumenical Patriarch Bartholomew I but also on the Orthodox local churches of other countries, including Serbia, North Macedonia, Bulgaria, Georgia, Belarus,

and others. The countermeasures taken by the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate against the holding of the Unification Council of Ukrainian Orthodoxy in Kyiv in December 2018 are analyzed, along with the achievements of the first year of the Orthodox Church of Ukraine's activities following the receipt of the Tomos. Special attention is paid to the fact that the Russian Federation continues to use the Church and religion exclusively for political purposes, highlighting the necessity for researchers to further explore this issue, particularly in the context of the Russian Church's engagement with believers and its ideological influence.

Keywords: *Ukraine, Russian Federation, Orthodox Church of Ukraine, autocephaly, Tomos, state-building, comparative studies.*

Постановка проблеми. Втручання росіян у церковно-релігійні справи України розпочалося задовго до початку проголошення останньою незалежності й тривало упродовж кількох десятиліть. Переломний період у цій сфері намітився тільки після гібридного російського вторгнення в Україну у 2014 р., але й подальші спроби України відійти від російського впливу у церковно-релігійній сфері наštтовхнулися на рішучий опір з боку Кремля.

Аналіз досліджень. Своєю чергою, динамічність процесів у цій сфері привернула увагу низки дослідників, які присвятили чималу увагу вивченню гібридних церковно-релігійних аспектів у ході російсько-української війни. Зокрема заслуговують на увагу праці В. Яремчука (Яремчук, 2015), О. Хмільовської (Хмільовська, 2024), О. Бучми (Бучма, 2023), Ю. Квачова (Квачов, 2024) та ін. Дослідники Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), частково розглянули цю проблему ще й з погляду боротьби Православної церкви України (ПЦУ) за автокефалію (Здіорук, 2023).

Мета. Водночас в умовах, коли українська церковно-релігійна сфера продовжує перебувати під загрозою російського наступу, перед істориками, політологами та соціологами постає завдання більш широко схарактеризувати церковно-релігійний вимір російсько-української війни, особливо у період боротьби Православної церкви України за автокефалію, починаючи з 2016 р. Така необхідність пояснюється й тим, що у цей період були використані максимальні важелі тиску з боку РФ та способи їм протистояти з українського боку.

Виклад основного матеріалу. Після приходу до влади національно-демократичних сил в Україні у 2014 р., церковно-релігійне життя також почало зазнавати трансформацій. Чинний на той час президент Петро Порошенко, якого у минулому пов'язували з прихильністю до Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) (Скумін, 2012), розгорнув масштабну кампанію щодо надання Православній церкві України Томосу на автокефалію. На думку поважного українського духовенства – єпископа Команського Михаїла Аніщенка, митрополита Переяславського і Вишневського Олександра (Драбинка), кандидата наук з богослов'я, викладача Дніпровської духовної семінарії ПЦУ Єфима Фурсенка та Олександра Єфременка, – «Петро Порошенко *піддержавницьки підійшов до вирішення питання, що три десятиліття ятрило церковне і суспільне тіло України*» (Варфоломій І, 2021, с. 36).

Треба відзначити, що однією з причин такої політики українського політичного керівництва стало те, що УПЦ МП всіляко сприяла російському вторгненню у 2014 р. й продовжувала вести підливну діяльність на сході України у наступні роки (Квачов, 2024). Тому, за ініціатииви П. Порошенка, 16 червня 2016 р. Верховна Рада України ухвалила звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія І з проханням надати автокефалію православній церкві в Україні. Депутати також попросили

Вселенського Патріарха скасувати Томос від 1686 р. про приєднання Київської митрополії Константинопольського патріархату до Московського патріархату. Цю постанову підтримали 245 членів парламенту (Рада попросила, 2016). Однак під час Всеpravославного Собору, який проходив на острові Крит 18–26 червня 2016 р., такий Томос українській церкві наданий не був (УПЦ МП, 2017).

З усім тим, ці події слугували вдалим приводом для російських релігійних провокацій. Зокрема, відразу після цих подій представники УПЦ МП, організували масштабну всеукраїнську акцію – «Хресний хід – за мир, любов та молитву за Україну», яку підтримали частина політиків, насамперед від проросійського «Опозиційного блоку». Так, 27 червня 2016 р. настоятель УПЦ МП Онуфрій оголосив про Хресну ходу, до якої він закликав долучитись усіх вірян. Як наслідок, 3 липня одна колона «паломників» вирушила до Києва зі Святогірської лаври на Донеччині, а 9 липня розпочалася хода іншої – з Почаївської лаври, що на Тернопільщині. У підсумку, 27 липня 2016 р. обидві колони зустрілися у Києві на Володимирській Гірці, звідки разом рушили до Києво-Печерської лаври (В УПЦ МП заявили, 2016).

Така демонстрація московського церковного домінування в умовах війни у поєднанні з проросійським політичним забарвленням, викликала різку реакцію з боку політичного керівництва України. Тому, 28 липня 2016 р. на річницю хрещення Київської Русі, П. Порошенко виголосив різку промову стосовно УПЦ МП, заявивши, що *«Ми не будемо байдуже спостерігати за втручанням іншої держави в наші церковні справи, за її спробами використати в своїх інтересах почуття частини українських православних»*. Також тоді він додав, що *«Два з половиною роки тому Москва розв'язала війну проти золотоверхого Києва. І речі треба називати своїми іменами»*. Фактично у той день, Президент чи не вперше публічно розкритикував УПЦ МП за відсутність підтримки України у протистоянні з Росією (Порошенко: на шляху, 2016).

Зрозуміло, ця заява тільки підсилила новий етап суверенізаційних процесів в українській церкві. А підтвердження незворотності цих процесів знаходимо у зверненні Президента до Верховної Ради, у вересні 2017 р., в якому П. Порошенко повідомив, що написав листа до Вселенського Патріарха Варфоломія I з проханням надати автокефалію Українській православній церкві. Під час виступу він також заявив: *«Нехай нас почує і керівництво Вселенського патріархату. Хочу ще раз звернути увагу Його Всесвятості на дуже велику серйозність наших намірів, на наявність в українського керівництва твердої політичної волі розв'язати цю проблему, яка стоїть на порядку денному із 1991 року. Україна має право на помісну церкву, ми маємо це право захистити»* (Порошенко звернувся, 2017).

9 квітня 2018 р. Президент П. Порошенко під час поїздки до Стамбула зустрівся з Константинопольським патріархом Варфоломієм. Під час зустрічі говорив, що князь Володимир Великий прийняв християнську віру від Константинопольської церкви, і тому саме від неї Україна чекає визнання автокефалії для помісної церкви (Порошенко зустрівся з константинопольським..., 2018). А вже 17–18 квітня 2018 р. П. Порошенко написав ще одне офіційне звернення до архієпископа Константинополя, Вселенського Патріарха Варфоломія I від імені Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) та Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) щодо створення в Україні єдиної й незалежної Православної церкви (Єдина помісна..., 2018). Також 17 квітня 2018 р. на екстреній зустрічі із головами парламентських фракцій П. Порошенко попросив Верховну Раду підтримати звернення «президента і церковних ієрархів до Вселенського Патріарха» щодо надання Томосу українській

православній помісній церкві (Порошенко отримав, 2018). І вже 19 квітня, Верховна Рада ухвалила необхідну постанову, а 22 квітня П. Порошенко публічно заявив, що «Вселенський Патріархат розпочинає процедури, необхідні для надання автокефалії Українській Православній Церкві» (Вселенський патріархат почав, 2018).

Ці дії викликали різко негативну реакцію в УПЦ МП. Так, 25 травня 2018 р. у резиденції настоятеля УПЦ МП на території Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври відбулося засідання «Священного Синоду УПЦ», на якому було прийнято Звернення до єпископату, духовенства, чернецтва та мирян з приводу ініціатив щодо надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні, представники якого виступили проти надання Українській церкві автокефалії, ніби через те, що *«поява іншої паралельної юрисдикції в Україні може породити нові протистояння всередині нашого народу, що не тільки загрожуватиме безпеці держави, але й поставить під питання можливість майбутньої єдності Церкви в Україні. Наш народ може бути розділений надовго, якщо не назавжди»* (Синод звернувся, 2018). Одночасно розпочалася інформаційна «антикефальна» кампанія з боку окремих московських ієрархів. Зокрема голова Відділу зовнішніх церковних зв'язків Московського патріархату, митрополит РПЦ Іларіон (Алфеев) неодноразово заявляв, що надання українській церкві автокефалії може призвести до кровопролиття, пов'язаного буцім то з тим, що *«...розкольників візьмуть контроль над великими монастирями, такими як Києво-Печерська лавра, Почаївська лавра. Тоді, звичайно, православні віряни будуть захищати ці святі місця і може початися кровопролиття»* (РПЦ, 2018).

Особливе занепокоєння ситуація почала викликати у липні 2018 р. під час активних переговорів з Константинополем та з нагоди святкування 1030-річчя Хрещення Русі. Так, 27 липня 2018 р. представники УПЦ МП вкотре провели хресний хід у Києві, в якому взяли участь близько 20 тисяч осіб. Учасники ходи УПЦ МП подекуди йшли з портретами Миколи II та патріарха Кирила. «VIP-делегатія» ходи складалася з депутатів «Опоблоку»: Олександра Вілкула, Юрія Бойка, Нестора Шуфрича, Вадима Новинського, Михайла Добкіна та позафракційного колишнього спікера Верховної Ради – Володимира Литвина. Через побоювання провокацій було перекрито рух частиною вулиць у центрі Києва, а столична поліція (п'ять тисяч правоохоронців) й Служба безпеки України працювали у посиленому режимі. Проте день минув без суттєвих провокацій (Горбань, 2018). Водночас варто зауважити, хода мала конкретну мету. На думку релігієзнавця, доктора філософських наук Олександра Сагана, цією ходою представники УПЦ МП хотіли показати, що «українське суспільство не потребує Томосу, не потребує визнання української автокефалії» (Тимошенко, 2018).

Вочевидь це добре розуміло й політичне керівництво України та вище релігійне духовенство, яке запланувало на 27 й 28 липня свої заходи. Так, 27 липня 2018 р., український Президент П. Порошенко провів зустріч із делегацією Вселенського патріарха, яка прибула на святкування 1030-річчя Хрещення Русі-України до Києва. Під час зустрічі він подякував Патріарху Варфоломію за постійну турботу про українських вірян, а також зазначив: *«Чекаємо рішення нашої Матері-Церкви щодо Томосу, чекаємо рішення Синоду. Велике спасибі за твердість, яку демонструє Його Святість щодо України з боку Матері-Церкви. Ми впевнені, що зараз це рішення має бути ухвалене в суворій відповідності до канонічних норм»*. Під час зустрічі П. Порошенко також наголосив, що для нього, як і для більшості українців, дуже важливі слова Варфоломія I про те, що Україна не є канонічною територією РПЦ (Порошенко зустрівся з представниками, 2018).

Вище українське духовенство, яке також перебувало в очікуванні надання українській церкві Томосу, теж не стояло осторонь. На наступний день – 28 липня, прихильники помісної церкви, на чолі з УПЦ КП теж провели урочистості з нагоди 1030-річчя хрещення Київської Русі-України. Центральними вулицями столиці пройшла хода «За єдину помісну церкву», очолювана військовими капеланами, яка завершилася молебнем о 13:00 на Володимирській Гірці. Окрім 65 тис. вірян (Хресна хода, 2018), у заходах взяв участь й Президент України П. Порошенко з главами церков та іншими політиками (У столиці пройшла хода, 2018). Під час свого виступу Президент вчергове подякував Вселенському Патріарху за підтримку української автокефалії, вказавши на РПЦ як загрозу національній безпеці України та звернувся до ієрархів УПЦ МП, закликаючи їх підтримати українську автокефалію (Каменєв, 2018). Однак зрозуміло, що останні не відгукнулися. Ба більше, за ініціативою настоятеля УПЦ МП Онуфрія 28 липня 2018 р. у Києві на території Києво-Печерської лаври відбулася зустріч представників іноземних посольств в Україні – РФ, Білорусі, Молдови, Грузії, Греції, Кіпру, Сербії, Македонії, Болгарії та Румунії й православних церков Сербської, Македонської, Болгарської, Грузинської та Білоруської православних церков, а також представників Американської православної церкви. Загалом у заходах УПЦ МП взяли участь представники 12 помісних православних церков (У Києві, 2018). На думку координатора групи «Інформаційний опір» Дмитра Тимчука, метою зустрічі було переконати їх, що надання автокефалії Українській церкві небезпечне й загрожуватиме не лише «кривавим протистоянням» в самій Україні, а й «розколом світового православ'я» (Остерська, 2018). Про те, що присутніх намагалися відмовити від ідеї надання Українській помісній церкві Томосу свідчить й підсумкове «Звернення єпископату Української Православної Церкви до кліру, чернецтва та мирян з нагоди 1030-ліття Хрещення Київської Русі», у якому робилася спроба запобігти цій історичній події у тому числі й за допомогою натяку щодо «можливого створення в Україні паралельної церковної юрисдикції» (Звернення єпископату, 2018).

Посилити цей тиск РФ намагалася й під час одноденного візиту московського патріарха Кирила до Стамбула та під час його зустрічі з Вселенським патріархом Варфоломієм і членами Синоду Вселенського патріархату 31 серпня 2018 р. Проте, як стверджував речник УПЦ Київського патріархату Євстратій Зоря, представнику російського православ'я не вдалося переконати Вселенського патріарха не надавати Томос про автокефалію Українській православній церкві, – «патріарх Кирил не досяг всього, заради чого їхав» (Хотин, 2018). Про те, що цей тиск з боку Москви не мав успіху, свідчило й те, що вже 7 вересня 2018 р. Вселенський патріархат призначив двох екзархів у Києві у межах підготовки до надання автокефалії Українській православній церкві. Ними стали архієпископ Даниїл Памфілійський із США та єпископ Іларіон Едмонтонський з Канади (Вселенський патріархат призначив, 2018).

У вересні 2018 р. українське політичне й духовне керівництво провело ще й дипломатичну роботу у середині держави, посилюючи діалог між різними конфесіями, зокрема УГКЦ (Після отримання томосу, 2018), Також П. Порошенко зустрівся з послом США особливих доручень з питань міжнародної релігійної свободи Семюелем Браунбеком, який перебував в Україні з робочим візитом 11 вересня 2018 р. Посол Браунбек запевнив, що «Сполучені Штати й надалі підтримуватимуть Україну у боротьбі за відновлення суверенітету і територіальної цілісності та праві мати єдину українську автокефальну православну церкву» (США підтримують, 2018). А під час свого щорічного звернення до парламенту 20 вересня 2018 р. Президент Порошенко зазначив, що «створення єдиної автокефальної церкви допоможе зміцнити

національну єдність» (Звіт, 2018). У відповідь на це 25 вересня 2018 р. була оприлюднена заява Священного Синоду УПЦ МП, у якій вимагалось, щоб екзархи, призначені Константинопольським Патріархом, покинули «канонічну територію» УПЦ МП й не втручалися у внутрішні справи українського православ'я (Синод закликав, 2018).

Доцільно відзначити, що протистояння між представниками УПЦ МП й прихильниками ПЦУ тривало якраз напередодні засідання історичного Синоду Вселенського патріархату 9–11 жовтня 2018 р., на якому очікувалося, що Синод розгляне звіт екзархів і прийме рішення про надання українській церкві Томосу (У Стамбулі, 2018). І вже 11 жовтня 2018 р. Синод Вселенського патріархату у Стамбулі ухвалив рішення щодо надання Томосу про автокефалію Православній церкві України (Мельник, 2018). Зі свого боку, це викликало істерію в російському релігійному та пропагандистському середовищі, яке маніпулювало темою «розколу» в українському православ'ї та намагалось дискредитувати новонаданий статус Української церкви. Ба більше, з 13 до 15 жовтня 2018 р. відбувся візит Московського патріарха Кирила в Білорусь. Головною темою засідання Синоду стала оцінка дій Константинопольського патріархату в Україні та вироблення контрзаходів РПЦ. За підсумками засідання у Мінську, митрополит Волоколамський Іларіон, вікарій патріарха Московського, заявив про повний розрив євхаристичного спілкування РПЦ з Константинопольським патріархатом. Причиною такого рішення митрополит Іларіон назвав те, що РПЦ не визнала відновлення у сані патріарха Філарета (УПЦ КП) та митрополита Макарія (главу УАПЦ), а також рішення Вселенського патріархату про скасування акту 1686 р. (Саковська, 2018).

На цьому міжцерковне протистояння не завершилося, адже Томос потрібно було ще затвердити й належно юридично оформити. Зробити це Вселенський Патріархат мав намір під час наступного засідання Синоду у листопаді 2018 р. Зважаючи на це, 3 листопада Патріарх Варфоломій I та Президент П. Порошенко підписали двосторонню угоду про співпрацю та взаємодію між Україною та Вселенським патріархатом (Порошенко з Варфоломієм, 2018), а повернувшись до України П. Порошенко спробував схилити на бік автокефалії й частину представників УПЦ МП. З цією метою, в Українському домі 13 листопада 2018 р. була проведена закрита зустріч Президента з частиною ієрархів УПЦ МП, з-поміж тих, хто підтримує об'єднання. Натомість інша частина запрошених на зустріч ієрархів (зокрема й митрополит Онуфрій) свідомо саботували зустріч, під приводом того, що ніби вона мала відбутися в актовій залі Свято-Успенської Києво-Печерської лаври. Ба більше, Собор єпископів УПЦ МП, який проходив у цей час в Києво-Печерській лаврі, засудив рішення Вселенського Патріарху від 11 жовтня, про встановлення його юрисдикції на території України (Порошенко провів, 2018). Представники УПЦ МП розробили навіть спеціальні бланки «звернень» від «вірян», до Вселенського патріарха, де вже були надруковані прохання до нього не допустити «розколу» під приводом створення автокефальної Православної Церкви в Україні. «Вірянину» залишалось тільки вписати свої дані (Магазова, 2018). Та це не допомогло, 29 листопада 2018 р. Святий і Священний Синод у Стамбулі оголосив про підготовку Статуту автокефальної Православної Церкви України. Того ж дня, Президент П. Порошенко публічно оголосив, що Вселенський Патріархат затвердив текст постанови, якою буде надано автокефалію новій українській церкві. Він також наголосив на важливості якнайшвидшого проведення об'єднавчого собору в Україні (Вселенський патріархат затвердив, 2018).

У середині грудня 2018 р. УАПЦ та УПЦ КП ухвалили рішення про саморозпуск для створення єдиної православної церкви й уже 15 грудня 2018 р. вранці на території Софії Київської відбувся Об'єднавчий Собор Українського Православ'я (Собор), у якому

взяли участь церковні ієрархи, священники та миряни. Під час Собору представники УПЦ КП, УАПЦ та кілька представників УПЦ МП, включаючи двох митрополитів, сформували Православну церкву України (ПЦУ) й обрали її настоятелем Митрополита Епіфанія з колишньої УПЦ КП (У Софії, 2018).

Звісно, що в УПЦ МП виступили проти об'єднавчого Собору, адже вже 17 грудня на офіційному сайті структури було оприлюднене Звернення, у якому мовилося, що *«... це зібрання є об'єднанням розкольників і до Української Православної Церкви не має жодного відношення. Для нашої Церкви по суті нічого не змінилося, оскільки розкольники так і залишилися у розколі, а Українська Православна Церква залишається істинною Церквою Христовою в Україні. Ніхто у світі не піддає сумніву дійсність єпископських та священницьких рукоположень духовенства Української Православної Церкви і благодатність звершуваних у нашій Церкві Таїнств, чого не можна сказати про новостворену структуру»*. Також були звільнені від управління єпархіями та накладена заборона священнослужіння на Преосвященного митрополита Вінницького і Барського Симеона, а також Преосвященного митрополита Переяслав-Хмельницького і Вишневецького Олександра (Звернення Священного Синоду, 2018). Проте це аж ніяк не вплинуло на подальшу процедуру офіційного вручення Томосу ПЦУ, яка відбулася 6 січня 2019 р. у резиденції Вселенського Патріархату в Константинополі. Хоча речник Московського патріарха Олександр Волков й заявив, що підписання Томосу для України остаточно «відірвало Константинопольський патріархат від світового православ'я» (Вручення томосу, 2019).

Варто відзначити, що з державницького погляду створення помісної церкви в Україні та отримання Томосу про автокефалію справді стало визначною історичною подією, яка відповідала і національним інтересам України. Проте новій церкві належало пройти фактичний шлях об'єднання церков під єдиним куполом. Задля цього вже 17 січня 2019 р. Верховна Рада ухвалила законопроект № 4128-д про підпорядкованість релігійних громад. Ним передбачалося, що парафія може прийняти рішення про перехід в іншу церкву двома третинами кворуму від загальних зборів громади (Рада прийняла закон, 2019). Як наслідок, упродовж першого року церковної незалежності (2019) до ПЦУ перейшло 319 релігійних громад УПЦ МП. Можна сказати, що це були непогані показники, як для такого незначного відрізка часу. Проте зі зміною політичного керівництва в Україні у 2019 р. та зміною пріоритетів щодо розвитку держави, у наступні роки фіксувалася взагалі незначна кількість переходів – 30 у 2020 р. й 25 – у 2021 р. (Стало відомо, 2024), що дало можливість московській церкві в Україні значно зміцнити свої позиції.

Висновки. Упродовж кількох останніх десятиліть тривали спроби Кремля встановити контроль над вікопомним православним Києвом. Насамперед це пов'язано з імперськими й гегемоністськими амбіціями Москви, яка прагне відновити свій геополітичний вплив в регіоні. Маніакальне бажання Москви встановити контроль над Києвом, зробило церковно-релігійний чинник здебільшого деструктивним з погляду державотворчих процесів. Як показує історичний огляд, церковно-релігійну справу РФ перетворила єдино на інструмент досягнення зовнішньополітичних цілей, абсолютно забувши про духовне призначення церкви. Тому, утворення ПЦУ у 2018 р., покликане було не тільки протистояти релігійним гібридним інструментам Кремля, а й переосмислити духовну традицію в сучасній Україні поєднавши історичну церковно-духовну спадщину з сучасністю.

Зважаючи на те, що РФ й надалі продовжує використовувати церкву й релігію тільки у політичних цілях, науковцям варто більше уваги приділяти дослідженню цієї проблеми, особливо в контексті роботи російської церкви з вірянами та їх ідеологічною обробкою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бучма, О. (2023). Релігійно-правовий вимір російської війни проти України на тлі суспільно-державних трансформацій XX–XXI століть. *Філософська думка*, 1, 45–58. DOI: 10.15407/fd2023.01.045

В УПЦ МП заявили. (2016). В УПЦ МП заявили, що в хресній ході та на урочистостях було 100 тисяч людей. *Українська правда*, 27 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/07/27/7116127/>

Варфоломій І. (2021). *Варфоломій І: 30 років патріаршого служіння в контексті України* / за ред. М. Аніщенка, О. Драбинка, Є. Фурсенка, О. Єфременка. Київ.

Вручення томосу. (2019). Вручення томосу про автокефалію: почалось співслужіння Варфоломія та Епіфанія. *BBC Україна*, 6 січня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46761412>

Вселенський патріархат затвердив. (2018). Вселенський патріархат затвердив статут майбутньої Української помісної церкви. *ТСН*, 29 листопада. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/vselenskiy-patriarhat-zatverdiv-tekst-tomosu-dlya-ukrayini-1257789.html>

Вселенський патріархат почав. (2018). Вселенський патріархат почав процедури для надання автокефалії УПЦ КП, – Порошенко. *Новинаря*, 22 квітня. URL: <https://novynarnia.com/2018/04/22/vselenskiy-patriarhat-pochav-protseduri-dlya-nadannya-avtokefaliyi-upts-kp-poroshenko/>

Вселенський патріархат призначив. (2018). Вселенський патріархат призначив екзархів у межах підготовки до автокефалії Україні. *Радіо Свобода*, 7 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vselenskiy-patriarhat/29477759.html>

Горбань, Ю. (2018). 1030 років хрещення Русі. Хресна хода. Частина перша – Московський патріархат. *Укрінформ*, 27 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2507083-1030-rokiv-hresenna-rusi-hresna-hoda-castina-persa-moskovskij-patriarhat.html>

Здіорук, С. І. (ред.). (2023). *Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України: аналіт. доп.* Київ: НІСД. DOI: 10.53679/NISS-analytrep.2023.07

Єдина помісна церква. (2018). Єдина помісна церква: Порошенко написав офіційне звернення до Вселенського патріарха. *НВ*, 17 квітня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/jedina-pomisna-tserkva-poroshenko-napisav-ofitsijne-zvernennja-do-patriarkha-vselenskoho-patriarkha-2464649.html>

Звернення єпископату. (2018). Звернення єпископату Української Православної Церкви до кліру, чернецтва та мирян з нагоди 1030-ліття Хрещення Київської Русі. *Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ*, 28 липня. URL: <https://uoc-news.church/2018/07/28/zvernennya-jepiskopatu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-do-kliiru-chernectva-ta-miryan-z-nagodi-1030-litty-xreshhennya-kijivskoj-rusi/#2025-01-23>

Звернення Священного Синоду. (2018). Звернення Священного Синоду Української Православної Церкви до архіпастирів, пастирів, чернецтва та вірян від 17 грудня 2018 року. *Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ*. URL: <https://uoc-news.church/2018/12/17/zvernennya-svyashhennogo-sinodu-upc-doxipastiriv-pastiriv-chernectva-ta-viryan-vid-17-grudnya/#2025-01-25>

Звіт. (2018). Звіт про свободу віросповідання у світі за 2018 рік: Україна. *U.S. Embassy in Ukraine*. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/Ukraine_Religious-Freedom-report-2018-Ukr.pdf

Каменєв, М., Ребрик, О. (2018). Відзначення 1030-річчя хрещення Київської Русі-України. *Громадське*, 28 липня. URL: <https://hromadske.ua/posts/vidznachennia-1030-richchia-khreshchennia-kyivskoi-rusi-ukrainy-nazhyvo>

Квачов, Ю. (2024). Українська православна церква московського патріархату як інструмент гібридної війни Росії. *Війна Росії проти України: від гібридних форм до геноцидних практик: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (9 грудня 2024 року)* / за заг. ред. В.В. Коцура, (с. 253–257). Переяслав. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WG7nylNKrVBaIRgZCpHLjMbUFtx0CAwK/view>

Магазова, А. (2018). 5 ознак втручання Росії у надання томосу для України очима українських науковців. *Радіо Свобода*, 14 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29599412.html>

Мельник, О. (2018). Томос про автокефалію для України: з'явився повний текст рішення Синоду. *Бабель*, 12 жовтня. URL: <https://babel.ua/news/20458-tomos-pro-avtokefaliyu-dlya-ukrajini-z-yavivsyia-povnyi-tekst-rishennya-sinodu>

Остерська, М. (2018). До єдності Церкви – поодинокі: 1030-ліття Хрещення України-Русі кожна конфесія відзначатиме «у своєму колі». *Україна Молода*, 27 липня. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3338/2006/125072>

Після отримання томосу. (2018). Після отримання томосу буде діалог про єдність Христової Церкви в Україні – Порошенко. *Радіо Свобода*, 19 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tomos-poroshenko/29498953.html>

Порошенко з Варфоломієм. (2018). Порошенко з Варфоломієм підписали угоду про співпрацю у створенні церкви. *Українська правда*, 3 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/3/7197151/>

Порошенко звернувся. (2017). Порошенко звернувся до Вселенського патріарха щодо автокефалії української православної церкви. *Прямий*, 7 вересня. URL: <https://prm.ua/poroshenko-zvernuvsya-vselsenskogo-patriarha-shhodo-avtokefaliyi-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvi/>

Порошенко зустрівся з константинопольським. (2018). Порошенко зустрівся з константинопольським патріархом Варфоломієм. *LB.ua*, 9 квітня. URL: https://lb.ua/news/2018/04/09/394815_poroshenko_vstretilsya.html

Порошенко зустрівся з представниками. (2018). Порошенко зустрівся з представниками Вселенського патріарха. *Слово і Діло*, 27 липня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/07/27/novyna/polityka/poroshenko-zustrivsya-predstavnykamy-vselsenskoho-patriarxa>

Порошенко отримав. (2018). Порошенко отримав від УПЦ КП та УАПЦ звернення до Вселенського патріарха. *Радіо Свобода*, 18 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29175248.html>

Порошенко провів. (2018). Порошенко провів зустріч з частиною ієрархів УПЦ МП. *Українська правда*, 13 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/13/7198117/>

Порошенко: на шляху. (2016). Порошенко: на шляху від Московського патріархату. *BBC Україна*, 29 липня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160729_poroshenko_church_vc

Рада попросила. (2016). Рада попросила Вселенського Патріарха визнати українську церкву. *BBC Україна*, 16 червня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2016/06/160616_vc_rada_church

Рада прийняла закон. (2019). Рада прийняла закон про підпорядкованість релігійних громад. *LB.ua*, 17 січня. URL: https://lb.ua/news/2019/01/17/417358_rada_prinyala_zakon_podchinennosti.html

РПЦ. (2018). РПЦ: надання Україні автокефалії може призвести до кровопролиття. *Радіо Свобода*, 15 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rpc-ukraina-avtokefalia/29491723.html>

Саковська, А. (2018). Прокремлівські ЗМІ після заяви Вселенського патріархату щодо УПЦ написали про «самозванців» і «легалізацію розколу» (огляд). *Радіо Свобода*, 12 жовтня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29539433.html>

Синод закликав. (2018). Синод закликав Константинопольський Патріархат припинити втручання у внутрішні справи УПЦ. *Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ*, 25 вересня. URL: <https://news.church.ua/2018/09/25/sinod-zaklikav-konstantinopolskij-patriarhat-pripiniti-vtruchannya-u-vnutrishni-spravi-upc/#2025-01-23>

Синод звернувся. (2018). Синод звернувся до вірних УПЦ щодо інформації про можливість «надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні». *Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ*, 25 травня 2018. URL: <https://uoc-news.church/2018/05/25/sinod-zvernuvsya-do-virnix-upc-shhodo-informaciji-pro-mozhlivist-nadannya-tomosu-pro-avtokefaliyu-pravoslavnoji-cerkvi-v-ukrajini/#2025-01-23>

Скумін, А. (2012). Петро Порошенко: повернення блудного сина, який нікуди не ходив. *Український тиждень*, 22 березня. URL: <https://tyzhden.ua/petro-poroshenko-povernennia-bludnoho-syna-iakyj-nikudy-ne-khodyv/>

Стало відомо. (2024). Стало відомо, скільки релігійних громад УПЦ МП перейшли до ПЦУ за шість років. *Слово і Діло*, 29 серпня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/08/29/novyna/suspilstvo/stalo-vidomo-skilky-relihijnyx-hromad-upcz-mp-perejshly-pczu-shist-rokiv>

США підтримують. (2018). США підтримують боротьбу України за автокефалію – посол. *Укрінформ*, 11 вересня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2535852-ssa-pidtrimuut-borotbu-ukraini-za-avtokefaliu-posol.html>

Тимошенко, Д. (2018). 1030-річчя Хрещення Русі-України: чому ще немає томосу? *Радіо Свобода*, 26 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tomos-ukraine-xoda-1030-kyivrus/29392142.html>

У Києві. (2018). У Києві пройшли урочистості з нагоди 1030-го ювілею Хрещення Русі. *Відділ зовнішніх церковних зв'язків УПЦ*, 30 липня. URL: <https://vzcz.church.ua/2018/07/30/u-kijevi-projshli-urochistosti-z-nagodi-1030-go-yuvileyu-xreshhennya-rusi/>

У Софії. (2018). У Софії Київській почався Об'єднавчий Собор. *LB.ua*, 15 грудня. URL: https://lb.ua/society/2018/12/15/415034_sofii_kievskoy_nachalsya.html

У Стамбулі. (2018). У Стамбулі почалося засідання Синоду Вселенського патріархату. *LB.ua*, 9 жовтня. URL: https://lb.ua/world/2018/10/09/409522_stambule_nachalos_zasedanie_sinoda.html

У столиці пройшла хода. (2018). У столиці пройшла хода УПЦ КП на честь 1030-річчя хрещення Київської Русі-України. *Громадське*, 28 липня. URL: <https://hromadske.ua/posts/khoda-upts-kp-na-chest-1030-richchia-khreshchennia-kyivskoi-rusi-ukrainy-nazhyvo>

УПЦ МП. (2017). УПЦ МП нічого не загрожує, – Порошенко. *LB.ua*, 7 вересня. URL: https://lb.ua/news/2017/09/07/375828_ozhidaemaya_avtokefaliya_upts.html

Хмільовська, О. (2024). Релігійний вимір війни росії проти України: контекст національної безпеки. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*, (19), 140–151. DOI: 10.52761/3041-1777.2024.19.2.14

Хотин, Р. (2018). Вселенський патріархат не поступився в питанні томосу для України, незважаючи на візит Кирила. *Радіо Свобода*, 31 серпня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29464197.html>

Хресна хода. (2018). Хресна хода УПЦ КП: поліція нарахувала 65 тисяч вірян. *Українська правда*, 28 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/07/28/7187632/>

Яремчук, В. Д. (2015). РПЦ на Донбасі як інструмент інформаційно-пропагандистської політики Російської Федерації. Способи і форми протидії держави і суспільства церковно-релігійній деструкції. *Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою. Аналітична доповідь*, (с. 123–160). Київ.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України.

REFERENCES

Buchma, O. (2023). Relihiino-pravovyi vymir rosiiskoi viiny proty Ukrainy na tli suspilno-derzhavnykh transformatsii XX – XXI stolit [The religious and legal dimension of the Russian war against Ukraine against the background of socio-state transformations of the 20th–21st centuries]. *Filosofska dumka*, 1, 45–58. DOI: 10.15407/FD2023.01.045 [in Ukrainian].

V UPTs MP zaiavyly. (2016). V UPTs MP zaiavyly, shcho v khresnii khodi ta na urochystostiakh bulo 100 tysiach liudei [The UOC-MP stated that there were 100 thousand people in the procession and at the celebrations]. *Ukrainska pravda*, 27 lypnia. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/07/27/7116127/> [in Ukrainian].

Varfolomii I. (2021). *Varfolomii I: 30 rokiv patriarshoho sluzhinnia v konteksti Ukrainy* [Bartholomew I: 30 years of patriarchal service in the context of Ukraine] / za red. M. Anishchenka, O. Drabynka, Ye. Fursenka, O. Yefremenka. Kyiv. [in Ukrainian].

Vruchennia tomosu. (2019). Vruchennia tomosu pro avtokefaliyu: pochalos spivsluzhinnia Varfolomiia ta Epifanii [Presentation of the tomos of autocephaly: the concelebration of Bartholomew and Epiphanius has begun]. *BBC Ukraina*, 6 sichnia. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46761412> [in Ukrainian].

Vselenskyi patriarkhat zatverdyl. (2018). Vselenskyi patriarkhat zatverdyl statut maibutnoi Ukrainskoi pomisnoi tserkvy [The Ecumenical Patriarchate approved the statute of the future Ukrainian Local Church]. *TSN*, 29 lystopada. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/vselenskiy-patriarhat-zatverdiv-tekst-tomosu-dlya-ukrayini-1257789.html> [in Ukrainian].

Vselenskyi patriarkhat pochav. (2018). Vselenskyi patriarkhat pochav protsedury dlia nadannia avtokefalii UPTs KP, – Poroshenko [The Ecumenical Patriarchate has begun procedures to grant autocephaly to the UOC-KP, – Poroshenko]. *Novynarnia*, 22 kvitnia. URL: <https://novynarnia.com/2018/04/22/vselenskiy-patriarhat-pochav-protseduri-dlya-nadannya-avtokefaliyi-upts-kp-poroshenko/> [in Ukrainian].

Vselenskyi patriarkhat pryznachyv. (2018). Vselenskyi patriarkhat pryznachyv ekzarkhiv u mezhakh pidhotovky do avtokefalii Ukraini [The Ecumenical Patriarchate appointed exarchs as part of preparations for autocephaly to Ukraine]. *Radio Svoboda*, 7 veresnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vselenskiy-patriarhat/29477759.html> [in Ukrainian].

Horban, Yu. (2018). 1030 rokiv khreshchennia Rusi. Khresna khoda. Chastyna persha – Moskovskiy patriarkhat [1030 years of the baptism of Rus. The procession. Part one – Moscow Patriarchate]. *Ukrinform*, 27 lypnia. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2507083-1030-rokiv-hresenna-rusi-hresna-hoda-castina-persa-moskovskij-patriarhat.html> [in Ukrainian].

Zdioruk, S. I. (ed.) (2023). Derzhavno-tserkovni ta suspilno-relihiini vidnosyny v umovakh viiny Rosii proty Ukrainy: analitychna dopovid [State-Church and Socio-Religious Relations in the Conditions of Russia's War Against Ukraine: Analytical Response]. Kyiv: NISD. DOI: 10.53679/NISS-analytrep.2023.07 [in Ukrainian].

Yedyna pomisna tserkva. (2018). Yedyna pomisna tserkva: Poroshenko napysav ofitsiine zvernennia do Vselenskoho patriarkha [The only local church: Poroshenko wrote an official appeal to the Ecumenical Patriarch]. *NV*, 17 kvitnia. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/jedyna-pomisna-tserkva-poroshenko-napisav-ofitsijne-zvernennja-do-patriarkha-vselenskoho-patriarkha-2464649.html> [in Ukrainian].

Zvernennia yepyskopatu. (2018). Zvernennia yepyskopatu Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy do kliru, chernetstva ta myrian z nahody 1030-littia Khreshchennia Kyivskoi Rusi [Address of the Episcopate of the Ukrainian Orthodox Church to the clergy, monasticism and laity on the occasion of the 1030th anniversary of the Baptism of Kyivan Rus]. *Synodalnyi informatsiino-prosvitnytskyi viddil UPTs*, 28 lypnia. URL: <https://uoc-news.church/2018/07/28/zvernennya-jepyskopatu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-do-kliru-chernectva-ta-miryan-z-nagodi-1030-littia-xreshhennya-kijivskoji-rusi/#2025-01-23> [in Ukrainian].

Zvernennia Sviashchennoho Synodu. (2018). Zvernennia Sviashchennoho Synodu Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy do arhipastyriv, pastyryv, chernetstva ta virian vid 17 hrudnia 2018 roku [Address of the Holy Synod of the Ukrainian Orthodox Church to the archpastors, pastors, monastics and faithful of December 17, 2018]. *Synodalnyi informatsiino-prosvitnytskyi viddil UPTs*. URL: <https://uoc-news.church/2018/12/17/zvernennya-svyashhennogo-synodu-upc-do-arhipastiriv-pastiriv-chernectva-ta-viryan-vid-17-grudnya/#2025-01-25> [in Ukrainian].

Zvit. (2018). Zvit pro svobodu virospovidannia u sviti za 2018 rik: Ukraina [International Religious Freedom Report 2018: Ukraine]. *U.S. Embassy in Ukraine*. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/Ukraine_Religious-Freedom-report-2018-Ukr.pdf [in Ukrainian].

Kameniev, M., & Rebyrk, O. (2018). Vidznachennia 1030-richchia khreshchennia Kyivskoi Rusi-Ukrainy [Celebration of the 1030th anniversary of the baptism of Kyivan Rus-Ukraine]. *Hromadske*, 28 lypnia. URL: <https://hromadske.ua/posts/vidznachennia-1030-richchia-khreshchennia-kyivskoi-rusi-ukrainy-nazhyvo> [in Ukrainian].

Kvachov, Yu. (2024). Ukrainska pravoslavna tserkva moskovskoho patriarkhatu yak instrument hibrydnoi viiny Rosii [The Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate as a tool of Russia's hybrid war]. *Viina Rosii proty Ukrainy: vid hibrydnykh form do henotsydneykh praktyk: materialy Mizhnarodnoi naukovy- praktychnoi konferentsii (9 hrudnia 2024 roku) / za zah. red. V.V. Kotsura, (pp. 253–257). Pereiaslav*. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WG7nylNKrVBaIRgZCpHLjMbUFtX0CAwK/view> [in Ukrainian].

Mahazova, A. (2018). 5 oznak vtruchannia Rosii u nadannia tomosu dlia Ukrainy ochyma ukraïnskykh naukovtsiv [5 signs of Russian interference in granting tomos for Ukraine through the eyes of Ukrainian scholars]. *Radio Svoboda*, 14 lystopada. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29599412.html> [in Ukrainian].

Melnyk, O. (2018). Tomos pro avtokefaliu dlia Ukrainy: z'iavyvsia povnyi tekst rishennia Synodu [Tomos on autocephaly for Ukraine: full text of the Synod's decision has appeared]. *Babel*, 12 zhovtnia. URL: <https://babel.ua/news/20458-tomos-pro-avtokefaliyu-dlya-ukrajini-z-yavivsyia-povniy-tekst-rishennya-sinodu> [in Ukrainian].

Osterska, M. (2018). Do yednosti Tserkvy – poodyntsi: 1030-littia Khreshchennia Ukrainy-Rusi kozhna konfesiia vidznachatyme «u svoiemu koli» [Towards the unity of the Church – alone: each denomination will celebrate the 1030th anniversary of the Baptism of Ukraine-Rus “in its own circle”]. *Ukraina Moloda*, 27 lypnia. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3338/2006/125072> [in Ukrainian].

Pislia otrymannia tomosu. (2018). Pislia otrymannia tomosu bude dialoh pro yednist Khrystovoi Tserkvy v Ukraini – Poroshenko [After receiving the tomos, there will be a dialogue on the unity of the Church of Christ in Ukraine – Poroshenko]. *Radio Svoboda*, 19 veresnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tomos-poroshenko/29498953.html> [in Ukrainian].

Poroshenko z Varfolomiiem. (2018). Poroshenko z Varfolomiiem pidpysaly uhodu pro spivpratsiu u stvorenni tserkvy [Poroshenko and Bartholomew signed an agreement on cooperation in creating a church]. *Ukrainska pravda*, 3 lystopada. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/3/7197151/> [in Ukrainian].

Poroshenko zvernuvsia. (2017). Poroshenko zvernuvsia do Vselenskoho patriarkha shchodo avtokefalii ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy [Poroshenko appealed to the Ecumenical Patriarch regarding the autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church]. *Priamyi*, 7 veresnia. URL: <https://prm.ua/poroshenko-zvernuvsya-vselsenskogo-patriarha-shchodo-avtokefaliyi-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvi/> [in Ukrainian].

Poroshenko zustrivsia z konstantynopolskym. Poroshenko zustrivsia z konstantynopolskym patriarkhom Varfolomiiem [Poroshenko met with Patriarch Bartholomew of Constantinople]. (2018). *LB.ua*, 9 kvitnia. URL: https://lb.ua/news/2018/04/09/394815_poroshenko_vstretilsya.html [in Ukrainian].

Poroshenko zustrivsia z predstavnykamy. (2018). Poroshenko zustrivsia z predstavnykamy Vselenskoho patriarkha [Poroshenko met with representatives of the Ecumenical Patriarch]. *Slovo i Dilo*, 27 lypnia. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/07/27/novyna/polityka/poroshenko-zustrivsya-predstavnykamy-vselsenskoho-patriarxa> [in Ukrainian].

Poroshenko otrymav. (2018). Poroshenko otrymav vid UPTs KP ta UAPTs zvernennia do Vselenskoho patriarkha [Poroshenko received an appeal from the UOC-KP and the UAOC to the Ecumenical Patriarch]. *Radio Svoboda*, 18 kvitnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29175248.html> [in Ukrainian].

Poroshenko proviv. (2018). Poroshenko proviv zustrich z chastynoiu iierarkhiv UPTs MP [Poroshenko held a meeting with some of the hierarchs of the UOC-MP]. *Ukrainska pravda*, 13 lystopada. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/13/7198117/> [in Ukrainian].

Poroshenko: na shliakhu. (2016). Poroshenko: na shliakhu vid Moskovskoho patriarkhatu [Poroshenko: on the way from the Moscow Patriarchate]. *BBC Ukraina*, 29 lypnia. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160729_poroshenko_church_vc [in Ukrainian].

Rada poprosyla. (2016). Rada poprosyla Vselenskoho Patriarkha vyznaty ukrainsku tserkvu [The Council asked the Ecumenical Patriarch to recognize the Ukrainian Church]. *BBC Ukraina*, 16 chervnia. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2016/06/160616_vc_rada_church [in Ukrainian].

Rada pryiniala zakon. (2019). Rada pryiniala zakon pro pidporiadkovanist relihiinykh hromad [The Rada adopted a law on the subordination of religious communities]. *LB.ua*, 17 sichnia. URL: https://lb.ua/news/2019/01/17/417358_rada_prynyala_zakon_podchinennosti.html [in Ukrainian].

RPTs. (2018). RPTs: nadannia Ukraini avtokefalii mozhe pryzvesty do krovoprolyttia [ROC: granting autocephaly to Ukraine could lead to bloodshed]. *Radio Svoboda*, 15 veresnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rpc-ukraina-avtokefalia/29491723.html> [in Ukrainian].

Sakovska, A. (2018). Prokremlivski ZMI pislia zaiavy Vselenskoho patriarkhatu shchodo UPTs napysaly pro «samozvantsiv» i «lehalizatsiiu rozkolu» (ohliad) [After the statement of the Ecumenical Patriarchate regarding the UOC, pro-Kremlin media wrote about “impostors” and “legalization of the schism” (review)]. *Radio Svoboda*, 12 zhovtnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29539433.html> [in Ukrainian].

Synod zaklykav. (2018). Synod zaklykav Konstantynopolskyi Patriarkhat prypynyty vtruchannia u vnutrishni spravy UPTs [The Synod called on the Patriarchate of Constantinople to stop interfering in the internal affairs of the UOC]. *Synodalnyi informatsiino-prosvitnytskyi viddil UPTs*, 25 veresnia. URL: <https://news.church.ua/2018/09/25/sinod-zaklikav-konstantinopolskij-patriarhat-pripyniti-vtruchannya-u-vnutrishni-spravi-upc/#2025-01-23> [in Ukrainian].

Synod zvernuvsia. (2018). Synod zvernuvsia do virnykh UPTs shchodo informatsii pro mozhyvist «nadannia Tomosu pro avtokefaliu Pravoslavnoi Tserkvy v Ukraini» [The Synod appealed to the faithful of the UOC regarding information on the possibility of “granting a Tomos on autocephaly of the Orthodox Church in Ukraine”]. *Synodalnyi informatsiino-prosvitnytskyi viddil UPTs*, 25 travnia. URL: <https://uoc-news.church/2018/05/25/sinod-zvernuvsya-do-virnix-upc-shhodo-informacii-pro-mozhlyvist-nadannya-tomосу-pro-avtokefaliyu-pravoslavnoj-cerkvi-v-ukrajini/#2025-01-23> [in Ukrainian].

Skumin, A. (2012). Petro Poroshenko: povernennia bludnogo syna, yakyi nikudy ne khodyv [Petro Poroshenko: the return of the prodigal son who never went anywhere]. *Ukrainskyi tyzhden*, 22 bereznia. URL: <https://tyzhden.ua/petro-poroshenko-povernennia-bludnogo-syna-iakij-nikudy-ne-khodyv/> [in Ukrainian].

Stalo vidomo. (2024). Stalo vidomo, skilky relihiinykh hromad UPTs MP pereishly do PTsU za shist rokiv [It became known how many religious communities of the UOC-MP have joined the OCU in six years]. *Slovo i Dilo*, 29 serpnia. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/08/29/novyna/suspilstvo/stalo-vidomo-skilky-relihiijnix-hromad-upcz-mp-perejshly-pczu-shist-rokiv> [in Ukrainian].

SShA pidtrymuiut. (2018). SShA pidtrymuiut borotbu Ukrainy za avtokefaliu – posol [US supports Ukraine’s struggle for autocephaly – ambassador]. *Ukrinform*, 11 veresnia. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2535852-ssa-pidtrimuut-borotbu-ukraini-za-avtokefaliu-posol.html> [in Ukrainian].

Tymoshenko, D. (2018). 1030-richchia Khreshchennia Rusi-Ukrainy: chomu shche nemaie tomosu? [1030th Anniversary of the Baptism of Rus’-Ukraine: Why is there no tomos yet?]. *Radio Svoboda*, 26 lypnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tomos-ukraine-xoda-1030-kyivrus/29392142.html> [in Ukrainian].

U Kyievi. (2018). U Kyievi proishly urochystosti z nahody 1030-ho yuvileiu Khreshchennia Rusi [Celebrations on the occasion of the 1030th anniversary of the Baptism of Rus were held in Kyiv]. *Viddil zovnishnikh tserkovnykh zv’iazkiv UPTs*, 30 lypnia. URL: <https://vzcz.church.ua/2018/07/30/u-kijevi-projshli-urochystosti-z-nagodi-1030-goyuvileyu-xreshhennya-rusi/> [in Ukrainian].

U Sofii. (2018). U Sofii Kyivskii pochavsia Obiednavchyi Sobor [The Unification Council began in St. Sophia of Kiev]. *LB.ua*, 15 hrudnia. URL: https://lb.ua/society/2018/12/15/415034_sofii_kievskoy_nachalsya.html [in Ukrainian].

U Stambuli. (2018). U Stambuli pochalosia zasidannia Synodu Vselenskoho patriarkhatu [The meeting of the Synod of the Ecumenical Patriarchate began in Istanbul]. *LB.ua*, 9 zhovtnia. URL: https://lb.ua/world/2018/10/09/409522_stambule_nachalos_zasedanie_sinoda.html [in Ukrainian].

U stolytsi proishla khoda. (2018). U stolytsi proishla khoda UPTs KP na chest 1030-richchia khreshchennia Kyivskoi Rusi-Ukrainy [A procession of the UOC-KP was held in the capital in honor of the 1030th anniversary of the baptism of Kyivan Rus-Ukraine]. *Hromadske*, 28 lypnia 2018. <https://hromadske.ua/posts/khoda-upts-kp-na-chest-1030-richchia-khreshchennia-kyivskoi-rusi-ukrainy-nazhyvo> [in Ukrainian].

UPTs MP. (2017). UPTs MP nichoho ne zahrozhuie, – Poroshenko [The UOC-MP is not threatened by anything, – Poroshenko]. *LB.ua*, 7 veresnia. URL: https://lb.ua/news/2017/09/07/375828_ozhidaemaya_avtokefaliya_upts.html [in Ukrainian].

Khmilovska, O. (2024). Relihiinyi vymir viiny rosii proty Ukrainy: kontekst natsionalnoi bezpeky [The religious dimension of Russia's war against Ukraine: the context of national security]. *Dobryi Pastyr: naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho. Bohoslov'ia. Filosofii. Istoriia*, (19), 140–151. DOI: 10.52761/3041-1777.2024.19.2.14 [in Ukrainian].

Khotyn, R. Vselenskyi patriarkhat ne postupyvsia v pytanni tomosu dlia Ukrainy, nezvazhaiuchy na vizyt Kyryla [The Ecumenical Patriarchate did not give in on the issue of a tomos for Ukraine, despite Kirill's visit]. *Radio Svoboda*, 31 serpnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29464197.html> [in Ukrainian].

Khresna khoda. (2018). Khresna khoda UPTs KP: politsiia narakhuvala 65 tysiach virian [UOC-KP religious procession: police counted 65 thousand believers]. *Ukrainska pravda*, 28 lypnia. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/07/28/7187632/> [in Ukrainian].

Yaremchuk, V. D. (2015). RPTs na Donbasi yak instrument informatsiino-propahandystskoi polityky Rosiiskoi Federatsii. Sposoby i formy protydii derzhavy i suspilstva tserkovno-relihiinii destrukttsii [The Russian Orthodox Church in Donbas as an instrument of the information and propaganda policy of the Russian Federation. Ways and forms of state and society's counteraction to church and religious destruction]. *Donbas u systemi informatsiinoi bezpeky derzhavy: rehionalni osoblyvosti, zovnishni vyklyky, instrumenty borotby z antyukrainskoiu propahandoiu* [Donbas in the state's information security system: regional features, external challenges, tools for combating anti-Ukrainian propaganda]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 6 грудня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.*

УДК 355.4(477:(470+571))“2014/2024”:620.91(477)

DOI 10.69550/3041-1467.6.326259

Михайл ГРАНД

аспірант кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (mykhailgrand@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3587-2162>

Олександра СВЙОНТИК

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (lesyadudnyk@dspu.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-0945-3538

ResearcherID: AFS-4791-2022

Mikhail GRAND

PhD student of the Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (author@mikhailgrand.com)

Oleksandra SVIONTYK

PhD (Education), Associate Professor, General Pedagogy and Preschool Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (lesyadudnyk@dspu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Гранд, М., Свйонтик, О. (2025). Енергетична безпека України в умовах російської-української війни (2014 – 2024): візії, концепції, пріоритети. *Axis Europae*, 6, 89–107. doi: 10.69550/3041-1467.6.326259

Bibliographic Description of the Article: Hrand, M., & Sviontyk, O. (2025). Enerhetychna bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi-ukrainskoi viiny (2014 – 2024): vizii, kontseptsii, priorytety [Energy security of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2024): visions, concepts, priorities]. *Axis Europae*, 6, 89–107. doi: 10.69550/3041-1467.6.326259 [in Ukrainian].

**ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКОЇ-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014 – 2024):
ВІЗІЇ, КОНЦЕПЦІЇ, ПРІОРИТЕТИ**

Анотація. Мета статті – проаналізувати бачення українськими і закордонними ученими основних проблем, завдань і пріоритетів у сфері енергетичної безпеки України в роки сучасної російської-української війни. **Методологія дослідження.** Дослідження проведено на основі принципів історизму та об'єктивності із застосуванням загальнонаукових (аналіз, синтез, класифікація) і спеціально-історичних

(історико-системного, історико-типологічного, історіографічного аналізу) методів. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше розкрито візії та концепції українських і закордонних учених щодо проблем та перспективи зміцнення енергетичної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни. **Висновки.** Отже, українські і закордонні вчені визначили такі проблеми у формуванні енергетичної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: 1) втрата енергетичних об'єктів і ресурсів (вугільних шахт, газових родовищ, електростанцій, зокрема Запорізької АЕС), які опинилися на окупованих Росією територіях; 2) пошкодження енергетичної інфраструктури (електричні мережі, газопроводи, тощо), що спричинило масові відключення, втрати енергії в енергомережах та обмежене постачання електроенергії і газу в деяких районах; 3) погіршення ситуації на світових ринках енергоносіїв, зростання цін на енергоносії, зокрема на природний газ та нафту; 4) загострення питань забезпечення енергоефективності та використання відновлювальних джерел, оскільки умови війни ускладнили реалізацію програм енергоефективності і розвитку відновлювальних джерел енергії; 5) вплив енергетичних обмежень на життя громадян, особливо в зимовий період. Водночас учені визначили такі пріоритетні завдання для зміцнення енергетичної безпеки України: а) збільшення виробництва енергоресурсів з метою імпортозаміщення; б) створення стратегічних запасів вугілля, ядерного палива, нафти та газу; в) диверсифікація джерел постачання енергоресурсів; г) розвиток альтернативної енергетики; і) забезпечення автономної роботи об'єднаної енергосистеми України на основі розвитку енергетичної інфраструктури; ж) поглиблення міжнародної співпраці України з країнами-партнерами у сфері енергетичної безпеки; д) забезпечення кібербезпеки енергетичної інфраструктури; е) удосконалення системи державного регулювання і управління енергетичною сферою держави. Деякі пріоритети можуть коригуватися з огляду на подальші наслідки воєнних дій і можливі негативні геополітичні обставини, однак їхній загальний перелік і цільові характеристики навряд чи зазнають масштабних змін у найближче десятиліття.

Ключові слова: енергетична безпека України, російсько-українська війна, історіографія, геополітика, міжнародні відносини, національна безпека.

ENERGY SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014 – 2024): VISIONS, CONCEPTS, PRIORITIES

Abstract. *The purpose of the article* is to analyze the vision of Ukrainian and foreign scientists of the main problems, tasks and priorities in the field of energy security of Ukraine during the years of the modern Russian-Ukrainian war. **Research Methodology.** The research was conducted on the basis of the principles of historicism and objectivity with the use of general scientific (analysis, synthesis, classification) and special-historical (historical-systemic, historical-typological, historiographical analysis) methods. **The scientific novelty** lies in the fact that for the first time the visions and concepts of Ukrainian and foreign scientists regarding the problems and prospects for strengthening the energy security of Ukraine in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war are revealed. **Conclusions.** Thus, Ukrainian and foreign scientists have identified the following problems in the formation of Ukraine's energy security in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war: 1) loss of energy facilities and resources (coal mines, gas fields, power

plants, in particular the Zaporizhzhia NPP), which ended up in the territories occupied by Russia; 2) damage to energy infrastructure (electrical networks, gas pipelines, etc.), which caused mass outages, energy losses in energy networks and limited supply of electricity and gas in some areas; 3) deterioration of the situation on world energy markets, rising prices for energy carriers, in particular for natural gas and oil; 4) aggravation of issues of ensuring energy efficiency and the use of renewable sources, since the conditions of the war have complicated the implementation of energy efficiency programs and the development of renewable energy sources; 5) the impact of energy restrictions on the lives of citizens, especially in the winter period. At the same time, scientists have identified the following priority tasks for strengthening Ukraine's energy security: a) increasing energy production for the purpose of import substitution; b) creating strategic reserves of coal, nuclear fuel, oil and gas; c) diversifying energy supply sources; d) developing alternative energy; e) ensuring the autonomous operation of the unified energy system of Ukraine based on the development of energy infrastructure; d) deepening Ukraine's international cooperation with partner countries in the field of energy security; e) ensuring cybersecurity of energy infrastructure; f) improving the system of state regulation and management of the state's energy sector. Some priorities may be adjusted in view of the further consequences of military actions and possible negative geopolitical circumstances, however, their general list and target characteristics are unlikely to undergo large-scale changes in the coming decade.

Keywords: energy security of Ukraine, Russian-Ukrainian war, historiography, geopolitics, international relations, national security.

Постановка проблеми. Сучасна російсько-українська війна різко загострила проблему енергетичної безпеки України з огляду на цілеспрямоване знищення Росією енергогенерувальних потужностей України. За оцінкою Міжнародного валютного фонду (МВФ), збитки української енергетики через російські ракетні обстріли на червень 2024 р. склали 56,5 млрд дол. США (Свиридчук, 2024). Однак українська енергетика страждає від російських гібридних атак ще з часу так званих «газових війн», а особливо після захоплення Криму і частини українського Донбасу у 2014 р. За цей час українські науковці дослідили найважливіші проблеми, пріоритети і перспективи зміцнення енергетичної безпеки нашої держави з огляду на сучасні геополітичні виклики. Відтак їхні публікації потребують історіографічної рефлексії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Енергетична безпека України є об'єктом зацікавлення представників різних галузей наукового знання: економістів, юристів, політологів, техніків тощо. Концептуальні підходи до формування стратегії енергетичної безпеки були комплексно проаналізовані у дисертації політолога Ю. Мазурця (Мазурець, 2017). Вагоме значення для розуміння методології оцінювання ролі і місця енергетичної безпеки у системі національної безпеки має аналітична доповідь низки українських вчених «Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування» (Суходоля, 2020), а також монографія низки відомих українських дослідників «Енергетична безпека України: перспективна модель управління ризиками» (Суходоля, 2023). Низку теоретико-методологічних аспектів і геополітичних чинників енергетичної безпеки окреслено у працях іноземних авторів (Bohi, Michael, & Margaret, 1996; Obadi, & Korček, 2014; Srivastava, & Callahan, 2016). Характер і періодизацію російсько-української війни окреслено у статтях В. Ільницького, М. Галіва, В. Старки, О. Куцької, О. Карпенко (Ільницький, Старка, Галів, 2022; Галів, Ільницький, 2023; Ільницький, Куцька, 2023; Галів, Ільницький, Карпенко,

2024). Аналіз різноманітних аспектів сучасної російсько-української війни на сторінках польських і британських періодичних видань зробили В. Ільницький, В. Тельвак, Ю. Талалай (Ільницький, Тельвак, Талалай, 2024; Ilnytskyi, & Telvak, 2024; Telvak, & Ilnytskyi, 2023), М. Галів, М. Гранд, Р. Бойчин, О. Карпенко, О. Свійонтик (Галів, Свійонтик, 2023; Галів, Гранд, Бойчин, 2024; Галів, Гранд, 2024; Галів, Карпенко, 2024). Особливості формування політики пам'яті про російсько-українську війну вивчали В. Ільницький та Р. Царик ((Ільницький, 2025; Ільницький & Царик 2024а; Ільницький & Царик 2024b). Методологічне значення мають праці М. Галіви та В. Ільницького (Haliv, & Ilnytskyi, 2021; Ilnytskyi, & Haliv, 2022; Haliv, & Ilnytskyi, 2023). Однак на сьогодні немає цілісного аналізу доволі розмаїтих поглядів вітчизняних і зарубіжних учених на проблему енергетичної безпеки України в умовах збройної агресії Росії.

Мета стаття – проаналізувати бачення українськими і закордонними ученими основних проблем, завдань і пріоритетів у сфері енергетичної безпеки України в роки сучасної російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Українські вчені простудіювали *вплив російсько-української війни на енергетичну безпеку України та світу*. Так, О. Руда та Х. Цвайг у 2014 р. зробили спробу визначити проблеми функціонування енергетичного сектору України, які виникли внаслідок функціонування господарства в умовах енергетичного диктату Російської Федерації та загострилися після Революції Гідності й прямої зовнішньої агресії проти нашої держави (Руда, Цвайг, 2014). Основна загроза в енергетичній сфері для України – це, безумовно, залежність від однієї держави-імпортера, монополіста – Російської Федерації, яка веде війну, захопивши території на сході, які були важливою складовою енергетичного комплексу держави, постачали, зокрема, викопне вугілля (Руда, Цвайг, 2014, с. 109).

Дослідники О. Охріменко та У. Бігун у 2015 р. вказали на загрози з боку Росії для енергетичної безпеки України. Вони зауважили, що об'єднана енергетична система (ОЕС) України, маючи 52 ГВт встановлених генеруючих потужностей, з яких у пікових ситуаціях використовується щонайбільше 32 ГВт, усе ж періодично не справляється з навантаженням і змушена закривати баланс за рахунок поставок електроенергії з Російської Федерації. У результаті військових дій на сході України знищено та пошкоджено 1080 об'єктів енергетичного сектору. Передбачувана сума, необхідна для відновлення системи енергоживлення в Донецькій області, становить за даними на лютий 2015 р. 476,6 млн грн. (18,7 млн євро) (Оріменко, Бігун, 2015, с. 152, 157).

Енергетичні аспекти відносин Україна – РФ у контексті російської агресії гібридного типу проти України охарактеризував М. Гончар. Він наголосив на тому, що Росія на початку XXI ст. «послідовно йшла до використання енергоресурсів як енергетичної зброї, ретельно маскуючи це під комерційні суперечки зі споживачами російських вуглеводнів на пострадянському просторі. [...] В умовах ведення Росією гібридної війни проти України потрібна модифікована система координат з додатковим воєнним виміром, оскільки енергетична сфера є одним з фронтів війни нового покоління» (Гончар, 2015, с. 89). Як зауважив автор, окуповані Росією території Донбасу не є енергетично самодостатніми, навіть з урахуванням профіциту вугілля. Тому Росія намагатиметься розширити – в той чи той, воєнний чи невоєнний спосіб – окуповані території для забезпечення їх більшої енергетичної стійкості, що одночасно може призвести до дестабілізації роботи енергетичних систем України – ОЕС та ГТС (Гончар, 2015, с. 90).

Політолог Ю. Мазурець у 2016 р. писав про перспективи взаємодії України та Росії в енергетичному секторі. Велике значення у цьому контексті матиме політика українського уряду в сфері реформування енергетичного сектору, а також підтримка цих процесів з боку ЄС і США. На думку вченого, серединне положення України щодо Російської Федерації та ЄС дає можливість за умови збереження політико-економічної незалежності Української держави проводити активну зовнішню енергетичну політику в умовах поточного економічного послаблення РФ, зниження можливостей Росії нарощувати виробництво енергетичних ресурсів і зниження цін на вуглеводні (Мазурець, 2017, с. 167).

Науковці О. Домбровський, Г. Гелетука, О. Корчміт у 2022 р. окреслили питання реформ в енергетичній сфері з огляду на планування післявоєнного відновлення України. Зокрема вказали на низку фактів, що вражають: за роки незалежності Україна заплатила Росії понад 100 млрд дол. США за імпорт природного газу, що практично дорівнює одному довоєнному ВВП України; за 30 років незалежності Україна заплатила майже 400 млрд дол. США за імпорт всіх енергоресурсів, причому більша частина цих коштів надійшла країні-агресору. Водночас автори зауважили: бойові дії призвели до значної руйнації і пошкоджень електростанцій, ТЕЦ, котелень, електромереж, теплотрас, газових мереж, систем водопостачання і водовідведення. Їхнє пріоритетне відновлення вимагатиме значних людських і фінансових ресурсів, яких паралельно потребуватимуть також системні реформи в енергетиці України (Домбровський, Гелетука, Корчміт, 2022).

Узагальнюючи наслідки російської агресії для енергетичної системи України В. Боков вказав на такі проблеми: 1) багато вугільних шахт та газових родовищ опинилися на непідконтрольних територіях, що призвело до обмеження доступу до цих ресурсів. Як результат – знизився обсяг видобутку вугілля та газу, що спричинило зниження виробництва та зростання залежності від імпорту; 2) пошкодження енергетичної інфраструктури (електричні мережі, газопроводи, тощо), що спричинило масові відключення, втрати енергії в енергомережах і обмежене постачання електроенергії та газу в деяких районах; 3) погіршилася геополітична ситуація на ринках енергоносіїв, зросли ціни на енергоносії, зокрема на природний газ та нафту; 4) загострилися питання забезпечення енергоефективності та використання відновлювальних джерел, оскільки умови війни ускладнили реалізацію програм енергоефективності та розвитку відновлювальних джерел енергії; 5) енергетичні обмеження впливають на життя громадян, особливо в зимовий період. Обмежене постачання тепла й електроенергії може призводити до соціальних та економічних проблем в країні та спричиняти соціальну напругу (Боков, 2023, с. 99–100).

Упродовж досліджуваного періоду спостерігалися проблеми у *державному управлінні та регулюванні енергетичної сфери*. Ще у 2014 р. Ю. Дзяйкевич підкреслював, що державне регулювання в енергетичній галузі потребує вдосконалення у кожній зі складових паливно-енергетичного комплексу. Учений відстоював необхідність розробити та схвалити Концепцію вдосконалення державного регулювання енергетики, яка охоплювала б такі положення: перелік проблем у сфері державного регулювання енергетики; поетапний аналіз кожної проблеми з метою виявлення ступеня важливості та встановлення черговості їх розв'язання; розробку й обґрунтування пропозицій щодо подолання проблем у сфері державного регулювання енергетики; розмежування завдань із розв'язанням основних проблем між різними гілками влади; необхідно визначитися із системою державних органів, які будуть

здійснювати державне управління в енергетиці та її державне регулювання; очікувані результати від впровадження розроблених пропозицій щодо вдосконалення державного регулювання енергетики; фінансування впровадження запропонованої концепції державного регулювання енергетики (Дзядикевич, 2014, с. 7–8).

Для становлення національної моделі енергетичної безпеки України дослідники М. Кизим, В. Шпілевський, Т. Салашенко і Л. Борщ розробили низку пропозицій. Насамперед вони наголосили на тому, що до моделі національної енергетичної безпеки потрібно закласти такі стратегічні цілі: 1) енергетичну незалежність, що полягає у мінімізації частки імпорту паливно-енергетичних ресурсів та диверсифікації їх постачань як за видами, так і за країнами походження; 2) енергетичну ефективність, яка покликана максимізувати корисний вихід кінцевої енергії при мінімальних витратах первинних паливно-енергетичних ресурсів у технологічних процесах їх трансформації; 3) енергозбереження, яка забезпечує зниження питомих витрат кінцевої енергії при підвищенні рівня життєзабезпечення населення та сталому розвитку економіки; 4) мобілізаційну енергетику, що передбачає повне забезпечення мінімальних життєво важливих енергетичних інтересів з внутрішніх джерел енергопропозиції при максимально ефективному отриманні кінцевої енергії в особливий період (Кизим, Шпілевський, Салашенко, Борщ, 2016, с. 83). Науковці визначили пріоритетні напрями зміцнення енергетичної безпеки у газовій, нафтовій і нафтопродуктовій, вугільній, електроенергетичній, теплоенергетичній сферах.

Адаптивні механізми публічного управління функціонуванням енергетичних систем окреслено у статті Є. Кисельова. Дослідник виокремив принципи розвитку механізмів публічного управління забезпеченням енергетичної безпеки: принцип взаємопов'язаності (відповідно до нього розвиток має здійснюватися з урахуванням екологічних, соціальних та економічних наслідків тих чи тих політичних рішень); принцип соціальної відповідальності комерційних компаній, що передбачає їх активну участь у реалізації суспільно важливих програм, що сприяють досягненню збалансованого розвитку; принцип глобальної відповідальності; принцип наукового розв'язання поточних соціальних, економічних, енергетичних та політичних проблем; принцип рівності всередині одного покоління та між різними поколіннями щодо доступу до ресурсів та можливостей задоволення своїх потреб (Кисельов, 2024, с. 218).

Вказуючи на потребу удосконалення державного регулювання в енергетичній галузі, науковці вели мову й про правові аспекти зміцнення енергетичної безпеки України. Так, у праці О. Музи виокремлено головні завдання нормативно-правового регулювання енергетичної безпеки України: забезпечення прозорого функціонування енергетичних ринків; врегулювання завдань і повноважень органів державної влади у цій сфері; запровадження пільгових податкових режимів для постачання технологій для потреб енергетики; наближення законодавства України до права ЄС; посилення кримінальної відповідальності за фізичні атаки, диверсії, спрямовані на відключення або пошкодження роботи операційних систем або систем забезпечення фізичної безпеки об'єкта критичної інфраструктури енергетичного сектора (Муза, 2023). У статтях В. Чічуліна (Chichulin & Chichulina, 2017), М. Войнаренко та О. Миколука (Voynarenko & Mykolyuk, 2017) здійснено аналіз і порівняння чинної нормативної бази з енерго- та ресурсозбереження будівель різного призначення в Україні та ЄС. Стратегію енергетичної безпеки, затверджену у серпні 2021 р., проаналізував О. Шевченко (Шевченко, 2021).

Характеризуючи урядову політику в енергетичній сфері, вчені нерідко визначали пріоритетні завдання щодо енергетичної безпеки. У 2014 р. Ю. Дзядикевич визначив шляхи, реалізація яких, на його думку, гарантуватиме енергетичну безпеку України: державне регулювання енергетики; гарантування державою реалізації стратегії розвитку ринків енергоресурсів; енергетичне співробітництво України з країнами Євросоюзу; диверсифікація джерел постачання країни первинними енергоресурсами; забезпечення постачання зрідженого газу; створення власного ядерно-паливного циклу; широке впровадження та розвиток відновлювальних джерел енергії, що уможливить зменшити частку традиційних енергоносіїв в енергозабезпеченні держави; тісна співпраця з країнами постачальниками енергоносіїв (Дзядикевич, 2014, с. 10).

Енергетичну політику сталого розвитку як вектор інтеграції Україна з ЄС проаналізував В. Лір. Окресливши енергетичну політику ЄС та значення приєднання України до Енергетичного Співтовариства у 2009 р., дослідник зауважив, що, незважаючи на певний прогрес у напрямі наближення до європейських показників у системі енергоекономічних координат, зберігається значний розрив в енергетичних технологіях. Водночас висловив сподівання, що співробітництво України та ЄС в енергетичній сфері дасть можливість якнайшвидше гармонізувати інституційні, технологічні й організаційно-фінансові засоби реалізації спільної енергетичної політики сталого розвитку як ключового вектора інтеграції Україна – ЄС (Лір, 2016, с. 173).

У цьому ж річичі продовжив працювати О. Суходоля, який у 2016 р. спробував оцінити проміжні результати приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства. На прикладі реалізації проєктів із постачання природного газу з країн ЄС в Україну (так звані «реверсні поставки») він окреслив роль Енергетичного Співтовариства у забезпеченні енергетичної безпеки України. Крім внутрішніх, визначив зовнішні перешкоди успішній інтеграції України до європейської системи енергетичної безпеки, зокрема, через існування політичної неузгодженості позицій країн ЄС щодо рівня «солідарності» з Україною в частині забезпечення енергетичної безпеки та неефективне застосування інструментів «міжнародної допомоги». Відтак пропонував шляхи подолання перешкод на шляху практичної імплементації зобов'язань України в рамках Енергетичного Співтовариства (Суходоля, 2016).

Макроекономічні прогнози входження України в загальноєвропейську енергетичну мережу та першочергові завдання державної енергетичної політики сформулювала професорка Д. Олійник. На її думку, в умовах євроінтеграційних прагнень України енергетична політика нашої держави повинна будуватися на таких пріоритетах: 1) зниження енергоємності валового внутрішнього продукту (на 20 % до кінця 2020 року) шляхом забезпечення (впровадження) 100 % обов'язкового комерційного обліку споживання енергоресурсів (енергії та палива), переходу до використання енергоефективних технологій і обладнання, зокрема через механізм залучення енергосервісних компаній, реалізації проєктів із використанням альтернативних джерел енергії; 2) забезпечення максимально широкої диверсифікації шляхів та джерел постачання первинних енергоресурсів, зокрема нафти, природного газу, вугілля, ядерного палива, нарощування видобутку вітчизняних енергоносіїв; 3) лібералізація ринків електричної та теплової енергії, перехід на нову модель їх функціонування; 4) інтеграція енергосистеми України з континентальною європейською енергосистемою; 5) реформа системи ціно- та тарифоутворення на енергію і паливо, зокрема перегляд механізму формування балансу енергоресурсів, відмова від перехресного субсидування та державного дотування; 6) залучення

іноземних інвестицій в енергетичний сектор України, зокрема до електрогенерувальних потужностей та електромереж; 7) модернізація інфраструктури паливно-енергетичного комплексу (Олійник, 2016, с. 33–34). Завдання України повинні полягати в адаптації національного законодавства до норм ЄС у частині регулювання енергетичної галузі, приведення технічних показників роботи ОЕС України у відповідність до норм ЄС, зниження викидів твердих часток, оксидів сірки та азоту до європейських норм (Олійник, 2016, с. 34).

Низку аспектів енергетичної безпеки України висвітлено у статті А. Мазараки і Т. Мельник. Автори наголосили, що внаслідок воєнної агресії в Україні відбулося перегрупування потоків на світовому енергетичному ринку – енергетична система Європи трансформується, розширюючи джерела й посилюючи інтеграцію з ринком скрапленого природного газу (СПГ). Крім того, на рівні ЄС вжито рішучих заходів, пов'язаних зі споживанням, постачанням та зберіганням природного газу, а також заходів фіскального полегшення, спрямованих на підтримку національних підприємств і домогосподарств. Дослідники ведуть мову про необхідність на міжнародному рівні подальшого обмеження імпорту російських енергоносіїв і обвалу цін на енергетичні товари, а на національному – невідкладне реформування вугільної галузі та поширення децентралізованої енергетики й енергетично самодостатніх регіонів (Мазараки, Мельник, 2024).

Академік А. Халатов узагальнив найбільш проблемні аспекти функціонування енергетичної системи України. Згідно з ним, енергетика України функціонує в складних умовах, пов'язаних із нестабільною ситуацією в країні. Більшість показників енергетичної безпеки країни знизилися і на 2017 р. перебували на межі між небезпечним і критичним станами. Видобуток вугілля – основного енергоносія для електростанцій України – у 2016 р. зменшився вдвічі, проблеми з постачанням на ТЕС України вугілля антрацитної групи спричинили у 2017 р. кризові явища в енергетиці. Транзит природного газу до Європи істотно скоротився і має сталу тенденцію до подальшого зниження, що може привести до деградації газотранспортної системи України. Теплова енергетика України характеризується низькими експлуатаційними показниками та значним рівнем викидів шкідливих продуктів в атмосферу. Близько 85 % ТЕС України виробили фізичний ресурс і морально застаріли. Повузлова модернізація в тепловій енергетиці може подовжити життя теплової енергетики ще на 15–20 років, але не сприятиме її технічній модернізації. Проектний термін експлуатації атомних блоків України наближається до завершення. Першорядними завданнями є розроблення науково обґрунтованої програми подовження терміну експлуатації атомних блоків на 15–20 років та програми будівництва нових реакторів і захоронення радіоактивних відходів. Важливі завдання стоять у сфері енергоефективності і енергозбереження, передусім у галузі малої енергетики України, яка споживає понад 60 % паливних ресурсів країни (Халатов, 2017, с. 31).

Загальні засади державного регулювання енергетичної безпеки України окреслив Юрій Маковій. Він акцентував увагу на потребі враховувати принципи сталого розвитку (Маковій, 2016). Іноземні науковці М. Янг, Б. Цела та Ф. Янг у 2020 р. характеризували можливості інноваційної енергетичної політики для трансформації енергетичної системи України. Важливо, що для аналізу енергетичної ситуації та прогнозування попиту на енергію до 2050 р., дослідники використали емпіричну методологію та розробили «дорожню карту» енергетичних інвестицій на 2035 – 2050 рр., спрямованих на декарбонізацію української енергосистеми. При цьому вони орієнтувалися на глобальні зобов'язання щодо скорочення викидів парникових газів

на 45 % протягом наступного десятиліття та досягнення чистого нульового викиду до 2050 р. М. Янг, Б. Цела та Ф. Янг запропонували 12 стратегій для українського уряду, починаючи від припинення субсидій для викопної енергії до обліку екологічних витрат на її споживання, стягнення податків із забруднювачів, приватизації державних компаній для адаптації енергетичних систем ЄС і припинення газу імпорту з Росії (Yang, Cela & Yang, 2020).

Частина праць українських дослідників присвячена *різним компонентам енергетичної безпеки України: паливній безпеці, використанню відновлювальних джерел енергії, встановленню малих модульних реакторів тощо*. Так, група авторів на чолі з М. Кизимом у 2017 р. окреслила концептуальні засади зміцнення паливної безпеки національної економіки. Розбудову паливного сектору України, на їхню думку, необхідно здійснювати на основі національної моделі паливної безпеки, яка передбачає збалансування кон'юнктури ринку моторного палива, забезпечення сталого розвитку паливного сектору та гарантування задоволення інтересів акторів ринку. Водночас автори вказали на необхідність максимізації національного нафтовидобутку; диверсифікації зовнішніх постачань нафти за повної відмови від імпорту готових нафтопродуктів, збільшення виходу світлих нафтопродуктів; заміщення нафти національним енергопотенціалом, економії моторного палива на стадії його споживання (Кизим, Салашенко, Хаустова, Лелюк, 2017). У 2023 р. Т. Салашенко, Д. Костенко та М. Хаустов проаналізували виклики для паливної безпеки України на початку ХХІ ст. Дослідники спробували оцінити паливну безпеку за складовими продуктового балансу сирих вуглеводнів і моторного палива України, а відтак висвітлили його змінюваність упродовж 2000 – 2021 рр. (Салашенко, Костенко, Хаустов, 2023).

Продуктивність альтернативної енергетики розглядав І. Гайдаєнко у 2014 р. Він описав досвід європейських країн у запровадженні альтернативної енергетики, проаналізував українське законодавство, зокрема закон «Про альтернативні джерела енергії» та «Енергетичну стратегію України на період до 2030 року», і констатував, що Україна активно долучилася до процесу використання альтернативних видів енергії та щороку нарощує темпи їх розвитку. Законотворчі акти утворили легітимне поле для ефективного застосування альтернативного енергозабезпечення. На думку дослідника, для реалізації енергетичної стратегії варто більшу увагу приділяти роз'яснювальній роботі серед населення (Гайдаєнко, 2014).

В умовах повномасштабної війни і постійного обстрілу росіянами українських енергетичних об'єктів чимало науковців виступають за розвиток в Україні саме альтернативної енергетики. Так, Т. Робоча, О. Маслій, В. Робочий, О. Фролов, Л. Пізінцалі наголосили, що завдяки цьому Україна може розв'язати три важливі для її майбутнього проблеми: забезпечити безперервність електропостачання об'єктів критичної інфраструктури, власників об'єктів малого господарства, військових містечок. Використання альтернативних джерел електроенергії в майбутньому дозволить країні вийти на ринок електроенергії, забезпечити доступність для населення та розчистити платформу для функціонування ринку електроенергії після закінчення війни. Альтернативні джерела енергії можуть забезпечити надійну резервну підтримку під час відключень електроенергії або збоїв, спричинених конфліктами чи іншими надзвичайними ситуаціями (Rabocha, Maslii, Robochyi, Frolov & Pizintsali, 2023).

Роль енергозбережувальних технологій у забезпеченні економічної безпеки України проаналізували І. Лисенко та Н. Лисенко. На думку авторів, для України досягти бажаного результату з ефективного енерговикористання можливо лише за

умови створення відповідної ефективної системи енергетичного менеджменту на всіх рівнях управління. Дослідники позитивно оцінили кроки Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України, яке розробило механізм стимулювання населення до впровадження енергоефективних заходів. Крім того, автори окреслили можливості виробництва і використання біомаси та геотермальної енергії (Лисенко, Лисенко, 2015, с. 63–64).

Можливості використання енергозберігаючих технологій як механізму підвищення рівня економічної безпеки в містах України простудіювали В. Хмара та С. Кошова. Дослідники доводять, що ефективність використання енергозберігаючих технологій є передумовою зростання технологічного потенціалу виробництва та конкурентоспроможності продукції, тому більшість таких технологій спрямовані на зниження ступеня впливу на навколишнє середовище. На думку авторів, енергетична безпека як одна з найважливіших складових економічної безпеки проявляється, по-перше, як стан забезпеченості країни паливно-енергетичними ресурсами, що гарантують її повноцінну життєдіяльність, по-друге, як стан безпеки енергетичного комплексу, який повинен забезпечувати нормальне функціонування країни (Хмара, Кошова, 2023).

Науковці Л. Матійчук, К. Павлов та О. Павлова окреслили економічні аспекти використання відновлювальних джерел енергії в Україні. На їхню думку, природні чинники нашої держави повною мірою дозволяють застосовувати цілу низку різноманітних відновлювальних джерел енергії, таких як енергія вітру, сонця, води, воднева. Дослідники виокремили такі чинники налагодження практичної реалізації завдань щодо освоєння енергетики, продукуюваної з використанням альтернативних джерел: формування вітчизняної моделі розвитку так званої «окремої» енергетичної галузі з практично дієвими нормативними та правовими інструментами спеціально для кожного виду відновлювального енергетичного джерела; чіткого окреслення політики стимулювання (зокрема надання певних пільг) з боку держави як виробників, так і споживачів енергії; постійного пошуку альтернативних шляхів залучення додаткового фінансування до галузі відновлювальних джерел енергії (Matiichuk, Pavlov, & Pavlova, 2023, pp. 88–89).

Питання розвитку ядерної енергетики аналізував М. Кордон. Він назвав стратегічним завданням України завершити будівництво третього й четвертого енергоблоків Хмельницької АЕС до 2021 р. Крім того, спрямувати зусилля на модернізацію вже збудованих блоків, що працюють. Учений згадав про те, що український уряд виділив на модернізацію атомних енергоблоків понад 5 млрд грн, що є результатом українсько-американських угод, які були ухвалені в Харкові у вересні 2017 р. Автор позитивно оцінив втрату Росією монополії ядерного палива на українському ринку, переорієнтацію України на співпрацю з американськими постачальниками (Кордон, 2018). Академік НАН України Юрій Забулонов відстоює перспективність впровадження малих модульних реакторів в Україні (Забулонов, 2023). Однак ця технологія ще недостатньо випробувана.

Проблематику теплозабезпечення міст і сіл України з погляду стратегії енергетичної безпеки аналізували А. Долінський, Б. Басок, Є. Базєєв (Долінський, Басок, Базєєв, 2015). Вони оперували даними, одержаними трьома незалежними експертними групами: фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень, які розробили проєкт Енергетичної стратегії України на період до 2035 р., спеціалістами Центру Разумкова, які представили проєкт «Нова Енергетична стратегія України до 2020 р.: безпека, енергоефективність, конкуренція», і науковцями Інституту

технічної теплофізики НАН України, які разом з ученими інших академічних установ запропонували проект Національної стратегії теплозабезпечення населених пунктів України до 2030 р.

Деякі дослідники відзначають позитивні зміни щодо зміцнення енергетичної безпеки України. Так, А. Лісовий виокремив низку кроків, які реалізовувалися в Україні вже у 2023 р.: 1) диверсифікація джерел постачання енергоресурсів; 2) розвиток внутрішніх енергетичних ресурсів; 3) підвищення енергоефективності; 4) розвиток енергетичної інфраструктури; 5) міжнародна співпраця України з країнами-партнерами у сфері енергетичної безпеки; 6) забезпечення кібербезпеки енергетичної інфраструктури (Лісовий, 2024). З іншого боку, О. Домбровський, Г. Гелетука, О. Корчміт вказують на ризик управлінської кризи в енергетиці України. У них склалося враження, що у державі ніхто не зацікавлений у підвищенні енергоефективності в будівлях, промисловості, транспорті, комунальній сфері, а також у максимально можливому скороченні і заміщенні споживання імпортованих енергоресурсів (Домбровський, Гелетука, Корчміт, 2023). Як бачимо, серед дослідників немає однозначної оцінки стану сучасної енергетичної безпеки України. Насамперед це пов'язано з тим, що в умовах війни науковці не мають доступу до повної інформації і змушені оперувати уривчастими і суперечливими повідомленнями ЗМІ.

Висновки. Отже, українські і закордонні вчені визначили такі проблеми у формуванні енергетичної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: 1) втрата енергетичних об'єктів і ресурсів (вугільних шахт, газових родовищ, електростанцій, зокрема Запорізької АЕС), які опинилися на окупованих Росією територіях; 2) пошкодження енергетичної інфраструктури (електричні мережі, газопроводи, тощо), що спричинило масові відключення, втрати енергії в енергомережах і обмежене постачання електроенергії та газу в деяких районах; 3) погіршення ситуації на світових ринках енергоносіїв, зростання цін на енергоносії, зокрема на природний газ і нафту; 4) загострення питань забезпечення енергоефективності та використання відновлювальних джерел, оскільки умови війни ускладнили реалізацію програм енергоефективності та розвитку відновлювальних джерел енергії; 5) вплив енергетичних обмежень на життя громадян, особливо в зимовий період. Водночас учені визначили такі пріоритетні завдання для зміцнення енергетичної безпеки України: а) збільшення виробництва енергоресурсів з метою імпортозаміщення; б) створення стратегічних запасів вугілля, ядерного палива, нафти та газу; в) диверсифікація джерел постачання енергоресурсів; г) розвиток альтернативної енергетики; ґ) забезпечення автономної роботи об'єднаної енергосистеми України на основі розвитку енергетичної інфраструктури; ґ) поглиблення міжнародної співпраці України з країнами-партнерами у сфері енергетичної безпеки; д) забезпечення кібербезпеки енергетичної інфраструктури; е) удосконалення системи державного регулювання та управління енергетичною сферою держави. Деякі пріоритети можуть коригуватися з огляду на подальші наслідки воєнних дій і можливі негативні геополітичні обставини, однак їх загальний перелік і цільові характеристики навряд чи зазнаю масштабних змін у найближче десятиліття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Боков, В. Д. (2023). Забезпечення енергетичної безпеки в умовах війни в Україні. *Національна безпека України в умовах сучасних викликів: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (22 серпня 2023 р., м. Чернігів)*, (с. 99–101). Чернігів.

Гайдасенко, І. (2014). Альтернативна енергетика в Україні: стан та перспективи розвитку. *Наукові записки з української історії*, 34, 146–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzzui_2014_34_23.

Галів, М., Гранд, М. (2024). «Русский мир» проти України: коротка деконструкція новітньої російської геополітичної доктрини (рецензія на: Якубова Л. Україна та українці в світоглядній матриці «русского мира». Аналітична записка / відповідальний редактор В.А. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 72 с.). *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія, Спецвипуск*, 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16

Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р. (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 72(1). 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7

Галів, М., Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014–2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164

Галів, М., Ільницький, В., Карпенко, О. (2024). Проблема геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022 – 2024). *Новітня доба*, 12, 75–96. DOI: 10.33402/nd.2024-12-75-96

Галів, М., Карпенко, О. (2024). Викрадення українських дітей російськими окупантами (2022–2024): за матеріалами вітчизняних мас-медіа. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5

Галів, М., Свійонтик, О. (2023). Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*, 3 (211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194

Гончар, М. (2015). Енергетичні аспекти відносин Україна – РФ в контексті російської агресії гібридного типу проти України. *Національна безпека і оборона*, 8–9, 88–91.

Дзяди́кевич, Ю. В. (2014). Енергетична безпека України та її складові. *Інноваційна економіка*, 6, 7–8.

Долінський, А. А., Басок, Б. І., Базєєв, Є. Т. (2015). Стратегія теплозабезпечення населених пунктів України (до обговорення проєктів Енергетичної стратегії України на період до 2020, 2030 та 2035 р.). *Вісник НАН України*, 4, 98–105.

Домбровський, О., Гелету́ха, Г., Корчміт, О. (2022) Як модернізувати українську енергетику під час післявоєнного відновлення? Які пропозиції реформ в енергетичній сфері є у плані післявоєнного відновлення України і що варто було б змінити? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/19/687217/>

Забулонов, Ю. Л. (2023). Перспективи впровадження малих модульних реакторів в Україні: за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 22 березня 2023 року. *Вісник НАН України*, 6, 34–46.

Ільницький, В., Царик, Р. (2025). Формування історико-меморіального наративу сучасної російсько-української війни. *Українські історичні студії*, 17(59), 213–224.

Ільницький, В., Куцька, О. (2023). Періодизація російсько-української війни (2014 – 2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук:*

збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 13/55, 162–176. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283087

Ільницький, В., Старка, В., Галів, М. (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5, 43–55. DOI: 10.15407/uhj2022.05.043

Ільницький, В., Тельвак, В., Талалай, Ю. (2024). Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022 – 2024). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 130–146.

Ільницький В., Царик Р. (2024a). Матеріально-культурні аспекти увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни (2014 – 2024). *Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки*, 2, 105–116.

Ільницький В., Царик Р. (2024b). Пізнавально-інформаційні та виховні заходи щодо ушанування пам'яті учасників і жертв російсько-української війни (2014 – 2024). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 81 (2), 4–13.

Кизим, М. О., Салашенко, Т. І., Хаустова, В. Є., Лелюк, О. В. (2017). Концептуальні засади зміцнення паливної безпеки національної економіки. *Проблеми економіки*, 1, 79–88.

Кизим, М. О., Шпілевський, В. В., Салашенко, Т. І., Борщ, Л. М. (2016). Ідентифікація національної моделі енергетичної безпеки України: системні складові та пріоритетні напрями. *Бізнес Інформ*, 6, 79–89.

Кисельов, Є. В. (2024). Перспективи розвитку механізмів публічного управління забезпечення енергетичної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*, 2, 216–218.

Кордон, М. В. (2018). Енергетична безпека України як складова національної безпеки. *Інтермарум: історія, політика, культура*, 5, 332–340.

Лисенко, І. В., Лисенко, Н. В. (2015). Роль енергозберігаючих технологій у забезпеченні економічної безпеки України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 3, 59–66.

Лір, В. (2016). Енергетична політика сталого розвитку як вектор інтеграції Україна – ЄС. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*, 4, 158–176.

Лісовий, А. (2024). Енергетична безпека України: другий рік війни. *Modeling the development of the economic systems*, (1), 124–129. DOI: 10.31891/mdes/2024-11-17

Мазаракі, А., Мельник, Т. (2024). Енергетична безпека України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки*, 2 (133), 4–29.

Мазурець, Ю. О. (2017). *Енергетичний вимір національних інтересів України у сучасних міжнародних відносинах*: дис.... канд. політ. наук: 23.00.04. Київ.

Маковій, Ю. Г. (2016). Енергетична безпека України як об'єкт державного регулювання. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 5, 1–3.

Муза, О. В. (2023). Організаційно-правові засади забезпечення енергетичної безпеки України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 1(122), 60–66.

Олійник, Д. І. (2016). Макроекономічні прогнози входження України в загальноєвропейську енергетичну мережу та першочергові завдання державної енергетичної політики. *Стратегічні пріоритети. Серія: Економіка*, 1, 31–41.

Охріменко, О. О., Бігун, У. В. (2015). Економічна безпека України крізь призму енергетичної стратегії. *Економічний вісник Національного технічного університету України «КПІ»*, 12, 150–158.

Руда, О. І., Цвайг, Х. І. (2014). Енергетична безпека України в нових геоекономічних умовах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*, 2, 101–114.

Салашенко, Т. І., Костенко, Д. М., Хаустов, М. М. (2023). Паливна безпека України: виклики та шляхи подолання. *Бізнес Інформ*, 11 (550), 209–217.

Свиридюк, Ю. (2024). МВФ оцінив збитки енергетики від війни в майже \$57 млрд. *Суспільне*. URL: <https://suspihne.media/782041-mvf-ociniv-zbitki-energetiki-vid-vijni-v-majze-57-mlrd/>

Суходоля, О. М. (ред.). (2020). Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування: аналіт. доп. [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.]. Київ: НІСД.

Суходоля, О. М. (ред.). (2023). Енергетична безпека України: перспективна модель управління ризиками: монографія / О. М. Суходоля, Ю. М. Харазішвілі, Г. Л. Рябцев. Київ: НІСД.

Суходоля, О. М. (2016). Енергетичне Співтовариство та Україна: цілі, пріоритети та проблеми співпраці. *Стратегічні пріоритети*, 2, 13–26.

Халатов, А. А. (2017). Енергетична безпека України: чи є запас міцності? *Вісник НАН України*, 9, 23–32.

Хмара, В., Кошова, С. (2023). Використання енергозберігаючих технологій як механізм підвищення рівня економічної безпеки в містах України. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*, 5, 141–149.

Шевченко, О. А. (2021). Енергетична безпека як невід’ємний елемент забезпечення економічної безпеки держави в стратегіях національної безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 67, 163–168.

Bohi, D. R., Michael A.T., & Margaret A. W. (1996). *The Economics of Energy Security*. Boston: Kluwer Academic Publishers.

Chichulin, V., & Chichulina, K. (2017). Energy security of the state: comparative analysis and improving the regulatory frameworks for energy, resource efficiency of buildings in Ukraine and in the EU. *Економіка і регіон*, 3, 38–47.

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts’ Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344

Matiichuk, L., Pavlov, K., & Pavlova, O. (2023). Security in the Sphere of Application of Renewable Energy Sources in Ukraine: Peculiarities of Organization and Implementation of Systematicity. *Інвестиції: практика та досвід*, 8, 83–90.

Obadi, S. M., & Korček, M. (2014). *Energetická bezpečnosť Európskej Únie so zameraním na ropu a zemný plyn: teoretické pohľady a empirické dôkazy*. Bratislava: VEDA.

Rabocha, T., Maslii, O., Robochyi, V., Frolov, O., & Pizintsali, L. (2023). Ukraine’s energy supply in the defense sector: The first lessons of war. *Sustainable Engineering and Innovation*, 5 (2), 219–246. DOI: 10.37868/sei.vi.id236

Srivastava, B., & Callahan, Q. P. (2016). Energy security: today and tomorrow. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 4 (3), 59–67. DOI: 10.18510/hssr.2016.421

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552

Voynarenko, M. P., & Mykolyuk, O. A. (2017). Strategic energy security outlook formation of Ukraine under European integration process. *Науковий вісник Полісся*, 3 (1), 29–37.

Yang, M., Cela, B., & Yang, F. (2020). Innovative energy policy to transform energy systems in Ukraine. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 25, 857–879. DOI: 10.1007/s11027-019-09898-x

REFERENCES

Bokov, V. D. (2023). Zabezpechennia enerhetychnoi bezpeky v umovakh viiny v Ukraini [Ensuring energy security in the conditions of war in Ukraine]. *Natsionalna bezpeka Ukrainy v umovakh suchasnykh vyklykiv: Zb. materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (22 serpnia 2023 r., m. Chernihiv)*, (pp. 99–101). Chernihiv. [in Ukrainian].

Haidaienko, I. (2014). Alternatyvna enerhetyka v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Alternative energy in Ukraine: state and development prospects]. *Naukovi zapysky z ukraïnskoi istorii*, 34, 146–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzzui_2014_34_23. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Grand, M. (2024). «Ruskyi myr» proty Ukrainy: kortka dekonstruktsiia novitnoi rosiiskoi heopolitychnoi doktryny [«Russian world» against Ukraine: a brief deconstruction of the newest Russian geopolitical doctrine]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii, Spetsvypusk – Problems of the Humanities. Series History, Special Issue*, 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16 [in Ukrainian].

Haliv, M., Grand, M., & Boychyn, R. (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi – berezen 2022 r.) [The beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine according to the Polish information portal “Nowa Europa Wschodnia” (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 72(1). 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukraïnskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriografichni dyskurs [The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014 – 2023): the Ukrainian historiographical discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii – Problems of the Humanities. Series History*, 13/55, 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164 [in Ukrainian].

Haliv, M., Ilnytskyi, V., & Karpenko, O. (2024). Problematyka henotsydu Rosii shchodo ukraïntsiiv v ukraïnskykh zasobakh masovoi informatsii (2022 – 2024) [The issue of Russia’s genocide against Ukrainians in the Ukrainian mass media (2022 – 2024)]. *Novitnia doba – Contemporary era*, 12, 75–96. DOI: 10.33402/nd.2024-12-75-96 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Karpenko, O. (2024). Vykradennia ukraïnskykh ditei rosiiskymy okupantamy (2022 – 2024): za materialamy vitchyznianskykh mas-media [Kidnapping of Ukrainian children by Russian occupants (2022 – 2024): according to the materials of the Ukrainian media]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii, Spetsvypusk – Problems of the humanities. Series: History, Special Issue*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Sviontyk, O. (2023). Osvita yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh suchasnoi rosiisko-ukraïnskoi viiny: pravovi zasady, problemy, dosvid i zavdannia [Education as a component of Ukraine’s national security in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war: legal principles, problems, experience and tasks]. *Molod*

i rynek – Youth & market, 3 (211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194 [in Ukrainian].

Honchar, M. (2015). Enerhetychni aspekty vidnosyn Ukraina – RF v konteksti rosiiskoi ahresii hibrydnogo typu proty Ukrainy [Energy aspects of Ukraine-Russia relations in the context of Russian hybrid aggression against Ukraine]. *Natsionalna bezpeka i oborona – National Security and Defense*, 8–9, 88–91. [in Ukrainian].

Dziadykevych, Yu. V. (2014). Enerhetychna bezpeka Ukrainy ta yii skladovi [Energy security of Ukraine and its components]. *Innovatsiina ekonomika – Innovation economy*, 6, 7–8. [in Ukrainian].

Dolinskyi, A. A., Basok B. I., & Bazieiev Ye. T. (2015). Stratehiia teplozabezpechennia naselenykh punktiv Ukrainy (do obhovorennia proektiv Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2020, 2030 ta 2035 r.) [Strategy for heat supply of settlements of Ukraine (for discussion of drafts of the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2020, 2030 and 2035)]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the NAS of Ukraine*, 4, 98–105. [in Ukrainian].

Dombrovskiy, O., Heletukha, H., & Korchmit O. (2022). Yak modernizuvaty ukrainsku enerhetyku pid chas pisliavoiennoho vidnovlennia? Yaki propozyitsii reform v enerhetychnii sferi ye u plani pisliavoiennoho vidnovlennia Ukrainy i shcho varto bulo b zminyty? [How to modernize the Ukrainian energy sector during post-war recovery? What proposals for reforms in the energy sector are in the plan for post-war recovery of Ukraine and what should be changed?] *Ekonomichna pravda – Economic Truth*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/19/687217/> [in Ukrainian].

Zabulonov, Yu. L. (2023). Perspektyvy vprovadzhennia malykh modulnykh reaktoriv v Ukraini: za materialamy dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 22 bereznia 2023 roku [Prospects for the implementation of small modular reactors in Ukraine: based on materials from a report at a meeting of the Presidium of the NAS of Ukraine on March 22, 2023]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the NAS of Ukraine*, 6, 34–46. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2025). Formuvannia istoriko-memorialnoho naratyvu suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Formation of the historical-memorial narrative of the modern russian-ukrainian war]. *Ukrainski istorychni studii – Ukrainian Historical Studies*, 17(59), 213–224. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Kutska, O. (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2022) v ukrainskomu naukovomu dyskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian War (2014 – 2022) in Ukrainian Scientific Discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriia Istorii – Problems of the Humanities. Series History*, 13/55, 162–176. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283087 [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Starka, V., & Haliv, M. (2022). Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian propaganda as an element of preparation for armed aggression against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 43–55. DOI: 10.15407/uhj2022.05.043 [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Telvak, V., & Talalai, Yu. (2024). Suchasna rosiisko-ukrainska viina na shpaltakh «The British Army Review» (2022 – 2024) [The Modern Russian-Ukrainian War in the Columns of “The British Army Review” (2022 – 2024)]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriia Istorii, Spetsvypusk – Problems of the Humanities. Series History, Special Issue*, 130–146. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2024a). Materialno-kulturni aspekty uvichnennia pamiaty ukrainskykh zakhysnykiv i zakhysnyts pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2024) [Material-cultural aspects of commemorating the memory of the Ukrainian defenders

during the russo-ukrainian war (2014 – 2024)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia istorychni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Series of historical sciences*, 2, 105–116. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2024b). Piznavalno-informatsiini ta vykhovni zakhody shchodo ushanuvannia pamiati uchasnykiv i zhertv rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2024) [Cognitive, informational and educational measures to honor the memory of participants and victims of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2024)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 81 (2), 4–13. [in Ukrainian].

Kyzym, M. O., Salashenko, T. I., Khaustova, V. Ye., & Leliuk, O. V. (2017). Kontseptualni zasady zmitsnennia palyvnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky [Conceptual principles of strengthening the fuel security of the national economy]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, 1, 79–88. [in Ukrainian].

Kyzym, M. O., Shpilievskiy, V. V., Salashenko, T. I., & Borshch, L. M. (2016). Identyfikatsiia natsionalnoi modeli enerhetychnoi bezpeky Ukrainy: systemni skladovi ta priorityetni napriamy [Identification of the national model of energy security of Ukraine: system components and priority areas]. *Biznes Inform*, 6, 79–89. [in Ukrainian].

Kyselov, Ye. V. (2024). Perspektyvy rozvytku mekhanizmiv publichnoho upravlinnia zabezpechennia enerhetychnoi bezpeky [Prospects for the development of public management mechanisms for ensuring energy security]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 2, 216–218. [in Ukrainian].

Kordon, M. V. (2018). Enerhetychna bezpeka Ukrainy yak skladova natsionalnoi bezpeky [Energy security of Ukraine as a component of national security]. *Intermarum: istoriia, polityka, kultura*, 5, 332–340. [in Ukrainian].

Lysenko, I. V., & Lysenko, N. V. (2015). Rol enerhozberihaiuchykh tekhnolohii u zabezpechenni ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The role of energy-saving technologies in ensuring the economic security of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economy and management*, 3, 59–66. [in Ukrainian].

Lir, V. (2016). Enerhetychna polityka staloho rozvytku yak vektor intehtratsii Ukraina – YeS [Energy policy of sustainable development as a vector of integration of Ukraine – EU]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnogo ekonomichnogo universytetu – Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*, 4, 158–176. [in Ukrainian].

Lisovyi, A. (2024). Enerhetychna bezpeka Ukrainy: druhyi rik viiny [Energy security of Ukraine: the second year of the war]. *Modeling the development of the economic systems*, (1), 124–129. DOI: 10.31891/mdes/2024-11-17 [in Ukrainian].

Mazaraki, A., & Melnyk, T. (2024). Enerhetychna bezpeka Ukrainy [Energy security of Ukraine.]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. Seriiia: Ekonomichni nauky – Foreign trade: economics, finance, law. Series: Economic sciences*, 2 (133), 4–29. [in Ukrainian].

Mazurets, Yu. O. (2017). Enerhetychnyi vymir natsionalnykh interesiv Ukrainy u suchasnykh mizhnarodnykh vidnosynakh [Energy dimension of national interests of Ukraine in modern international relations]. *Dys.... kand. polit. nauk: 23.00.04. Kyiv*. [in Ukrainian].

Makovii, Yu. H. (2016). Enerhetychna bezpeka Ukrainy yak ob'ekt derzhavnoho rehuliuвання [Energy security of Ukraine as an object of state regulation]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – State administration: improvement and development*, 5, 1–3. [in Ukrainian].

Muza, O. V. (2023). Orhanizatsiino-pravovi zasady zabezpechennia enerhetychnoi bezpeky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Organizational and legal principles of

ensuring energy security of Ukraine under martial law]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1(122), 60–66. [in Ukrainian].

Oliinyk, D. I. (2016). Makroekonomiczni prohnozy vkhodzhennia Ukrainy v zahalnoievropeisku enerhetychnu merezhu ta pershocherhovi zavdannia derzhavnoi enerhetychnoi polityky [Macroeconomic forecasts of Ukraine's entry into the pan-European energy network and priority tasks of state energy policy]. *Stratehichni priorityety. Serii: Ekonomika – Strategic priorities. Series: Economics*, 1, 31–41. [in Ukrainian].

Okhrimenko, O. O., & Bihun, U. V. (2015). Ekonomichna bezpeka Ukrainy kriz pryzmu enerhetychnoi stratehii [Economic security of Ukraine through the prism of energy strategy]. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «KPI» – Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine “KPI”*, 12, 150–158. [in Ukrainian].

Ruda, O. I., & Tsvaih, Kh. I. (2014). Enerhetychna bezpeka Ukrainy v novykh heoekonomicnykh umovakh [Energy security of Ukraine in new socioeconomic conditions]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Serii ekonomichna – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Economic Series*, 2, 101–114. [in Ukrainian].

Salashenko, T. I., Kostenko, D. M., & Khaustov, M. M. (2023). Palyvna bezpeka Ukrainy: vyklyky ta shliakhy podolannia [Fuel security of Ukraine: challenges and ways to overcome them]. *Biznes Inform*, 11 (550), 209–217. [in Ukrainian].

Svyrydiuk, Yu. (2024). MVF otsinyv zbytky enerhetyky vid viiny v maizhe \$57 mlrd [IMF estimates energy losses from war at almost \$57 billion]. *Suspilne*. URL: <https://suspilne.media/782041-mvf-ociniv-zbitki-energetiki-vid-vijni-v-majze-57-mlrd/> [in Ukrainian].

Sukhodolia, O. M. (ed.). (2020). *Enerhetychna bezpeka Ukrainy: metodolohiia systemnoho analizu ta stratehichnoho planuvannia: analit. dop.* [Energy security of Ukraine: methodology of system analysis and strategic planning: analytical supplement]; Sukhodolia O. M., Kharazishvili Yu. M., Bobro D. H., Smenkovskyi A. Yu., Riabtsev H. L., Zavorodnia S. P. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].

Sukhodolia, O. M. (ed.). (2023). *Enerhetychna bezpeka Ukrainy: perspektyvna model upravlinnia ryzykamy: monohrafiia* [Energy security of Ukraine: a promising risk management model: monograph]; O. M. Sukhodolia, Yu. M. Kharazishvili, H. L. Riabtsev. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].

Sukhodolia, O. M. (2016). Enerhetychne Spivtovarystvo ta Ukraina: tsili, priorityety ta problemy spivpratsi [Energy Community and Ukraine: goals, priorities and problems of cooperation]. *Stratehichni priorityety – Strategic Priorities*, 2, 13–26. [in Ukrainian].

Khalatov, A. A. (2017). Enerhetychna bezpeka Ukrainy: chy ye zapas mitsnosti? [Energy Security of Ukraine: Is There a Safety Margin?] *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the NAS of Ukraine*, 9, 23–32. [in Ukrainian].

Khmara, V., & Koshova, S. (2023). Vykorystannia enerhozberihaiuchykh tekhnolohii yak mekhanizm pidvyshchennia rivnia ekonomichnoi bezpeky v mistakh Ukrainy [The Use of Energy-Saving Technologies as a Mechanism for Increasing the Level of Economic Security in Ukrainian Cities]. *Publichne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia – Public Administration: Concepts, Paradigm, Development, Improvement*, 5, 141–149. [in Ukrainian].

Shevchenko, O. A. (2021). Enerhetychna bezpeka yak nevidiemnyi element zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy v stratehiakh natsionalnoi bezpeky

Ukraine [Energy Security as an Integral Element of Ensuring the Economic Security of the State in the National Security Strategies of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, 67, 163–168. [in Ukrainian].

Bohi, D. R., Michael, A. T., & Margaret, A. W. (1996). *The Economics of Energy Security*. Boston: Kluwer Academic Publishers. [in English].

Chichulin, V., & Chichulina, K. (2017). Energy security of the state: comparative analysis and improving the regulatory frameworks for energy, resource efficiency of buildings in Ukraine and in the EU. *Ekonomika i rehion*, 3, 38–47. [in English].

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts' Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344 [in English].

Matiichuk, L., Pavlov, K., & Pavlova, O. (2023). Security in the Sphere of Application of Renewable Energy Sources in Ukraine: Peculiarities of Organization and Implementation of Systematicity. *Інвестиції: практика та досвід*, 8, 83–90. [in English].

Obadi, S. M., & Korček, M. (2014). *Energetická bezpečnosť Európskej Únie so zameraním na ropu a zemný plyn: teoretické pohľady a empirické dôkazy*. Bratislava: VEDA. [in Slovak].

Rabocha, T., Maslii, O., Robochyi, V., Frolov, O., & Pizintsali, L. (2023). Ukraine's energy supply in the defense sector: The first lessons of war. *Sustainable Engineering and Innovation*, 5 (2), 219–246. DOI: 10.37868/sei.vi.id236 [in English].

Srivastava, B., & Callahan, Q. P. (2016). Energy security: today and tomorrow. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 4 (3), 59–67. DOI: 10.18510/hssr.2016.421 [in English].

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552 [in English].

Voynarenko, M. P., & Mykolyuk, O. A. (2017). Strategic energy security outlook formation of Ukraine under European integration process. *Науковий вісник Полісся*, 3 (1), 29–37. [in English].

Yang, M., Cela, B., & Yang, F. (2020). Innovative energy policy to transform energy systems in Ukraine. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 25, 857–879. DOI: 10.1007/s11027-019-09898-x [in English]

Стаття надійшла до редакції 4 лютого 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.

УДК 321.64(470+571:430):070(477)“2014/2025”
DOI 10.69550/3041-1467.6.326256

Микола ГАЛІВ

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (halivm@yahoo.com)

ORCID: 0000-0001-7068-3124

ResearcherID: F-3855-2018

Scopus ID: 57212151942

Ростислав БУРДЯК

аспірант кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (rostuslavburdyak@gmail.com)

ORCID: 0009-0009-3049-5685

Mykola HALIV

PhD hab. (Education), Professor, Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (halivm@yahoo.com)

Rostyslav BURDYAK

Postgraduate student, Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (rostuslavburdyak@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Галів, М., Бурдяк, Р. (2025). Путін і Гітлер: порівняльні конструкції в українському медійному дискурсі (2014 – 2025). *Axis Europae*, 6, 108–130. doi: 10.69550/3041-1467.6.326256

Bibliographic Description of the Article: Haliv, M., & Burdyak, R. (2025). Putin i Hitler: porivnialni konstruksii v ukrainskomu mediinomu dyskursi (2014 – 2025) [Putin and Hitler: Comparative Constructions in Ukrainian Media Discourse (2014 –2025)]. *Axis Europae*, 6, 108–130. doi: 10.69550/3041-1467.6.326256 [in Ukrainian].

**ПУТІН І ГІТЛЕР: ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ
МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ (2014 – 2025)**

Анотація. Мета статті – проаналізувати використання українськими ЗМІ у 2014 – 2025 рр. порівняльного підходу до оцінки діяльності А. Гітлера та В. Путіна. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, системності, об'єктивності, а також на методи критики історичних джерел, контент-аналізу медійних матеріалів. **Наукова новизна:** уперше досліджено порівняльні стратегії щодо діяльності А. Гітлера та В. Путіна, які актуалізувалися в українських ЗМІ у роки російсько-української війни. **Висновки.** З'ясовано, що українські ЗМІ в роки

сучасної російсько-української війни активно використовували порівняння діяльності російського і нацистського диктаторів. При цьому порівняльні конструкції часто виходили за межі звичайного зіставлення двох історичних особистостей, а охоплювали аналіз внутрішньої та зовнішньої політики німецького та російського урядів, геополітичного становища двох країн, успішність воєнних дій тощо. Вже у 2014 р. українські медіа вказували на такі подібності у політиці двох диктаторів: 1) культ особистості; 2) система пропаганди та зомбування; 3) реваншизм; 4) політика імперіалізму; 5) створення образу зовнішнього ворога; 6) використання етнічного питання у зовнішній політиці; 7) обмеження прав громадян, насамперед сексуальних меншин; 8) централізація влади; 9) утиски інакодумства та опозиції; 10) підтримка ультраправих та нацистських партій в Європі. Особливої популярності серед українських публіцистів набула аналогія щодо здійснення гітлерівською Німеччиною аншлюсу Австрії і захоплення Судет у 1938 р. та проведення путінською Росією анексії Криму, окупації частини українського Донбасу у 2014 р. Особливий стрибок зіставлень Путіна і Гітлера в українських ЗМІ відбувся після початку повномасштабної російсько-української війни у 2022 р. При цьому журналісти акцентовано ставили знак рівності між Путіним і Гітлером, підкреслювали симпатії російського диктатора до нацистського фюрера, порівнювали їхні геноцидні наміри і дії щодо українців і євреїв. У низці публікацій вказувалася психологічна подібність диктаторів: надмірна впевненість у власних поглядах, хибні уявлення про реальність, закритість до об'єктивної інформації, нездатність оцінити ризики і наслідки своїх дій, відсутність стратегічного бачення, зацикленість на Україні як сакральній території. Деяко інший порівняльний ракурс запропонували філософ О. Паніч і журналіст Ю. Кобзар, зіставивши Путіна з Муссоліні. Треба визнати, що журналісти значно менше уваги присвячували пошуку й актуалізації відмінних рис між Путіним і Гітлером, концентруючи увагу на подібних рисах і діях, історичні паралелі між якими доволі легко вдавалося провести з огляду на схожість мотивів і дій усіх диктаторів.

Ключові слова: порівняння, українські ЗМІ, медійний дискурс, В. Путін, А. Гітлер, російсько-українська війна.

PUTIN AND HITLER: COMPARATIVE CONSTRUCTIONS IN UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE (2014 – 2025)

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the use by Ukrainian media in 2014 – 2025 of a comparative approach to assessing the activities of A. Hitler and V. Putin. The research methodology is based on the principles of historicism, systematicity, objectivity, as well as methods of criticism of historical sources and content analysis of media materials. Scientific novelty:* for the first time, comparative strategies regarding the activities of A. Hitler and V. Putin, which were actualized in Ukrainian media during the years of the Russian-Ukrainian war, have been studied. **Conclusions.** It was found that Ukrainian media during the years of the modern Russian-Ukrainian war actively used a comparison of the activities of the Russian and Nazi dictators. At the same time, comparative constructions often went beyond the usual comparison of two historical figures, and included an analysis of the domestic and foreign policies of the German and Russian governments, the geopolitical situation of the two countries, the likelihood of military actions, etc. Already in 2014, Ukrainian media pointed to the following similarities in the policies of the two dictators: 1) personality cult; 2) a system of propaganda and zombification; 3) revanchism; 4) a policy

of imperialism; 5) creating an image of an external enemy; 6) using the ethnic issue in foreign policy; 7) restricting the rights of citizens, primarily sexual minorities; 8) centralization of power; 9) oppression of dissent and opposition; 10) support for far-right and Nazi parties in Europe. The analogy between Hitler's Germany's Anschluss of Austria and the seizure of the Sudetenland in 1938 and Putin's Russia's annexation of Crimea and occupation of part of the Ukrainian Donbas in 2014 became particularly popular among Ukrainian publicists. A special leap in comparisons between Putin and Hitler in the Ukrainian media occurred after the start of the full-scale Russian-Ukrainian war in 2022. At the same time, journalists emphasized the equality between Putin and Hitler, emphasized the Russian dictator's sympathies for the Nazi Fuhrer, and compared their genocidal intentions and actions towards Ukrainians and Jews. A number of publications indicated the psychological similarity of the dictators: excessive confidence in their own views, false ideas about reality, closedness to objective information, inability to assess the risks and consequences of their actions, lack of strategic vision, fixation on Ukraine as a sacred territory. A somewhat different comparative perspective was offered by philosopher O. Panych and journalist Yu. Kobzar, comparing Putin with Mussolini. It should be admitted that journalists devoted much less attention to the search for and actualization of distinctive features between Putin and Hitler, focusing on similar features and actions, historical parallels between which were quite easy to draw given the similarity of motives and actions of all dictators.

Key words: *comparison, Ukrainian media, media discourse, V. Putin, A. Hitler, Russian-Ukrainian war.*

Постановка проблеми. Загальновідомо, що порівняльні конструкції та метафори підсилюють аргументацію певного твердження у медійному дискурсі й сприяють формуванню виразних уявлень, образів та розумінь щодо різних суспільних процесів. У роки сучасної російсько-української війни, яка почалася у лютому 2014 р., українські ЗМІ активно послуговувалися компаративістичним підходом, прагнучи надати більш вичерпне пояснення та чіткіше розуміння причин, мотивів, характеру, процесів російської агресії проти України. Одним із ключових прийомів у цьому контексті стало використання порівняння діяльності двох диктаторів, які розв'язували масштабні війни: рейхсканцлера нацистської Німеччини Адольфа Гітлера та президента Російської Федерації Володимира Путіна. Семантика, образність, аргументованість такого порівняння набули цікавих форм і проявів, які потребують наукової рефлексії у ретроспективному та дискурсивному вимірах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низку яскравих порівнянь політики путінської Росії та гітлерівської Німеччини наведено у працях українських істориків, присвячених проблемним аспектам російсько-української війни (The Russian-Ukrainian war, 2022; Смолій, 2023). Характер і періодизацію російсько-української війни окреслено у статтях В. Ільницького, М. Галіва, В. Старки, О. Карпенко, О. Куцької (Ільницький, Старка, Галів, 2022; Галів, Ільницький, 2023; Галів, Ільницький, Карпенко, 2024; Ільницький, Куцька, 2023), М. Гранда, М. Галіва, Р. Бойчина, О. Карпенко, О. Свійонтик (Галів, Свійонтик, 2023; Галів, Гранд, 2024; Галів, Гранд, Бойчин, 2024; Галів, Карпенко, 2024). Певні особливості путінського політичного режиму розкрили у статтях В. Спелінг (Sperling, 2016), К. Л. Шеппеле (Scheppele, 2018), Ч. Льюїс (Lewis, 2020), А. Мотиль (Motyl, 2016), А. Линч (Lynch, 2022), М. Ходарковський (Khodarkovsky, 2022). Деякі зіставлення диктаторської політики Гітлера та Путіна підкреслили Л. Лаустсен та М. Б. Петерсен (Laustsen, & Petersen, 2017), А. Мотиль та І. Хьольшер

(Motyl, & Hölscher, 2009). Моделі характеристики образу Путіна українськими журналістами в соціальних мережах висвітлювала А. Товарес (Tovares, 2021). Вплив ідеологічних засад білогвардійського руху на світогляд Путіна розглядали Микола Глібішук, Василь Ільницький, Володимир Старка (Глібішук, Ільницький, Старка, 2022). Теоретико-методологічне значення мають дослідження Миколи Галіва та Василя Ільницького (Haliv, & Ilnytskyi, 2021; Haliv, & Ilnytskyi, 2023; Ilnytskyi, & Haliv, 2022). Однак повноцінного аналізу питання використання українськими ЗМІ порівняльного підходу щодо оцінки діяльності В. Путіна та А. Гітлера наразі немає.

Мета статті – проаналізувати використання українськими ЗМІ у 2014 – 2025 рр. порівняльного підходу до оцінки діяльності А. Гітлера та В. Путіна.

Виклад основного матеріалу. Порівняльні конструкції політичної діяльності Путіна і Гітлера дуже часто виходять за межі звичайного зіставлення двох історичних особистостей, а охоплюють аналіз внутрішньої та зовнішньої політики німецького та російського урядів, геополітичного становища двох країн, успішність воєнних дій тощо.

Порівняння російського диктатора В. Путіна з лідером нацистської Німеччини А. Гітлером набули особливого поширення в українському медійному просторі після анексії Росією українського Криму та початку війни на сході України у 2014 р. У березні 2014 р. на сайті українського онлайн-медіа «Главком» було опубліковано статтю Алексея Цветкова, який спробував вказати на схожі і відмінні риси двох диктаторів. Передусім він відзначив, що порівняння будь-кого з Гітлером (як і навішування ярлика фашизму чи нацизму) у сучасному публіцистичному дискурсі давно втратило будь-який зміст і зазвичай фігурує як лайка. Звісно, це не означає, що такі зіставлення є апіорі безглуздими. Проте автор все ж намагався більше вказати на відмінності, аніж формулювати схожості. По-перше, він відкинув прийнятність порівняння захоплення Німеччиною Судетської області і анексії Росією Криму. Передусім вказав на значний економічний потенціал Судетів і дотаційний для Росії кримський ексклав. По-друге, у Гітлера був компетентний помічник, міністр економіки Х'ялмар Шахт, який зробив свій внесок у реставрацію індустріальної могутності Німеччини, натомість у найближчому оточенні Путіна немає фігури такого масштабу. По-третє, якщо Німеччина порушила міжнародні норми на піку своєї економічної могутності, то Росія ступила на цей шлях у період наростаючої кризи та стагнації (Цветков, 2014).

Водночас «Главком» опублікував статтю російського опозиціонера Бориса Немцова, який порівнював мотивацію і настрої німецького суспільства після Першої світової війни і російського після анексії Криму, вказавши на народну підтримку насильницьких і реваншистських дій тоталітарних режимів щодо своїх сусідів. Згідно з метафорою автора, Росія довгі роки була вагітна нацизмом, який, зрештою, народився. Політик виокремив низку схожих явищ у гітлерівській Німеччині та путінській Росії: боротьба з «націонал-зрадниками», поширення пропаганди, політичні репресії і атмосфера масових страху і ненависті. Однак Б. Немцов відзначив й різницю між двома диктаторами: Гітлер підняв економіку та переміг безробіття, а Путін веде країну до економічного краху (Немцов, 2014).

Українські ЗМІ у 2014 р. активно використовували порівняння діяльності російського і нацистського диктаторів (Путін, Гітлер і діти, 2014). Особливою чіткістю, лаконічністю і ефективністю відзначилася складена авторами аналітичного порталу «Слово і Діло» інфографіка, присвячена 75-й річниці початку Другої світової війни (Як Володимир Путін, 2014). У ній з лівого боку було представлено відомі події, пов'язані з життям Гітлера, а в правій колонці – з життям Путіна (див. таблицю 1).

Таблиця 1. Схожі дії у житті і політичній діяльності Гітлера і Путіна

Гітлер	Путін
1933 – прихід до влади не в результаті виборів, а призначення	1999 – прихід до влади не в результаті виборів, а змови як наступник
Людина року за версією журналу «Time»	Людина року за версією журналу «Time»
1936 – Олімпіада в Берліні для покращення іміджу	Лютий 2014 – Олімпіада в Сочі для покращення іміджу
Референдум в умовах окупації Австрії	Референдум в умовах окупації Криму
Березень 1938 – аншлюс Австрії	Березень 2014 – анексія Криму
Окупація Судет під приводом захисту німецькомовного населення	Інтервенція на Донбасі під приводом захисту російськомовного населення
Порушення Сен-Жерменського договору 1919 року	Порушення Будапештського меморандуму 1994 року
Вересень 1938 – Мюнхенська змова	Ініціювання на міжнародному рівні теми відокремлення частин України
1 вересня 1939 – неоголошене вторгнення в Польщу	27 серпня 2014 – неоголошене вторгнення в Україну

Джерело: Як Володимир Путін йде шляхом Адольфа Гітлера (Інфографіка). (2014). *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/articles/4508/2014-09-01/kak-vladimir-putin-idet-putem-adolfa-gitlera-infografika.html>

Крім того, інфографіка фіксувала 10 спільних рис політики Путіна та Гітлера: 1) культ особистості; 2) система пропаганди та зомбування (Геббельс / Кісельов); 3) реваншизм; 4) політика імперіалізму; 5) створення образу зовнішнього ворога; 6) використання етнічного питання у зовнішній політиці; 7) обмеження прав громадян, насамперед сексуальних меншин; 8) централізація влади; 9) утиски інакодумства та опозиції; 10) підтримка ультраправих та нацистських партій в Європі (Як Володимир Путін, 2014). Автори інфографіки (на жаль, не вказані у публікації) представили загалом доволі промовисті за своєю схожістю аспекти внутрішньої і зовнішньої політики диктаторів. Однак деякі тези викликають сумніви. Зокрема, авторам не вдалося знайти відповідника «Мюнхенської змови» у політиці Путіна, тож довелося обмежитися твердженням про ініціювання на міжнародному рівні теми відокремлення частин України. Не зовсім зіставними з погляду порівняльного методу є факти аншлюсу Австрію та анексії Криму (у першому випадку йдеться про суверенну державу, в іншому – про частину суверенної держави), порушення Сен-Жерменського договору (Німеччина не була його підписантом), проведення спортивних змагань (Німеччина отримала право на проведення Олімпіади у Берліні ще до приходу Гітлера до влади, натомість Росія на чолі з Путіним активно боролася за можливість приймати олімпійський вогонь).

На львівському інформаційному сайті «Збруч» Радко Мокрик на початку 2015 р. опублікував статтю про спільні риси у політиці Гітлера і Путіна щодо сусідніх країн. Насамперед йшлося про аналогії щодо аншлюсу Австрії і захоплення Судет у 1938 р. та анексію Криму, окупацію частини українського Донбасу у 2014 р. Автор зауважив схожі висловлювання Гітлера і Путіна. Наприклад, перший 12 вересня 1938 р. заявив про недоторканість і незмінність кордонів у Європі, а другий 6 грудня 2014 р. твердив про підтримку Росією територіальної цілісності України. З іншого боку, Гітлер вів мову про утиски німців у Чехословаччині, а Путін – російськомовних в Україні. Схожість простежується і в проведенні референдуму в Австрії, куди Гітлер увів війська, та референдуму в Криму, який на той час вже перебував під контролем російської армії. Однак найбільш значною паралеллю в історичних обставинах перед початком Другої світової війни і на початку російсько-української війни, як слушно зауважив Р. Мокрик, стала нездатність Європи рішуче реагувати на агресора і протистояти йому. Він навіть такі слова Невіла Чемберлена, виголошені 27 вересня 1938 р.: «Наскільки страшним, фантастичним і неймовірним є факт, що ми мали би копати окопи і приміряти протигазові маски через суперечку в далекій країні між народами, про які ми нічого не знаємо» (Мокрик, 2015). Автор підводив до думки про аналогії зі становищем у Європі напередодні Другої світової війни, але вказував на шанс виправити теперішню ситуацію. Різниця полягає у тому, що сьогодні Європа все ще має можливість витіснити агресора жорсткими економічними методами. Звичайно, частково за рахунок власного матеріального добробуту. З огляду на посилення російського наступу останнім часом, для Європи скоро настане вирішальний момент для втручання (Мокрик, 2015).

На початку 2015 р. політикиня Ірина Фаріон у своєму блозі на сайті «Української правди» опублікувала статтю з критикою мовної політики української влади. У ній авторка вказала на мовні підтексти політичних аргументів і дій Гітлера та Путіна: перший саме під приводом захисту німецькомовних мешканців увірвався до Чехословаччини, Австрії, Польщі; другий використовує такі ж постулати про захист російськомовних, пояснюючи своє вторгнення до України (Фаріон, 2015). Доцільно зазначити, що після 2015 р. в українських ЗМІ зменшилася кількість порівнянь Путіна із Гітлером. Можливо, це стало наслідком сподівань українського суспільства на мирне врегулювання відносин з російським агресором після підписання другої Мінської угоди.

На початковому етапі російсько-української війни порівняльна риторика у ключі «Путін – Гітлер» доволі часто виявлялася у публікаціях європейських та американських журналістів. Цікаву розвідку про порівняння Путіна з Гітлером у західних ЗМІ опублікувала дослідниця Євгенія Кузнєцова на сайті «Української правди» у січні 2015 р. Авторка зауважила, що динаміка згадувань прізвища «Путін» поруч із прізвищем «Гітлер» у виданнях, що виходять англійською мовою, за останні роки суттєво зросла. Від початку правління В. Путіна кількість згадок його прізвища поруч із прізвищем Гітлера зросла приблизно у п'ять разів. Загалом за 14 років правління Путіна, включно з періодом, коли формально він був прем'єр-міністром, – його порівнювали з Гітлером 5836 разів. А у 748 випадках метафора була прямою: «Путін – це Гітлер», «Путін та Гітлер», «Путін як Гітлер», «Гітлер як Путін», «Путін = Гітлер», «Путін дорівнює Гітлеру», та інші вирази – окремо 32 рази зустрічається знайоме українцям слово «Путлер». Близько ста згадувань заперечують доцільність порівняння Путіна з Гітлером. Проте, як слушно зауважила Є. Кузнєцова, сам факт того, що на сторінках друкованих видань з'являються такі заперечення, свідчить, що метафора за останній рік набула популярності (Кузнєцова, 2015).

Згідно зі статтею Є. Кузнецової, яка спиралася на публікацію у журналі «Mass Communication & Journalism Journal», динаміка зіставлень Путіна і Гітлера включала на той час три пікові зростання: 1) у 2005 р., коли Росія активно використовувала газовий аргумент як важіль впливу в постреволуційній Україні; 2) у 2008 р., коли Росія напала на Грузію; 3) у 2013 – 2015 рр., що пов'язано з війною Росії проти України. При цьому, якщо у 2005 р. Путіна назвали Гітлером 947 разів, то за п'ять місяців 2014 р. англomовні видання світу порівнювали Путіна з Гітлером 2261 раз. Найчастіше використовували такі порівняння британські й американські видання (The Independent, The Telegraph, The New York Times, The Guardian, The Wall Street Journal) та декілька агенцій новин: CNN, Reuters, Agence France Presse. The Associated Press. Навіть німецькі видання, які зазвичай уникають використовувати порівняння з Гітлером, не втрималися від цього метафоричного прийому (Кузнецова, 2015).

Серед найяскравіших заголовків в іноземних виданнях 2014 р., які збрала Є. Кузнецова, були: «Зустрічайте “Путлера”»: збірний образ Путіна й Гітлера, який змітає Україну» (The Washington Post), «Путін як Гітлер – ультра націоналіст» (The Buffalo News), «Путінське загарбання: це те, що робив Гітлер у тридцятих» (Forbes), «Володимир Путін це ще один Адольф Гітлер?» (Forbes), «Шопінг-список Путіна: яка країна може бути наступною?» (Pittsburgh Post-Gazette), «Путін не кращий за Гітлера щодо України» (Western Daily Press). Дослідниця зауважила, що порівняння Путіна і Гітлера стосуються не лише моделей поведінки, але й набувають концептуального значення: одним порівнянням ціла низка характеристик однієї концепції (діяльність Гітлера) переноситься на іншу (діяльність Путіна). Метафора стає не просто окрасою мови, але й інструментом побудови асоціативного ряду: якщо Путін – це Гітлер, то сучасна Росія – на шляху нацистської Німеччини, а значить – на боці світового зла (Кузнецова, 2015).

У наступні роки порівняльні аспірації Путіна з Гітлером в українському медійному дискурсі дещо зменшилися. У 2016 р. Віталій Портников на сайті «Радіо Свободи» нагадав читачам про те, що Сталін і Гітлер були союзниками на початковому етапі Другої світової війни, а сьогодні в ролі окупанта виступає не Гітлер, а Путін. Російську окупаційну політику щодо сусідів публіцист назвав продовженням справи нацистів (Портников, 2016). Журналіст Павло Солодько у 2018 р. запропонував погляд на агресивну політику Гітлера напередодні Другої світової війни як на застосування гібридних практик, а також підкреслив «разючу схожість» тактик тодішньої рейхсканцелярії і нинішнього Кремля. Доволі детально описав методи психологічного тиску Гітлера на представників західних держав у питанні Судет, обвинувачуючи чехословацьку владу у репресіях і терорі проти німців. Схожі спекуляції використовував і Путін, обвинувативши «київський режим» у терорі російського населення в Криму і на Донбасі. Кроки Гітлера щодо розпаду Чехословаччини і створення на одній з її частин «незалежної» Словаччини автор порівняв з діями Путіна в Україні щодо т. зв. «ДНР / ЛНР» (Солодько, 2018).

2019 року, у п'яту річницю російської окупації Криму, В. Портников констатував, що історична аналогія цих подій із гітлерівською анексією чеських Судет у 1938 р. була найточнішою. І не тільки через приголомшливу схожість дій і логіки двох фігур – Гітлера і Путіна, але передовсім через реакцію на їхні дії, міжнародну та українську (Портников, 2019). На думку автора, міжнародні партнери обдурили Чехословаччину. «Апетитів Гітлера вони явно недооцінили. Але і за 75 років західні політики підійшли до Криму з Судетської лінійкою. Барак Обама не випадково постійно вимагав від Путіна не вторгтися на український материк – бо міг думати, що людоджер обмежиться

«сакральним» Кримом. Але апетит кремлівського фюрера, як і його попередника з Рейху, передбачувано ріс під час кривавої трапези. І те, що Третя Світова війна не почалася після Криму так швидко, як почалася Друга Світова війна, пояснюється дуже просто – наявністю у сторін ядерної зброї. Не було б її – все навколо вже б палахкотіло, міста Європи знову лежали б у руїнах...», – писав В. Портников (Портников, 2019).

Відзначимо, що порівняльна конструкція щодо аналогій між подіями 1938 і 2014 рр. стала доволі поширеною і транслиувалася навіть Українським інститутом національної пам'яті (УІНП). Як відомо, 26 лютого 2016 р. УІНП організував в Національному музеї історії України дискусію на тему: «Судети-1938 та Крим-2014: спільне та відмінне». У ній взяли участь соціолог Євген Магда й історик Андрій Іванець (Судети-1938).

Черговий стрибок зіставлень Путіна і Гітлера відбувся після початку повномасштабної російсько-української війни у 2022 р. У березні цього ж року кореспондент «АрміяInform» Сергій Лемеха виразно поставив знак рівності між Путіним і Гітлером. Насамперед він вказав на симпатію путіністів до спадку німецьких нацистів (у 2020 р. під час відкриття головного храму збройних сил Росії в Алабіно було оголошено, що на його території зберігатимуться трофейні костюм і кашкет Гітлера), підкреслив копіювання російськими пропагандистами промов нацистських вождів, проведення публічних заходів схожих за сценаріями із тим, що відбувалися у третьому рейху. В останньому випадку журналіст вказав на схожість між виступом Гітлера на стадіоні в Нюрнберзі у 1933 р. та участю Путіна у святкуваннях на стадіоні в Лужниках. С. Лемеха навів низку прикладів подібності промов Гітлера і Путіна: обидва заявляли, що не нав'язують силою якихось змін, вели мову про свою мирну позицію і прагнення врегульовувати конфлікти мирними, політичними засобами; наголошували на відсутності окупаційних планів щодо сусідів; підкреслювали свою роль захисників нацменшин (відповідно німецької в Чехословаччині та російської в Україні), яких начебто пригнічують та піддають геноциду; акцентували на історичній спорідненості певних міст, територій, країн зі своїми державами. Надалі С. Лемеха навів аналіз політологині Н. Пелагеші, яка знайшла багато спільного у промовах Путіна та Гебеля і твердила, що перший украв у другого промову «Про тотальну війну» (Лемеха, 2022).

Працівники УІНП Володимир Тілішак і Вікторія Яременко наголосили на тому, що Путін іде слідами Гітлера і порівняли його війну проти України з війною Німеччини проти Великобританії у 1940 р. Вони вказали на бомбардування Лондона і Ковентрі німецькою авіацією, провівши паралель між цими подіями і російськими ракетними обстрілами Києва і Харкова у 2022 р. (Тілішак, Яременко, 2022). Головна ідея статті полягала, однак, не у порівнянні Путіна з Гітлером, а в підкресленні героїзму українців, які протистоять російській агресії з такою ж мужністю, як у свій час британці трималися у війні з Німеччиною.

Схожі асоціації висловив Віктор Варницький у дописі для «Радіо Свобода», порівнявши бомбардування росіянами Маріуполя у березні 2022 р. і німцями англійських міст у 1940 р. Крім того, він знайшов чимало спільного в обґрунтовальній промові Гітлера щодо «необхідності» війни з Польщею і промові Путіна з приводу «спеціальної військової операції» проти України, звинуватив російського диктатора у геноциді українців, схожому на організований нацистами Голокост. Знищення Путіним своїх політичних опонентів також нагадало авторові політику Гітлера, як і використання російським диктатором поняття «нацзрадники», вперше зафіксоване у сумнозвісній «Майн Кампф» (Варницький, 2022). Водночас В. Варницький підводив

до думки про невідворотність покарання для кремлівського вождя і його поплічників, наводячи факти щодо Нюрнберзького процесу.

Більш широкі зіставлення запропонував генерал-лейтенант Сергій Корнійчук в інтерв'ю для «АрміяInform» у вересні 2022 р. Він окреслив такі головні завдання Гітлера: захистити «всіх німців», де б вони не були, не проживали; відновити велич арійської нації; повернути всі німецькі землі; визначати політику в усьому світі; заволодіти ресурсами, які дали б можливість забезпечити економічне зростання. Схожі завдання поставив собі Путін, розпочинаючи війни, захоплюючи території сусідніх країн під претекстом захисту росіян (Ткачук, 2022).

У березні 2022 р. група істориків за ініціативи медіагрупи «StarLight media» розробили медіапроект «Neveragain.media», в якому порівняли події в нацистській Німеччині та путінській Росії. Вони виокремили такі докази аналогічних дій Путіна і Гітлера: 1) відновлення армії (німецький диктатор робив це у 1930-х рр., перевівши країну на військовій рейки і збільшивши армію, а російський правитель порушив Договір про звичайні збройні сили в Європі і висунув гасло про «відновлення армії», збільшив її чисельність); 2) реваншизм (Гітлер обіцяв відновити велич Німеччини, повернути втрачені землі і сформував концепцію зовнішнього ворога, який «завдає удару в спину»; Путін заявив про «вставання з колін» Росії, неприпустимості її «припинення», про здатність «повторити» перемогу у світовій війні); 3) маска миротворця (обидва диктатори декларували мирні позиції, вели мову про захист співвітчизників за кордоном, наголошували на потребі встановити лад, спокій і припинити терор); 4) репресії і контроль над ЗМІ (Гітлер знищив опозиційну пресу, запровадив покарання за доступ до іноземних ЗМІ, ліквідував опозиційні партії, створив культ особи, боровся проти «дегенеративного мистецтва»; Путін наказував вбивати незалежних журналістів, політичних опонентів, знищив вільні ЗМІ, заблокував доступ до певних інтернет-ресурсів і соціальних мереж, впровадив суворе покарання за «наклеп на російську армію»); 5) провокація як прийом (обидва диктатори використовували інсценізовані провокації для початку воєн) (Шлях до агресії, 2022). Видання «Факти» також сперлося на думку істориків (передусім професора Юрія Шаповала) щодо схожих методів Путіна і Гітлера, зокрема й у сфері «виховання мас» (Михайлова, 2022).

Деякі особистісні характеристики самооцінки і світогляду Путіна та Гітлера підкреслив В. Портников у статті «Путін і Гітлер. До чого доведе керівника Росії війна з Україною?» (грудень 2022 р.). Він вказав на те, що упевненість Путіна у перемозі Росії попри реальний стан справ впливає із його хибних уявлень про світ, що сформувалися під впливом тривалого життя «у власному світі», отримання дозованої і переважно неадекватної інформації від своєї адміністрації та військових, які бояться засмутити диктатора. Приблизно в такому ж становищі перебував Гітлер, який майже до останніх днів життя не вірив у поразку Німеччини і будував плани про контрнаступ. Чинovníки, які намагалися надати фюреру правильну інформацію, негайно усувалися. Навіть найближчий соратник Герман Герінг опинився в ізоляції після того, як розповів Гітлеру про реальний стан справ на фронті. Ситуація із ухваленням рішень у Росії, як зауважує публіцист, дивовижно нагадує Рейх: апаратна логіка під час ухвалення рішень; відсутність конкуренції думок; змагання чиновників за прихильність першої особи. Путін перетворився на «людину у футлярі», причому дуже небезпечну, оскільки він не вірить у переговори і компроміси, не допускає думки про власну поразку (Портников, 2022).

Схожі міркування висловив і Стефан Закревський для медіа «Хвиля»: російський диктатор, як і Гітлер, ніколи не був гарним стратегом, всі його рішення базуються на його вірі в те, що він повинен виконати свою історичну місію, яка полягає у нанесенні геополітичної поразки Заходу (Закревський, 2022). Неадекватність нацистського і рашистського диктаторів підкреслив Олександр Михельсон, який у квітні 2022 р. порівнював Путіна з Гітлером зразка 1945-го року, котрого неминуче чекає поразка. А накази російського вождя щодо окупації України нагадали йому накази нацистського фюрера, який за кілька днів до самогубства доручав командувачам своїх танкових армій перейти у наступ (Михельсон, 2022).

Дещо інший порівняльний ракурс запропонував філософ Олексій Панич, зіставивши Путіна з Муссоліні. На його думку, Муссоліні не був расистом, тож до його Національної фашистської партії належали не лише італійці, але й представники інших національностей, зокрема євреї. Не можна назвати антисемітом і Путіна (Панич, 2022). Подібні міркування роком пізніше висловив Юрій Кобзар у статті на сайті інформаційної агенції УНІАН. Спершись на статтю американського офіцера-розвідника Діна Д. Лагаттути, він відкинув порівняння Путіна з Гітлером, а сучасної Росії – з Німеччиною періоду Другої світової війни. Натомість запропонував зіставлення Путіна з Муссоліні, який «проклав дорогу Гітлеру». На думку автора, сьогодні Путін прокладає дорогу більш грізній силі – Китаю. Агресію Росії проти України треба зіставити з війною Італії проти Ефіопії у 1935–1936 рр. Успіх Росії у війні з Україною може захопити Китай до військових дій щодо Тайваню, подібно як успіх Італії підбадьорив Гітлера до війни у Європі (Кобзар, 2024).

У 2023 р. аналітичний портал «Слово і Діло» актуалізував свою інфографіку про схожість між російським і німецьким диктаторами, сформовану у 2014 р. Загалом вона залишилася ідентичною з попереднім варіантом, лише містила низку нових подібностей. Зокрема, стверджується, що вже до великої війни обидва диктатори здобули статус «поганого хлопця» у світовій політиці, але співгромадяни обожнювали їх. Зазначалося, що вони мали головних партнерів: Гітлер – італійського диктатора Б. Муссоліні, Путін – білоруського диктатора О. Лукашенка. В оновленій інфографіці автори відмовилися від згадки про «Мюнхенську змову» (можливо, тому, щоб не кидати тінь на теперішніх союзників України – Великобританію і Францію), яку замінили твердженням про «поділ Європи спільно з СРСР» у 1939 р. Якщо у попередньому варіанті інфографіки зіставлялися факти про вторгнення Гітлера у Польщу 1 вересня 1939 р., а Путіна в Україну 27 серпня 2014 р., то тепер на одному порівняльному шаблі з'явилася згадка про початок Другої світової війни через дії Гітлера і згадка про формування потужної міжнародної коаліції на підтримку України через дії Путіна (Залишилося, 2023). Останнє зіставлення, вочевидь, не зовсім коректне.

До того ж автори статті (на жаль, не підписані) процитували слова секретаря РНБО України О. Данілова про те, що Гітлер і Путін – це сіамські близнюки. Перший з них був одержимий знищенням євреїв, другий – хоче знищити українців (Залишилося, 2023). Зроблені авторами інфографіки на порталі «Слово і Діло» висновки поширила журналістка Анастасія Фещенко на сайті онлайн-медіа «Главком» (Фещенко, 2023). Думки ж О. Данілова про політичну спорідненість Путіна та Гітлера трансливала й журналістка «Главкому» Тетяна Кушнерик (Кушнерик, 2022).

Кореспондент ТСН Дмитро Святненко у травні 2023 р. стверджував, що Путін захоплюється Геббельсом і копіює Гітлера. Насамперед автор вів мову про удосконалення російським диктатором «технології геббельсівської пропаганди»

(процитував схвальні слова Путіна про Геббельса), знищення свободи преси і політичних конкурентів, що також відбувалося в нацистській Німеччині. Згадав і про російську «Юнармію», яку порівняв з Гітлерюгендом, використання нацистської символіки російськими військами в Україні («V», «Z»). Автор зазирнув і в особисте життя диктаторів: обидва намагалися вдавати з себе мачо, мали коханок. Обидва диктатори діють в інших країнах за допомогою підкуплених зрадників, погрожують суперзброєю, якій «немає аналогів», використовують двійників (Святненко, 2023). Політолог П. Олещук зауважив, що диктатор Путін захоплюється конспірологічними теоріями (Гончаренко, 2023). Журналіст Іван Магуряк нагадав, що Путін, як і Гітлер, втягнув у війну населення окупованих ним територій (Магуряк, 2023). Кореспонденти телеканалу «Freedom» наголосили на тому, що для двох диктаторів Україна – своєрідне сакральне місце. Гітлер уважав, що це територія з найбільш родючими та найкращими землями і тому вона повинна належати вищій расі – німцям. Путін упевнений – Україна може існувати тільки в складі Росії. Цікаво, що журналісти наголосили на перебуванні Гітлера у Маріуполі в грудні 1941 р. та Путіна у тому ж окупованому українському місті у березні 2023 р. (Путін VS Гітлер, 2023).

Наприкінці травня 2023 р. на інформаційному порталі «Західний фронт» було розміщено статтю львівського історика Руслана Сіромського, який розмірковував про схожі і відмінні риси правління Путіна та Гітлера. Дослідник зазначив, що і Гітлер, і Путін у своїх країнах знищили демократію, розправилися з опозицією, обмежили доступ до альтернативної інформації, вибудували потужну пропагандистську машину. При цьому російська пропаганда перевершила нацистську. Обидва диктатори вели мову про мир, починаючи війни, вказували на підступних ворогів, які не залишили їм іншого вибору аніж оборонятися. Пошук діалектичного ворога підкріплювали апеляцією до «історичної справедливості», транслюючи історичні міфи та фейки. І Гітлер, і Путін болісно переживали «геополітичні катастрофи»: перший – поразку Німеччини у Першій світовій війні і прийняття принизливого Версальського миру, другий – розпад СРСР. Вони обидва бачили себе «збирачами історичних земель», імітували діалог, використовували слабкості опонентів, підкреслювали велич й історичну «обраність» своїх народів (Сіромський, 2023).

Після сумнозвісного інтерв'ю Путіна американському журналістові Такеру Карлсону, у публіцистів та експертів з'явилися нові підстави для аналогій між російським і нацистським диктаторами. Борис Бахтеев у своєму блозі на сайті «Детектор. Медіа» зауважив, що Путін знову перекинув відповідальність за початок Другої світової війни з Гітлера на Польщу – з агресора на жертву. «Путін методично й послідовно виводить Гітлера й гітлерівську Німеччину з-під обвинувачень у розв'язуванні Другої світової війни» (Бахтеев, 2024), – зауважив автор, запевняючи, що російський диктатор є шанувальником фюрера. Помітив він і те, що Путін ненавидить Президента України В. Зеленського і часто згадує про його єврейське походження (Бахтеев, 2024). Вочевидь, йому неприємна думка, що етнічний єврей перебуває на чолі держави, яка, на переконання Путіна, має належати Росії. Так Б. Бахтеев підводить до думки: Путін – гітлерист (Бахтеев, 2024). Політолог П. Олещук також помітив захоплення Путіна діями нацистів, наявність у нього уявлень про «історичні права», якими начебто можна виправдати будь-яку агресію, а також навів аналогію між думками російського диктатора про Україну як «штучну державу» та міркуваннями Гітлера про Чехословаччину (Олещук, 2024).

На демонстрацію Путіним фактичної солідарності з Гітлером вказує і В. Портников після ознайомлення з інтерв'ю російського диктатора Т. Карлсону. Він зауважив, що Путін вів мову про захист Росії від агресії з боку України та, у майбутньому, Польщі. Схожі виправдання для нападу Німеччини на Польщу використав і Гітлер, заявивши про необхідність відповісти на напад поляків. «І в цій несподіваній солідарності – весь цинізм політичного амплуа Путіна, якому вдається одночасно звинувачувати Україну в нацизмі й користуватися ідеологічними практиками цього самого нацизму», – відзначив журналіст (Портников, 2024). Про реабілітацію Путіним нацизму вів мову Богдан Кушнір на сторінках газети «Голос України» (Кушнір, 2024).

На початку 2025 р. посол України у Великобританії, колишній головнокомандувач Збройних Сил України Валерій Залужний у своїй колонці на сайті «Української правди» опублікував статтю-розмірковування про приреченість диктаторських режимів. При цьому він спирався на праці відомої політологині Ханни Арендт й української історикині Лариси Якубової, та вказував про типологічну подібність політичної діяльності Гітлера та Путіна. Автор згадав дві «дуже схожі» Олімпіади, визнання журналом «Time» двох диктаторів людьми року з різницею у 70 років, проте не акцентував на цьому увагу, вочевидь не вважаючи такі факти основними атрибутами схожості. На відміну від інших авторів, В. Залужний провів паралель між захопленням Німеччиною Судетської області і війною Росії проти Грузії у 2008 р. Крім того, вказав на такі схожі риси політичних режимів двох диктаторів: 1) створення системи залежних і відданих їм людей; 2) створення образу зовнішньої і внутрішньої загрози для внутрішнього користування й утримання власної безмежної влади; 3) тривала підготовка до війни; 4) створення потужної пропагандистської машини; 5) проведення псевдореферендумів на окупованих територіях; 6) представлення агресії як захисту від нападу. На думку В. Залужного, диктаторські режими більше пристосовані до війни, однак диктатори допускають фатальні помилки: для Гітлера такою став напад на СРСР у червні 1941 р., для Путіна – напад на Україну в лютому 2022 р. (Залужний, 2025).

Українські ЗМІ активно транслювали думки західних політиків й інтелектуалів, які порівнювали Путіна з Гітлером. Зокрема, передавали слова принца Чарльза, який під час візиту до Канади і відвідин одного з музеїв у травні 2014 р. порівняв російського президента з нацистським фюрером (Принц Чарльз, 2014). У 2015 р. онлайн-медіа «Лівий берег» поширило думку відомого американського політолога Збігнева Бжезінського, який вважав, що між Путіним і Гітлером є деякі спільні риси, але також є певні відмінності. Зокрема, Гітлер ніколи не був особливо зацікавлений у тому, щоб особисто стати багатієм, натомість Путін має побічний інтерес у тому, щоб збагатитися (Бжезінський розповів, 2015). Телеканал «Еспресо» у квітні 2022 р. поширив висновки американського журналіста Джона Блейка, який запевняв, що Путін повторює фатальні помилки Гітлера під час вторгнення до СРСР (Путін повторює фатальні помилки, 2022). У 2023 р. на сайті «New Voice» було опубліковано міркування голови Наукової ради Меморіального центру Голокосту «Бабин Яр» о. Патріка Дебуа про схожість путінської і гітлерівської пропаганди (Найпотужніший інструмент війни, 2023).

У листопаді 2023 р. журналіст Роман Гончаренко розкрив погляди німецького публіциста Вінфріда Шнайдера-Детерса, викладені у книзі «Війна Росії в Україні. Німецькі дебати про мир, фашизм і воєнні злочини 2022 – 2023». Наголосимо, що автор книги порівнював, але не ототожнював Путіна з Гітлером і при виявленні схожих аспектів завжди намагався підкреслити відмінності. Так, він уважав, що Путін однозначно не є антисемітом, яким, без сумніву, був Гітлер. Крім того,

німецький диктатор відверто висловлювався про свої плани відновлення імперії, натомість Путін їх спочатку приховував. У світогляді російського тирана присутні релігійні та расистські елементи, однак вони не так чітко визначені як у Гітлера (Гончаренко, 2023).

Журналіст Ігор Бережанський у травні того ж року навів думку президента Чехії Петера Павела, який порівнював Путіна і Гітлера (Бережанський, 2023). У січні 2024 р. міністр закордонних справ Великобританії Джеймс Кемерон також порівнював Путіна з Гітлером і закликав не умиротворяти його (Кемерон порівнює Путіна, 2024). У червні того ж року під час урочистостей з нагоди висадки військ антигітлерівської коаліції у Франції світові лідери прирівняли російську війну проти України до війн, які розв'язував Гітлер у Європі (Цюпин, 2024).

Доцільно відзначити, що певний вплив на формування образу Путіна як новітнього Гітлера в українському медіапросторі справили й спеціальні історичні відеопроєкти, розміщені на Youtube (Fuehrer 2.0 (відео); Путін, Гітлер (відео)). Вочевидь, історична компаративістика світових та українських ЗМІ справила відповідний вплив на закріплення топосу «Путін = Гітлер» у свідомості переважної більшості українців. Показово, що 94 % українців у травні 2023 р. вважали Путіна – сучасним Гітлером (Степанюк, 2023). Припускаємо, що їхня думка не зміниться ще тривалий час.

Висновки. Отже, українські ЗМІ в роки сучасної російсько-української війни активно використовували порівняння діяльності російського і нацистського диктаторів. При цьому порівняльні конструкції часто виходили за межі звичайного зіставлення двох історичних особистостей, а охоплювали аналіз внутрішньої та зовнішньої політики німецького і російського урядів, геополітичного становища двох країн, успішність воєнних дій тощо. Вже у 2014 р. українські медіа вказували на такі подібності у політиці двох диктаторів: 1) культ особистості; 2) система пропаганди та зомбування; 3) реваншизм; 4) політика імперіалізму; 5) створення образу зовнішнього ворога; 6) використання етнічного питання у зовнішній політиці; 7) обмеження прав громадян, насамперед сексуальних меншин; 8) централізація влади; 9) утиски інакодумства та опозиції; 10) підтримка ультраправих та нацистських партій в Європі. Особливої популярності серед українських публіцистів набула аналогія щодо здійснення гітлерівською Німеччиною аншлюсу Австрії і захоплення Судет у 1938 р. та проведення путінською Росією анексії Криму, окупації частини українського Донбасу у 2014 р. Особливий стрибок зіставлень Путіна і Гітлера в українських ЗМІ відбувся після початку повномасштабної російсько-української війни у 2022 р. При цьому журналісти акцентовано ставили знак рівності між Путіним і Гітлером, підкреслювали симпатії російського диктатора до нацистського фюрера, порівнювали їхні геноцидні наміри і дії щодо українців і євреїв. У низці публікацій вказувалася психологічна подібність диктаторів: надмірна упевненість у власних поглядах, хибні уявлення про реальність, закритість до об'єктивної інформації, нездатність оцінити ризики і наслідки своїх дій, відсутність стратегічного бачення, зацикленість на Україні як сакральній території. Дещо інший порівняльний ракурс запропонували філософ О. Панич і журналіст Ю. Кобзар, зіставивши Путіна з Муссоліні. Треба визнати, що журналісти значно менше уваги присвячували пошуку і актуалізації відмінних рис між Путіним і Гітлером, концентруючи увагу на подібних рисах і діях, історичні паралелі між якими доволі легко вдавалося провести з огляду на схожість мотивів і дій усіх диктаторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бахтєєв, Б. (2024). Путін і Гітлер: у чому Україна мала б переконувати світ. *Детектор.Медіа*. URL: <https://detector.media/blogs/article/225832/2024-04-23-putin-i-gitler-u-chomu-ukraina-mala-b-perekonuvaty-svit/>

Бережанський, І. (2023). Президент Чехії порівняв дії Путіна з Гітлером. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/ato/prezident-chehiyi-porivnyav-diyi-putina-z-gitlerom-2324206.html>

Бжезинський розповів. (2015). Бжезинський розповів, чим Путін відрізняється від Гітлера. URL: https://lb.ua/world/2015/07/05/310127_bzhezinskiy_rasskazal_putin.html

Варницький, В. (2022). «Звичайний рашизм»: Путін відверто і послідовно наслідує Гітлера. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-hitler-narad-na-ukrayinu/31765500.html>

Галів, М., Гранд, М. (2024). «Русский мир» проти України: коротка деконструкція новітньої російської геополітичної доктрини (рецензія на: Якубова Л. Україна та українці в світоглядній матриці «русского мира». Аналітична записка / відповідалний редактор В.А. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 72 с.). *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія, Спецвипуск*, 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16

Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р. (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 72(1). 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7

Галів, М., Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія*, 13/55, 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164

Галів, М., Ільницький, В., Карпенко, О. (2024). Проблематика геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022 – 2024). *Новітня доба*, 12, 75–96. DOI: 10.33402/nd.2024-12-75-96

Галів, М., Карпенко, О. (2024). Викрадення українських дітей російськими окупантами (2022–2024): за матеріалами вітчизняних мас-медіа. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5

Галів, М., Свйонтик, О. (2023). Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*, 3 (211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194

Глібіщук, М., Ільницький, В., Старка, В. (2022). Як ідеологічні засади білогвардійського руху вплинули на світогляд В. Путіна. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 53 (1), 12–21.

Гончаренко, А. (2023). «Впадає в конспірологічну маячню»: експерт пояснив, що у Путіна спільного з Гітлером. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/svit/vpadaye-v-konspirologichnu-mayachnyu-ekspert-poyasniv-scho-u-putina-spilnogo-z-gitlerom-2272153.html>

Гончаренко, Р. (2023). Німецький публіцист порівняв Путіна та Гітлера. URL: <https://www.dw.com/uk/porivnuvati-putina-ta-gitlera-ne-oznachaє-rivnati-avtor-knigi-pro-vijnu-rf-v-ukraini/a-67395370>

Закревський, С. (2022). Путін, Гітлер – що спільного? *Хвиля*. URL: <https://hvylya.net/uk/analytics/249750-putin-gitler-shcho-spilnogo>

Залишилося. (2023). Залишилося тільки застрелитися в бункері: як путін йде слідами Гітлера. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/13/infografika/svit/zalyshylosya-tilky-zastrelytysya-bunkeri-yak-putin-jde-slidamy-hitlera>

Залужний, В. (2025). Диктатури вміють воювати, але вони все одно програють. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/01/27/7495441/>

Ільницький, В., Старка, В., Галів, М. (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5, 43–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043>

Ільницький, В., Куцька, О. (2023). Періодизація російсько-української війни (2014 – 2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 162–177.

Кемерон порівняв Путіна. (2024). Кемерон порівняв Путіна з Гітлером і закликав «не умиротворяти його». *LB*. URL: https://lb.ua/world/2024/01/18/594304_kameron_porivnyav_putina_z_gitlerom_i.html

Кобзар, Ю. (2024). Путін – не Гітлер, а Україна – не Польща: експерт вказав на іншу історичну паралель. URL: <https://www.unian.ua/world/putin-ne-gitler-a-ukrajina-ne-polshcha-ekspert-vkazav-na-inshu-istorichnu-paralel-12528153.html>

Кузнєцова, Є. (2015). Порівняння Путіна з Гітлером у західних ЗМІ. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/01/28/7056573/>

Кушнерик, Т. (2022). Чим схожі Путін та Гітлер: пояснення РНБО. *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/chim-skhozhi-putin-ta-hitler-pojasnennja-rnbo-892708.html>

Кушнір, Б. (2024). Путін і Гітлер. *Голос України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/376844>

Лемеха, С. (2022). Путін = Гітлер, або Короткий урок фашистської риторики. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/25/putin-gitler-abo-korotkyj-urok-fashystskoyi-rytoryky/>

Магуряк, І. (2023). Так само приречений на поразку: Путін наслідує Гітлера навіть в деталях. *24 канал*. URL: https://24tv.ua/putin-nasliduye-gitlera-navit-detalyah-porivnyannya_n2273473

Михайлова, О. (2022). Путін & Гітлер: знайти схожість або як “руський мір” будують нацистськими методами. *Факти*. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20220509-putin-gitler-znajty-shozhist-abo-yak-russkij-mir-buduyut-naczystskymu-metodamy/>

Михельсон, О. (2022). Путін вже – як Гітлер у свої останні дні. *Цензор.НЕТ*. URL: https://censor.net/ua/blogs/3337632/putn_vje_yak_gtler_u_svo_ostann_dn_tsitatnik

Мокрик, Р. (2015). Путін, Європа і далека країна. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/32069>

Найпотужніший інструмент війни. (2023). Найпотужніший інструмент війни. Що спільного між пропагандою Путіна та Гітлера і як цьому протистояти. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/propaganda-putina-i-gitlera-porivnyannya-pidhodiv-i-naslidkiv-video-50314442.html>

Немцов, Б. (2014). Россия долгие годы была беременна нацизмом. И он пришел. *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/columns/nemcov/124318-rossija-dolgie-gody-byla-beremenna-natsizmom.-i-on-prishel.html>

Олещук, П. (2024). Інтерв'ю Путіна: завершений образ російського нацизму. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3830397-intervu-putina-zaversenij-obraz-rosijskogo-nacizmu.html>

Панич, О. (2022). Муссоліні чи Гітлер? Путін переплюнув обох. *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/columns/olexpanuch/mussolini-chi-gitler-putin-pereplyunuv-oboh-862436.html>

Портников, В. (2016). Друга світова. Нині у ролі окупанта виступає не Гітлер, а Путін. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27720437.html>

Портников, В. (2019). Наші Судети. *LB*. URL: https://lb.ua/news/2019/03/15/422091_sudeti_.html

Портников, В. (2022). Путін і Гітлер. До чого доведе керівника Росії війна з Україною? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-i-hitler/32191834.html>

Портников, В. (2024). Карлсон і Путін: президент РФ продемонстрував фактичну солідарність з Гітлером. *Крим. Реалії*. URL: <https://ua.krymr.com/a/putin-karlson-interviu-hitler/32814298.html>

Принц Чарльз. (2014). Принц Чарльз порівняв Путіна з Гітлером. (2014). *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/05/21/7025952/>

Путін VS Гітлер. (2023). Путін VS Гітлер: схожість диктаторів аналізуємо з істориком Георгієм Касьяновим. URL: <https://uatv.ua/uk/putin-vs-gitler-shozhist-dyktatoriv-analizuyemo-z-istorykom-georgiyem-kasyanovym/>

Путін повторює фатальні помилки. (2022). Путін повторює фатальні помилки Гітлера під час вторгнення до Радянського Союзу. Переклад статті CNN. *Еспreso*. URL: <https://espresso.tv/putin-povtoryue-fatalni-pomilki-gitlera-pid-chas-vtorgnennya-do-radyanskogo-soyuzu-pereklad-statti-cnn>

Путін, Гітлер (відео). *Путін, Гітлер. Що спільного? Ми порівняли промови диктаторів*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HKcURfaUnAU>

Путін, Гітлер і діти. (2014). *Путін, Гітлер і діти*. URL: https://espresso.tv/article/2014/07/14/putin_hitler_i_dity

Святенко, Д. (2023). Путін захоплюється Геббельсом і копіює Гітлера: чи дотримається всієї паралелі. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/exclusive/putin-zahoplyuyetsya-gebbelsom-i-kopiyuye-gitlera-chi-dotrimayetsya-vsiyeyi-paraleli-2323924.html>

Сіромський, Р. (2023). У пошуках слави: чим Путін нагадує Гітлера? *Західний інформаційний фронт*. URL: <https://zahidfront.com.ua/news/U-poshukax-slavi-chim-Putin-nagadyue-Gitlera.html>

Смолій, В. (ред.). (2023). *ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минулини. Діалоги з істориками*. Відпов. ред. Валерій Смолій; упоряд.: Геннадій Боряк, Олексій Ясь, Світлана Блащук. Київ: НАН України. Ін-тут історії України, 2023. Книга 3. 844 с.

Солодько, П. (2018). Путін – учень Гітлера. Нинішня Росія, як по нотах, повторює гібридні прийоми нацистів. *Тексти*. URL: https://texty.org.ua/articles/90200/Putin_uchen_Gitlera_Nynishna_Rosija_jak-90200/

Степанюк, М. (2023). Путін – сучасний Гітлер. Із цим твердженням згодні понад 90 % українців. *Факти*. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230508-putin-suchasnyj-gitler-z-czym-verdzhenyam-zgodni-ponad-90-ukrayinciv/>

Судети-1938. (2016). Судети-1938 та Крим-2014: спільне та відмінне. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/sudeti-1938-ta-krim-2014-spilne-ta-vidminne>

Тилишак, В., Яременко, В. (2022). Путін йде слідами Гітлера. Українці ж тримаються як британці. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/putin-yde-slidamy-gitlera-ukrayinci-zh-trymayutsya-yak-brytanci>

Ткачук, Р. (2022). Путін торує шлях Гітлера і історично, і ментально – генерал-лейтенант Сергій Корнійчук. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/09/30/putin-toruye-shlyah-gitlera-i-istorychno-i-mentalno-general-lejtenant-sergij-kornijchuk/>

Фаріон, І. (2015). Мовна шизофренія від псевдоукраїнської влади. *Українська правда*. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/54e7ad4b148c1/page_21/

Фещенко, А. (2023). Путін йде слідами Гітлера: що спільного у двох диктаторів. *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/zalishilosja-tilki-zastreletisja-v-bunkeri-jak-putin-jde-slidami-hitlera-902567.html>

Цветков, А. (2014). Путин и Гитлер: сходства и отличия. *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/columns/cvetkov/124362-putin-i-gitler-shodstva-i-otlichija.html>

Цюпин, Б. (2024). Західні союзники дають зрозуміти, що Путін діє як Гітлер, а Росія, як нацистська Німеччина. *Голос Америки*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/7646585.html>

Шлях до агресії. (2022). Шлях до агресії: Перший доказ, що Путін повторює дії Гітлера. URL: <https://www.stb.ua/ua/2022/03/24/shlyah-do-agresiyi-pershyj-dokaz-shho-putin-povtoryuye-diyi-gitlera/>

Як Володимир Путін. (2014). Як Володимир Путін йде шляхом Адольфа Гітлера (Інфографіка). *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/articles/4508/2014-09-01/kak-vladimir-putin-idet-putem-adolfa-gitlera-infografika.html>

Fuhrer 2.0 (відео). *Fuhrer 2.0 Гітлер vs Путін: тасмниці диктаторів. Частина 1*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kqh6tGckRI8>

Khodarkovsky, M. (2022). Russia's War in Ukraine: How the 19th Century Imperialism and 20th Century Fascism Found Home in the 21st Century Russia. *The Journal of East Asian Affairs*, 35(1), 95–112. URL: <http://www.jstor.org/stable/45441315>

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2021). The methods of internal criticism of written sources in the works of ukrainian historians: on the example of scientific narratives on the history of education (1840s – 1930s). *Annales Universitatis apulensis. Series Historica*, 1 (25), 281–297. DOI: 10.29302/auash.2021.25.1.14

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Education between “class” and “nation”: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przeszlosci*, 24 (2), 123–139. DOI: 10.31648/ep.9671

Ilnytskyi, V., & Haliv M. (2022). Theoretical Argumentation in the Historical Narrative of Ukraine of the Second Half of the 19th – First Half of the 20th century (on the Example of Research in the History of Education). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 3 (39), 66–80. DOI: 10.33782/eminak2022.3(39).591

Laustsen, L., & Petersen, M. B. (2017). Perceived Conflict and Leader Dominance: Individual and Contextual Factors Behind Preferences for Dominant Leaders. *Political Psychology*, 38(6), 1083–1101. URL: <http://www.jstor.org/stable/45094409>

Lewis, C. (2020). Contemporary Russian Messianism under Putin and Russian Foreign Policy in Ukraine and Syria. *The Slavonic and East European Review*, 98(3), 531–559. URL: <https://doi.org/10.5699/slaveasteurorev2.98.3.0531>

Lynch, A. C. (2022). Putin's Russia. *Great Decisions*, 41–52. URL: <https://www.jstor.org/stable/27331125>

Motyl, A. J. (2016). Putin's Russia as a fascist political system. *Communist and Post-Communist Studies*, 49 (1), 25–36. URL: <https://www.jstor.org/stable/48610431>

Motyl, A. J., & Hölscher, I. (2009). Russland: Volk, Staat und Führer: Elemente eines faschistischen Systems. *Osteuropa*, 59(1), 109–123. URL: <http://www.jstor.org/stable/44934354>

Scheppele, K. L. (2018). Autocratic Legalism. *The University of Chicago Law Review*, 85(2), 545–584. URL: <https://www.jstor.org/stable/26455917>

Sperling, V. (2016). Putin's macho personality cult. *Communist and Post-Communist Studies*, 49(1), 13–23. URL: <https://www.jstor.org/stable/48610430>

The Russian-Ukrainian war. (2022). *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. 1436 p.

Tovares, A. V. (2021). Online Political Trolling as Bakhtin's Carnival: Putin's “Discrowning” by Pro-Ukrainian Commenters. In C. Gordon (Ed.), *Approaches to Discourse Analysis*, (pp. 159–174). Georgetown University Press. DOI: 10.2307/j.ctv1wdvwzn.15

REFERENCES

Bakhtiev, B. (2024). Putin i Hitler: u chomu Ukraina mala b perekonuvaty svit [Putin and Hitler: What Ukraine Should Convince the World]. *Detektor.Media*. URL: <https://detector.media/blogs/article/225832/2024-04-23-putin-i-gitler-u-chomu-ukraina-mala-b-perekonuvaty-svit/> [in Ukrainian].

Berezhanskyi, I. (2023). Prezydent Chekhii porivniav dii Putina z Hitlerom [The President of the Czech Republic Compared Putin's Actions with Hitler]. *TSN*. URL: <https://tsn.ua/ato/prezydent-chehiyi-porivnyav-diyi-putina-z-gitlerom-2324206.html> [in Ukrainian].

Bzhezynskyi rozpoviv. (2015). Bzhezynskyi rozpoviv, chym Putin vidrizniaetsia vid Hitlera [Brzezinski Told How Putin Differs from Hitler]. *LB*. URL: https://lb.ua/world/2015/07/05/310127_bzhezynskiy_rasskazal_putin.html [in Ukrainian].

Varnytskyi, V. (2022). «Zvychainyi rashyzm»: Putin vidverto i poslidovno nasliduie Hitlera [“Ordinary Racism”: Putin is openly and consistently imitating Hitler]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-hitler-napad-na-ukrayinu/31765500.html> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Grand, M. (2024). «Russkyi mir» proty Ukrainy: korotka dekonstruktsiia novitnoi rosiiskoi heopolitychnoi doktryny [«Russian world» against Ukraine: a brief deconstruction of the newest Russian geopolitical doctrine]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii, Spetsvypusk – Problems of the humanities. Series: History, Special Issue*, 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16 [in Ukrainian].

Haliv, M., Grand, M., & Boychyn, R. (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.) [The beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine according to the Polish information portal “Nowa Europa Wschodnia” (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 72(1), 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriohrafichnyi dyskurs [The Nature of the Modern Russian-Ukrainian War (2014 – 2023): Ukrainian Historiographical Discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii – Problems of the humanities. Series: History*, 13/55, 47–73. [in Ukrainian].

Haliv, M., Ilnytskyi, V., & Karpenko, O. (2024). Problematyka henotsydu Rosii shchodo ukraintsiv v ukrainskykh zasobakh masovoi informatsii (2022 – 2024) [The issue of Russian genocide against Ukrainians in the Ukrainian media (2022 – 2024)]. *Novitnia doba*, 12, 75–96. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Karpenko, O. (2024). Vykradennia ukrainskykh ditei rosiiskymy okupantamy (2022 – 2024): za materialamy vitchyznianskykh mas-media [Kidnapping of Ukrainian children by Russian occupants (2022 – 2024): according to the materials of the Ukrainian media]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii, Spetsvypusk – Problems of the humanities. Series: History, Special Issue*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Sviontyk, O. (2023). Osvita yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh suchasnoi rosiysko-ukrainskoi viyny: pravovi zasady, problemy, dosvid i zavdannia [Education as a component of Ukraine’s national security in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war: legal principles, problems, experience and tasks]. *Molod i rynek – Youth & market*, 3 (211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194 [in Ukrainian].

Hlibishchuk, M., Ilnytskyi, V., & Starka, V. (2022). Yak ideolohichni zasady bilohvardiiskoho rukhu vplynuly na svitohliad V. Putina [How the ideological principles of the White Guard movement influenced V. Putin’s worldview]. *Current issues of the humanities*, 53 (1), 12–21. [in Ukrainian].

Honcharenko, A. (2023). “Vpadaie v konspirolohichnu maiachniu”: ekspert poiasnyv, shcho u Putina spilnoho z Hitlerom [“Falling into conspiracy delusion”: an expert explained what Putin has in common with Hitler]. *TSN*. URL: <https://tsn.ua/svit/vpadaye-v-konspirologichnu-mayachnyu-ekspert-poyasniv-scho-u-putina-spilnogo-z-gitlerom-2272153.html> [in Ukrainian].

Honcharenko, R. (2023). Nimetskyi publitsyst porivniav Putina ta Hitlera [A German publicist compared Putin and Hitler]. URL: <https://www.dw.com/uk/porivnuvati-putina-ta-gitlera-ne-oznacae-rivnati-avtor-knigi-pro-vijnu-rf-v-ukraini/a-67395370> [in Ukrainian].

Zakrevskyi, S. (2022). Putin, Hitler – shcho spilnoho? [Putin, Hitler – what do they have in common?]. *Khvylya*. URL: <https://hvylya.net/uk/analytics/249750-putin-gitler-shcho-spilnogo> [in Ukrainian].

Zalyshylosia. (2023). Zalyshylosia tilky zastrelytysia v bunker: yak putin yde slidamy Hitlera [All that remains is to shoot yourself in the bunker: how Putin follows in Hitler’s footsteps]. *Slovo i Dilo*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/13/infografika/svit/zalyshylosya-tilky-zastrelytysya-bunker-yak-putin-jde-slidamy-hitlera> [in Ukrainian].

Zaluzhnyi, V. (2025). Dyktatury vmiiut voiuvaty, ale vony vse odno prohraiut [Dictatorships know how to fight, but they still lose]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/01/27/7495441/> [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Starka, V., & Haliv, M. (2022). Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian propaganda as an element of preparation for armed aggression against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 43–55. DOI: 10.15407/uhj2022.05.043 [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Kutska, O. (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2022) v ukrainskomu naukovomu dyskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2022) in Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii*, 13/55, 162–177. [in Ukrainian].

Kameron porivniav Putina. (2024). Kameron porivniav Putina z Hitlerom i zaklykav «ne umyrotvoriaty yoho» [Cameron compared Putin to Hitler and urged “not to appease him”]. *LB*. URL: https://lb.ua/world/2024/01/18/594304_kameron_porivnyav_putina_z_gitlerom_i.html [in Ukrainian].

Kobzar, Yu. (2024). Putin – ne Hitler, a Ukraina – ne Polshcha: ekspert vkazav na inshu istorichnu paralel [Putin is not Hitler, and Ukraine is not Poland: the expert pointed to another historical parallel]. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/world/putin-ne-gitler-a-ukrajina-ne-polshcha-ekspert-vkazav-na-inshu-istorichnu-paralel-12528153.html> [in Ukrainian].

Kuznietsova, Ye. (2015). Porivniannia Putina z Hitlerom u zachidnykh ZMI [Comparison of Putin with Hitler in Western media]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/01/28/7056573/> [in Ukrainian].

Kushneryk, T. (2022). Chym skhozhi Putin ta Hitler: poiasnennia RNBO [What are Putin and Hitler similar to: explanation of the NSDC]. *Glavkom*. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/chim-skhozhi-putin-ta-hitler-poiasnennja-rnbo-892708.html> [in Ukrainian].

Kushnir, B. (2024). Putin i Hitler [Putin and Hitler]. *Holos Ukrainy – Voice of Ukraine*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/376844> [in Ukrainian].

Lemekha, S. (2022). Putin = Hitler, abo Korotkyi urok fashystskoi rytoryky [Putin = Hitler, or a Short Lesson in Fascist Rhetoric]. *ArmiiaInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/25/putin-gitler-abo-korotkyj-urok-fashystskoyi-rytoryky/> [in Ukrainian].

Mahuriak, I. (2023). Tak samo pryrechenyi na porazku: Putin nasliduie Hitlera navit v detaliakh [Also Doomed to Defeat: Putin Imitates Hitler Even in Details]. *24 kanal*. URL: https://24tv.ua/putin-nasliduye-gitlera-navit-detalyah-porivnyannya_n2273473 [in Ukrainian].

Mykhailova, O. (2022). Putin & Hitler: znaity skhozhist abo yak “russkii mir” buduut natsytskymy metodamy [utin & Hitler: Finding Similarities or How the “Russian World” is Built by Nazi Methods]. *Fakty*. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20220509-putin-gitler-znajty-shozhist-abo-yak-russkij-mir-buduyut-naczystskymy-metodamy/> [in Ukrainian].

Mykhelson, O. (2022). Putin vzhe – yak Hitler u svoi ostanni dni [Putin is already like Hitler in his last days]. *Tsenzor.NET*. URL: https://censor.net/ua/blogs/3337632/putn_vje_yak_gtler_u_svo_ostann_dn_tsitatnik [in Ukrainian].

Mokryk, R. (2015). Putin, Yevropa i daleka kraina [Putin, Europe and a distant country]. *Zbruch*. URL: <https://zbruc.eu/node/32069> [in Ukrainian].

Naipotuzhnishyi instrument viiny. (2023). Naipotuzhnishyi instrument viiny. Shcho spilnogo mizh propahandoiu Putina ta Hitlera i yak tsomu protystoiaty [The most powerful tool of war. What do Putin and Hitler’s propaganda have in common and how to resist it]. *New voice*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/propaganda-putina-i-gitlera-porivnyannya-pidhodiv-i-naslidkiv-video-50314442.html> [in Ukrainian].

Nemtsov, B. (2014). Rossyia dolhye hody byla beremenna natsyzmom. I on pryshel [Russia has been pregnant with Nazism for many years. And he came]. *Glavkom*. URL: <https://glavcom.ua/columns/nemcov/124318-rossija-dolgie-gody-byla-beremenna-natsizmom.-i-on-prishel.html> [in Russian].

Oleshchuk, P. (2024). Interviu Putina: zavershenyi obraz rosiiskoho natsyzmu [Putin’s interview: the complete image of Russian Nazism]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3830397-intervu-putina-zaversenij-obraz-rosijskogo-nacizmu.html> [in Ukrainian].

Panych, O. (2022). Mussolini chy Hitler? Putin pereplunuv obokh [Mussolini or Hitler? Putin outdid both]. *Glavkom*. URL: <https://glavkom.ua/columns/olexpanuch/mussolini-chi-gitler-putin-pereplyunuv-oboh-862436.html> [in Ukrainian].

Portnykov, V. (2016). Druha svitova. Nyni u roli okupanta vystupaie ne Hitler, a Putin [World War II. Now the role of the occupier is not Hitler, but Putin]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27720437.html> [in Ukrainian].

Portnykov, V. (2019). Nashi Sudety [Our Sudety]. *LB*. URL: https://lb.ua/news/2019/03/15/422091_sudeti_.html [in Ukrainian].

Portnykov, V. (2022). Putin i Hitler. Do choho dovede kerivnyka Rosii viina z Ukrainoiu? [Putin and Hitler. What will the war with Ukraine bring to the leader of Russia?]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-i-hitler/32191834.html> [in Ukrainian].

Portnykov, V. (2024). Karlson i Putin: prezydent RF prodemonstruvav faktychnu solidarnist z Hitlerom [Carlson and Putin: the Russian president demonstrated de facto solidarity with Hitler]. *Krym.Realii*. URL: <https://ua.krymr.com/a/putin-karlson-interviu-hitler/32814298.html> [in Ukrainian].

Prynts Charlz. (2014). Prynts Charlz porivniav Putina z Hitlerom [Prince Charles compared Putin to Hitler]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/05/21/7025952/> [in Ukrainian].

Putin VS Hitler. (2023). Putin VS Hitler: skhozhist dyktatoriv analizuiemo z istorykom Heorhiiem Kasianovym [Putin VS Hitler: we analyze the similarities of dictators with historian Georgy Kasyanov]. *UAtv*. URL: <https://uatv.ua/uk/putin-vs-gitler-shozhist-dyktatoriv-analizuyemo-z-istorykom-georgiyem-kasyanovym/> [in Ukrainian].

Putin povtoriuie fatalni pomylyky. (2022). Putin povtoriuie fatalni pomylyky Hitlera pid chas vtorhnennia do Radianskoho Soiuzu. Pereklad statii CNN [Putin repeats Hitler's fatal mistakes during the invasion of the Soviet Union. Translation of the CNN article]. *Espreso*. URL: <https://espresso.tv/putin-povtoryue-fatalni-pomilki-gitlera-pid-chas-vtorgnennya-doradyanskogo-soyuzu-pereklad-statii-cnn> [in Ukrainian].

Putin, Hitler (video). Putin, Hitler. Shcho spilnogo? My porivnialy promovy dyktatoriv [Putin, Hitler. What do they have in common? We compared the speeches of the dictators]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HKcURfaUnAU> [in Ukrainian].

Putin, Hitler i dity. (2014). Putin, Hitler i dity [Putin, Hitler and Children]. *Espreso*. URL: https://espresso.tv/article/2014/07/14/putin_hitler_i_dity [in Ukrainian].

Sviatenko, D. (2023). Putin zakhopliuietsia Hebbelsom i kopiiuie Hitlera: chy dotrymaietsia vsiei paraleli [Putin admires Goebbels and copies Hitler: will he keep all the parallels?]. *TSN*. URL: <https://tsn.ua/exclusive/putin-zahoplyuyetsya-gebbelsom-i-kopiyuye-gitlera-chi-dotrimayetsya-vsiyeyi-paraleli-2323924.html> [in Ukrainian].

Siromskyi, R. (2023). U poshukakh slavy: chym Putin nahaduie Hitlera? [In search of glory: how does Putin resemble Hitler?]. *Zakhidnyi informatsiinyi front*. URL: <https://zahidfront.com.ua/news/U-poshukax-slavi-chim-Putin-nagaduye-Gitlera.html> [in Ukrainian].

Smolii, V. (ed.). (2023). *PERELOM: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny. Dialohy z istorykami* [TURNING POINT: Russia's War against Ukraine in the Time Layers and Spaces of the Past. Dialogues with Historians]. Vidpov. red. Valerii Smolii; uporiad.: Hennadii Boriak, Oleksii Yas, Svitlana Blashchuk. Kyiv: NAN Ukrainy. In-tut istorii Ukrainy, 2023. Knyha 3. [in Ukrainian].

Solodko, P. (2018). Putin – uchen Hitlera. Nynishnia Rosiia, yak po notakh, povtoriuie hibrydni pryomy natsystiv [Putin is Hitler's Disciple. Today's Russia, as if by notes, repeats the hybrid techniques of the Nazis]. *Teksty*. URL: https://texty.org.ua/articles/90200/Putin_uchen_Gitlera_Nynishna_Rosiia_jak-90200/ [in Ukrainian].

Stepaniuk, M. (2023). Putin – suchasnyi Hitler. Iz tsym tverdzhenniam zghodni ponad 90% ukraintiv [Putin is a modern Hitler. More than 90% of Ukrainians agree with this statement]. *Fakty*. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230508-putin-suchasnyj-gitler-z-czym-tverdzhenniam-zgodni-ponad-90-ukrayinciv/> [in Ukrainian].

Sudety-1938. (2016). Sudety-1938 ta Krym-2014: spilne ta vidminne [Sudet-1938 and Crimea-2014: common and different]. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/sudeti-1938-ta-krim-2014-spilne-ta-vidminne> [in Ukrainian].

Tylishchak, V., & Yaremenko, V. (2022). Putin yde slidamy Hitlera. Ukraintsi zh trymaiutsia yak brytantsi [Putin follows in Hitler's footsteps. Ukrainians behave like the British]. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/putin-yde-slidamy-gitlera-ukrayinci-zh-trymayutsya-yak-brytanci> [in Ukrainian].

Tkachuk, R. (2022). Putin toruie shliakh Hitlera i istorychno, i mentalno – heneral-leitenant Serhii Korniiuchuk [Putin is paving the way for Hitler both historically and mentally – Lieutenant General Serhii Korniiuchuk]. *ArmiiaInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/09/30/putin-toruye-shlyah-gitlera-i-istorychno-i-mentalno-general-lejtenant-sergij-kornijchuk/> [in Ukrainian].

Farion, I. (2015). Movna shyzofreniia vid psevdoukrainskoi vlady [Linguistic schizophrenia from pseudo-Ukrainian authorities]. *Ukrainska pravda*. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/54e7ad4b148c1/page_21/ [in Ukrainian].

Feshchenko, A. (2023). Putin yde slidamy Hitlera: shcho spilnoho u dvokh dyktatoriv [Putin follows in Hitler's footsteps: what do the two dictators have in common]. *Glavkom*. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/zalishilosja-tilki-zastrelitisja-v-bunker-i-jak-putin-jde-slidami-hitlera-902567.html> [in Ukrainian].

Tsvetkov, A. (2014). Putin i Gitler: skhodstva i otlichyia [Putin and Hitler: similarities and differences]. *Glavkom*. URL: <https://glavcom.ua/columns/cvetkov/124362-putin-i-gitler-shodstva-i-otlichija.html> [in Russian].

Tsiupyn, B. (2024). Zakhidni soiuznyky daiut zrozumity, shcho Putin diie yak Hitler, a Rosiia, yak natsystska Nimechchyna [Western allies make it clear that Putin acts like Hitler, and Russia, like Nazi Germany.]. *Holos Ameryky – Voice of America*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/7646585.html> [in Ukrainian].

Shliakh do ahresii. (2022). Shliakh do ahresii: Pershyi dokaz, shcho Putin povtoriuie dii Hitlera [The Path to Aggression: The First Evidence That Putin Is Following Hitler's Actions]. *СТБ*. URL: <https://www.stb.ua/ua/2022/03/24/shlyah-do-agresiyi-pershyj-dokaz-shho-putin-povtoryuye-diyi-gitlera/> [in Ukrainian].

Yak Volodymyr Putin. (2014). Yak Volodymyr Putin yde shliakhom Adolfa Hitlera (Infografika) [How Vladimir Putin is Following Adolf Hitler's Path (Infographics)]. *Slovo i Dilo*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/articles/4508/2014-09-01/kak-vladimir-putin-idet-putem-adolfa-gitlera-infografika.html> [in Ukrainian].

Fuhrer 2.0 (відео). *Fuhrer 2.0 Гітлер vs Путін: тасмніці диктаторів. Частина 1.* URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kqh6tGckRI8> [in Ukrainian].

Khodarkovsky, M. (2022). Russia's War in Ukraine: How the 19th Century Imperialism and 20th Century Fascism Found Home in the 21st Century Russia. *The Journal of East Asian Affairs*, 35(1), 95–112. URL: <http://www.jstor.org/stable/45441315> [in English].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2021). The methods of internal criticism of written sources in the works of ukrainian historians: on the example of scientific narratives on the history of education (1840s – 1930s). *Annales Universitatis apulensis. Series Historica*, 1 (25), 281–297. DOI: 10.29302/auash.2021.25.1.14 [in English]

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Education between “class” and “nation”: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przeszlosci*, 24 (2), 123–139. DOI: 10.31648/ep.9671 [in English]

Ilnytskyi, V., & Haliv M. (2022). Theoretical Argumentation in the Historical Narrative of Ukraine of the Second Half of the 19th – First Half of the 20th century (on the Example of Research in the History of Education). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 3 (39), 66–80. DOI: 10.33782/eminak2022.3(39).591 [in English]

Laustsen, L., & Petersen, M. B. (2017). Perceived Conflict and Leader Dominance: Individual and Contextual Factors Behind Preferences for Dominant Leaders. *Political Psychology*, 38(6), 1083–1101. URL: <http://www.jstor.org/stable/45094409> [in English].

Lewis, C. (2020). Contemporary Russian Messianism under Putin and Russian Foreign Policy in Ukraine and Syria. *The Slavonic and East European Review*, 98(3), 531–559. URL: <https://doi.org/10.5699/slaveasteurorev2.98.3.0531> [in English].

Lynch, A. C. (2022). Putin’s Russia. *Great Decisions*, 41–52. URL: <https://www.jstor.org/stable/27331125> [in English].

Motyl, A. J. (2016). Putin’s Russia as a fascist political system. *Communist and Post-Communist Studies*, 49(1), 25–36. URL: <https://www.jstor.org/stable/48610431> [in English].

Motyl, A. J., & Hölscher, I. (2009). Russland: Volk, Staat und Führer: Elemente eines faschistischen Systems. *Osteuropa*, 59(1), 109–123. URL: <http://www.jstor.org/stable/44934354> [in German].

Scheppele, K. L. (2018). Autocratic Legalism. *The University of Chicago Law Review*, 85(2), 545–584. URL: <https://www.jstor.org/stable/26455917> [in English].

Sperling, V. (2016). Putin’s macho personality cult. *Communist and Post-Communist Studies*, 49(1), 13–23. URL: <https://www.jstor.org/stable/48610430> [in English].

The Russian-Ukrainian war. (2022). *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”. [in Ukrainian].

Tovares, A. V. (2021). Online Political Trolling as Bakhtin’s Carnival: Putin’s “Discrowning” by Pro-Ukrainian Commenters. In C. Gordon (Ed.), *Approaches to Discourse Analysis*, (pp. 159–174). Georgetown University Press. DOI: 10.2307/j.ctv1wdvwzn.15 [in English].

Стаття надійшла до редакції 1 лютого 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.

УДК 94(477):355.48(470:477)“2022/...”]:327.7

DOI 10.69550/3041-1467.6.326260

Оксана МЕДВІДЬ

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (oksana-medvid@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-8777-9760

ResearcherID: F-9444-2018

Іван СВЯСТИН

аспірант кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (svyastun@ukr.net)

Oksana MEDVID'

PhD (History), Associate Professor of the Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (oksana-medvid@ukr.net)

Ivan SVIASTIN

graduate student of the Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (svyastun@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Медвідь, О., Свястин, І. (2025). Реакція міжнародного співтовариства на початок широкомасштабного російського вторгнення на територію України (2022). *Axis Europae*, 6, 131–140. doi: 10.69550/3041-1467.6.326260

Bibliographic Description of the Article: Medwid', O., & Sviastin, I. (2025). Reaktsiya mizhnarodnoho spivtovarystva na pochatok shyrokomasshtabnoho rosiys'koho vtorhnennya na terytoriyu Ukrainy (2022) [The reaction of the international community to the beginning of a large-scale Russian invasion of the territory of Ukraine (2022)]. *Axis Europae*, 6, 131–140. doi: 10.69550/3041-1467.6.326260 [in Ukrainian].

**РЕАКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВТОВАРИСТВА НА ПОЧАТОК
ШИРОКОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО
ВТОРГНЕННЯ НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ (2022)**

Анотація. Пропонована публікація присвячена аналізу міжнародної реакції на початок повномасштабного російського вторгнення на територію України у 2022 р. **Мета статті** – охарактеризувати реакцію міжнародного співтовариства на початок широкомасштабних військових дій на території України у 2022 р. та висвітлити позицію впливових міжнародних організацій. **Методологія дослідження** базується на загальноприйнятих принципах системності, науковості, авторської об'єктивності, методах зовнішньої та внутрішньої критики джерел. **Наукова новизна** полягає у дослідженні позицій ключових міжнародних організацій на початок

повномасштабного російського вторгнення у 2022 рр. **Висновки.** З перших днів широкомасштабного вторгнення російських окупаційних військ на територію України міжнародна спільнота рішуче засудила ці дії. ООН відіграла важливу роль у наданні гуманітарної допомоги, правозахисній діяльності та міжнародній ізоляції Росії. Проте організація зазнавала критики за свою обмежену ефективність у запобіганні війні та відсутність механізмів примусу до виконання рішень, що спонукало до дискусій щодо реформування організації. Європейський Союз відреагував на повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. негайним запровадженням санкцій, масштабною фінансовою, військовою та гуманітарною підтримкою України, а також наданням перспективи членства в ЄС. Лідери НАТО також підкреслили, що вони підтримують народ України і її законного, демократично обраного Президента, Верховну Раду та уряд. Одночасно Альянс наголосив, що є оборонною організацією, тому не може надати Україні зброю та людські ресурси. В такій ситуації зброю Україні надавали країни-члени НАТО поза межами Альянсу. Реакція міжнародної спільноти була безпрецедентною за своїми масштабами і швидкістю. Економічні санкції, військова та гуманітарна допомога, дипломатичний тиск суттєво вплинули на хід війни, підтримуючи Україну в її боротьбі за незалежність.

Ключові слова: широкомасштабне вторгнення, ООН, Європейський Союз, США, санкції, міжнародна підтримка.

THE REACTION OF THE INTERNATIONAL COMMUNITY TO THE BEGINNING OF A LARGE-SCALE RUSSIAN INVASION OF THE TERRITORY OF UKRAINE (2022)

Abstract. The proposed publication is devoted to the analysis of the international reaction to the beginning of a full-scale Russian invasion of Ukraine in 2022. **The purpose** of the article is to characterize the reaction of the international community to the beginning of large-scale military operations on the territory of Ukraine in 2022 and to highlight the position of influential international organizations. **The research methodology** is based on generally accepted principles of systematicity, scientificity, authorial objectivity, methods of external and internal criticism of sources. **The scientific novelty** lies in the study of the positions of key international organizations on the beginning of a full-scale Russian invasion in 2022. **Conclusions.** From the first days of the large-scale invasion of the territory of Ukraine by Russian occupation forces, the international community strongly condemned these actions. The UN played an important role in providing humanitarian assistance, human rights activities and international isolation of Russia. However, the organization was criticized for its limited effectiveness in preventing war and the lack of mechanisms for enforcing decisions, which prompted discussions about reforming the organization. The European Union responded to Russia's full-scale invasion of Ukraine on 24 February 2022 with immediate sanctions, large-scale financial, military and humanitarian support to Ukraine, and the prospect of EU membership. NATO leaders also stressed their support for the people of Ukraine and their legitimate, democratically elected President, Verkhovna Rada and government. At the same time, the Alliance emphasized that it is a defense organization, and therefore cannot provide Ukraine with weapons and human resources. In such a situation, weapons were provided to Ukraine by NATO member states outside the Alliance. The reaction of the international community was unprecedented in its scale and speed. Economic sanctions, military and

humanitarian aid, and diplomatic pressure significantly influenced the course of the war, supporting Ukraine in its struggle for independence.

Key words: *large-scale invasion, UN, European Union, USA, sanctions, international support.*

Постановка проблеми. Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 р., стало безпрецедентним викликом для міжнародної безпеки та глобального порядку, заснованого на принципах суверенітету і територіальної цілісності. Це збройне вторгнення не лише спричинило масові людські жертви та руйнування, а й змінило геополітичну ситуацію в світі, змусивши міжнародну спільноту оперативно реагувати на акт агресії.

Міжнародні організації відіграли ключову роль у формуванні та координації глобальної відповіді на вторгнення. Організація Об'єднаних Націй (ООН) засудила дії Росії та активізувала гуманітарні місії, спрямовані на допомогу українському населенню. Європейський Союз (ЄС) і НАТО вжили безпрецедентних заходів, зокрема запровадили масштабні санкції проти Росії та надали Україні військову, економічну й політичну підтримку. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Рада Європи також ухвалили низку рішень щодо захисту прав людини та документування воєнних злочинів.

Реакція міжнародної спільноти включала три основні аспекти: дипломатичні засудження, економічні санкції та військову підтримку України. Окрім міжурядових структур, значну роль у допомозі Україні відігравали неурядові організації, волонтерські рухи і правозахисні інституції.

Аналіз останніх досліджень. Інформація про реакцію Організації Об'єднаних Націй (ООН) на початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну базується на офіційних документах та повідомленнях ООН, а також на авторитетних новинних джерелах (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, 2022; Дослідницька служба депутатів Європейського парламенту, 2022; Центр протидії дезінформації, 2022). Різні аспекти російсько-української війни досліджують історики та соціологи. Серед них можна виділити розвідки В. Ільницького, В. Старки, М. Галіва (Ільницький, Старка, Галів, 2022), М. Галіва та В. Ільницького (Галів, Ільницький, 2023), В. Ільницького, О. Куцької (Ільницький, Куцька, 2023), М. Галіва, В. Ільницького, О. Карпенко (Галів, Ільницький, Карпенко, 2024; Галів, Карпенко, 2024), М. Галіва, М. Гранда, Р. Бойчина (Галів, Гранд, Бойчин, 2024; Галів, Гранд, 2024), В. Ільницького, В. Тельвака, Ю. Талалай (Ільницький, Тельвак, 2024; Тельвак, Ільницький, 2023; Ільницький, Тельвак, Талалай, 2024); В. Ільницького, Р. Царика (Ільницький, Царик, 2024a; Ільницький, Царик, 2024b; Ільницький, Царик, 2025).

Виклад основного матеріалу. На початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. Організація Об'єднаних Націй (ООН) рішуче засудила агресію та розпочала комплексну гуманітарну, політичну і правозахисну діяльність. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш заявив, що російське вторгнення було «найсумнішим моментом за час мого перебування на посаді», і закликав Путіна вивести свої війська «в ім'я людства» (Міжнародна реакція на вторгнення рф в Україну, 2022).

Уже 25 лютого 2022 р. Рада Безпеки ООН розглянула проєкт резолюції, яка закликала Росію негайно припинити військові дії та вивести війська з України. Однак Росія як постійний член Ради Безпеки з правом вето заблокувала цю резолюцію. За її прийняття проголосували 11 з 15 членів Ради Безпеки; Китай, Індія та Об'єднані

Арабські Емірати утрималися. Уже 2 березня Генеральна Асамблея ООН на спеціальній сесії більшістю голосів прийняла резолюцію ES-11/1, яка вчергове підтвердила державний суверенітет і територіальну цілісність України, а також рішуче засудила збройну агресію Росії та наполягала на повному виведенні окупаційних військ (Aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly, 2022).

Ця резолюція майже дослівно повторювала попередній документ, але на резолюції Генеральної Асамблеї не може бути накладено вето, але вони не мають обов'язкової сили. Результати голосування були наступними: 141 – «за», 5 – «проти», 35 – «утрималося», 12 членів ГА ООН були відсутні (Aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly, 2022). Зрозуміло, що збройну агресію підтримали Росія, Білорусь, Еритрея, Північна Корея та Сирія. У цих державах сьогодні при владі найменш демократичні світові режими. Утрималися від засудження агресії ті держави Азії та Африки, які імпортують російську зброю, або ж на їхній території перебуває обмежений російський військовий контингент, на зразок «групи Вагнера».

7 квітня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН проголосувала за припинення членства Росії в Раді ООН з прав людини через повідомлення про грубі та систематичні порушення прав людини російськими військовими в Україні. За це рішення проголосували 93 країни, проти – 24, утрималися – 58.

14 листопада 2022 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію ES-11/5, яка визнала необхідність притягнення Росії до відповідальності за порушення міжнародного права в Україні та рекомендувала створити міжнародний реєстр збитків для документування доказів і претензій щодо шкоди, втрат або ушкоджень, завданих внаслідок дій Росії в Україні (Aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly, 2022).

4 березня 2022 р. Рада ООН з прав людини створила Незалежну міжнародну комісію для розслідування воєнних злочинів у ході війни. Верховний комісар ООН з прав людини неодноразово заявляв про порушення міжнародного гуманітарного права. Міжнародний суд ООН 16 березня ухвалив наказ про припинення воєнних дій з боку Росії, проте РФ його проігнорувала. ООН підтримала розслідування Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, скоєних під час війни.

Згодом ООН ухвалювала ще кілька документів, але вони не можуть запобігти війні та військовим злочинам. Виявилася неефективність діяльності ООН через відсутність механізмів примусу до виконання рішень. Така ситуація спонукала до дискусій про необхідність реформування організації.

Дещо результативнішою була діяльність ООН у наданні гуманітарної допомоги. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) організувало екстрену допомогу для мільйонів українців, які втекли до Європи, Всесвітня продовольча програма (WFP) забезпечила продовольчу допомогу для внутрішньо переміщених осіб, ЮНІСЕФ надавав допомогу дітям та підтримував освітні ініціативи, Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO) постачала медикаменти та підтримувала українську систему охорони здоров'я (Stolyarov and Lyrychikova, 2022).

Посилилась міжнародна ізоляція агресора. Зокрема, багато відомих світових компаній вийшли з російського ринку. Росію виключили з міжнародних спортивних змагань, включаючи Олімпійські ігри та чемпіонати світу з футболу. Багато світових музичних і культурних заходів відмовилися від участі представників РФ.

Більшість країн – членів Європейського Союзу та США ще наприкінці 2021 р. запевнили, що Росія заплатить високу фінансову ціну за збройний напад на Україну.

Тому з перших днів повномасштабного російського вторгнення прийнято чотири раунди санкцій: 23 лютого (21 лютого Росія визнала незалежність Донецької та Луганської псевдореспублік), 25 лютого, 28 лютого і 2 березня 2022 р. Це були безпрецедентні санкції, які охоплювали фінансовий та енергетичний сектори, військово-промисловий комплекс, а також персональні та транспортні санкції. Вони були спрямовані на ослаблення російської військової машини та економічної стабільності.

У перший день широкомасштабної війни введено персональні санкції проти В. Путіна та найближчого його оточення – міністрів, високопосадовців, олігархів, пропагандистів, включаючи заборону на в'їзд і замороження активів. Поступово персональний санкційний список розширювався (Stolyarov and Lyrchikova, 2022).

У перші дні збройної агресії прихильники України вдалися до замороження активів Центрального банку Росії. США, ЄС та їхні союзники заморозили близько 300 мільярдів доларів резервів Центрального банку Росії, що призвело до дестабілізації рубля і обмеження можливостей Росії підтримувати свою валюту (Stolyarov and Lyrchikova, 2022). Тоді ж найбільші російські банки (Сбербанк, ВТБ, Газпромбанк тощо) були відключені від міжнародної системи обміну фінансовими повідомленнями SWIFT, що ускладнило міжнародні транзакції для російських фінансових установ. Була введена заборона операцій з рублем у фінансовій системі ЄС. Українська сторона наполягає на передачі доходів від заморожених російських активів на допомогу чи відбудову України, але це питання ще не врегульоване.

Уведено заборону на постачання високотехнологічної продукції, зокрема електроніки, авіаційних компонентів та обладнання для видобутку нафти і газу. В квітні 2022 р. введено заборону імпорту російського вугілля. Оскільки російський бюджет наповнюється значною мірою за рахунок експорту нафти і газу, то санкції проти цього сектору економіки могли б негативно позначитися на постачанні загарбницької армії. Тому Європарламент з грудня 2022 р. запровадив ембарго на морські перевезення нафти та різко скоротив закупівлю російського газу, обмеживши використання газопроводів, зупинено фінансування проєкту «Північний потік – 2» (Stolyarov & Lyrchikova, 2022).

Але повністю відмовитися від російської нафти та газу країни Європейського Союзу не спроможні, оскільки вони захищають власні економічні інтереси.

Щодо транспортних санкцій, то країни ЄС повністю закрили повітряний простір для російських літаків та заборонили вхід російських кораблів у порти ЄС та інших країн.

З перших днів повномасштабної війни ЄС надав значну гуманітарну допомогу Україні. Понад 17 мільярдів євро виділили на підтримку українських переселенців. Ця допомога не припиняється і сьогодні. Також запроваджено механізм «Тимчасового захисту», за умовами якого українські біженці отримали право на проживання, роботу, освіту, медичне обслуговування в країнах ЄС.

Також Україна отримала значну політичну підтримку. 23 червня 2022 р. Україна офіційно отримала статус кандидата на членство в ЄС. Європейський Союз координує міжнародну коаліцію з підтримки України, включаючи США, Велику Британію, Японію та інші країни G7.

До фінансових санкцій проти російського агресора та всебічної підтримки України приєдналися також ті країни, які не є членами ЄС: Швейцарія, Велика Британія, Канада, Японія, Австралія, Нова Зеландія та ін. Україна отримала мільярдні пакети фінансової підтримки для закупівлі зброї та економічної стабільності.

Після повномасштабного російського вторгнення в Україну НАТО провела три надзвичайні зустрічі протягом кількох тижнів: зустрічі міністрів оборони та міністрів

закордонних справ (обидві за участю партнерів) та позачерговий саміт НАТО. Лідери НАТО назвали війну Росії проти України «найсерйознішою загрозою для євроатлантичної безпеки за останні десятиліття» (Клапп, 2022). Вони підкреслили, що Росія повинна негайно припинити вторгнення і вивести війська з України. Країни-члени НАТО підтвердили свою підтримку незалежності та територіальної цілісності України,

Альянс також засудив рішення Росії визнати сепаратистські регіони на сході України і підкреслив, що він підтримує народ України і її законного, демократично обраного президента, Верховну Раду та уряд. Одночасно Альянс наголосив, що є оборонною організацією, тому не може надати Україні зброю та людські ресурси. Таким чином, стратегія НАТО полягала в «обережному балансуванні між її оборонною місією, її авторитетом і необхідністю уникнути ескалації» (Клапп, 2022). НАТО стверджує, що сприяє координуванню запитів підтримки постачання в Україну озброєння і військової техніки окремими країнами-членами НАТО. Країни Альянсу, а саме Сполучене Королівство, Сполучені Штати, Канада та держави-члени ЄС надали Україні зброю та обладнання поза межами Альянсу. Європейський фонд миру (EPF) виділив понад 5 мільярдів євро на постачання зброї, включаючи протитанкові системи (Javelin, NLAW), ППО (Stinger, NASAMS, IRIS-T), артилерію (M777, HIMARS) та інші види військової техніки.

Суттєвою підтримкою України з боку Альянсу є те, що країни-члени НАТО фінансують і проводять навчання українських військових на своїх територіях.

Важливу роль відіграли також інші міжнародні та регіональні організації, такі як ОБСЄ і Рада Європи, які зосередилися на питаннях документування воєнних злочинів, захисту прав людини та дипломатичному тиску на Росію. Усі ці заходи стали не лише відповіддю на конкретний акт агресії, а й частиною глобального процесу перегляду системи міжнародної безпеки.

Висновки. З перших днів широкомасштабного вторгнення російських окупаційних військ на територію України міжнародна спільнота рішуче засудила ці дії. ООН відіграла важливу роль у наданні гуманітарної допомоги, правозахисній діяльності та міжнародній ізоляції Росії. Проте організація зазнавала критики за обмежену ефективність у запобіганні війні та відсутність механізмів примусу до виконання рішень, що спонукало до дискусій щодо реформування організації. Європейський Союз відреагував на повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. негайним запровадженням санкцій, масштабною фінансовою, військовою та гуманітарною підтримкою України, а також наданням перспективи членства в ЄС. Лідери НАТО також підкреслили, що вони підтримують народ України і її законного, демократично обраного президента, Верховну Раду та уряд. Одночасно Альянс наголосив, що є оборонною організацією, тому не може надати Україні зброю та людські ресурси. У такій ситуації зброю Україні надавали країни-члени НАТО поза межами Альянсу. Реакція міжнародної спільноти була безпрецедентною за масштабами та швидкістю. Економічні санкції, військова і гуманітарна допомога, дипломатичний тиск суттєво вплинули на хід війни, підтримуючи Україну в її боротьбі за незалежність.

Попри значну підтримку України, міжнародне співтовариство стикається з викликами щодо збереження єдності у довгостроковій перспективі, забезпечення ефективності санкцій та подальшого надання допомоги. Майбутнє міжнародного порядку великою мірою залежить від здатності організацій підтримувати Україну до її повної перемоги, а також від їхньої готовності до реформування для запобігання подібним конфліктам у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly. (2022). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3959039>

Галів, М., Гранд, М. (2024). «Русский мир» проти України: коротка деконструкція новітньої російської геополітичної доктрини (рецензія на: Якубова Л. Україна та українці в світоглядній матриці «русского мира». Аналітична записка / відповідальний редактор В.А. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 72 с.). *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія, Спецвипуск*, 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16

Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р. (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий – березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 72(1). 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7

Галів, М., Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія*, 13/55, 47–73.

Галів, М., Ільницький, В., Карпенко, О. (2024). Проблематика геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022 – 2024). *Новітня доба*, 12, 75–96.

Галів, М., Карпенко, О. (2024). Викрадення українських дітей російськими окупантами (2022 – 2024): за матеріалами вітчизняних мас-медіа. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5

Ільницький, В., Куцька, О. (2023). Періодизація російсько-української війни (2014 – 2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 162–177.

Ільницький, В., Старка, В., Галів, М. (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5, 43–55. DOI: 10.15407/uhj2022.05.043

Ільницький, В., Тельвак, В., Талалай, Ю. (2024). Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022 – 2024). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 130–146.

Ільницький В., Царик Р. (2024a). Матеріально-культурні аспекти увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни (2014 – 2024). *Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки*, 2, 105–116.

Ільницький В., Царик Р. (2024b). Пізнавально-інформаційні та виховні заходи щодо ушанування пам'яті учасників і жертв російсько-української війни (2014 – 2024). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 81 (2), 4–13.

Ільницький, В., Царик, Р. (2025). Формування історико-меморіального наративу сучасної російсько-української війни. *Українські історичні студії*, 17(59), 213–224.

Pnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts' Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies.

Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344

Клапп, С. (2022). Війна Росії проти України: відповідь НАТО. *Дослідницька служба депутатів Європейського парламенту*. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729380/EPRS_ATA%282022%29729380_XL.pdf

Міжнародна реакція на вторгнення рф в Україну. (2022). Міжнародна реакція на вторгнення рф в Україну. *Центр протидії дезінформації*. URL: <https://cpd.gov.ua/reports/mizhnarodna-reakciya-na-vtorgennya-rf-v-u>

Перрі, М., Замфір, Л. (2022). Війна Росії проти України: міжнародна реакція. *Дослідницька служба депутатів Європейського парламенту*. URL: <https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/247317/0042%20EPRS-AaG-729298>

Stolyarov, G., & Lyrchikova, A. (2022). *Exclusive: Russia asks companies for sanctionsreliefproposals*. URL: <https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/247317/0042%20EPRS-AaG-729298>

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552

REFERENCES

Aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly. (2022). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3959039> [in English].

Haliv, M., & Grand, M. (2024). «Russkyi mir» proty Ukrainy: kortka dekonstruktsiia novitnoi rosiiskoi heopolitychnoi doktryny [«Russian world» against Ukraine: a brief deconstruction of the newest Russian geopolitical doctrine]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia Istoriiia, Spetsvypusk – Problems of the Humanities. Series History, Special Issue*, 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16 [in Ukrainian].

Haliv, M., Grand, M., & Boychyn, R. (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.) [The beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine according to the Polish information portal “Nowa Europa Wschodnia” (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 72(1). 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriohrafichniy diskurs [The Nature of the Modern Russian-Ukrainian War (2014 – 2023): Domestic Historiographical Discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia: Istoriiia – Problems of the humanities. Series: History*, 13/55, 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164 [in Ukrainian].

Haliv, M., Ilnytskyi, V., & Karpenko, O. (2024). Problematyka henotsydu Rosii shchodo ukrainsiv v ukrainskykh zasobakh masovoi informatsii (2022 – 2024) [The issue of the genocide of Russia against Ukrainians in the Ukrainian mass media (2022 – 2024)]. *Novitnia doba – Contemporary era*, 12, 75–96. DOI: 10.33402/nd.2024-12-75-96 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Karpenko, O. (2024). Vykradennia ukrainskykh ditei rosiiskymy okupantamy (2022 – 2024): za materialamy vitchyznianskykh mas-media [Kidnapping of Ukrainian children by Russian occupants (2022 – 2024): according to the materials of the Ukrainian media]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia Istoriiia, Spetsvypusk – Problems of*

the humanities. Series: History, Special Issue, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5 [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Kutska, O. (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2022) v ukrainskomu naukovomu dyskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2022) in Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii: Istorii – Problems of the humanities. Series: History*, 13/55, 162–177. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Starka, V., & Haliv, M. (2022). Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian propaganda as an element of preparation for armed aggression against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 43–55. DOI: 10.15407/uhj2022.05.043 [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Telvak, V., & Talalai, Yu. (2024). Suchasna rosiisko-ukrainska viina na shpaltakh «The British Army Review» (2022 – 2024) [The Modern Russian-Ukrainian War in the Columns of “The British Army Review” (2022 – 2024)]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii, Spetsvypusk – Problems of the humanities. Series: History, Special Issue*, 130–146. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2025). Formuvannia istoryko-memorialnoho naratyvu suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Formation of the historical-memorial narrative of the modern russian-ukrainian war]. *Ukrainski istorychni studii – Ukrainian Historical Studies*, 17(59), 213–224. doi: [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2024a). Materialno-kulturni aspekty uvichnennia pamiaty ukrainskykh zakhysnykiv i zakhysnyts pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2024) [Material-cultural aspects of commemorating the memory of the Ukrainian defenders during the Russo-Ukrainian war (2014 – 2024)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii istorychni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Series of historical sciences*, 2, 105–116. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2024b). Piznavalno-informatsiini ta vykhovni zakhody shchodo ushanuvannia pamiaty uchasnykiv i zhertv rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2024) [Cognitive, informational and educational measures to honor the memory of participants and victims of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2024)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 81 (2), 4–13. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts’ Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Shkhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344 [in English].

Klapp, S. (2022). Viyna Rosiyi proty Ukrayiny: vidpovid NATO [Russia’s War on Ukraine: NATO’s Response]. *Doslidnytska sluzhba deputativ Yevropeyskoho parlamentu*. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729380/EPRS_ATA%282022%29729380_XL.pdf [in Ukrainian].

Mizhnarodna reaktsiya na vtorhennya rf v Ukrainu. (2022). Mizhnarodna reaktsiya na vtorhennya rf v Ukrainu [International Reaction to the Russian Invasion of Ukraine]. *Tsentr protydyi dezinformatsiyi*. URL: <https://cpd.gov.ua/reports/mizhnarodna-reaktsiya-na-vtorgennya-rf-v-u> [in Ukrainian].

Perry, M., & Zamfir, L. (2022). Viyna Rosiyi proty Ukrayiny: mizhnarodna reaktsiya [Russia’s War Against Ukraine: The International Reaction]. *Doslidnytska sluzhba deputativ Yevropeyskoho parlamentu*. URL: <https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/247317/0042%20EPRS-AaG-729298> [in Ukrainian].

Stolyarov, G., & Lyrchikova, A. (2022). *Exclusive: Russia asks companies for sanctionsreliefproposals*. URL: <https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/247317/0042%20EPRS-AaG-729298> [in English].

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552 [in English].

*Стаття надійшла до редакції 1 січня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.*

УДК 94:061.2(100=161.2):37.014“2022/2024”

DOI 10.69550/3041-1467.6.326257

Руслана ПОПП

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (ryslana_popp@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-5370-1770

ResearcherID: F-9444-2018

Scopus-Author ID: 57222035521

Ruslana POPP

PhD (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Ukrainian History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (ryslana_popp@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Попп, Р. (2025). Освітня діяльність Світового Конгресу Українців (2022 – 2025 pp.). *Axis Europae*, 6, 141–155. doi: 10.69550/3041-1467.6.326257

Bibliographic Description of the Article: Popp, R. (2025). Osvitnia diialnist Svitovoho Konhresu Ukraintsiv (2022 – 2025 rr.) [Educational activities of the Ukrainian World Congress (2022 – 2025)]. *Axis Europae*, 6, 141–155. doi: 10.69550/3041-1467.6.326257 [in Ukraine].

**ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ СВІТОВОГО КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ
(2022 – 2025)**

Анотація: *Мета статті* – розкрити основні напрями освітньої діяльності Світового Конгресу Українців в умовах повномасштабної війни росії проти України. **Методологія дослідження** базується на загальноприйнятих принципах науковості, об'єктивності, історизму, методах зовнішньої та внутрішньої критики джерел. **Наукова новизна.** У статті підсумовано зусилля Світового Конгресу Українців щодо розвитку і поступу українського освітнього простору за кордоном. **Висновки.** Світовий Конгрес Українців (СКУ) відіграє важливу роль у підтримці освіти та культури українців у світі, особливо в умовах широкомасштабної агресії Росії проти України. СКУ, співпрацюючи з Україною, сприяє розвитку українських шкіл, курсів та програм для дітей і дорослих у діаспорі, щоб забезпечити вивчення української мови, історії та культури. Своєю освітньою діяльністю СКУ сприяє збереженню української ідентичності за кордоном та підтримує українських дітей, які змушені були покинути Україну через війну, створює умови щоб вони змогли повернутися до української освітньої системи. СКУ співпрацює з українськими громадами по всьому світу, освітніми закладами в Україні, надаючи методичну та організаційну підтримку закордонним освітнім закладам в умовах глобальних викликів для українців. Організовує конференції, курси підвищення кваліфікації для українських вчителів, обмін досвідом між освітянами в діаспорі та Україні. СКУ сприяє підготовці молодого покоління українців, яке в майбутньому відіграватиме ключову роль у відбудові та розвитку

держави. Діяльність СКУ в освітній сфері виступає також важливим інструментом зміцнення міжнародної підтримки України задля перемоги над російським агресором.

Ключові слова: Світовий Конгрес Українців (СКУ), Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада (СКВОР), освітня діяльність, українські громади, суботні та недільні школи, війна.

EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE WORLD CONGRESS OF UKRAINIANS (2022 – 2025)

Abstract: The purpose of the article is to reveal the main areas of the educational activity of the World Congress of Ukrainians in the context of a full-scale war of Russia against Ukraine. The research methodology is based on generally accepted principles of scientificity, objectivity, historicism, methods of external and internal criticism of sources.

Scientific novelty. The article summarizes the efforts of the World Congress of Ukrainians regarding the development and progress of the Ukrainian educational space abroad.

Conclusions. The Ukrainian World Congress (UWC) plays an important role in supporting education and culture of Ukrainians in the world, especially in the context of a full-scale Russian aggression against Ukraine. The UWC, in cooperation with Ukraine, promotes the development of Ukrainian schools, courses and programs for children and adults in the diaspora to ensure the study of the Ukrainian language, history and culture. Through its educational activities, the UWC contributes to the preservation of Ukrainian identity abroad. It supports Ukrainian children who were forced to leave Ukraine due to the war, and creates conditions for them to return to the Ukrainian educational system. The UWC cooperates with Ukrainian communities around the world and educational institutions in Ukraine, providing methodological and organizational support to foreign educational institutions in conditions of global challenges for Ukrainians. It organizes conferences, advanced training courses for Ukrainian teachers, and the exchange of experience between educators in the diaspora and Ukraine. The UWC contributes to training of the young generation of Ukrainians, who in the future will play a key role in the reconstruction and development of their state. The UWC's activities in the educational sphere are also an important tool for strengthening international support for Ukraine in its victory over the Russian aggressor.

Keywords: The Ukrainian World Congress (UWC), World Coordinating Educational Council (WCEC), educational activity, Ukrainian communities, Saturday and Sunday schools, war.

Постановка проблеми. Три роки повномасштабної війни й одинадцять років від початку російського вторгнення показали, що закордонні українці продемонстрували небувалу єдність й активність у підтримці України у боротьбі проти російського агресора. Головною координаційною силою діяльності українських громад у 83 країнах світу є Світовий Конгрес Українців (СКУ).

В умовах глобальних викликів для України, СКУ розгортає свою роботу багатьох напрямках, зокрема, зосереджуючись на підтримці українських громад за кордоном, адвокації інтересів України у світі, гуманітарній та військовій допомозі, просуванні української культури та історичної правди, а також мобілізації ресурсів для її відбудови. Вивчення та підсумок освітньої діяльності СКУ дасть можливість оцінити ефективність зусиль організації щодо збереження українського шкільництва

за рубежем, підтримки учнів, студентів, освітян, які вимушені були виїхати з України, сприятиме зміцненню української освітньої присутності за кордоном.

Аналіз останніх досліджень. Питання російсько-української війни є об'єктом активних досліджень українських істориків, які вивчають її передумови, перебіг, наслідки та вплив на розвиток України і світу (Галів, Ільницький, 2023; Галів, Ільницький, Карпенко, 2024; Ільницький, Царик, 2024, 2025; Ільницький, Куцька, 2023; Ільницький, Старка, Галів, 2022). Певні історіографічні та джерельні питання щодо вивчення російсько-української війни представлені у працях В. Ільницького, В. Тельвака, Ю. Талалай (Ільницький, Тельвак, Талалай, 2024; Ilnytskyi, & Telvak, 2024; Telvak, & Ilnytskyi, 2023), М. Галів, М. Гранда, Р. Бойчина, О. Карпенко, О. Свійонтик (Галів, Свійонтик, 2023; Галів, Гранд, Бойчин, 2024; Галів, Гранд, 2024; Галів, Карпенко, 2024).

Стратегічні напрями допомоги Україні у період воєнного стану, наданої української діаспорою, розкриваються у публікації О. Грачевської, Д. Ахмаджанової (Грачевська, Ахмаджанова, 2023). Протидію СКУ агресивній політиці росії висвітлює А. Кононенко (Кононенко, 2016). Р. Попп у своєму дослідженні розкриває гуманітарні ініціативи СКУ для підтримки України під час війни росії проти України (Попп, 2022). Деякі методологічні аспекти дослідження представлені у статтях М. Галіва, В. Ільницького (Haliv, & Ilnytskyi, 2021; Ilnytskyi, & Haliv, 2022; Haliv, & Ilnytskyi, 2023).

Мета статті. Розкрити основні напрями освітньої діяльності Світового Конгресу Українців (СКУ) в умовах повномасштабної війни Росії проти України.

Виклад основного матеріалу. Значна частина українців сьогодні живе за межами своєї Батьківщини, багато з них опинилися там через російську агресію, шукаючи прихисток від війни. За даними Президента СКУ Павла Грода, сучасна українська закордонна спільнота нараховує понад 25 мільйонів (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, с. 3). За таких умов постає проблема збереження національної ідентичності українців, розсіяних по всьому світу. Один із важливих чинників її збереження – українська освіта, яка забезпечує передачу мови, культури та традицій наступним поколінням. Як наголошував у своєму зверненні в кінці 2024 р. до української спільноти, Павло Грод: «Після 2022 року за кордон виїхали 600 тисяч дітей шкільного віку. З них лише половина навчаються в українських школах. Без школи і без спілкування діти загублять свою мову та українську ідентичність, асимілюються, стануть втраченими поколіннями» (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, с. 3). З цього приводу Юрій Данилишин, віцепрезидент СКУ у Південній та Центральній Америці, теж наголошував: «Процеси асиміляції дуже швидкі. Ми бачимо, що нові емігранти та їхні діти часто асимілюються швидше, ніж друге чи третє покоління. Наприклад, молода пара приїхала з України, але вже їхні діти можуть втратити зв'язок з Україною. Ми маємо докласти всіх зусиль, щоб цього не допустити» (Як українські спільноти за кордоном допомагають зберегти ідентичність. і підтримати Батьківщину: підсумки міжнародної дискусії на Екуменічному соціальному тижні, 2024).

Освітню діяльність СКУ координує Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада (СКВОР). Враховуючи сучасні реалії, СКВОР визначила такі стратегічні напрями своєї роботи: «Розвиток і поступ українського шкільництва за кордоном, координація діяльності виховно-освітніх інституцій діаспори, гуртування навколо освітніх проєктів та ініціатив СКУ, спільні дії з урядом України щодо захисту інтересів та освітніх потреб української школи за кордоном, розширення українського освітнього простору» (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, с. 36).

Щоб підтримати українських дітей, які у зв'язку з військовими діями залишалися поза навчальними аудиторіями, СКВОР СКУ долучилася в 2022 р. до проекту «Навчання бути!». У результаті, майже 200 вчителів-волонтерів з усього світу були задіяні у проведенні живих занять з учнями (Підтримка України у найважчі часи. Річний звіт Світового Конгресу, 2022, с. 24).

Співпрацюючи з українською владою, профільними міністерствами МЗС, та МОН, СКУ активно захищає інтереси національної освіти за кордоном, підтримує освітні програми для українських дітей. Це відзначив на зустрічі делегацією СКУ у Чернівцях 12 квітня 2024 р., Президент України Володимир Зеленський (Зеленський у Чернівцях зустрівся з делегацією Світового конгресу українців, 2024). Після зустрічі із радницею Уповноваженого Президента України з питань Фонду Президента України з підтримки освіти, науки та спорту Ольгою Будник та Уповноваженим з питань державної мови Тарасом Кременем, Голова СКВОР Любов Любчик наголосила: «У цей надскладний для України час прийшло колективне усвідомлення, що лише завдяки спільним зусиллям, співдії і взаємодії українських державних інституцій та української діаспори, лише завдяки об'єднаним зусиллям, можливостям та важелям впливу наш український голос, голос світового українства, буде потужнішим у світі». (Освітня діаспора зібралась на «Третньому світовому форумі українознавчих суботніх і недільних шкіл» 2024). СКУ співпрацював з українською владою з питання визнання діаспорних суботніх і недільних шкіл на державному рівні. 26 лютого 2025 р. парламент України ухвалив законопроект про шкільництво, в якому визнаються результати навчання, зокрема, суботніх / недільних шкіл української діаспори (Любчик: Верховна Рада ухвалила законопроект про шкільництво, 2025). Важливими питаннями, які потребують врегулювання є зараховування педагогічного стажу учителям, які працюють за кордоном, нострифікування іноземних документів про загальну середню освіту (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, с. 36). Важливим для СКУ є домогтися, щоб предмет «Українська мова як іноземна», став вибірковою навчальною дисципліною у країнах, де проживають українці. Як наголошує Любов Любчик: «Це зумовить, по-перше, вибір української мови для наших українських дітей як іноземної, а також вибір української мови як іноземної для громадян тих країн. І це буде сприятиме поширенню та промоції української мови у світі» (Любов Любчик: Українські діти відмовляються від української системи освіти – втрати шалені, 2025).

Для того, щоб створити верифікований реєстр освітніх осередків закордоння за типом їхнього функціонування, СКВОР СКУ створило опитувальник для діаспорян (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, с. 36). Їх заохочують подавати інформацію про свої навчальні заклади на новітній комунікаційній платформі «Український освітній всесвіт». СКУ також постійно інформує, які форми навчання доступні українському школяреві за кордоном (СКВОР інформує: які форми навчання доступні українському школяреві закордоном, 2024).

Українські суботні та недільні школи за кордоном є важливими осередками для вивчення мови, літератури, історії та культури України. Вони не лише надають освіту, але й створюють спільноти, де діти та молодь можуть спілкуватися українською мовою та брати участь у культурних заходах. Наголошуючи на важливості їх збереження та розвитку Пало Грод акцентував: «Українські школи є одними з ключових інституцій українського громадського життя за межами України. Поряд з українськими церквами, молодіжними організаціями, культурними колективами, студентськими асоціаціями, професійними організаціями, соціальними інституціями та політично-громадськими

групами, вони є фундаментом, які забезпечують виховання українських патріотів та лідерів у діаспорі» (У Львові завершився найбільший форум освітян діаспори за підтримки СКВОР КУ, 2024). За даними КУ, у світі функціонує приблизно 350 таких шкіл на всіх п'яти континентах (Як українські спільноти, 2024). Найбільше їх нараховується у США, Канаді, Бразилії (Любов Любчик: Українські діти відмовляються від української системи освіти – втрати шалені, 2025). Завдяки тому, що в ОАЕ є активна українська громада, там функціонує вже п'ять українських шкіл. Натомість, як зазначає Любов Любчик: «у Центральній Азії після початку повномасштабної війни українських освітніх осередків поменшало» (Навчання українських школярів закордоном. Головна освітянка Світового Конгресу українців назвала ключове завдання, 2025). В Європі наголошує вона: «українське шкільництво отримало різке зростання, бо чисельна кількість вимушених переселенців гуртується, створює навколо себе українські освітні осередки» (Українські школярі вчаться у Європі... російською. Головна освітянка Світового Конгресу українців б'є на сполох, 2025). У Франції до великої війни діяло чотири українські суботні і недільні школи. У 2025 р. їх уже нараховувалося – 22 (Українські школярі вчаться у Європі... російською. Головна освітянка Світового Конгресу Українців б'є на сполох, 2025). З вересня 2024 р. у світі відкрилося 26 нових українознавчих освітніх осередків (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, с. 36). Однак у деяких країнах Південно-Східної Європи їх ще нема. Так, КУ, Об'єднання Українців Македонії, посольство України, працюють над тим, щоб в Північній Македонії, де українська громада нараховує 100 осіб, була можливість навчатися рідної мови (Любов Любчик: Українські діти відмовляються від української системи освіти – втрати шалені, 2025).

У деяких країнах Європи у російських школах створюються українські класи, до яких залучають українських дітей біженців. Навчаючись у них, українські діти піддаються впливу російської пропаганди та дезінформації (Світовий Конгрес Українців попередив: росіяни заманюють українських дітей у свої школи, 2025). Тому СКВОР звертає увагу на потребу наполегливої роз'яснювальної роботи засновників, директорів шкіл та вчителів з батьками. Щоб вони «розуміли важливість збереження української ідентичності і національної свідомості і віддавали своїх дітей саме до діаспорних шкіл» (Любов Любчик: Українські діти відмовляються від української системи освіти – втрати шалені, 2025). Є випадки, коли через брак педагогів, викладання в українських школах ведеться російською мовою (Українські школярі вчаться у Європі... російською. Головна освітянка Світового Конгресу українців б'є на сполох, 2025).

Голова СКВОР здійснює постійні робочі візити для ознайомлення з діяльністю українських суботніх шкіл, зокрема, вона побувала в українських закладах освіти в Талліні, Сілламає, Нарві Берліні, Мюнхені, Женеві, бере участь в міжнародних освітніх конференціях (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, с. 36). У червні 2024 р. в Парижі було проведено Першу вчительську конференцію, у роботі якої взяли участь представники 22 українських суботніх і недільних шкіл Франції (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, с. 36). У серпні 2024 р. КУ долучився до організації та фінансування Третього світового форуму українських суботніх і недільних шкіл діаспори, ініціатором проведення якого став Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка». Його учасниками стали 180 освітян із 27 країн світу (Освітня діаспори зібрались на «Третьому світовому форумі українознавчих

суботніх і недільних шкіл, 2024). Питання «Як зберегти українську ідентичність за кордоном шляхом роботи з українською школою», активно обговорювалося на Саміті SKU, який проходив 12–15 квітня 2024 р. у Бухаресті, в приміщенні Румунського парламенту. На ньому обговорювалися шляхи забезпечення українським дітям можливості здобувати українську освіту і навчатися за кордоном в українських школах, включити до розкладів діаспорних шкіл навчальної дисципліни «Історія України» (у 67 % шкіл її не було) (Саміт Світового Конгресу Українців: зустрічі та дискусії задля перемоги, 2024).

СКВОР SKU систематично поширює серед освітян діаспорних шкіл навчально-методичні матеріали, працює над розробкою та реалізацією навчальних програм. У межах проєкту СКВО РСКУ «Твоя історія важлива», було створено Інформаційно-методичний посібник з історії України на допомогу освітянам діаспори, а також розробляється навчально-методичний посібник «Українська школа діаспори: від А до Я», обговорюється також можливість створення посібника «Українська мова як іноземна» (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, с. 36). СКВОР працює над удосконаленням навчального процесу шляхом впровадження, сучасних освітніх технологій, що передбачає використання онлайн-ресурсів. Зокрема, учителям рекомендується онлайн-платформа Pi-stacja UA, яка надає вільний доступ до навчальних матеріалів, які повністю відповідають змісту програм НУШ, затверджених МОН України (Любов Любчик розповіла про нову освітню платформу для українських вчителів, 2024). Під час зустрічі представників СКВОР із керівництвом найбільшої дистанційної школи Optima School було домовлено про безкоштовну можливість використання вебресурсів Optima Kids для дошкільнят діаспори (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, с. 36). У 2022 р. СКВОР була представлена на 15 освітній конференції з найкращих світових практик віртуального навчання (Підтримка України у найважчі часи, 2022, с. 24). СКВОР організовує постійно вебінари, майстеркласи (Підтримка України у найважчі часи, 2022, с. 25).

У 2024 р. МОН України вперше включило СКВОР SKU до оргкомітету Міжнародного конкурсу імені Петра Яцика, діаспоріяни мали розробити завдання для діаспорних шкіл за чотирма віковими категоріями (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, с. 36).

СКВОР реалізує важливі ініціативи та проєкти, які сприяють розвитку української освіти у світі. Ініціатива «Вчителі Канади – вчителям України», спрямована на обмін досвідом та підвищення кваліфікації українських педагогів. Однією із ключових складових проєкту є «Літній інститут», започаткований у 1992 р. Інститутом Професійного Розвитку Вчителів при СКВОР. У 2022 р, попри виклики, пов'язані з війною, 40 вчителів та освітніх експертів зі Львова, Мукачева та Торонто взяли участь у Літньому інституті онлайн. Вони працювали над розробкою нових посібників з інноваційними методичними матеріалами. «Літній інститут 2023», 202 СКВОР організував у співпраці з управлінням освіти департаменту гуманітарної політики Львівської міської Ради та Центром професійного розвитку педагогічних працівників Львова. Він проходив з третього до сьомого липня у Львові у форматі очного та онлайн навчання. Викладачами курсів були фахівці з Канади та Львова. Педагоги з Львова та Полтавської області здобули, зокрема, навички організації навчання в умовах воєнного стану (В єдності наша сила! Світовий Конгрес Українців, с. 31). У 2024 р. проєкт «Літній інститут Канада-Львів-Мукачево» продовжив свою діяльність, сприяючи обміну досвідом між українськими та канадськими вчителями. Голова СКВОР Любов

Любчик відзначила важливість цього проєкту для об'єднання освітян з різних регіонів України та Канади (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців. 2024, с. 36). У «Літній інститут» СКВОР планує провести в Івано-Франківську («Літній інститут» 2025 пройде в Івано-Франківську, 2025).

Спільно з Мережею нащадків Голодомору СКВОР до 90-х роковин трагедії українського народу виступила організатором проєкту зі збору учнями 8–12-х класів шкіл української діаспори спогадів про нього. Він тривав до кінця 2023 –2024 н.р. (В єдності наша сила! Світовий Конгрес Українців. Київ-Брюсель-Торонто-Нью-Йорк, 2024, с. 31). Учні школи Кардинала Йосифа Сліпого в Торонто в 2023 р. взяли участь у початковому пілотному етапі проєкту глобальної програми «Пісенний політ», під час якого 30 українських дітей віком від 8 до 12 років ознайомилися з історіями, піснями та творчими вправами, розробленими засновницею «Пісенного польоту» Дженою Болл. Це стало можливістю для українських дітей, переміщених через російське вторгнення і які проживають у різних країнах світу, об'єднатися спільним навчанням («Пісенний політ», запускає першу фазу програми для українських дітей-переселенців, 2023).

СКВОР СКУ спрямовує свою діяльність на підтримку українських студентів та академічних ініціатив, сприяння доступу українців за кордоном до українознавчих програм у закладах вищої освіти. З цього приводу Голова СКВОР СКУ провела зустріч із науковицями університетів в Торонто Уляною Підзамецькою, в Альберті, Аллою Недашківською, в Індіані, Софією Ашер (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, с. 36). СКВОР СКУ продовжує та налагоджує співпрацю з українськими університетами та науковими установами, зокрема, Міжнародним інститутом освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича, Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника (Відбулася сесія стратегічного планування Світового Конгресу Українців та МІОКУ Львівської політехніки, 2025; СКВОР СКУ розвиває партнерство з Чернівецьким національним університетом імені Ю. Федьковича, 2025). Серед основних напрямів співробітництва є «участь у спільних освітніх проєктах, спрямованих на розв'язання актуальних українознавчих питань, взаємодопомогу та взаємоконсультування учасників освітнього процесу, проведення спільних лекторіїв, вебінарів, присвячених тенденціям розвитку українського шкільництва України та діаспори» (Голова СКВОР зустрілася з керівництвом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2025).

Висновки. Світовий Конгрес Українців (СКУ) відіграє важливу роль у підтримці освіти та культури українців у світі, особливо в умовах широкомасштабної агресії Росії проти України. Співпрацюючи з Україною, СКУ сприяє розвитку українських шкіл, курсів та програм для дітей і дорослих у діаспорі, щоб забезпечити вивчення української мови, історії та культури. Своєю освітньою діяльністю СКУ сприяє збереженню української ідентичності за кордоном та підтримує українських дітей, які змушені були покинути Україну через війну, створює умови щоб вони змогли повернутися до української освітньої системи. СКУ співпрацює з українськими громадами по всьому світу, освітніми закладами в Україні, надаючи методичну й організаційну підтримку закордонним освітнім закладам в умовах глобальних викликів для українців. Організовує конференції, курси підвищення кваліфікації для українських вчителів та обмін досвідом між освітянами в діаспорі та Україні. СКУ сприяє підготовці молодого покоління українців, яке в майбутньому відіграватиме ключову роль у відбудові

та розвитку держави. Діяльність СКУ в освітній сфері є і важливим інструментом зміцнення міжнародної підтримки України задля перемоги над російським агресором.

Перспективи подальших розвідок цього питання полягають у висвітленні інших напрямів діяльності Світового Конгресу Українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

В єдності наша сила! (2024). *В єдності наша сила! Світовий Конгрес Українців*. Київ-Брюсель-Торонто-Нью-Йорк. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/07/ar_2023_2024-1.pdf

Відбулася сесія стратегічного планування Світового Конгресу Українців та МІОКУ Львівської політехніки. (2025). URL: https://lpnu.ua/news/vidbulasia-sesiia-stratehichnoho-planuvannia-svitovoho-kongresu-ukraintsiv-ta-mioku-lvivskoi?utm_source=chatgpt.com

Галів, М., Гранд, М. (2024). «Русский мир» проти України: коротка деконструкція новітньої російської геополітичної доктрини (рецензія на: Якубова Л. Україна та українці в світоглядній матриці «руського мира». Аналітична записка / відповідальний редактор В.А. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 72 с.). *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія, Спецвипуск*, 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16

Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р. (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 72(1). 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7

Галів, М., Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*, 13/55, 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164

Галів, М., Ільницький, В., Карпенко, О. (2024). Проблематика геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022 – 2024). *Новітня доба*, 12, 75–96. DOI: 10.33402/nd.2024-12-75-96

Галів, М., Карпенко, О. (2024). Викрадення українських дітей російськими окупантами (2022–2024): за матеріалами вітчизняних мас-медіа. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5

Галів, М., Свійонтик, О. (2023). Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*, 3 (211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194

Голова СКВОР зустрілася з керівництвом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/golova-skvor-zustrilasya-z-kerivnicztvom-prikarpatskogo-naczionalnogo-universitetu-imeni-vasilya-stefanika/>

Голова СКВОР представила ключові освітні проєкти та ініціативи на Саміті СКУ в Бухаресті. (2024). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/golova-skvor-predstavila-klyuchovi-osvitni-pro%D1%94kti-ta-inicziativi-na-samiti-sku-v-buharesti/>

Грачевська, Т. О., Ахмаджанова, Д. В. (2023). Роль української діаспори у підтримці України в умовах російської агресії. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 15 (1), 109–119. DOI: 10.15421/352313

До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців. (2024). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/12/zvit_kinecz24f3-1.pdf

Завершився проєкт «Літній інститут-2024» для вчителів з України та Канади. (2024). URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3887971-zaversivsa-proekt-litnij-institut-2024-dla-obminu-dosvidu-miz-vcitelami-z-ukraini-ta-kanadi.html?utm_source=chatgpt.com

Зеленський у Чернівцях зустрівся з делегацією Світового конгресу українців. (2024). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-sku-zustrich/32902995.html>

Ільницький, В., Царик, Р. (2024). Матеріально-культурні аспекти увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни (2014 – 2024). *Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки*, 2, 105–116.

Ільницький В., Царик, Р. (2024). Пізнавально-інформаційні та виховні заходи щодо ушанування пам'яті учасників і жертв російсько-української війни (2014 – 2024). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 81 (2), 4–13.

Ільницький, В., Царик, Р. (2025). Формування історико-меморіального наративу сучасної російсько-української війни. *Українські історичні студії*, 17(59), 213–224.

Ільницький, В., Куцька, О. (2023). Періодизація російсько-української війни (2014 – 2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*, 13/55, 162–177.

Ільницький, В., Старка, В., Галів, М. (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5, 43–55. DOI: 10.15407/uhj2022.05.043

Ільницький, В., Тельвак, В., Талалай, Ю. (2024). Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022 – 2024). *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія, Спецвипуск*, 130–146.

Кононенко, А. (2016). Світовий Конгрес Українців у контексті підтримки суверенітету України та непорушності її кордонів. *Українознавчий альманах*, 19, 129–133.

«Літній інститут» 2025 пройде в Івано-Франківську. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/litnij-institut-2025-projde-v-ivano-frankivsku/>

Любов Любчик розповіла про нову освітню платформу для українських вчителів. (2024). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/golova-skvor-rozpovila-pro-novu-osvitnyu-platformu-dlya-ukra%d1%97nskih-vchiteliv/>

Любов Любчик: Українські діти відмовляються від української системи освіти – втрати шалені. (2025). URL: <https://glavcom.ua/interviews/ljubov-ljubchik-ukrajinski-diti-vidmovljajutsja-vid-ukrajinskoji-siste>

Любчик: Верховна Рада ухвалила законопроект про шкільництво. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/liubchik-verhovna-rada-uhvalyla-zakonoproiekt-pro-shkilnytvo/>

Навчання українських школярів за кордоном. Головна освітянка Світового Конгресу українців назвала ключове завдання. (2025). URL: https://glavcom.ua/country/science/navchannja-ukrajinskikh-shkoljariv-zakordonom-holovna-osvitjanka-svitovoho-kongresu-ukrajintsiv-nazvala-kljuchove-zavdannja--1045109.html?utm_source=chatgpt.com

Освітня діаспора зібралась на «Третньому світовому форумі українознавчих суботніх і недільних шкіл». (2024). URL: <https://svitua.org/2024/08/22/osvityany-diaspory-zibralys-na-tretomu-svitovomu-forumi-ukrayinoznavchyh-subotnih-i-nedilnyh-shkil/>

Підтримка України у найважчі часи. (2022). *Підтримка України у найважчі часи. Річний звіт Світового Конгресу Українців*. Київ-Брюсель-Торонто-Нью-Йорк, 34 с. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/07/uafin-copy-1_compressed.pdf

«Пісенний політ» запускає першу фазу програми для українських дітей-переселенців. (2023). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/pisennij-polit-zapuska%d1%94-pershu-fazu-programi-dlya-ukra%d1%97nskih-ditej-pereselencziv/>

Попп, Р. (2022). Гуманітарні ініціативи Всесвітнього Конгресу Українців у допомозі Україні (2014 – 2021 pp.). *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*, (pp. 637–645). Riga, Latvia: “Baltija Publishing”. DOI: 10.30525/978-9934-26-223-4-76

Саміт Світового Конгресу Українців: зустрічі та дискусії задля перемоги. (2024). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/samit-svitovoho-kongresu-ukrainciv-zustrichi-ta-dyskusii-zadlia-peremohy/?utm_source=chatgpt.com

Світовий Конгрес Українців попередив: росіяни заманоють українських дітей у свої школи. (2025). URL: glavcom.ua/country/science/rosijani-zamanjujut-ukrajinskikh-ditej-v-svoji-shkoli-svitovij-kongres-ukrajintsiv-poperediv-pro-nebezpeku-1045112.html

СКВОР інформує: які форми навчання доступні українському школяреві за кордоном. (2024). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/skvor-informu%d1%94-yaki-formi-navchannya-dostupni-ukra%d1%97nskomu-shkolyarevi-zakordonom/>

СКВОР СКУ розвиває партнерство з Чернівецьким національним університетом імені Ю. Федьковича. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/skvor-spiwpraczuwatime-iz-cherniveczkim-naczionalnim-universitetom-imeni-yu-fedkovicha/>

У Львові завершився найбільший форум освітян діаспори за підтримки СКВОР СКУ. (2024) URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/u-lvovi-zavershyvsia-naibilshyi-forum-osvitian-diaspory-za-pidtrymky-skvor-sku/>

Українські школярі вчаться у Європі... російською. Головна освітянка Світового Конгресу українців б'є на сполох. (2025). URL: <https://glavcom.ua/country/science/ukrajinski-shkoljari-vchatsja-u-jevropi-rosijskoju-holovna-osvitja>

Як українські спільноти. (2024). Як українські спільноти за кордоном допомагають зберегти ідентичність і підтримати Батьківщину: підсумки міжнародної дискусії на Екуменічному соціальному тижні. *УКУ*. URL: https://ies.ucu.edu.ua/news/yak-ukrayinski-spilnoty-za-kordonom-dopomagayut-zberegty-identychnist-i-pidtrymaty-batkivshhynu-pidsumky-mizhnarodnoyi-dyskusiyy-na-ekumenichnomu-sotsialnomu-tyzhni/?utm_source=chatgpt.com

Haliv, M., & Pnytskyi, V. (2023). Education between “class” and “nation”: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przeszlosci*, 24 (2), 123–139.

Haliv, M., & Pnytskyi, V. (2021). The methods of internal criticism of written sources in the works of ukrainian historians: on the example of scientific narratives on the history of education (1840s – 1930s). *Annales Universitatis apulensis. – Series Historica*, 1 (25), 281–297.

Pnytskyi, V., & Haliv, M. (2022). Theoretical Argumentation in the Historical Narrative of Ukraine of the Second Half of the 19th – First Half of the 20th century (on the Example of Research in the History of Education). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 3 (39), 66–80.

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts' Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344.

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552.

REFERENCES

V yednosti nasha syl! (2024). *V yednosti nasha syl! Svitovyi Konhres Ukrainsiv* [Our strength is in unity! Ukrainian World Congress]. Kyiv-Briusel-Toronto-Niu-York. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/07/ar_2023_2024-1.pdf [in Ukrainian].

Vidbulasia sesii stratehichnoho planuvannia Svitovoho Kongresu Ukrainsiv ta MIOKu Lvivskoi politekhniki. (2025). [Strategic planning session of the Ukrainian World Congress and Lviv Polytechnic IECDR]. URL: https://lpnu.ua/news/vidbulasia-sesii-stratehichnoho-planuvannia-svitovoho-kongresu-ukrainsiv-ta-mioku-lvivskoi?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

Haliv, M., & Grand, M. (2024). «Russkyi mir» proty Ukrainy: kortka dekonstruktsiia novitnoi rosiiskoi heopolitychnoi doktryny [«Russian world» against Ukraine: a brief deconstruction of the newest Russian geopolitical doctrine]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istoriia, Spetsvypusk – Problems of the Humanities. Series History, Special Issue*, 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16 [in Ukrainian].

Haliv, M., Grand, M., & Boychyn, R. (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.) [The beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine according to the Polish information portal “Nowa Europa Wschodnia” (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 72(1). 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriohrafichni dyskurs [The Nature of the Modern Russian-Ukrainian War (2014 – 2023): Domestic Historiographical Discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii: Istoriia – Problems of the humanities. Series: History*, 13/55, 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164 [in Ukrainian].

Haliv, M., Ilnytskyi, V., & Karpenko, O. (2024). Problematyka henotsydu Rosii shchodo ukrainsiv v ukrainskykh zasobakh masovoi informatsii (2022 – 2024) [The issue of the genocide of Russia against Ukrainians in the Ukrainian mass media (2022 – 2024)]. *Novitnia doba – Contemporary era*, 12, 75–96. DOI: 10.33402/nd.2024-12-75-96 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Karpenko, O. (2024). Vykradennia ukrainskykh ditei rosiiskymy okupantamy (2022 – 2024): za materialamy vitchyznianskykh mas-media [Kidnapping of Ukrainian children by Russian occupants (2022 – 2024): according to the materials of the Ukrainian media]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istoriia, Spetsvypusk – Problems of the humanities. Series: History, Special Issue*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Sviontyk, O. (2023). Osvita yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovah suchasnoi rosiysko-ukrainskoi viiny: pravovi zasady, problemy, dosvid

i zavdannia [Education as a component of Ukraine's national security in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war: legal principles, problems, experience and tasks]. *Molod i rynek – Youth & market*, 3 (211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194 [in Ukrainian].

Holova SKVOR predstavyla kliuchovi osvitni proiekty ta initsiatyvy na Samiti SKU v Bukharesti. (2024). [The Chair of the UWC presented key educational projects and initiatives at the UWC Summit in Bucharest.]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/golova-skvor-predstavila-klyuchovi-osvitni-pro%D1%94kti-ta-inicziatyvi-na-samiti-sku-v-buharesti/> [in Ukrainian].

Holova SKVOR zustrilasiaz kerivnytstvom Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka. (2025). [The head of SKVOR met with the leadership of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/golova-skvor-zustrilasya-z-kerivnicztvom-prikarpatskogo-naczionalnogo-universitetu-imeni-vasilya-stefanika/> [in Ukrainian].

Hrachevska, T. O., & Akhmadzhanova, D. V. (2023). Rol ukraïnskoi diaspori u pidtrymtsi Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii [The role of the ukrainian diaspora in supporting Ukraine in the face of russian aggression]. *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury – Philosophy and political science in the context of contemporary culture*, 15 (1), 109–119. DOI: 10.15421/352313 [in Ukrainian].

Do peremohy z Ukrainoiu. Svitovi Konhres Ukraïntsiiv. (2024). [To victory with Ukraine. Ukrainian World Congress]. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/12/zvit_kinecz24f3-1.pdf [in Ukrainian].

Zavershyvsia proiekt «Litniï instytut-2024» dlia vchyteliv z Ukrainy ta Kanady. (2024). [The project «Summer Institute-2024» for students from Ukraine and Canada has been completed]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3887971-zaversivsaproekt-litnij-institut-2024-dla-obminu-dosvidu-miz-vcitelami-z-ukraini-ta-kanadi.html?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

Zelenskyi u Chernivtsiakh zustrivsia z delehatsiieiu Svitovoho konhresu Ukraïntsiiv. (2024). [Zelensky met with a delegation of the Ukrainian World Congress in Chernivtsi.]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-sku-zustrich/32902995.html> [in Ukrainian].

Ilnytskyi V., & Tsaryk, R. (2024a). Materialno-kulturni aspekty uvichnennia pamiaty Ukraïnskykh zakhysnykiv i zakhysnyts pid chas rosiisko-ukraïnskoi viiny (2014 – 2024) [Material-cultural aspects of commemorating the memory of the Ukrainian defenders during the russo-ukrainian war (2014 – 2024)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia istorychni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Series of historical sciences*, 2, 105–116. [in Ukrainian].

Ilnytskyi V., & Tsaryk, R. (2024b). Piznavalno-informatsiini ta vykhovni zakhody shchodo ushanuvannia pamiaty uchasykiv i zhertv rosiisko-ukraïnskoi viiny (2014 – 2024) [Cognitive, informational and educational measures to honor the memory of participants and victims of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2024)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 81 (2), 4–13. [in Ukrainian].

Ilnytskyi V., & Tsaryk, R. (2025). Formuvannia istoriko-memorialnoho naratyvu suchasnoi rosiisko-ukraïnskoi viiny [Cognitive, informational and educational measures to honor the memory of participants and victims of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2024)]. *Ukraïnski istorychni studii – Ukrainian historical studies*, 17(59), 213–224. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Kutska, O. (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2022) v ukrainskomu naukovomu diskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2022) in Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriia Istorii*, 13/55, 162–177. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Starka, V., & Haliv, M. (2022). Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian propaganda as an element of preparation for armed aggression against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 43–55. DOI: 10.15407/uhj2022.05.043 [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Telvak, V., & Talalai, Yu. (2024). Suchasna rosiisko-ukrainska viina na shpaltakh «The British Army Review» (2022 – 2024) [The Modern Russian-Ukrainian War in the Columns of “The British Army Review” (2022 – 2024)]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriia Istorii, Spetsvypusk*, 130–146. [in Ukrainian].

Kononenko, A. (2016). Svitovyi Konhres Ukrainsiv u konteksti pidtrymky suverenitetu Ukrainy ta neporushnosti ii kordoniv [World Congress of Ukrainians in the Context of Support of Ukraine’s Sovereignty and Inviolability of its Borders]. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 19, 129–133. [in Ukrainian].

«Litnii instytut» 2025 proide v Ivano-Frankivsku. (2025). [«Litnii instytut» 2025 will be held in Ivano-Frankivsk.]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/litnij-institut-2025-projde-v-ivano-frankivsku/> [in Ukrainian]

Liubchik: Verkhovna Rada ukhvalyla zakonoproiekt pro shkilnytstvo. (2025). [Lyubchik: The Verkhovna Rada adopted a bill on schooling.]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/liubchik-verhovna-rada-uhvalyla-zakonoproiekt-pro-shkilnytstvo/> [in Ukrainian].

Liubov Liubchik rozpovila pro novu osvitniu platformu dlia ukrainskykh vchyteliv. (2024). [Lyubov Liubchik spoke about a new educational platform for Ukrainian teachers.]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/golova-skvor-rozpovila-pro-novu-osvitnyu-platformu-dlya-ukra%01%97nских-vchiteliv/> [in Ukrainian]

Liubov Liubchik: Ukrainski dity vidmovliautsia vid ukrainskoi systemy osvity – vtraty shaleni. (2025). [Lyubov Liubchik: Ukrainian children are abandoning the Ukrainian education system – the losses are staggering]. URL: <https://glavcom.ua/interviews/ljubov-ljubchik-ukrajinski-diti-vidmovljajutsja-vid-ukrajinskoji-siste> [in Ukrainian].

Navchannia ukrainskykh shkolariv za kordonom. Holovna osvitianka Svitovoho Kongresu ukrainsiv nazvala kliuchove zavdannia. (2025). [Education of Ukrainian students abroad. The chief educator of the Ukrainian World Congress named the key task]. URL: https://glavcom.ua/country/science/navchannja-ukrajinskikh-shkoljariv-zakordonom-holovna-osvitjanka-svitovoho-kongresu-ukrajintsiv-nazvala-kljuchove-zavdannja--1045109.html?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

Osvitiany diaspori zibrals na «Tretomu svitovomu forumi ukrainoznavchykh subotnikh i nedilnykh shkil». (2024). [Diaspora educators gathered at the “Third World Forum of Ukrainian Studies Saturday and Sunday Schools”]. URL: <https://svitua.org/2024/08/22/osvityany-diasp> [in Ukrainian].

Pidtrymka Ukrainy u naivazhchi chasy. (2022). *Pidtrymka Ukrainy u naivazhchi chasy Richnyi zvit Svitovoho Konhresu Ukrainsiv* [Support for Ukraine at a critical time. Richnyi zvit World Congress of Ukrainians]. Kyiv-Briusel–Toronto–Niu-york. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/07/uafin-copy-1_compressed.pdf [in Ukrainian].

«Pisennyi polit» zapuskaie pershu fazu prohramy dlia ukrainskykh ditei-pereselentsiv. (2023). [“Pisennyi polit” launches the first phase of the program for Ukrainian migrant children]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/pisennij-polit-zapuska%d1%94-pershu-fazu-programi-dlya-ukra%d1%97nskih-ditej-pereselencziv> [in Ukrainian].

Popp, R. (2022). Humanitarni initsiatyvy Vsesvitnoho Konhresu Ukraintsiv u dopomozi Ukraini (2014 – 2021 rr.) [Humanitarian initiatives of the All-Union Congress of Ukrainians in aid of Ukraine (2014 – 2021)]. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*, (pp. 637–645). Riga, Latvia: “Baltija Publishing”. DOI: 10.30525/978-9934-26-223-4-76 [in Ukrainian].

Samit Svitovoho Kongresu Ukraintsiv: zustrichi ta dyskusii zadlia peremohy. (2024). [Summit of the World Congress of Ukrainians: meetings and discussions have achieved victories.]. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/samit-svitovoho-konhresu-ukraintsiv-zustrichi-ta-dyskusii-zadlia-peremohy/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

SKVOR informuie: yaki formy navchannia dostupni ukrainskomu shkoliarevi zakordonom. (2024). [SKVOR informs: what forms of education are available to Ukrainian schoolchildren abroad.]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/skvor-informu%d1%94-yaki-formi-navchannya-dostupni-ukra%d1%97nskomu-shkolyarevi-zakordonom/> [in Ukrainian].

SKVOR SKU rozvyvaie partnerstvo z Chernivetskyim natsionalnym universytetom imeni Yu. Fedkovycha. (2025). [The UWC SKVOR is developing a partnership with the Yuri Fedkovych Chernivtsi National University]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/skvor-spiivpracyuvatime-iz-cherniveczkim-naczionalnim-universitetom-imeni-yu-fedkovicha/> [in Ukrainian].

Svitovyi Kongres Ukraintsiv poperedyv: rosiiany zamaniuiut ukrainskykh ditei u svoi shkoly. (2025). [World Congress of Ukrainians: Russians are replacing Ukrainian children in their schools]. URL: glavcom.ua/country/science/rosijani-zamanjujut-ukrajinskikh-ditej-v-svoji-shkoli-svitovij-kongres-ukrajintsiv-poperediv-pro-nebezpeku-1045112.html [in Ukrainian].

U Lvovi zavershyvsia naibilshyi forum osvitian diaspory za pidtrymky SKVOR SKU. (2024). [The largest forum of diaspora educators, supported by the UWC’s SKVOR, has concluded in Lviv.]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/u-lvovi-zavershyvsia-naibilshyi-forum-osvitian-diaspory-za-pidtrymky-skvor-sku/> [in Ukrainian].

Ukrainski shkoliari vchatsia u Yevropi... rosiiskoiu. Holovna osvitianka Svitovoho Kongresu Ukraintsiv bie na spolokh. (2025). [Ukrainian schoolchildren studying in Europe... in Russia. The head of the World Congress of Ukrainians is to sound the alarm]. URL: glavcom.ua/country/science/ukrajinski-shkoljari-vchatsja-u-jevropi-rosijskoju-holovna-osvitja [in Ukrainian].

Yak ukrainski spilnoty. (2024). Yak ukrainski spilnoty za kordonom dopomahaiut zberehty identychnist i pidtrymaty Batkivshchynu: pidsumky mizhnarodnoi dyskusii na Ekumenichnomu sotsialnomu tyzhni [How Ukrainian communities abroad help preserve identity and support the Motherland: results of the international discussion at the Ecumenical Social Week]. *UCU*. URL: https://ies.ucu.edu.ua/news/yak-ukrayinski-spilnoty-za-kordonom-dopomagayut-zberegty-identychnist-i-pidtrymaty-batkivshhynu-pidsumky-mizhnarodnoyi-dyskusiyi-na-ekumenichnomu-sotsialnomu-tyzhni/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Education between “class” and “nation”: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przeszlosci*, 24 (2), 123–139. [in English].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2021). The methods of internal criticism of written sources in the works of ukrainian historians: on the example of scientific narratives on the history of education (1840s – 1930s). *Annales Universitatis apulensis. – Series Historica*, 1 (25), 281–297. [in English].

Ilnytskyi, V., & Haliv, M. (2022). Theoretical Argumentation in the Historical Narrative of Ukraine of the Second Half of the 19th – First Half of the 20th century (on the Example of Research in the History of Education). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 3 (39), 66–80. [in English].

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts’ Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344 [in English].

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552 [in English].

Стаття надійшла до редакції 12 листопада 2024 р.

Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.

УДК 355.48(477:470+571)“20”:726:27-523.4(477.62)
DOI 10.69550/3041-1467.6.326248

Андрій ГРИВНАК

аспірант першого курсу, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, індекс 69011 (andriy.hryvnaк@gmail.com)

ORCID: 0009-0000-9818-3519

ResearcherID: MSW-8729-2025

Andriy HRYVNAK

First-year PhD student, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska Str., Zaporizhzhia, Ukraine, postal code 69011 (andriy.hryvnaк@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Гривнак, А. (2025). Аналіз зруйнованих релігійних пам'яток Донецької області після початку повномасштабного російського вторгнення. *Axis Europae*, 6, 156–163. doi: 10.69550/3041-1467.6.326248

Bibliographic description of the article: Hryvnaк, A. (2025). Analiz zruinovanykh relihiinykh pamiatok Donetskoї oblasti pislia pochatku povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia [Destruction of religious monuments in Donetsk region after the beginning of the full-scale Russian invasion]. *Axis Europae*, 6, 156–163. doi: 10.69550/3041-1467.6.326248 [in Ukrainian].

АНАЛІЗ ЗРУЙНОВАНИХ РЕЛІГІЙНИХ ПАМ'ЯТОК ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ

Анотація. *Мета дослідження* полягає в аналізі масштабів і причин руйнування релігійних пам'яток Донецької області після початку повномасштабного російського вторгнення, а також в оцінці їхньої культурної та історичної цінності. **Методологія дослідження** базується на використанні історичного, порівняльного й аналітичного методів. Історичний метод дає змогу проаналізувати етапи руйнування релігійних пам'яток у контексті повномасштабного вторгнення, порівняльний метод застосовувався для вивчення різних випадків руйнування у інших регіонах, а аналітичний метод сприяє глибокому аналізу наслідків цих руйнувань для культурної та духовної спадщини. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше систематизовано дані про знищені релігійні об'єкти Донецької області в умовах повномасштабної війни, що дозволяє створити повну картину руйнувань та їх наслідків для культурної та духовної спадщини регіону. Такий підхід дає можливість глибше зрозуміти масштаби агресії та її вплив на релігійні спільноти і місцеві громади. **Висновки.** Руйнування релігійних пам'яток Донецької області є частиною культурного геноциду, спрямованого на знищення української ідентичності. Знищення храмів, монастирів та інших релігійних споруд має глибокий моральний, духовний і культурний вплив на місцеві громади, підриваючи основи їхнього існування. Ці акти агресії не лише завдають матеріальних збитків, але й порушують основи національної самобутності, що підриває культурну спадщину і духовну єдність українського народу. *Втрата*

цих пам'яток має далекосяжні наслідки для майбутніх поколінь, адже це не тільки знищення фізичних об'єктів, але й втрата частини історичної пам'яті, що формує національну свідомість.

Ключові слова: релігійні пам'ятки, Донецька область, культурний геноцид, російське вторгнення, руйнування, українська ідентичність, культурна спадщина, духовна єдність, війна.

DESTRUCTION OF RELIGIOUS MONUMENTS IN DONETSK REGION AFTER THE BEGINNING OF THE FULL-SCALE RUSSIAN INVASION

Abstract. *The aim of the research is to analyze the scale and causes of the destruction of religious monuments in the Donetsk region since the beginning of the full-scale Russian invasion, as well as to assess their cultural and historical value. The research methodology is based on the use of historical, comparative, and analytical methods. The historical method allows for the analysis of the stages of the destruction of religious monuments in the context of the full-scale invasion, the comparative method was used to study various cases of destruction in other regions, and the analytical method contributes to a deep analysis of the consequences of these destructions for cultural and spiritual heritage. Conclusions.* The destruction of religious monuments in the Donetsk region is part of a cultural genocide aimed at eradicating Ukrainian identity. The destruction of churches, monasteries, and other religious buildings has a profound moral, spiritual, and cultural impact on local communities, undermining the foundations of their existence. These acts of aggression not only cause material damage but also violate the core of national identity, eroding cultural heritage and the spiritual unity of the Ukrainian people. The loss of these monuments has far-reaching consequences for future generations, as it is not only the destruction of physical objects but also the loss of a part of historical memory that shapes national consciousness.

Keywords: religious monuments, Donetsk Region, cultural genocide, Russian invasion, destruction, Ukrainian identity, cultural heritage, spiritual unity, war.

Постановка проблеми. Руйнування релігійних пам'яток Донецької області після початку повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. стало частиною стратегії, спрямованої на знищення української культурної та духовної спадщини. Ці дії мають на меті не лише завдання матеріальних збитків, але й підрив національної ідентичності та морального духу українського народу.

На сьогодні важливо визначити масштаби цих втрат, систематизувати дані про знищені релігійні об'єкти та проаналізувати їхній вплив на культурний і духовний розвиток регіону.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Питання, що співзвучні з темою статті, представлені у напрацюваннях Г. Денисенка (Денисенко, Денисенко, 2023), С. Кота (Кот, 2018), О. Рішняка (Рішняк, 2022), О. Титової (Титова, 2016), В. Солошенка (Солошенко, 2022), О. Реєнта (Реєнт, Денисенко, 2024) та інших.

Серед основних дослідницьких проєктів, що фіксують руйнування релігійних пам'яток під час війни, варто відзначити «Релігія в огні: документування воєнних злочинів Росії проти релігійних громад України» та «Листівки з України». Перший систематизує дані про пошкодження релігійних споруд і злочини проти релігійних діячів, що може бути використано у міжнародних звітах та правозахисних ініціативах (Майстерня Академічного Релігієзнавства, n. d.).

Другий проєкт документує руйнування української культурної спадщини внаслідок російських обстрілів і бомбардувань, привертаючи увагу світової спільноти до масштабів знищення (Ukrainian Institute, n. d.).

Мета статті – дослідити руйнування релігійних пам’яток Донецької області в умовах повномасштабного російського вторгнення, оцінити наслідки цих руйнувань для культурної та духовної спадщини регіону.

Виклад основного матеріалу. З початку повномасштабного вторгнення Росія цілеспрямовано знищує не лише міста, інфраструктуру та об’єкти культурної спадщини, а й культові споруди України.

Згідно з моніторингом проєкту «Релігія в огні», станом на 2 лютого 2025 р. російські війська пошкодили або повністю зруйнували 642 культові споруди, з яких 596 – християнські храми.

Особливо постраждала Донецька область, де 19 релігійних об’єктів знищено вщент, загалом 131 – зазнав ушкоджень, серед яких 81 християнський храм (Релігія в огні, 2025).

За підтримки колег із проєкту «Релігія в огні» я дослідив точний перелік культових споруд, повністю знищених станом на 2 лютого 2025 року. Нижче наведено їхній перелік із зазначенням місця розташування, релігійної приналежності та дати руйнування.

Таблиця 1

**Культові споруди Донецької області,
що були повністю знищені внаслідок бойових дій**

No п/п	Назва	Місцезнаходження	Релігійна приналежність	Дата руйнування
1.	Храм ІСККОН	місто Краматорськ	Індуїзм	22 липня 2022 р.
2.	Дім Молитви церкви ЄХБ “Віфанія”	місто Маріуполь	Протестантизм	29 березня 2022 р.
3.	Християнська церква “Слово життя”	місто Торезьк	Протестантизм	не пізніше 3 серпня 2022 р.
4.	Зал царства Свідків Єгови	місто Мар’їнка	Свідки Єгови	3 травня 2022 р.
5.	Зал царства Свідків Єгови	село Хромове Донецької області	Свідки Єгови	28 липня 2022 р.; 2 травня 2023 р.
6.	Храм св. Миколая Чудотворця	місто Волноваха	УПЦ КП	12 березня 2022 р.
7.	Управління Донецької єпархії ПЦУ	місто Маріуполь	УПЦ КП	15 березня 2022 р.
8.	Храм великомученика і цілителя Пантелеймона (ПЦУ)	місто Маріуполь	УПЦ КП	18 квітня 2022 р.
9.	Храм Дива Архангела Михаїла	село Новомихайлівка	УПЦ МП	орієнтовно квітень 2023 р.
10.	Храм Різдва Пресвятої Богородиці	село Новоекономічне	УПЦ МП	9 липня 2024 р.

11.	Всіхсвятський скит Святогірської лаври	село Тетянівка	УПЦ МП	4 червня 2022 р.
12.	Свято-Георгіївський скит	село Долина	УПЦ МП	8 травня 2022 р.
13.	Храм на честь ікони Божої Матері «Всіх скорботних Радість» (Богородичний скит Святогірської лаври)	село Богородичне	УПЦ МП	19 травня 2022 р.
14.	Храм Казанської ікони Божої Матері в Мар'їнці	місто Мар'їнка	УПЦ МП	березень 2022 р.
15.	Спасо-Преображенський храм	місто Маріуполь	УПЦ МП	30 квітня 2022 р.
16.	Преображенський храм	село Кодема	УПЦ МП	16 вересня 2022 р.
17.	Храм усіх святих	с. Георгіївка, околиці Мар'їнки	УПЦ МП	орієнтовно квітень 2023 р.
18.	Благовіщенський храм	м. Бахмут	УПЦ МП	орієнтовно травень 2023 р.
19.	Нова синагога	місто Маріуполь	Юдаїзм	не пізніше 17 березня 2022 р.

Кожна втрачена пам'ятка має свою історію та є особливо цінною для України. Ось кілька прикладів.

Храм Архистратига Михаїла (с. Новомихайлівка) пережив спроби знищення ще в 1932 р., коли радянська влада перетворила святиню на зерносховище, а пізніше – на млин. Лише в 80-х рр. XX ст. розпочалася його реставрація. Храм став важливим символом духовного відродження в часи радянських переслідувань (Релігія в огні, н. д.). Втрата цього храму є особливо болючою, оскільки він став символом стійкості і духовної відродженості після численних історичних випробувань. Його руйнування спричиняє серйозні наслідки для громади, яка втратила частину своєї духовної ідентичності. **Орієнтовно зруйновано в квітні 2023 р.**

Храм на честь Різдва Пресвятої Богородиці (біля Покровська) – пережив дві світові війни, а також період радянського нищення церков. У 1937 р. більшовики закрили храм, вивезли цінності і навіть намагалися його знищити. Проте храм вистояв і продовжував служити громаді до 2024 р., коли став жертвою бойових дій (Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, 2024, 12 лютого). Це місце було не лише архітектурною перлиною, а й символом віри та непокори. Його втрата важка, адже мвятина пережила численні випробування і служила духовним осередком для багатьох поколінь. **Руйнування сталося у липні 2024 р.**

Всіхсвятський скит Святогірської лаври – найбільший дерев'яний храм України, що символізував стійкість та пережиті труднощів, коли забороняли вірити й молитися. А у XXI ст. храм став символом злочинів російської армії, що не тільки завдали втрат у життях, але й знищили частину української культурної спадщини (UI, н. д.). Його втрата особливо важка, оскільки цей скит був не лише архітектурною

пам'яткою, але й важливим духовним центром, який об'єднував людей у найскладніші часи. **Руйнування сталося 4 червня 2022 р.**

Свято-Георгіївський скит Святогірської Успенської лаври – скит був побудований після руйнування попереднього храму в 1943 р. Скидання авіабомби в травні 2022 р. фактично зруйнувало його вщент, ставши ще однією трагедією для духовної спадщини України (Temples Under Fire, н.д.). Втрата цього храму є важливою не лише для регіону, а й для всіх українців, адже він був символом надії та сили у важкі часи війни і репресій. **Руйнування сталося 8 травня 2022 р.**

Преображенський храм (с. Кодема) – існував з 1863 р., пережив численні історичні події, зокрема, відновлення під час Другої світової війни. Віряни цього храму в часи окупації відновили його, та він вистояв усі випробування. Однак війна 2022 р. стала фатальною для цього святого місця (Горлівська єпархія, н. д.). Цей храм став живим свідком національного відродження і віри в краще майбутнє, а його втрата завдає великого болю, оскільки багато людей сприймали його як частину своєї історії та духовного спадку. **Руйнування сталося 16 вересня 2022.**

Нова синагога (Маріуполь) – побудована на початку XX ст., вона була важливим центром для місцевої єврейської громади до лютого 2022 р. Під час бойових дій синагога була повністю зруйнована, залишившись лише руїнами стін (Religion on Fire, н. д.). Ця втрата особливо важлива для культурної різноманітності Маріуполя та єврейської громади, адже синагога була не лише місцем молитви, а й важливим культурним осередком, який з'єднував людей і служив місцем для духовних та культурних подій. **Руйнування сталося не пізніше 17 березня 2022 р.**

Висновки. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що повномасштабне російське вторгнення суттєво посилює руйнування релігійних пам'яток Донеччини, що призвело до значних втрат не лише в матеріальному сенсі, але й у культурному та духовному вимірах. Знищення церков, монастирів та інших релігійних об'єктів стало частиною агресивної стратегії Росії, спрямованої на ослаблення національної ідентичності та морального духу українського населення. Оцінка масштабу руйнувань і впливу на місцеві громади дозволяє зрозуміти глибину наслідків війни для культури та релігії.

Подальші дослідження можуть зосередитися на вивченні відновлення релігійних пам'яток після завершення конфлікту, аналізі міжнародної реакції на руйнування культурної спадщини в зоні бойових дій, а також на вивченні соціально-психологічних наслідків для населення, яке пережило ці руйнування. Дослідження можуть включати також розгляд методів збереження та відновлення релігійних пам'яток в умовах війни та післявоєнного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Денисенко, Г., Денисенко, О. (2023). Культурна спадщина в умовах війни: українські реалії (2014 – 2022 рр.). *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей*, 251–270.

Кот, С. (2018). Про стан культурної спадщини України. *Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні» 18 квітня 2018 р.*, (с. 31–37). Київ: Інститут історії України НАН України.

Рішняк, О. (2022). Культурна спадщина у воєнному конфлікті: міжнародний досвід другої половини XX – початку XXI ст. та українська дійсність. *Український історичний журнал*, 4(565), 159–173. DOI: 10.15407/uhj2022.04.159

Титова, О. М. (2016). Культурна спадщина Криму та Донбасу: сучасний стан, можливості збереження. *Праці Центру пам'яткознавства*, 30, 5–24.

Солошенко, В. (2022). Якої шкоди завдає агресія РФ проти України вітчизняній культурній спадщині та музеям, зокрема? *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минулих часів. Діалоги з істориками: у двох книгах*, (кн. 1, с. 173–176). Київ: Інститут історії України НАН України.

Рент, О., Денисенко, Г. (2024). Культурна спадщина України в умовах російсько-української війни: виклики та наслідки збройної агресії. *Український історичний журнал*, (6), 45, 51–53. DOI: 10.15407/uhj2024.06.044

Майстерня Академічного Релігієзнавства. (n.d.). *Релігія вогні: документування воєнних злочинів Росії проти релігійних громад України* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://www.mar.in.ua/%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D1%8F%D0%B2-%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96/>

Ukrainian Institute. (n.d.). *Листівки з України* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/>

Релігія в огні. (2025). *Релігія в огні: Три роки війни у цифрах, лютий 2022 року – лютий 2025 року: Звіт за проектом «Релігія в огні»* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://www.mar.in.ua/wp-content/uploads/2025/03/Звіт-за-3-роки.pdf>

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. (2024, 12 лютого). *З початку повномасштабного вторгнення росія цілеспрямовано знищує не лише міста, інфраструктуру та об'єкти культурної спадщини, а й культові споруди України* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://www.facebook.com/MCSCUkraine/posts/pfbid05ZfFRCAvx8APzioT67RizG22FHHzgA8bBnZ3WFHBEW3GGcuWzkqF4m3RdEJVzVI>

UI. (n.d.). *Всіхсвятський скит Святогірської лаври. Українська Ідентичність.* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://ui.org.ua/postcard/vsihsvyatskyj-skyt-svyatogirskoyi-lavry/>

Temples Under Fire. (n.d.). *Свято-Георгіївський скит Святогірської Успенської лаври* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://www.temples-under-fire.com/головна/свято-георгіївський-скит/>

Горлівська єпархія. (n.d.). *Преображенський храм* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://gorlovka-eparhia.com.ua/preobrazhenskiy-hram-kod/>

Релігія в огні. (n.d.). *Нова синагога, м. Маріуполь, Донецька область* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: https://uk.religiononfire.mar.in.ua/wiki/Нова_синагога,_м._Маріуполь,_Донецька_область

REFERENCES

Denysenko, H., & Denysenko, O. (2023). *Kulturna spadshchyna v umovakh viiny: ukraini realii (2014 – 2022 rr.) [Cultural heritage in wartime: Ukrainian realities (2014 – 2022)].* *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka. Zbirnyk statei*, 251–270. [in Ukrainian].

Kot, S. (2018). *Pro stan kulturnoi spadshchyny Ukrainy [On the state of cultural heritage of Ukraine].* *Informatsiino-analitychni materialy do parlamentskykh slukhan «Stan, problemy ta perspektyvy okhorony kulturnoi spadshchyny v Ukraini» 18 kvitnia 2018 r.) [On the state of cultural heritage of Ukraine (Information and analytical materials for*

parliamentary hearings “State, problems and prospects of cultural heritage protection in Ukraine” on April 18, 2018)], (pp. 31–37). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Rishniak, O. (2022). Kulturna spadshchyna u voiennomu konflikti: mizhnarodnyi dosvid druhoi polovyny XX – pochatku XXI st. ta ukrainska diisnist [Cultural heritage in military conflict: international experience of the second half of the 20th – early 21st centuries and Ukrainian reality]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 4(565), 159–173. DOI: 10.15407/uhj2022.04.159 [in Ukrainian].

Tytova, O. M. (2016). Kulturna spadshchyna Krymu ta Donbasu: suchasnyi stan, mozhlyvosti zberezhenia [Cultural heritage of Crimea and Donbas: current state, preservation opportunities]. *Pratsi Tsentru pamiatkoznavstva*, 30, 5–24. [in Ukrainian].

Soloshenko, V. (2022). Yakoi shkody zavdaie ahresiiia RF proty Ukrainy vitchyzniani kulturnii spadshchyni ta muzeiam, zokrema? [What damage does the aggression of the Russian Federation against Ukraine cause to national cultural heritage and museums, in particular?]. In *Perelom: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny. Dialohy z istorykamy: u dvokh knykh*, (book 1, pp. 173–176). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Reient, O., & Denysenko, H. (2024). Kulturna spadshchyna Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta naslidky zbroinoi ahresii [Cultural heritage of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: challenges and consequences of armed aggression]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, (6), 45, 51–53. DOI: 10.15407/uhj2024.06.044 [in Ukrainian].

Maisternia Akademichnoho Relihiieznavstva. (n.d.). Relihiia v ohni: dokumentuvannia voiennykh zlochyniv Rosii proty relihiinykh hromad Ukrainy [Religion on fire: documenting Russia's war crimes against religious communities of Ukraine]. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://www.mar.in.ua/%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%B2-%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96/> [in Ukrainian].

Ukrainian Institute. (n.d.). *Lystivky z Ukrainy* [Postcards from Ukraine]. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/> [in Ukrainian].

Relihiia v ohni. (2025). *Relihiia v ohni: Try roky viiny u tsyfrakh, liutyi 2022 roku – liutyi 2025 roku: Zvit za proiekto “Relihiia v ohni”* [Religion on fire: Three years of war in numbers, February 2022 – February 2025: Report on the project “Religion on fire”]. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://www.mar.in.ua/wp-content/uploads/2025/03/Zvit-za-3-roky.pdf> [in Ukrainian].

Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy. (2024, February 12). *Z pochatku povnomasshtabnoho vtorhnennia rosiia tsilespravovano znyshchuie ne lyshe mista, infrastrukturu ta obiekty kulturnoi spadshchyny, a y kultovi sporu Ukrainy* [Since the beginning of the full-scale invasion, Russia has been deliberately destroying not only cities, infrastructure, and cultural heritage sites, but also places of worship in Ukraine]. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://www.facebook.com/MCSCUkraine/posts/pfbid05ZfFRCAvx8APzioT67RizG22FHHyzgA8bBnZ3WFHBEW3GGcuWzkqF4m3RdEJVvzVl> [in Ukrainian].

UI. (n.d.). *Vsikhsvyatskyi skyt Sviatohirskoi lavry* [All Saints Skete of the Svyatogorsk Lavra]. *Ukrainska Identychnist*. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://ui.org.ua/postcard/vsikhsvyatskyj-skyt-svyatogirskoyi-lavry/> [in Ukrainian].

Temples Under Fire. (n.d.). *Sviatoho-Horhiivskiyi skyt Sviatohirskoi Uspenskoï lavry* [St. George's Skete of the Svyatogorsk Assumption Lavra]. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://www.temples-under-fire.com/головна/свято-георгіївський-скит/> [in Ukrainian].

Horlivska yeparkhiia. (n.d.). *Preobrazhenskyi khram* [Transfiguration Church]. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://gorlovka-eparhia.com.ua/preobrazhenskiy-hram-kod/> [in Ukrainian].

Relihiia v ohni. (n.d.). *Nova synahoha, m. Mariupol, Donetsk oblast* [New Synagogue, Mariupol, Donetsk region]. (retrieved March 14, 2025). URL: https://uk.religiononfire.mar.in.ua/wiki/Нова_синагога,_м._Маріуполь,_Донецька_область [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 12 січня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.*

УДК 316.658-057.87(477):355.4(470:477)“20”
DOI 10.69550/3041-1467.6.326250

Оксана ЗЕЛЕНА

кандидатка політичних наук, доцентка кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Лесі Українки, 46, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (o.zelena@dspu.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-2148-6439

ResearcherID: F-7456-2018

Oksana ZELENА

PhD (Political Sciences), Associate Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Professor Valerii Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (o.zelena@dspu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Зелена, О. (2025). Динаміка настроїв студентської молоді в умовах війни щодо майбутнього України (за результатами соціологічного моніторингу). *Axis Europae*, 6, 164–175. doi: 10.69550/3041-1467.6.326250

Bibliographic Description of the Article: Zelena, O. (2025). Dynamika nastroiv studentskoi molodi v umovakh viiny shchodo maibutnoho Ukrainy (za rezultatamy sotsiolohichnoho monitorynhu) [Dynamics of student youth sentiments in the context of war regarding the future of Ukraine (2022 – 2024) (based on the results of sociological monitoring)]. *Axis Europae*, 6, 164–175. doi: 10.69550/3041-1467.6.326250 [in Ukraine].

**ДИНАМІКА НАСТРОЇВ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ
ЩОДО МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ (2022 – 2024)
(за результатами соціологічного моніторингу)**

Анотація. У статті розглянуто динаміку настроїв студентської молоді щодо майбутнього України протягом трьох років повномасштабного вторгнення Росії в Україну. **Мета статті** – порівняти настрої молодих українців щодо майбутнього, безпеки та перемоги України, вивчити рівень їхньої довіри до українських державних інститутів протягом трьох років війни. **Методологія дослідження** ґрунтується на аналізі, порівнянні та інтерпретації результатів соціологічного моніторингу, проведеного серед студентів Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. **Наукова новизна полягає у вивченні** молодіжного бачення перспектив країни з метою його врахування при стратегічному плануванні майбутнього України.

Висновки. Проаналізовано окремі аспекти суспільних настроїв молоді, зокрема рівень віри у перемогу України, емоційний стан респондентів, їхні очікування щодо безпеки та геополітичного розвитку країни, а також рівень довіри до державних інституцій. Показано, що студентська молодь продовжує вірити в перемогу, але її

рівень з кожним роком війни знижується і супроводжується зростанням негативних емоцій – тривоги, страху та розгубленості щодо майбутнього України.

Визначено, що студенти дедалі критичніше ставляться до майбутнього країни, зменшується частка тих, хто однозначно бачить Україну високорозвиненою європейською державою. Водночас продемонстровано підтримку студентами вступу України до НАТО, який розглядається як один з міцних гарантій безпеки.

Окрему увагу приділено аналізу рівня довіри до державних інституцій. Незмінним лідером довіри серед студентів залишаються Збройні сили України, тоді як довіра до Президента, уряду та суддів зазнала значного зниження. Критично низькі показники довіри до Верховної Ради.

Підкреслено, що попри зростаючу емоційну втому, більшість молодих людей залишаються переконаними в перемозі та вбачають майбутнє України у євроатлантичній інтеграції.

Ключові слова: війна, молодь, майбутнє України, гарантії безпеки, довіра, влада.

DYNAMICS OF STUDENT YOUTH SENTIMENTS IN THE CONTEXT OF WAR REGARDING THE FUTURE OF UKRAINE (2022 – 2024) (based on the results of sociological monitoring)

Abstract. This article examines the dynamics of student youth sentiments regarding Ukraine's future over three years of Russia's full-scale invasion of Ukraine. **The aim of the study** is to compare young Ukrainians' attitudes towards the future, security, and Ukraine's victory, as well as to analyze their level of trust in Ukrainian state institutions throughout the three years of war. **The research methodology** is based on the analysis, comparison, and interpretation of sociological monitoring results conducted among students of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. **The scientific novelty of the study** lies in the exploration of youth perspectives on the country's future, with the goal of incorporating these insights into Ukraine's strategic planning.

Conclusions. The study analyzes specific aspects of youth public sentiment, including their belief in Ukraine's victory, emotional state, expectations regarding security and the country's geopolitical development, as well as their level of trust in state institutions. The findings indicate that while student youth continue to believe in Ukraine's victory, this belief has been gradually declining each year of the war and is accompanied by an increase in negative emotions – anxiety, fear, and uncertainty about the country's future.

It has been determined that students are becoming increasingly critical of Ukraine's future, with a decreasing share of those who envision Ukraine as a highly developed European state. At the same time, there is notable support among students for Ukraine's accession to NATO, which is perceived as one of the strongest security guarantees.

Particular attention is given to the analysis of trust in state institutions. The Armed Forces of Ukraine remain the undisputed leader in terms of trust among students, while confidence in the President, government, and judiciary has significantly declined. Trust in the Verkhovna Rada is critically low.

The study emphasizes that despite growing emotional fatigue, the majority of young people remain convinced of Ukraine's victory and view the country's future in the context of Euro-Atlantic integration.

Keywords: war, youth, future of Ukraine, security guarantees, trust, government.

Постановка проблеми. Прикро, що в сучасному цивілізованому, інформатизованому світі війна залишається інструментом досягнення геополітичних амбіцій. Одинадцять років триває воєнна агресія Росії проти України, три з яких – повномасштабне вторгнення. Політичні експерти говорять про кризу в міжнародній безпековій політиці. А у контексті світової історії стає все очевиднішим, що результат завершення російсько-української війни може закласти основу нової системи міжнародних відносин. Питання, коли це станеться і яке майбутнє буде в Українській держави, що опинилася в епіцентрі геополітичного перерозподілу.

Здавалося б, що перспективи майбутнього України, на територію якої вторглася ядерна держава, однією з найбільших армій світу є досить сумними і драматичними. Але третій рік війни показує, що наша країна, попри всі проблеми й виклики, функціонує, українці жертовно продовжують боротьбу, стримують агресора й наполегливо виборюють свою суб'єктивність у міжнародній політиці, ба, навіть, обережно моделюють власне майбутнє та майбутнє України. Головним актором у цих складних процесах залишається українське суспільство, найціннішим капіталом якого є молодь. Життя молодих людей, їхні знання, мрії, бачення, перспективи, можливості та безпека мають стати базовими у формуванні стратегії майбутньої України. Інакше втрачається сенс такої боротьби, тому важливо вивчати настрої та думки молодих українців з метою розвитку перспектив держави загалом.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Актуальність питання бачення перспектив майбутнього України в контексті продовження війни є очевидною. Враховуючи неординарність постання такої проблеми, через воєнну реальність, коли з часів Другої світової війни Європа не знала конфлікту такого масштабу, процеси в українському суспільстві стали предметом наукового вивчення та об'єктом емпіричних досліджень. В Україні, за фінансування різних міжнародних структур та інституцій, проводяться соціологічні моніторинги щодо політичного, економічного і соціального становища молоді під час війни: наприклад, дві хвили опитування дослідницької агенції Info Sapiens у листопаді 2022 р. – січні 2023 р. (Волосевич та ін., 2023) та травні–червні 2024 р. (Костюченко, Волосевич, 2024). Інші дослідники вивчають вплив війни на емоції, очікування, думки українців про друзів, ворогів, стратегічні цілі та майбутнє держави, (Самопочуття українців під час війни: емоції, очікування, особистий досвід, 2022). У фокусі уваги – ментальне здоров'я молоді (Половина українців мають проблеми зі сном, 2025). Вивчення перспектив майбутнього воюючої країни (Як війна впливає на думку українців про друзів, ворогів та стратегічні цілі держави, 2022), актуальним для дослідження є питання ставлення українців до влади в умовах війни (Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, 2024; Грушецький, 2025) та ін.

Авторка пропонованої статті теж неодноразово піднімала питання з молодіжної тематики, досліджуючи громадянську позицію та геополітичні настрої студентської молоді (Зелена, Мірчук, 2022), психоемоційний стан та соціальну активність молоді (Мірчук, Зелена, 2022), політичну самоідентифікацію студентів (Зелена, Мірчук, 2023), погляди молоді на власне майбутнє (Зелена, Мірчук, 2024).

Певні візії найближчого майбутнього України читаємо у низці публікацій українських експертів (Гарашова, 2024; Згуровський, 2024; Длігач, 2024; Зінченко, Семиволос, 2025).

Емпіричну основу нашого дослідження складають результати соціологічного моніторингу «Студентство і війна», який проводиться навчально-науковою

соціологічною лабораторією Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Інструментарій передбачав онлайн-опитування студентів університету. Методом групового анонімного опитування відбулося три хвили опитування: 12–21 вересня 2022 р., 11–20 вересня 2023 р., 16–25 вересня 2024 р. Вибірка – випадкова (студенти 1–4-х курсів першого бакалаврського рівня та 1–2-х курсів другого магістерського рівня вищої освіти). Обсяг вибірки складав: 2022 р. – 406 студентів, з них 86 % – дівчата, 13,3 % – хлопці; 2023 р. – 419 студентів, з них 79 % – дівчата, 21 % – хлопці; 2024 р. – 434 студентів, з них 72,1 % – дівчата, 27,9 % – хлопці.

Науковий аналіз побудовано на низці питань, які дозволяють порівняти настрої молодих українців щодо майбутнього, безпеки та перемоги України, вивчити рівень їхньої довіри до українських державних інститутів протягом трьох років війни.

До інструментарію опитування було включено низку запитань, укладених Фондом «Демократичні ініціативи» імені Льва Кучеріва й використані у дослідженнях «Самопочуття українців під час війни: емоції, очікування, особистий досвід – опитування у західних та центральних регіонах» (Самопочуття українців під час війни, 2022, червень, 7) та «Як війна впливає на думку українців про друзів, ворогів та стратегічні цілі держави» (Як війна впливає на думку українців, 2022, травень, 30).

Результати нашого дослідження не можна розглядати як репрезентативні в розрізі всієї країни, але вони є маркером бачення молоді західного регіону політичного та геополітичного майбутнього України.

Мета дослідження. Вивчити та порівняти думки студентської молоді про майбутнє України на основі аналізу відповідей респондентів про віру в перемогу України, їхніх очікувань щодо безпеки та геополітичного розвитку, вивчення динаміки рівня довіри до державних інститутів в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна війна в Україні триває уже три роки. Щодня наші регіони зазнають обстрілів, агресор повзуче окупує українські території, стираючи з лиця землі міста та села; знищує цивільну та критичну інфраструктуру, гинуть не лише військові, а й мирні громадяни; чиниться психологічний тиск через ворожу пропаганду на українську і світову спільноту. Очевидно, що така тривала війна негативно впливає на психоемоційний стан українців. Важко уявити, як у таких умовах можна не просто зберігати здоровий глузд, а й думати про майбутнє, складати плани, зберігати віру в перемогу.

Українське суспільство, молодь зокрема, поступово звикає до воєнних реалій, намагаючись жити за звичним стилем довоєнного часу. Довготривалість війни перетворює її на фон та статистику втрат, але продовжує залишатися у житті українців, коригуючи їхні інтереси, потреби, бажання та плани. В цьому контексті видозміни спостерігаються і в баченні та думках українців щодо майбутнього перспектив нашої країни.

Моделювати майбутнє України, на основі думок молодих українців, найперше, варто почати з вивчення оцінки рівня їхньої віри в перемогу України (див. Рис. 1).

Аналізуючи результати трьох хвиль опитування бачимо, що абсолютна більшість студентів, з тих, які брали у ньому участь, продовжують вірити в перемогу, але спостерігається поступове зменшення їх відсотка. Порівняно з 2022 р., коли 93,1 % обрали однозначно ствердну відповідь «так», то в 2024 р. відсоток таких впав на третину – до 61,3 %.

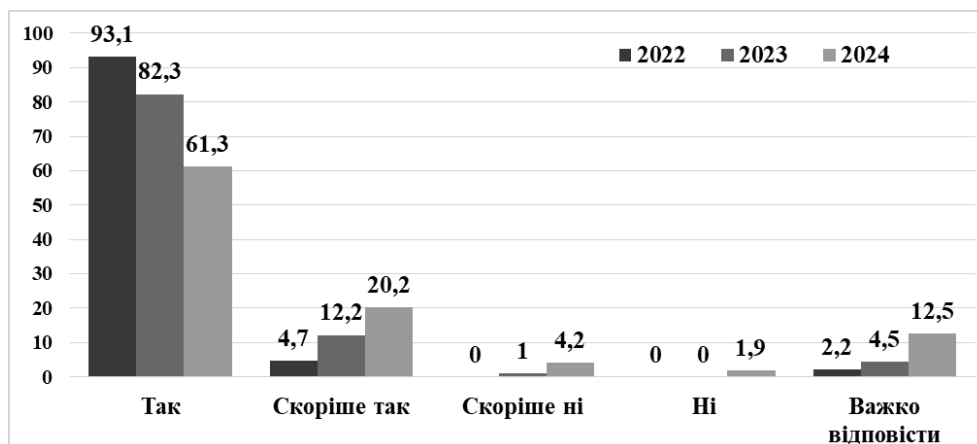

Рис. 1. Динаміка віри в перемогу студентів ДДПУ імені Франка (% до опитаних)
Джерело: Укладено авторкою на основі загального масиву.

Згідно з нашим моніторингом, палітра почуттів, які виникають у респондентів, міркуючи про майбутнє України протягом трьох років теж показує негативну динаміку спадання позитивних почуттів (див. Рис. 2).

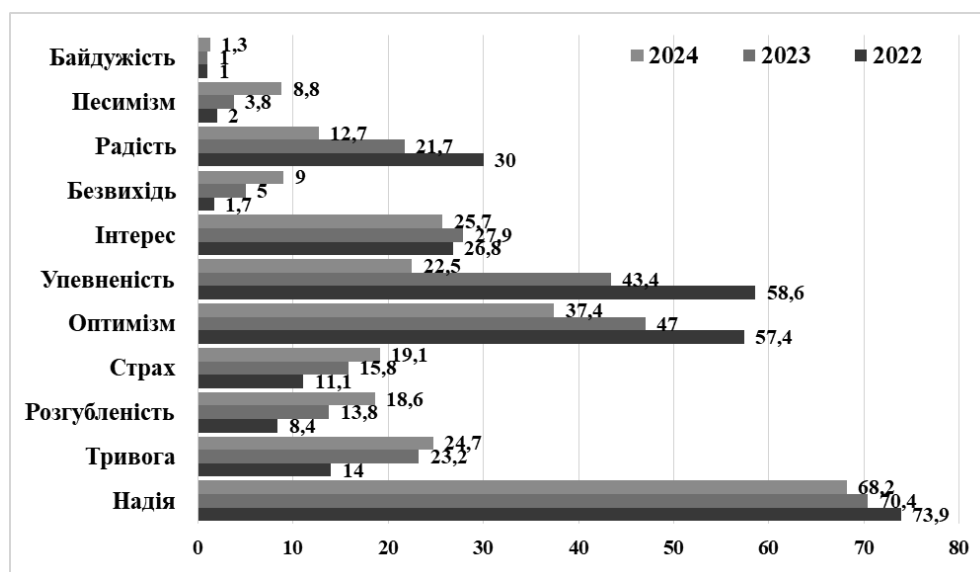

Рис. 2. Динаміка почуттів, які виникають у студентів, коли думають про
МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ (% до опитаних)
Джерело: Укладено авторкою на основі загального масиву.

Якщо у 2022 р. переважали позитивні емоції, такі як: надія (73,9 %), упевненість (58,6 %), оптимізм (57,7 %), інтерес (26,8 %) та ін. відповідно, меншою мірою займають місце негативні емоції, серед яких тривога (14,0 %). Наступні дві хвили опитування демонструють зміну тенденції, показуючи поступове зменшення

позитивних і зростання негативних емоцій у студентської молоді. Найбільше спадання спостерігається при виборі категорії «упевненість» з 58,6 % у 2022 р., 43,4 % – 2023 р., до 22,5 % у 2024 р. З кожним роком на 10,0 спадає позиція «оптимізм» від 57,7 % (2022 р.) до 47 % (2023 р.) та 37,4 % (2024 р.). Натомість зростають тривога, у 2022 р. її відсоток становив 14 %, у 2023 р. – 23,2 %, і у 2024 р. ще вище – 24,7 %; збільшився страх, від 11,1 % (2022 р.) до 19,1 % (2024 р.); розгубленість зросла на 10 %, від 8,4 % (2022 р.) до 18,6 % (2024 р.). Елементи психологічної втоми спостерігаються зі зростанням відсотка категорії «безвихідь», яка у 2022 р. становила 1,7 % проти 9 % у 2024 р.

З метою конкретизації бачення респондентами майбутнього нашої країни, їм було запропоноване питання «Яким Ви бачите майбутнє України?» (див. Рис. 3).

Рис. 3. Бачення майбутнього України на думку студентів ДДПУ імені Франка (% до опитаних)

Джерело: Укладено авторкою на основі загального масиву.

Якщо у 2023 р. відсоток тих, хто вважав, що Україна буде високорозвинутою, демократичною, європейською державою становив 69,2 %, то у 2024 р. він зменшився до 48,0%. Другу позицію займала відповідь про країну, що йде особливим шляхом (як, наприклад, Китай). У 2023 р. її обрали 11,5 %, а у 2024 р. вона стала більш актуальною і складала 17,8 %. Можливо, це зумовлено ситуацією, пов'язаною зі сповільнення військової допомоги Україні міжнародними партнерами, тому сподівання лише на власні сили стало гострішим. Варто зауважити, що значно зріс відсоток тих, хто не могли визначитись з відповіддю: 14,1 % у 2023 та 24,7 % у 2024 р., що може свідчити про зростання сумнівів і невіри молоді у оптимістичному майбутньому нашої країни.

Незважаючи на тенденцію спадання позитивних настроїв та очікувань, яку можна пояснити емоційною втомою українців від довготривалої війни, активної фази бойових дій, оптимістична складова щодо майбутнього України залишається ще достатньо вагомою.

Одним із маркерів майбутнього країни є бачення її безпеки. Бо перемога, як і майбутнє України залежатиме від гарантій безпеки, які запропонують Україні її партнери. Відомо, що в українському законодавстві закріплено євроатлантичний курс нашої країни (Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», 2014, березень, 27),

(Указ Президента України, 2015, травень, 6). Згідно із соціологічними даними, війна значно вплинула на зростання підтримки українцями вступу до НАТО. Зокрема, за результатами дослідження агенції Info Sapiens за ініціативи Міністерства молоді та спорту України й фінансової підтримки Європейського Союзу та Уряду Данії, підтримка молоді зусиль держави для набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору залишається високою попри незначне зниження: 80,0 % у 2023 р. проти 77,0 % у 2024 р.; вступ до НАТО підтримують 80,0 % молодих респондентів, лише на один відсоток знизилось бажання вступу до ЄС з 84,0 % у 2023 до 83,0 % у 2024 р. (Костюченко, Волосевич, 2024, с. 56).

Результати нашого дослідження підтверджують цю думку. Під час третьої хвилі опитування, респондентам було запропоновано вибрати «Серед можливих запропонованих гарантій безпеки для України найбажаніший варіант?» (одна відповідь) (див. Рис. 4.).

Рис. 4. Думки студентів ДДПУ імені Франка щодо гарантій безпеки України (% до опитаних).

Джерело: Укладено авторкою на основі загального масиву.

Відповідно до результатів, понад 50,0 % студентів назвали «вступ до НАТО» найбажанішим варіантом гарантій. Натомість, 7,2 % – висловилися за «нейтральний статус забезпечений міжнародними гарантіями...» і це найнижчий відсоток опитаних. Позиція – «угода про стратегічну оборонну співпрацю з кількома країнами – членами НАТО» досягла 23,6 %, а «ставка виключно на власні сили...» – 17,2 %. Отже, для студентської молоді цілком прийнятним є вступ України до Північноатлантичного альянсу.

Майбутнє воюючої країни та перспективи завершення війни залежать від консолідації суспільства й держави. У кризових ситуація або в умовах війни, одним із показників єдності є рівень довіри до влади. У політичній науці таку концепцію називають «ефектом гуртування довкола прапора» (Mueller, 1970), яке супроводжується короткотривалим зростанням довіри до державних інституцій чи лідера. Бо війна сприймається як засіб боротьби за захист власного життя, прав, свобод та цінностей. Цілком поділяємо думку О. Резніка, коли під час війни найпершою реакцією суспільства, яка «вважається справедливою і легітимною з точки зору громадян, є підтримка влади та відданість (лояльність) їй. Цьому сприяє неодноразово

помічений феномен політичної єдності влади та народу, коли під впливом загрози (справжньої чи уявної) з боку зовнішнього ворога люди згуртовуються навколо влади, забезпечуючи їй свою підтримку» (Резнік, 2023, липень, 13).

Згідно з нашим моніторингом, спостерігаємо певну динаміку рівня довіри до державних інституцій в умовах війни. Студентам було запропоновано за п'ятибальною шкалою оцінити рівень довіри до ряду інституцій. Для аналізу обрали два показники: «повністю довіряю» і «скоріше довіряю» (див. Рис. 5)

Рис. 5. Динаміка рівня довіри до влади студентів ДДПУ імені Франка (% до опитаних)
Джерело: Укладено авторкою на основі загального масиву.

Серед різних державних інституцій фаворитами довіри українців протягом трьох років залишаються Збройні сили України від 99,2 % у 2022 р. до 91,3 % у 2024 р. Вважаємо, що це природно та зрозуміло, бо саме армія представляє першу лінію оборони країни, а отже, дає усім громадянам можливість не просто жити, а працювати, вчитися, мріяти. Проте спостерігається динаміка в бік спадання рівня довіри до інших інститутів влади. Спостерігається падіння рівня довіри студентської молоді до Президента України. Якщо на початку війни Президент разом із ЗСУ користувався дуже високим рівнем довіри – 93,8 % (2022 р.), у 2023 р. фіксуємо його зменшення до 82,0 %, то 2024 р. він склав 61,1 %. Дозволимо собі пояснити тенденцію зменшення довіри до Президента саме в межах концепції «гуртування довкола прапора», ефект якого на другий, третій рік війни спадає і це природний процес. Бо війна триває далі, суспільство вже звикло й збайдужіло через втому від війни, послабивши в собі відчуття смертельної небезпеки.

Повернення довоєнного відчуття реальності молодих українців певною мірою засвідчує лідер антирейтингу, роль якого студенти відвели українським судам. У 2022 р. їм довіряли 37,1 %, у 2023 р. – 23 % і 25 % – у 2024 р., що свідчить про необхідність завершення судової реформи в країні.

Говорячи про подальші демократичні перспективи, то парламент має відігравати одну з важливих ролей в євроінтеграційних процесах (Україна на шляху до ЄС, 2024). Критично низький рівень довіри до Верховної Ради є негативним сигналом для представницької демократії в державі. У 2022 р. половина респондентів

довіряла українському парламенту. У 2023 р. спостерігаємо спадання довіри до 28,0 %, а у 2024 р. лише 15,9 % довіряють діяльності Верховної Ради. Це ніяк недодає оптимізму та перспектив на швидку євроатлантичну інтеграцію нашої країни, головну роль в якій відіграє парламент.

Висновки. Отже, питання бачення майбутнього України на третьому році війни залишається складним й неоднозначним. Згідно з результатами соціологічного моніторингу, студентська молодь, попри складні обставини, продовжує вірити в перемогу своєї країни. Проте з кожним роком війни відсоток таких зменшується й очевидно, що при подібному характері і масштабах воєнних дій ця тенденція буде зберігатися. Порівняльний аналіз результатів демонструє спадання позитивних почуттів на противагу зростання негативних емоцій, коли студенти думають про майбутнє України. За останні два роки найбільше зросли тривога, страх, розгубленість, безвихідь. Водночас надія, упевненість та оптимізм все ще зберігають достатньо високий відсоток.

Суттєво зменшилася кількість тих, хто уявляв Україну в майбутньому високорозвинutoю, демократичною та європейською державою або ж державою, що буде йти особливим шляхом. Натомість на третій рік війни більше половини студентів переконані, що вступ до НАТО забезпечить Україну від повторного вторгнення, а майже чверть вважає, що гарантії безпеки можуть забезпечити угоди про стратегічну оборонну співпрацю з іншими країнами – членами НАТО.

Якщо говорити про інституційну міцність державної влади в країні, то в умовах тривалої зовнішньої агресії українці зберігають дуже високу довіру до Збройних сил України, а до решти інститутів державної влади довіра в молодих українців спадає, зокрема й до Президента, який на початку війни був виразником «ефекту гуртування довкола прапора». Лідером антирейтингу, на думку студентів, є український парламент. Вважаємо, що це досить негативний показник, особливо на тлі активізації євроінтеграційних процесів. Зазвичай саме якісний та дієздатний парламент відображає поступ та розвиток демократії. Очевидно, що в умовах війни суспільство тяжіє до авторитарних методів, які нібито дозволяють оперативніше ухвалювати потрібні рішення. В цьому і полягає небезпека. Тому можемо розцінювати зниження довіри до державних інституцій як необхідність продовжувати реформувати політичну систему та зміцнювати демократичні процеси у державі.

Війна в Україні триває, настрої та емоційний стан українців змінюються, а тому дані подібного дослідження не втрачають своєї актуальності. З метою формування державою стратегічного майбутнього варто продовжувати вивчати та брати за основу думки тих, хто і є це майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Mueller, J. E. (1970). Presidential Popularity from Truman to Johnson. *The American Political Science Review*, 64 (1), 18–34. URL: <https://surl.li/udbwla>

Волосевич, І., Когут, І., Жерьобкіна, Т., Назаренко, Ю. (2023). Вплив війни на молодь в Україні. ГО «Аналітичний центр Cedos» і дослідницькою агенцією *Info Sapient* за ініціативи, а також фінансової, технічної та організаційної підтримки Представництва Фонду ООН в галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України. URL: <https://surl.li/uyvtyb>

Гарашова, А. (2024). Молодь України: Війна, Відбудова та Відповідальність за Майбутнє. *Українська молодь*. URL: https://www.ukrmol.kiev.ua/2024/08/blog-post_92.html

Грушецький, А. (2025). Динаміка довіри Президенту В. Зеленському в 2019 – 2025 роках. *Преспеліз КМІС*. URL: <https://surl.li/rmekni>

Длігач, А. (2024). Україна майбутнього – це країна великих можливостей. *ЛВ.и*. URL: <https://surl.li/msqbxo>

Закон України. (2024). Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики із змінами і доповненнями, внесеними Законом України із змінами і доповненнями, внесеними від 27 березня 2014 року N 1170-VII, від 23 грудня 2014 року N 35-VIII, від 8 червня 2017 року N 2091-VIII, від 7 листопада 2017 року N 2180-VIII, від 21 червня 2018 року N 2469-VIII. URL: <https://cutt.ly/yLFGxdj>

Згуровський, М. (2024). Майбутнє України у новому світовому порядку. *Газета «Світ»*, 17–18. URL: <https://surl.li/kqljyz>

Зелена, О. Я., Мірчук, І. Л. (2023). Громадянська ідентичність студентської молоді під час війни (кейс Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка). *Регіональні студії*, 34, 12–17. DOI: 10.32782/2663-6170/2023.34.2

Зелена, О., Мірчук, І. (2022). Вплив війни на громадянську позицію та геополітичні настрої студентської молоді в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія: філос.-політолог. студії*, 43, 264–274. DOI: 10.30970/PPS.2022.43.32

Зелена, О., Мірчук, І. (2024). Динаміка поглядів української молоді на майбутнє в час війни: кейс Дрогобищини. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 48, 192–197. DOI: 10.32782/apfs.v048.2024.30

Зінченко, О., Семиволос, І. (2025). Що буде з нами у 2025-му і далі. Несподівано оптимістична візія майбутнього України. *Texty.org.ua*. URL: <https://surl.li/sdbtrj>

Костюченко, Т., Волосевич, І. (2024). Info Sapiens. Вплив війни на молодь в Україні. *Дослідження агенції Info Sapiens за ініціативи Міністерства молоді та спорту України й фінансової підтримки Європейського Союзу та Уряду Данії*. URL: <https://surl.li/irxrte>

Мірчук, І., Зелена, О. (2022). Психоемоційний стан і соціальна активність студентської молоді в умовах війни: соціологічний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*, 49, 47–54. DOI: 10.26565/2227-6521-2022-49-05

Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. (2024). Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів. *Аналітика. Соціологічна служба Центру Разумкова*. URL: <https://surl.li/vqxdul>

Половина українців мають проблеми зі сном. (2025). Половина українців мають проблеми зі сном. *Дослідження Укрінформ*. URL: <https://surl.li/uizeuo>

Резнік, О. (2023). Ставлення українців до влади під час повномасштабної війни. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <https://surl.li/gd/vxuxgw>

Самопочуття українців під час війни. (2022). Самопочуття українців під час війни: емоції, очікування, особистий досвід – опитування у західних та центральних регіонах. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центр політичної соціології за підтримки John Fell Oxford University Press Research Fund. URL: <https://surl.li/wtmels>

Указ Президента України. (2015). Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://surl.li/zkckpu>

Україна на шляху до ЄС. (2024). *Україна на шляху до ЄС: виклики та перспективи: матеріали круглого столу до Дня Європи в Україні (Київ, 9 трав. 2024 р.):* [за заг. ред. Л. Г. Комахи, М. С. Орлів, Ю. Г. Рубана]. Київ: ННІ ПУДС КНУ.

Як війна впливає на думку українців. (2022). Як війна впливає на думку українців про друзів, ворогів та стратегічні цілі держави. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центр політичної соціології за підтримки John Fell Oxford University Press Research Fund. URL: <https://surl.li/eteqaz>

REFERENCES

Mueller, J. E. (1970). Presidential Popularity from Truman to Johnson. *The American Political Science Review*, 64 (1), 18–34. URL: <https://surl.li/udbwla>

Volosevych, I., Kohut, I., Zherobkina, T., & Nazarenko, Yu. (2023). Vplyv viyny na molod' v Ukraini [The impact of war on youth in Ukraine]. *HO «Analitichnyy tsentr Cedoss» i doslidnyts'koyu ahentsiyeyu Info Sapiens za initsiatyvy, a takozh finansovoyi, tekhnichnoyi ta orhanizatsiynoyi pidtrymky Predstavnytstva Fondu OON v haluzi narodonaselennya v Ukraini, Prohramy rozvytku OON v Ukraini ta Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy.* URL: <https://surl.li/uyvtyb> [in Ukrainian].

Garashova, A. (2024). Molod Ukrainy: Viyna, Vidbudova ta Vidpovidalnist za Maybutnye [Youth of Ukraine: War, Reconstruction, and Responsibility for the Future]. *Ukrayinska molod.* URL: https://www.ukrmol.kiev.ua/2024/08/blog-post_92.html [in Ukrainian].

Grushetskyi, A. (2025). Dynamika doviry Prezydentu V. Zelens'komu v 2019 – 2025 rokakh [Dynamics of Trust in President V. Zelenskyi in 2019 – 2025]. *Presreliz KMIS.* URL: <https://surl.li/rmekni> [in Ukrainian].

Dligach, A. (2024). Ukrainy maybutn'oho – tse krayina velykykh mozhlyvostey [Ukraine of the Future – A Country of Great Opportunities]. *LB.ua.* URL: <https://surl.li/msqbxo> [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy. (2024). *Zakon Ukrainy «Pro zasady vnutrishn'oyi i zovnishn'oyi polityky iz zminamy i dopovnennyamy, vnesenymy Zakonom Ukrainy iz zminamy i dopovnennyamy, vnesenymy vid 27 bereznya 2014 roku* [Law of Ukraine «On the Principles of Domestic and Foreign Policy» with amendments and additions introduced]. URL: <https://cutt.ly/yLFGxdj> [in Ukrainian].

Zghurovskyi, M. (2024, May). Maybutnye Ukrainy u novomu svitovomu porядku [The Future of Ukraine in the New World Order]. *Svit*, 17–18. URL: <https://surl.li/kqljyz> [in Ukrainian].

Zelena, O. Ya., & Mirchuk, I. L. (2023). Hromadyans'ka identychnist' student-s'koyi molodi pid chas viyny (keys Drohobych'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka) [Civic Identity of Student Youth During the War (case of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University)]. *Rehionalni studiyi*, 34, 12–17. DOI: 10.32782/2663-6170/2023.34.2 [in Ukrainian].

Zelena, O., & Mirchuk, I. (2022). Vplyv viyny na hromadyansku pozytsiyu ta heopolitychni nastroyi studentskoyi molodi v Ukraini [The Impact of War on Civic Engagement and Geopolitical Attitudes of Student Youth in Ukraine]. *Visnyk L'viv's'koho universytetu. Seriya filos.-politoloh. studiyi*, 43, 264–274. DOI: 10.30970/PPS.2022.43.32 [in Ukrainian].

Zelena, O., & Mirchuk, I. (2024). Dynamika pohlyadiv ukayinskoyi molodi na maybutnye v chas viyny: keys Drohobychchyny [Dynamics of Ukrainian Youth's Views on the Future During the War: The Case of Drohobych Region]. *Aktualni problemy filosofiyi ta sotsiologiyi*, 48, 192–197. DOI: 10.32782/apfs.v048.2024.30 [in Ukrainian].

Zinchenko, O., & Semivolos, I. (2025). Shcho bude z namy u 2025-mu i dali. Nespodivano optymystychna viziya maybutn'oho Ukrainy [What Will Happen to Us in 2025 and Beyond? An Unexpectedly Optimistic Vision of Ukraine's Future]. *Texty.org.ua*. URL: <https://surl.li/sdbtrj> [in Ukrainian].

Kostiuchenko, T., & Volosevych, I. (2024). Vplyv viyny na molod v Ukraini. [The Impact of War on Youth in Ukraine]. *Doslidzhennya ahentsiyi Info Sapiens za initsiatyvy Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy y finansovoyi pidtrymky Yevropeys'koho Soyuzu ta Uryadu Daniyi*. URL: <https://surl.li/irxrre> [in Ukrainian].

Mirchuk, I., & Zelena, O. (2022). Psykhoemotsiynny stan i sotsialna aktyvnist' studentskoyi molodi v umovakh viyny: sotsiolohichnyy analiz. [Psychoemotional State and Social Activity of Student Youth in the Conditions of War: A Sociological Analysis]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya Sotsiolohichni doslidzhennya suchasnoho suspilstva: metodolohiya, teoriya, metody*, 49, 47–54. DOI: 10.26565/2227-6521-2022-49-05 [in Ukrainian].

Otsinka hromadyanamy sytuatsiyi v krayini ta diy vlady. (2024). Otsinka hromadyanamy sytuatsiyi v krayini ta diy vlady. Dovira do sotsial'nykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromads'kykh diyachiv [Assessment of Citizens' Perception of the Country's Situation and Government Actions. Trust in Social Institutions, Politicians, Officials, and Public Figures]. *Analitika. Sotsiolohichna sluzhba Tsentru Razumkova*. URL: <https://surl.li/vqxdu> [in Ukrainian].

Polovyna ukrayintsiv mayut problemy zi snom. (2025). Polovyna ukrayintsiv mayut problemy zi snom. [Half of Ukrainians Have Sleep Problems]. *Doslidzhennya Ukrinform – Ukrinform Research*. URL: <https://surl.li/uizeuo> [in Ukrainian].

Reznik, O. (2023). Stavlennya ukrayintsiv do vlady pid chas povnomasshtabnoyi viyny [Ukrainians' Attitudes Towards the Government During the Full-Scale War]. *Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Il'ka Kucheriva*. URL: <https://surl.gd/vxuxgw> [in Ukrainian].

Samopochuttya ukrayintsiv pid chas viyny. (2022). Samopochuttya ukrayintsiv pid chas viyny: emotsiyi, ochikuvannya, osobystyy dosvid – opytuvannya u zakhidnykh ta tsentral'nykh rehionakh [Well-being of Ukrainians During the War: Emotions, Expectations, and Personal Experiences – Survey in Western and Central Regions]. *Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Il'ka Kucheriva*. URL: <https://surl.li/wtmels> [in Ukrainian].

Ukaz Prezydenta Ukrainy. (2015). Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennya Rady natsionalnoyi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnya 2015 roku «Pro Stratehiyu natsional'noyi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine on the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 6, 2015, “On the National Security Strategy of Ukraine”]. URL: <https://surl.li/zkckpu> [in Ukrainian].

Ukrayina na shlyakhu do YES. (2024). *Ukrayina na shlyakhu do YES: vyklyky ta perspektyvy: materialy kruhloho stolu do Dnya Yevropy v Ukraini (Kyiv, 9 travnia 2024 r.)* [Ukraine on the Path to the EU: Challenges and Prospects]. (2024): [za zah. red. L. H. Komakhy, M. S. Orliv, YU. H. Rubana]. Kyiv: NNI PUDS KNU. [in Ukrainian].

Yak viyna vplyvaye na dumku ukrayintsiv. (2022). Yak viyna vplyvaye na dumku ukrayintsiv pro druziv, vorohiv ta stratehichni tsili derzhavy [How the War Affects Ukrainians' Views on Friends, Enemies, and the Strategic Goals of the State]. *Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva ta Tsentr politychnoyi sotsiolohiyi za pidtrymky John Fell Oxford University Press Research Fund*. URL: <https://surl.li/eteqaz> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12 грудня 2024 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.

УДК 355.48(477:(470+571))“20”
DOI 10.69550/3041-1467.6.326246

Віталій БЕНЧУК

доктор філософії (історія та археологія), вчитель історії Комунального ліцею «Маріупольський ліцей м. Києва», вул. Миколи Юнкерова, 55, м. Київ, Україна, індекс 04075 (vitalii.benchuk@oa.edu.ua)

ORCID: 0000-0003-4920-4955

Володимир ТРОФИМОВИЧ

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії ім. проф. М. П. Ковальського, Національний університет «Острозька академія», вул. Семінарська, 2, м. Острог, Україна, індекс 35800; професор кафедри воєнної історії, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (trofymovych@hotmail.com)

ORCID: 0000-0003-0083-0437

Vitalii BENCHUK

PhD (History and Archeology), history teacher at the Municipal Lyceum “Mariupol Lyceum of Kyiv”, 55 Mykola Yunkerova Str., Kyiv, Ukraine, postal code 04075 (vitalii.benchuk@oa.edu.ua)

Volodymyr TROFYMOVYCH

PhD hab. (History), Professor, Professor of the Prof. M.P. Kovalskyi History Department, National University of Ostroh Academy, 3 Seminarska Str., Ostroh, Ukraine, postal code 35800; Professor of the Department of Military History, Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, 32 Heroyiv Maidanu Str., Lviv, Ukraine, postal code 79026 (trofymovych@hotmail.com)

Бібліографічний опис статті: Бенчук, В., Трофимович, В. (2025). Російсько-українська війна: підсумки 2023 року. *Axis Europae*, 6, 176–196. doi: 10.69550/3041-1467.6.326246

Bibliographic Description of the Article: Benchuk, V., & Trofymovych, V. (2025). Rosiisko-ukrainska viina: pidsumky 2023 roku [The Russian-Ukrainian War: Results of 2023]. *Axis Europae*, 6, 176–196. doi: 10.69550/3041-1467.6.326246 [in Ukrainian].

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ПІДСУМКИ 2023 РОКУ

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні основних подій російсько-української війни в 2023 р., аналізі геополітичних і військових стратегій України, колективного Заходу, Російської Федерації, а також у прогнозуванні подальших кроків і можливих сценаріїв розвитку війни в найближчій перспективі. **Наукова новизна** дослідження полягає у формуванні авторської концепції щодо ключових подій війни в 2023 р., з огляду на військові, геополітичні, політичні й економічні аспекти. **Методологія** базується на принципах історизму, об'єктивності та комплексного

підходу з використанням міждисциплінарного аналізу, поєднуючи історію, політологію і військову справу. **Висновки.** Російсько-українська війна є екзистенційним конфліктом за виживання української державності та її народу, оскільки стратегія Росії має явні ознаки геноцидного характеру, включаючи масові вбивства цивільних, насильницькі депортації та культурне знищення української ідентичності. У 2022 р. Сили оборони України змогли зірвати план блискавичної війни, значно ускладнивши Кремлю досягнення своїх цілей та змусивши його перейти до довготривалої війни на виснаження. Проте демократичний Захід, з огляду на політичні, економічні й електоральні фактори, ставив перед собою мету досягнення обмеженої військової поразки РФ, сподіваючись на подальші переговори на вигідних умовах. У результаті цього міжнародна підтримка для України була частковою та поступовою, а поставки озброєнь часто затримувалися, що ускладнювало ситуацію на полі бою. Росія, зі свого боку, не зупинялася на досягнутому і активно готувалася до оборони, створюючи багатоешелоновану фортифікаційну лінію, посилюючи свої позиції в окупованих районах. Це стало однією з причин невдачі українського контрнаступу, який не зміг досягнути поставлених цілей, що дало можливість агресору стабілізувати фронт і перехопити ініціативу, перейшовши до активних наступальних дій. Прогнозуючи подальший розвиток подій, можна очікувати, що війна триватиме на виснаження без стратегічного перелому на полі бою для обох сторін.

Ключові слова: Російсько-українська війна, Україна, Російська Федерація, колективний Захід, стратегія, Сили оборони України.

THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: RESULTS OF 2023

Abstract. *The purpose of the research* is to identify the main events of the Russian-Ukrainian war in 2023, analyze the geopolitical and military strategies of Ukraine, the collective West, and the Russian Federation, as well as to predict further steps and possible scenarios for the development of the war in the near future. **The scientific novelty of the research** is an attempt to formulate the author's concept of the key events of the Russian-Ukrainian war in 2023 in the military, geopolitical, political and economic spheres. **The methodology of the research** is based on the principles of historicism, objectivity and multidimensionality using an interdisciplinary approach at the intersection of history, political science, and military affairs. **Conclusions.** The Russian-Ukrainian war is an existential conflict for the survival of Ukrainian statehood and its people, as Russia's strategy has clear signs of genocidal nature, including mass killings of civilians, forced deportations, and cultural destruction of Ukrainian identity. In 2022, the Ukrainian Defense Forces were able to thwart the lightning war plan, making it much more difficult for the Kremlin to achieve its goals and forcing it to switch to a long-term war of attrition. However, the democratic West, taking into account political, economic and electoral factors, aimed to achieve a limited military defeat of Russia, hoping for further negotiations on favorable terms. As a result, international support for Ukraine was partial and gradual, and arms deliveries were often delayed, complicating the situation on the battlefield. Russia, in turn, did not rest on its laurels and was actively preparing for defense, creating a multi-echelon fortification line and strengthening its positions in the occupied areas. This was one of the reasons for the failure of the Ukrainian counteroffensive, which failed to achieve its goals, allowing the aggressor to stabilize the front and seize the initiative by launching active offensive actions.

Predicting further developments, we can expect that the war will continue to be a war of attrition without a strategic turning point on the battlefield for both sides.

Keywords: Russian-Ukrainian war, Ukraine, Russian Federation, collective West, strategy, Ukrainian Defense Forces.

Постановка проблеми. У лютому 2022 р. російсько-українська війна перейшла у повномасштабне вторгнення, що стало кульмінацією довготривалого процесу ескалації війни. Метою агресії стало не лише військове захоплення територій, а й повне знищення української державності та національної ідентичності, щоб викоринити самобутність українського народу. Однак план блискавичної війни, на якому базувалася стратегія Кремля, не спрацював з низки як об'єктивних, так і суб'єктивних причин, серед яких варто відзначити хибну оцінку стану українського суспільства та готовності до оборони. Це змусило Росію відкоригувати свої дії, однак не відмовитися від кінцевої мети – знищення України як держави.

Натомість Сили оборони України змогли не лише вистояти, а й перейти до активних наступальних операцій, що уможливило відновлення контролю над частиною тимчасово окупованих територій. Ці успіхи породили величезні сподівання серед міжнародних партнерів і українського суспільства, які очікували на подальше просування та завдання російській армії військової поразки. Проте контрнаступ українських військ не призвів до оперативного прориву і перехоплення ініціативи на фронті. Результатом цього стали втрата політичної єдності в країні, зниження морального духу суспільства, невизначеності серед країн Заходу в подальших кроках задля досягнення миру. Саме тому події 2023 р. потребують ретельного аналізу, аби зрозуміти, як внутрішні та зовнішні чинники взаємодіяли в цей період і як вони вплинули на подальшу динаміку війни.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Російсько-українська війна викликала до себе значний інтерес науковців різного спрямування, які вивчають її геополітичну, дипломатичну, військову, гуманітарну, економічну складові. Охопити всю історіографію у межах статті неможливо, тому автори акцентують увагу лише на тій, яка охоплює тематичне спрямування наукової розвідки. Найбільш ґрунтовно багатоаспектність подій проаналізовано у праці «Военно-исторический опис російско-украинской войны», над якою працювала військово-історична комісія, створена за дорученням Головнокомандувача Збройних Сил України від 26.03.2022 р. № 6820/с у Збройних Силах України. (Военно-исторический опис російско-украинской войны, 2023).

Окремо варто виділити праці В. Горбуліна у співавторстві з В. Бадраком (Горбулін, Бадрак, 2024), С. Кривоноса (Кривонос, 2024), В. Грицюка та О. Лисенка (Грицюк, Лисенко, 2023), а також колективну роботу О. Данилюка, Дж. Уолінга та Н. Рейнольдса (Watling, Danylyuk, & Reynolds, 2024). Найбільший масив студій присвячений змінам у міжнародних відносинах – публікації С. Віднянського та С. Мартинова (2023), О. Деменко (2023), І. Лоссовського та І. Крупеня (2023), П. Клімкіна (2023), В. Кравченка (2024), К. Рогуля (2023), А. Умланд (2024), О. Черевко (2023), Н. Яковенко (2023) та інших. Польський та британський погляд на хід та підсумки російсько-української війни відображені у працях Василя Ільницького, Віталія Тельвака, Юлії Талалай, Миколи Галіва (Галів, Ільницький, 2023; Ільницький, Тельвак, & Талалай, 2024; Ilnytskyi, & Telvak, 2024; Telvak, & Ilnytskyi, 2023).

Загальні підсумки 2023 р. у своїх публікаціях підбили офіційні посадові особи – О. Данілов (2023), виділивши політичні загрози, В. Залужний, охарактеризувавши

характер бойових дій з їх подальшою перспективою розвитку (Залужний, 2023; Zaluzhnyi, 2024), Т. Ташева (2024), проаналізувавши найважливіші досягнення Сил оборони України. Також варто згадати інтерв'ю українських істориків та публіцистів, які виклали власний погляд на події 2023 р. – Я. Грицака (2024), С. Плохія (2023), В. Портникова (2023) тощо.

Мета дослідження: розкрити авторський погляд на вирішальні події російсько-української війни в 2023 р., детально проаналізувати їхній вплив на геополітичні та військові стратегії України, колективного Заходу і російської федерації.

Виклад основного матеріалу. З 2014 до 2022 р. російсько-українська війна за своїм змістом була гібридного характеру, коли Росія активно застосовувала методи, що включали як військову агресію, так й інформаційну, економічну та політичну складові. У цей період офіційна Москва готувалася до повномасштабного вторгнення, нарощуючи військову потугу, диверсифікуючи економіку для зменшення впливу на неї санкцій, використовуючи пропаганду для створення ворожого образу з українців серед власного населення. Пропагандистські наративи, поширювані через засоби масової інформації, формували стереотипи про українське населення як «ворогів» і «нацистів». За даними «Левада-Центр», наприкінці 2021 р. Україна посідала друге місце серед «недружніх» країн для РФ, а понад 40 % росіян висловлювали негативне ставлення до неї, що свідчить про ефективність інформаційної кампанії Кремля (Якубова, 2022, с. 91).

У 2021 р. російська влада почала відкрито погрожувати. Українське політичне керівництво намагалося уникнути війни, а тому активізувало дипломатичні переговори по лінії Єрмак – Козак щодо мирного врегулювання. Вони завершилися провалом, але були продовжені неофіційні консультації, у ході яких вдалося розробити проект угоди, який передбачав відмову України від вступу в НАТО. Але це не зупинило російського диктатора (Плохій, 2023, с. 166).

Росіяни розробили план «блискавичної» війни, основна мета якого полягала у швидкому захопленні Києва, дестабілізації політичної ситуації в Україні та проведенні державного перевороту для заміни чинної влади на проросійське керівництво. Однак цей задум зазнав краху. Планування бойових дій здійснюється з урахуванням чисельності особового складу, наявності озброєння та техніки, стратегічних розрахунків, однак є фактор, який неможливо розрахувати математично – це воля народу до опору, що стало вирішальним у краху операції «Z» (Горбулін, Батрак, 2023, с. 63).

Українська сторона ініціювала мирні переговори після того, як партнери відмовили надати ефективну підтримку для закриття українського неба від російських ракетних атак. Спочатку російський диктатор вимагав, щоб українські військовослужбовці повністю склали зброю, але згодом висунув низку інших вимог, включаючи нейтральний і без'ядерний статус, демілітаризацію, «денацифікацію», а також визнання окупації Криму та так званих «ДНР/ЛНР» (Перепелиця, 2022, с. 282). Перша зустріч між делегаціями відбулася 28 лютого 2022 р. на білоруському кордоні, де було обговорено позиції обох сторін. Наступні переговори були проведені 3 березня в Біловезькій Пущі, що завершилися напрацюванням проєктної угоди з 15 пунктів, які склали основу для майбутніх консультацій та обговорень (Перепелиця, 2023, с. 110).

Однак приїзд 9 квітня 2022 р. до Києва Прем'єр-міністра Великої Британії Бориса Джонсона, який заявив про підтримку України з боку міжнародних партнерів, змінили ситуацію. Цей візит став чітким сигналом, що український народ не покинутий наодинці з агресором і має надійних союзників, готових його підтримати. Під впливом цих подій та внаслідок виявлення російських масових військових злочинів на Київщині

Президент України Володимир Зеленський прийняв рішення згорнути переговори (Зеленський – Черчилль. Дикі паралелі: Наталія Мосейчук – Вадим Пристайко, 2024).

Підтримка західних партнерів як військова, так і фінансова, стала важливим фактором, що дозволив Україні продовжити успішний опір. На цьому етапі Кремль змінив риторику: замість початкових заяв про повне захоплення української території тепер було заявлено про захоплення лише адміністративних кордонів Донецької та Луганської областей. Тому російські війська почали відступати з кількох оперативних напрямків, зосередивши свої зусилля в Східній операційній зоні (Грицюк, Лисенко, 2023, с. 13). Цей етап став критичним для російського диктатора, бо він зіткнувся із серйозними проблемами у плануванні і реалізації своїх стратегічних цілей. Почали з'являтися різні припущення та офіційні заяви, що Володимир Путін розглядав можливість проведення «референдуму» на тимчасово окупованих територіях. Його організація постійно відкладалася.

Незважаючи на ці обставини, на початку вересня 2022 р. Сили оборони України продемонстрували значний військовий успіх, провівши Слобожанську наступальну операцію. Завдяки вдалому введенню в оману противника щодо напрямку головного удару, українські війська змогли звільнити всю територію Харківської області, відновити контроль над важливими комунікаційними вузлами, такими як Балаклія, Куп'янськ, Ізюм, Вовчанськ. Це не лише поліпшило тактичне становище, але й відкрило нові оперативні можливості для подальших наступальних дій на Луганщину, що суттєво ускладнило подальші плани Кремля на захоплення цих територій (Харук, 2023, с. 13).

Зі збільшенням воєнного тиску на РФ її керівництво стало більш рішучим у своїх намірах. У вересні 2022 р. воно організувало незаконний «референдум» на окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, результати якого були фальсифіковані. Відповідно до них ці області були «приєднані» до РФ, а в її конституцію внесли відповідні зміни. Також ухвалено рішення про проведення часткової мобілізації, що було спробою зміцнити людські ресурси, які виснажувалися, для продовження війни. А українська армія продовжувала звільняти окуповані території, проводячи успішні наступальні дії.

У 2022 р. Україна не тільки успішно зірвала амбітний план Кремля «Київ за 3 дні», але й змогла змінити хід війни. Завдяки мобілізації підтримки міжнародних партнерів, Українська держава зберегла свою обороноздатність і розпочала серію ефективних наступальних операцій. Незважаючи на початкові невдачі, РФ змінила свою стратегію, перейшовши до виснажливої війни. Вона почала активно переводити економіку на військові рейки, вкладаючи значні ресурси в оборонну промисловість і мобілізацію. Також почала будівництво глибокоєшелонованої оборони, відомої як «лінія Суровікіна», що включала численні укріплення, мінні поля та інші інженерні споруди, спрямовані на стримування українських наступальних дій. Західні союзники України, спостерігаючи за її успішною обороною та ефективним звільненням окупованих територій, повірила в здатність останньої завдати військової поразки агресору.

Стратегічною метою України у 2023 р. було здійснення оперативного прориву російської оборонної лінії та подальше звільнення окупованих територій. Такий підхід, за словами Валерія Залужного, ґрунтувався на тому, що «недостатня ефективність існуючих міжнародних політичних регуляторних механізмів, передусім ООН і ОБСЄ,

не залишає Україні іншого вибору, окрім як відновити свою територіальну цілісність... виключно військовими засобами» (Залужний, 2023).

Для успішного здійснення контрнаступу Україна потребувала достатньої кількості важкої бронетехніки, артилерійських систем та снарядів до них. Ініціатором формування так званої «танкової коаліції» стала Велика Британія, яка першою оголосила про передачу 14 бойових танків Challenger 2. До цієї ініціативи приєдналися й інші країни-партнери, які також пообіцяли передати танки західного виробництва, зокрема Leopard 2 та M1 Abrams. Під час зустрічі в Рамштайні в січні 2023 р. була сформована неформальна група держав, які зобов'язалися створити «ударний кулак» для прориву російської оборони (Военно-історичний опис російсько-української війни, січень 2023 р., с. 34).

Згодом була підписана угода між міністрами закордонних справ та оборони країн ЄС, в якій йшлося про намір передати Україні протягом 2023 р. 1 мільйон боеприпасів калібру 155 мм (Военно-історичний опис російсько-української війни, березень 2023 р., с. 44). Також почалося постачання броньованих машин, боеприпасів для розмінування, тягачів для транспортування важкої техніки, мостоукладачів, інженерних машин, командних та ремонтно-евакуаційних засобів, а також паливозаправників.

Для ефективної реалізації контрнаступу активно проводилась підготовка особового складу. У цьому контексті велике значення мала підготовка дев'яти механізованих бригад, які проходили навчання за кордоном на новітній техніці. Водночас активно формувалася так звана «Гвардія наступу» – вісім бригад, загальна чисельність яких перевищувала 40 тисяч військовослужбовців. Це формування мало на меті підтримати наступальні дії механізованих частин, оснащених західними танками та бронетехнікою.

У квітні 2023 р. була передана перша сучасна батарея зенітно-ракетного комплексу Patriot, яка мала посилити захист українського неба від ударів російських крилатих і балістичних ракет. Російська сторона активно намагалася знищити цей комплекс, влаштувавши полювання за ним. Протягом травня 2023 р. по Києву була випущена рекордна кількість ракет, що було найбільшим обсягом атак у тому році (У 2023 році росіяни завдали по Україні десятки тисяч ударів: інфографіка, 2024).

Це підштовхнуло Велику Британію та Нідерланди оголосити про намір передати Україні сучасні винищувачі F-16 та розпочати підготовку українських пілотів. Цей крок створив основу для формування «коаліції винищувачів», до якої згодом приєдналися й інші країни-члени НАТО. Велика Британія також першою передала ракети дальнього радіусу дії Storm Shadow, здатні вражати цілі на оперативну глибину 280–300 км (Военно-історичний опис російсько-української війни, травень 2023 р., с. 15).

У цей час російські війська активно посилювали свої наступальні можливості в Східній операційній зоні, намагаючись вийти на адміністративні кордони Донецької та Луганської областей. У Південно-Західній операційній зоні, навпаки, вони зміцнювали оборону, будуючи три лінії інженерно-фортифікаційних перешкод із мінними полями. Основний напрямок російського удару був спрямований на Бахмут. Битва за це місто стала однією з найкривавіших, перетворивши його на одну із найбільш важливих ділянок фронту.

Тактика росіян полягала у повзучому «продавлюванні» оборони. Значну роль у захопленні Бахмута відіграла терористична організація ПБК «Вагнер», яка діяла за підтримки російської держави. Згідно з даними української сторони, у міських боях протягом лише 2023 р. росіяни втратили понад 100 тис. осіб, з яких майже 20 тис.

загинули, і половина з них були бійцями «Вагнера» (Воєнно-історичний опис російсько-української війни, травень 2023 р., с. 78).

Водночас серед подій, що супроводжували цю битву, був внутрішній конфлікт між керівництвом міністерства оборони РФ та лідером «Вагнера» Євгеном Пригожиным, що призвело до так званого «заколоту». Ці події варто розглядати як боротьбу між різними групами впливу в Кремлі, адже «Вагнер» не був самостійною силою, а фінансувався російською державою. З початку його участі у війні з травня 2022 до травня 2023 р. він отримав понад 86 млрд рублів з державного бюджету, при цьому кінцевим бенефіціаром цієї структури були сили спеціальних операцій РФ. Внутрішній конфлікт показав, з одного боку, слабкість внутрішньої безпеки Росії, а з іншого – те, що Володимир Путін зберігає контроль над своєю елітою та організованою ним системою влади (Горбач, 2023).

Упродовж зими та весни 2023 р. ворог зосередив увагу на проведенні кількох локальних наступальних операцій, які мали частковий тактичний успіх. Сили оборони України активно здійснювали підготовчі заходи для майбутнього контрнаступу, намагаючись знищити артилерійські системи, логістичні шляхи, склади боєприпасів і паливо-мастильних матеріалів, а також командні пункти ворога. Однією з основних цілей для українських військ було максимально виснажити та знищити російські підрозділи окупаційних сил, щоб створити сприятливі умови для наступу (Воєнно-історичний опис російсько-української війни, травень 2023 р., с. 78).

Контрнаступ доводилося відкладати з низки об'єктивних і суб'єктивних причин. Недоступність усього комплексу джерел ускладнює їхній детальний аналіз, але, на думку авторів, це було зумовлено кількома факторами. По-перше, невчасні поставки західного озброєння стали серйозною проблемою. Як зазначив президент Володимир Зеленський, станом на лютий 2024 р., за попередніми домовленостями, чотири українські бригади ще не були укомплектовані необхідною західною технікою (Прес-конференція Президента України Володимира Зеленського, 2024). По-друге, Росія зберігала тотальну перевагу в повітрі, що ускладнювало реалізацію наступальних операцій. Третім чинником була невизначеність щодо головного напрямку удару, а також несприятливі погодні умови протягом весни, які обмежували маневреність військ. Водночас політичні обставини змусили військове командування почати контрнаступ з наявними ресурсами, бо, як слушно зазначили Володимир Горбулін та Валентин Бадрак, «українське військове командування опинилося між своїми й західними політиками» (Горбулін, Бадрак, 2024, с. 87).

Що стосується стратегічних цілей військово-політичного керівництва України, то визначити їх складно. Публічна риторика офіційних осіб звучала як намір звільнити всі окуповані території і повернути контроль «до кордонів 1991 року». Однак ця мета, з великою ймовірністю, була орієнтована на внутрішню аудиторію, спрямована на підняття морального духу населення та військових. Це, зі свого боку, стало причиною формування дуже високих очікувань серед суспільства, що в кінцевому підсумку дало протилежний ефект.

4 червня 2023 р. вважається початком запланованого контрнаступу Сил оборони України. Розглядалося кілька варіантів головного напрямку удару, проте було прийнято рішення про проведення серії наступальних операцій на кількох ділянках фронту одночасно. Головною метою цих операцій було «активне виснаження» ворога, аби він був змушений вводити в бій якомога більше своїх резервів, що мало на меті ослаблення його загальної обороноздатності. Задля стримування просування українських сил

російська сторона підірвала дамбу Каховської ГЕС, що завдало значних екологічних та економічних збитків (Военно-історичний опис російсько-української війни, червень 2023 р., с. 82–83).

Контрнаступ не дав значного оперативного успіху з кількох причин. Серед основних чинників можна виокремити відсутність переваги в особовому складі, озброєнні та військовій техніці, а також тотальний контроль Росії над повітряним простором, що ускладнювало ведення наступальних операцій. Крім того, відсутність чітко визначеного головного напрямку удару призводила до розпорошення сил і ресурсів, що знижувало ефективність наступальних дій. Активне використання безпілотних літальних апаратів також унеможливлювало проведення «прихованих наступів» великими бронетанковими групами, оскільки БПЛА давали ворогу можливість швидко виявляти і нейтралізувати такі спроби.

До того ж, тактичні проблеми, зокрема низький рівень бойової злагодженості між підрозділами, призводили до частих випадків «дружнього вогню», що ускладнювало ситуацію на полі бою. Недостатня підготовленість особового складу і мала кількість засобів для розмінування мінних полів, через які здійснювався наступ, також стали серйозними перешкодами (Watling, Danylyuk, & Reynolds, 2024, р. 20).

Результатом активних бойових дій протягом літа 2023 р. стало поліпшення тактичного становища Сил оборони України на кількох напрямках. Оскільки великі бронетанкові колони не виправдали себе, українське командування вирішило змінити тактику і зосередити зусилля на просуванні невеликими підрозділами, прикритими потужним артилерійським вогнем. Це зміщення акцентів на більш маневрені підрозділи допомогло зберегти мобільність і низити уразливість. Південна Корея через США надала Україні значну кількість артилерійських снарядів, що сприяло проведенню подібних заходів (Военно-історичний опис російсько-української війни, липень 2023 р., с. 76).

Завдяки цій тактиці ворог зазнав величезних втрат. Упродовж року, за даними українських джерел, російська армія втратила 253 270 осіб особового складу, 2 948 танків, 4 995 бойових броньованих машин, 6 448 артилерійських систем, 520 реактивних систем залпового вогню та 410 систем протиповітряної оборони (Генеральний штаб ЗСУ / General Staff of the Armed Forces of Ukraine, 2023). Проте це не зупинило Росію, оскільки, як влучно зазначив український історик Ярослав Грицак, «путінський режим готовий йти на будь-які жертви», демонструючи свою готовність витримати великий тиск на свою армію й економіку, навіть у разі значних втрат (Довіра до влади та загроза для неї, поняття справедливості на тлі війни. Ярослав Грицак, 2024). Валерій Залужний на брифінгу наприкінці 2023 р. визнав особисту головну помилку – сподівання на те, що великі втрати ворога зможуть зупинити російського диктатора (Брифінг Валерія Залужного про законопроект щодо мобілізації. Повне відео, 2023).

Підсумки 2023 р. не відповідали високим очікуванням українського суспільства та військово-політичного керівництва, однак важливо розглянути досягнуті успіхи в контексті ширшого аналізу, зокрема:

- Екзистенційна боротьба за державність: російсько-українська війна є екзистенційною боротьбою за виживання. Українська державність та народ збереглися і продовжують існувати. Крім того, значним досягненням є перспектива початку переговорів про вступ України до Європейського Союзу в наступному році. Це важливий цивілізаційний крок, який дає змогу Українській державі повернутися до європейської сім'ї, позбувшись постколоніального спадку (2023: прощальні підсумки – Віталій Портников, 2023).

- Ураження чорноморського флоту РФ: Сили оборони України, не маючи власного військового флоту, змогли вивести з ладу значну частину чорноморського флоту Росії. У 2023 р. було уражено або потоплено кілька великих бойових кораблів (Ташева, 2024). Це змусило РФ передислокувати військові кораблі з півострова Крим через загрозу ракет і морських дронів. Таким чином, якщо на суходолі українські війська досягли лише тактичних успіхів, то на Чорному морі – оперативних, що значно ослабило російську морську присутність (Портников, 2023).

- Відновлення «зернового коридору»: відновлення його роботи забезпечує експорт українського зерна через Чорне море, що є важливим для економічної безпеки України.

- Колосальні втрати противника: РФ зазнала величезних втрат в особовому складі, техніці та озброєнні. Серед значущих подій варто відзначити ураження двох новітніх комплексів ППО «Тріумф», вартість кожного з яких складає близько 1,2 млрд дол. Такі втрати є важливими для подальшої здатності проводити ефективні військові операції (Ташева, 2024).

Результат битви може оцінюватися через призму кількох аспектів: втрати, досягнення або провал стратегічних цілей, збереження або ослаблення боєздатності, утримання або втрата позицій, захоплення чи втрата стратегічної ініціативи тощо. З точки зору цих критеріїв Росія досягла певного успіху в переході стратегічної ініціативи на її бік та здобутті незначних тактичних позицій, але вони не принесли їй значних оперативних переваг, адже не відкрили можливості для серйозного просування на фронті. Україна натомість, з одного боку – досягнула значного прогресу в акваторії Чорного моря, а з іншого – не добила бажаних результатів у контрнаступі на суходолі та перейшла до оборонних дій.

Тому українська влада та суспільство наприкінці 2023 р. стикнулися з численними викликами, які можуть поставити під загрозу здатність країни продовжувати боротьбу. Серед цих викликів – необхідність підтримувати моральний дух, зберігати єдність та готовність до наступних етапів війни, а також забезпечувати стабільність всередині країни. Віталій Портников слушно зауважив, що 2023 р. став часом, коли політика знову почала домінувати у коридорах влади, і керівництво змушене було приймати рішення, які мають електоральні наслідки, оскільки громадська думка почала відігравати все більшу роль у визначенні стратегічних кроків України (2023: прощальні підсумки | Віталій Портников, 2023).

Зі свого боку, тогочасний секретар РНБО Олексій Данілов наголосив, що російська стратегія на майбутнє базується на трьох постулатах: українська єдність, підтримка Заходу та мотивація і боєздатність Сил оборони України. Враховуючи ці фактори, Кремль має намір збільшити тиск через асиметричні заходи, зокрема, посилення атак на цивільне населення, політичні чвари всередині країни і створення хаосу для впливу на стабільність держави (Данілов, 2023).

Війна як двосторонній процес вимагає стратегічного прогнозування та врахування можливих заходів противника, зокрема, що той може застосувати для досягнення своїх цілей. Кремль, безумовно, спробує посилити гібридні методи проти українського населення. Враховуючи ці фактори, надалі необхідно сконцентруватися на кількох ключових аспектах для забезпечення ефективності протистояння та зміцнення своїх позицій у боротьбі з РФ:

- Створення уряду національної єдності: одним із ключових кроків має стати формування уряду національної єдності, який об'єднає представників різних

політичних партій. Такий уряд дасть змогу не тільки підтримати політичну єдність, а й забезпечити ефективну роботу парламенту як єдиного законодавчого органу, що важливо для стабільності держави в умовах війни.

- **Посилення виробництва озброєння та техніки:** Україна повинна значно збільшити виробництво озброєння та військової техніки, зокрема БПЛА всіх типів, засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ), роботизованих систем для розмінування і логістики, мін, артилерійських снарядів та іншої важливої техніки. Враховуючи темп війни і технічний прогрес, важливо забезпечити високі показники виробництва для покриття потреб.

- **Ефективне акумулювання внутрішніх ресурсів:** задля тривалої боротьби необхідно забезпечити ефективне використання всіх внутрішніх ресурсів – як фінансових, так і людських. Пріоритетами мають стати фінансування військово-оборонних потреб, соціальна підтримка населення та забезпечення стабільності на місцях. Водночас необхідно посилити контроль за витратами в державних та місцевих бюджетах, особливо у військовому відомстві, яке було залучене до численних корупційних скандалів. Важливим є також створення справедливої мобілізаційної системи, яка враховуватиме економічні ризики, зокрема зменшення кількості платників податків внаслідок мобілізації. Як зазначив Юрій Бутусов, важливо не лише набирати піхоту, а й шукати висококваліфікованих технічних спеціалістів для технологічної війни (Бутусов, 2024). Загалом, українська влада повинна орієнтуватися на проведення збалансованої та справедливої політики, оскільки почуття справедливості в умовах війни є надзвичайно загостреним у суспільстві. Від цього залежить не тільки ефективність управлінських рішень, але і підтримка населення, яка є критично важливою для подолання викликів війни та стабільності в країні (Довіра до влади та загроза для неї, поняття справедливості на тлі війни – Ярослав Грицак, 2024);

- **Активізація ударів по стратегічних об'єктах на території РФ:** враховуючи надані західними партнерами ракети Storm Shadow та ATACMS, необхідно продовжувати удари по військових об'єктах і логістичних центрах на території самої Росії. Це включає знищення важливих заводів, що виготовляють зброю, складів боєприпасів і інших стратегічних об'єктів, що мають значення для фінансування війни. Для цього необхідно збільшити застосування безпілотників різної дальності дії, а також диверсійних груп, зокрема за допомогою завербованих російських громадян.

- **Посилення співпраці з колективним Заходом:** Україна повинна продовжувати зміцнювати своє партнерство з колективним Заходом, акцентуючи увагу на військовій та фінансовій підтримці. Як зазначив Президент України Володимир Зеленський, у перемозі над Росією частина відповідальності лежить на Україні, а частина – на її партнерах (Пресконференція Президента України Володимира Зеленського, 2024). Україна потребує значної кількості артилерійських снарядів, виробничі потужності яких вона сама не спроможна наростити до потрібного рівня. Країни ЄС 20 березня 2023 р. підписали угоду, якою передбачалося надання Силам оборони України протягом року 1 млн снарядів, але вона не була виконана. Це зумовлювалося тим, що однією з її умов, за наполяганням Франції, була передача снарядів, вироблених виключно європейськими компаніями. Європейська промисловість не спроможна справитися з нинішніми потребами, для їх наросування необхідно розширити виробництво, а це вимагає значних державних інвестицій. Тому варто розширити співпрацю з третіми країнами. Крім того, необхідно звернути увагу на заморожені кошти російського центрального банку, які можна використати для фінансування військових потреб.

- Посилення оборонних дій: у 2024 р. Україна мала отримати сучасні винищувачі F-16, що допоможе посилити можливості Повітряних сил ЗСУ. Однак цього буде недостатньо для досягнення реального стратегічного паритету. Тому важливо зосередити зусилля на утриманні оборонних ліній, аналізі тактики минулого року та підготовці до нових наступальних дій. Західні аналітики рекомендують стратегію «тримати, будувати, бити», що передбачає утримання поточних позицій і підготовку до нової, більш інтенсивної фази конфлікту (Kilner, 2024).

- Врахування гібридних методів війни: у зв'язку з падінням морально духу в українському суспільстві Росія, ймовірно, посилюватиме використання гібридних методів боротьби. Це може включати дії, спрямовані на створення політичного та соціального хаосу всередині України, маніпуляції з міжнародними партнерами для зниження підтримки України, а також використання внутрішніх слабкостей української політики (Дубинянський, 2024).

Найбільша проблема полягає у визначенні стратегії колективного Заходу. Напередодні повномасштабного вторгнення він передав Україні лише тактичну високоточну зброю – Javelin, Stinger, NLAW. Це рішення зумовлювалося тим, що під час захоплення влади в Афганістані талібами значна кількість американської зброї потрапила до їхніх рук. Через це західні країни побоювалися повторення подібного сценарію в Україні, адже жодна їхня розвідка чи спецслужба не вірила, що Сили оборони України зможуть вистояти проти російської агресії.

Це підтверджується ситуацією з Німеччиною. Як зазначив колишній Надзвичайний і Повноважний посол України в Німеччині Андрій Мельник, коли він звернувся до німецького міністра фінансів Крістіана Лінднера в день нападу з проханням про військову підтримку та відключення РФ від міжнародної банківської системи SWIFT, Лінднер відповів: «А для чого? У вас лише кілька годин» (У Берліні, 2022).

Мужність Сил оборони України та стійкість українського народу переконали Захід у здатності української держави протистояти агресору. Одним із перших активну підтримку почала надавати Велика Британія, з якою Україна активно нарощувала співпрацю в економічній та військовій сферах ще до повномасштабного вторгнення. Саме британський Прем'єр-міністр Борис Джонсон був першим із західних лідерів, який 9 квітня 2022 року відвідав Київ і переконав українське керівництво у тому, що Україна має справжніх друзів, готових надати їй необхідну підтримку (Черевко, 2023, с. 7–8).

Європейські держави у ставленні до російсько-української війни умовно поділилися на два табори: «партію війни» (Велика Британія, США, Польща, країни Балтії, Фінляндія, Данія та інші) і «партію компромісу», до якої належали Австрія, Угорщина, Кіпр, Франція, Німеччина, Італія. Останні як ключові економічні та військові гравці ЄС намагалися збалансувати свої національні інтереси, зберігаючи значні економічні та політичні зв'язки з Кремлем (Віднянський, Мартинов, 2023, с. 17).

Провал російського вторгнення, воєнні злочини російських солдатів і формування проукраїнської коаліції серед демократичних країн змусили інші держави змінити свої позиції, аби не залишатись осторонь загальної геополітичної парадигми. Це стосувалося й тих країн, які намагалися балансувати і блокували військову допомогу Україні, зокрема Німеччини (Кудряченко, 2023, с. 153).

Український народ часто висловлює незадоволення колективним Заходом через недостатню підтримку. Як зазначив голова парламентської фракції «Слуги народу» Давид Арахамія, «на Заході немає розуміння, що робити з Росією, якщо вона зазнає поразки» (Мосейчук + Давид Арахамія, 2023). Ярослав Грицак, у свою чергу,

підкреслив, що Захід не лише не має стратегії перемоги над Росією, але й навіть не хоче замислюватися над цим (Довіра до влади та загроза для неї, поняття справедливості на тлі війни – Ярослав Грицак, 2024). Однак варто враховувати силу РФ та її найбільший у світі ядерний арсенал. Тому Захід, з одного боку, не хоче бути втягнутим у війну і прагне, щоб вона залишалася в межах української території, оскільки це може призвести до Третьої світової війни. З іншого, як у 1991 р., так і тепер, боїться, що станеться з російською ядерною зброєю у разі політичного колапсу країни.

На думку авторів, стратегічне мислення українських партнерів опирається на історичні аналогії. У російському минулому неодноразово військові поразки призводили до політичних змін: програш у російсько-японській війні спричинив революцію 1905 – 1907 рр., величезні втрати Російської імперії під час Першої світової війни стали причиною Лютневої революції 1917 р., а поразка в Афганістані у 1980-х рр. допомогла розпочати перехід до горбачовських реформ, що призвели до розпаду Радянського Союзу (Епплбом, Голдберг, 2023).

Ця стратегія не спрацювала, оскільки путінська Росія продемонструвала здатність вчитися не лише на досвіді, а й на своїх помилках. Крім того, стриманість США та Європи у наданні необхідного озброєння Силам оборони України призвела до затягування війни – саме того, чого прагнули уникнути, з огляду на наближення американських виборів. Початок політичного сезону в США спричинив політичну боротьбу, де українська проблема стала однією з головних. Це вплинуло на обмеження американської допомоги, що, зі свого боку, позначилося на бойових діях на фронті. Американський історик Тімоті Снайдер висловив думку, що «Європа повинна бути набагато більш стратегічно незалежною від США» і що їй варто «готуватися перемагати самотужки» (Коберник, 2023).

Якщо у 2022 р. Європа значною мірою орієнтувалася на США, то зараз вона здобула проукраїнську суб'єктність і стала ключовим фактором у підтримці України (Портников, 2023). Це вплинуло на зміну європейського наративу: країни-члени НАТО почали глибше усвідомлювати наслідки ймовірної поразки України та загрози з боку РФ для власної безпеки (Як закінчити війну у 2024-му – Віталій Портников, 2023). На сьогодні в європейських аналітичних центрах та військових штабах активно вивчають, скільки часу буде потрібно Росії для відновлення військового потенціалу, а також скільки часу знадобиться континенту для відбиття потенційної атаки з її боку (Кравченко, 2024).

Європейські країни готували безпекові угоди з Україною, які передбачають військову підтримку та співпрацю в оборонній сфері на термін до 10 років. США також планували підписати аналогічний документ після схвалення виділення допомоги у розмірі 61 млрд дол. За словами американських офіційних осіб, половина цієї суми буде спрямована на військову підтримку, а решта – на «створення безпечного майбутнього без масштабної західної допомоги». Це включатиме розвиток української військової промисловості (DeYoung, Birnbaum, Khurshudyan, & Rauhala, 2024). Проте на тлі невизначеності щодо подальшої підтримки США, Володимир Зеленський наголосив, що допомога в сфері озброєнь є надзвичайно важливою для безздатності Сил оборони України, зокрема в контексті протиповітряної оборони. Її відсутність значно вплине на здатність України захищати свій повітряний простір (Прес-конференція Президента України Володимира Зеленського, 2024).

Російська стратегія в цій війні зводиться до знищення всього, що має стосунок до України. Тому заява Надзвичайного і Повноважного посла України в Японії Сергія

Корсунського, що «Володимир Путін продовжує йти єдиним шляхом, який у нього залишився – шляхом ескалації», є абсолютно логічною і виправданою (Корсунський, 2023). Росія змогла перебудувати свою економіку на військові рейки та адаптувати її навіть попри міжнародні санкції. Основне джерело доходів російського бюджету – нафта та газ, які забезпечують близько 45 % надходжень до федерального бюджету РФ, із них нафта складає 25–30 %. Якщо в 2022 р. російська економіка зазнала значного спаду, то в наступному році, завдяки диверсифікації зовнішніх ринків і орієнтації на країни БРИКС замість ЄС, вона знову почала отримувати значні надходження. У 2023 р. російсько-китайська торгівля досягла рекордних 240 млрд дол. Згідно зі словами віцепрем'єра РФ Олександра Новака, Китай закупив більше половини російського експорту нафти та нафтопродуктів (Торгівля Китаю з Росією минулого року сягнула рекордних \$240 мільярдів, 2024).

Експерт Олег Гетман зазначив, що російська економіка підтримується трьома факторами: підготовленістю до війни, значними доходами від нафти і газу та допомогою від країн з мільярдним населенням, таких як Індія та Китай, які частково рятують її від краху. Росія також навчилася обходити санкції, зокрема щодо запчастин, чипів та інших товарів подвійного призначення, які постачаються через Киргизстан, Казахстан та інші країни (Гетман, 2023).

Більше 40 % ВВП Росія витрачає на війну. Вона активувала свою військово-промислову базу на повну потужність і продовжує нарощувати виробництво. Військові підприємства працюють у три зміни. За словами Сергія Шойгу, у 2023 р. було виготовлено 1530 танків та 2518 броньованих машин, що в порівнянні з попереднім періодом збільшилося на 560 % та 360 % відповідно. Однак цього все одно недостатньо ані для розширення боєздатності армії, ані для покриття втрат на полі бою. Також збільшилося виробництво ракет: якщо влітку їх виготовлялося близько 40 на місяць, то до кінця року – понад 100. Однак перевірені фрагменти ракет, якими Росія обстрілювала Україну, вказують на те, що вони були виготовлені вже в грудні 2023 р., що свідчить про серйозні проблеми з їх виробництвом.

Зберігається значна перевага Росії у виробництві артилерійських снарядів, яких вона планувала виготовити понад два мільйони протягом наступного року, а у 2023 р. їх було вироблено більше одного мільйона. Варто зазначити також активну підтримку Ірану та Північної Кореї, які постачають їй снаряди, ракети та безпілотики. Лише Північна Корея надала більше 1 мільйона артилерійських снарядів. Отже, якщо влітку українська сторона використовувала понад 7 000 снарядів на день, а Росія – приблизно 5 000, то наприкінці року ці цифри становили 2 000 та 10 000 відповідно (Oliphant, 2024).

Наразі Росія здатна вести війну такої інтенсивності завдяки значним радянським запасам озброєння та військової техніки, а також підтримці своїх союзників – Північної Кореї, Ірану та інших. Однак ці ресурси поступово вичерпуються і впродовж наступних років можуть закінчитися. Швидкість цього процесу значною мірою залежить від того, наскільки активно й ефективно країни-партнери України постачатимуть озброєння та техніку. Поступове зменшення запасів РФ, особливо щодо високоточних засобів, може змусити Кремль шукати інші шляхи ескалації або врегулювання конфлікту (Жмеренецький, 2024).

Російські посадові особи, зокрема диктатор, неодноразово заявляли, що готові до переговорів за умови визнання світом анексії Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей. Однак це могло бути лише частиною пропаганди, спрямованої

як на внутрішній російський електорат напередодні президентських виборів, так і на міжнародну спільноту перед американськими виборами. Така позиція також має за мету тиск на виборців, однак, ймовірно, є частиною стратегічного маневру Кремля. Російській владі потрібен час для відновлення боєздатності, а це може бути одним із можливих мотивів для заморожування конфлікту. Чи підє Кремль на справжнє припинення війни, залежить від того, наскільки ефективно Захід буде продовжувати підтримувати Україну озброєнням і військовою технікою, а також від моральної стійкості українського суспільства – населення, влади, Сил оборони України.

Висновки. 2023 р. став важким для України, оскільки контраст не досягнув поставлених оперативних цілей, посилювався політичний розбрат та втома українського суспільства. Росія, зі свого боку, перехопила ініціативу на полі бою та посилала наступальні дії на різних ділянках фронту.

Незважаючи на велетенські ресурси, найбільший ядерний арсенал у світі, значні запаси військової техніки та озброєння, РФ продовжує витрачати великі ресурси на війну. Однак для неї також стає дедалі складніше підтримувати високу інтенсивність бойових дій через обмежену кількість високотехнологічних систем і зброї, а також через збільшення обсягів військових втрат. Водночас Україна демонструє здатність досягати конкретних успіхів асиметричними методами, такими як значне звуження фронту на Чорному морі, руйнування боєздатності чорноморського флоту РФ, величезні втрати серед особового складу та військової техніки, що поступово виснажує військові можливості агресора.

Хоча кремль зберігає значну військову потугу, Україна не лише вистояла, але й продовжує розвивати оборонні спроможності. Завдяки підтримці міжнародних партнерів вона має значний потенціал для подальшого зміцнення своєї армії, що врешті може стати важливим чинником у визначенні результатів цієї війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Брифінг Валерія Залужного про законопроект щодо мобілізації. Повне відео. (2023). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZWVwfGhBOOw>.

Бутусов, Ю. (2024). Мобілізація та війна-2024. *Цензор.Нет*. URL: https://censor.net/ua/resonance/3464989/mobilizatsiya_ta_viyina2024_butusov.

Віднянський, С., Мартинов, А. (2023). *Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: монографія*. Київ: Інститут історії України НАН України. *Воєнно-історичний опис російсько-української війни (січень 2023 р.).* (2023). Київ. *Воєнно-історичний опис російсько-української війни (березень 2023 р.).* (2023). Київ. *Воєнно-історичний опис російсько-української війни (травень 2023 р.).* (2023). Київ. *Воєнно-історичний опис російсько-української війни (червень 2023 р.).* (2023). Київ. *Воєнно-історичний опис російсько-української війни (липень 2023 р.).* (2023). Київ. *Генеральний штаб ЗСУ / General Staff of the Armed Forces of Ukraine.* (2023). URL: https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua?locale=uk_UA.

Галів, М., Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*, 13/55, 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164

Гетман, О. (2023). Санкції проти агресора: ефективність і відчутний результат уже наприкінці року. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/sanktsiji-proti-ahresora-efektivnist-i-vidchutnij-rezultat-uzhe-naprikintsi-roku.html>.

Горбач, В. (2023). «Заколот Вагнера»: три мети збройного виступу Прігожина. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/war/zakolot-vahnera-tri-meti-zbrojnoho-vistupu-prihozhina.html>.

Горбулін, В., Бадрак, В. (2024). Російська війна проти України. Як нарешті розірвати чотирьохсторічне замкнене коло. Київ: Брайт Букс.

Грицюк, В., Лисенко, О. (2023). Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний та економічний вимір. *Український історичний журнал*, 2, 5–33. doi: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.02.005/>.

Данілов, О. (2023). Україна 2023–2024: російський напрямок головного удару. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/11/22/7429847>.

Довіра до влади та загроза для неї, поняття справедливості на тлі війни – Ярослав Грицак. (2024). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1EdaU6sW2bg>.

Дубинянський, М. (2024). Війна. Велика та мала. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/02/24/7443389/>.

Епплблом, Е., Голдберг, Дж. (2023). Справа повного визволення України. *Локальна історія*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/sprava-povnogo-vizvolennia-ukrayini/>.

Жмеренецький, О. (2024). Вбиті, зруйновані, обурені: світовий досвід конфліктів і шість розрахунків фіналу війни в Україні. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/01/5/7435887>.

Залужний, В. (2023). Сучасна позиційна війна та як у ній перемогти. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/11/2/163310>.

Зеленський-Черчилль. Дикі паралелі: Наталія Мосейчук – Вадим Пристайко. (2024). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iXxFV5FZWn0>.

Ільницький, В., Тельвак, В., Талалай, Ю. (2024). Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022 – 2024). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 130–146.

Клімкін, П. (2023). Поразка Росії: Чого «боїться» Захід і що треба робити Україні. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/porazka-rosiji-choho-bojitsja-zakhid-i-shcho-treba-robiti-ukrajini.html>.

Коберник, К. (2023). «Українці і європейці повинні готуватися перемагати у війні самотужки». Розмова з істориком Тімоті Снайдером про війну, культуру і минуле (трохи менш оптимістична, ніж зазвичай). *Бабель*. URL: <https://babel.ua/texts/101312-ukrajinci-i-yevropeytsi-povinni-gotuvatisya-peremagati-u-viyni-samotuzhki-rozмова-z-istorikom-timoti-snyderom-pro-viynu-kulturu-i-minule-trohi-mensh-optimistichna-nizh-zazvichay>.

Корсунський, С. (2023). Путін пішов єдиним шляхом, який у нього залишився. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/putin-pishov-jedinim-shljakhom-jakij-u-noho-zalishivsja.html>.

Кравченко, В. (2024). Путін накинув оком на Європу. Які країни НАТО він атакує після України? *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/putin-nakinuv-okom-na-jevropu-jaki-krajini-nato-vin-atakaue-pislja-ukrajini.html>.

Кривонос, С. (2024). *Зі щитом або на щиті. Правда про війну*. Київ: Брайт Букс.

Кудряченко, А. (2023). Російсько-українська війна: зміни у ставленні уряду Німеччини та громадянського суспільства. *Україна дипломатична, XXIV*, 152–164. doi: 10.37837/2707-7683-2023-7.

Лоссоський, І., Крупеня, І. (2023). Причини азійського нейтралітету щодо російсько-української війни. *Україна дипломатична*, XXIV, 187–203. doi: 10.37837/2707-7683-2023-10.

Мосейчук + Давид Арахамія. (2023). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6lt4E0DiJts>.

Плохій С. (2023). Російсько-українська війна. Повернення історії. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».

Портников, В. (2023). Ми наближаємося до нової, якщо не переломної, то визначальної стадії цієї війни, – історик Плохій. *Еспресо*. URL: <https://espresso.tv/mi-nablizhaemosya-do-novoi-yakshcho-ne-perelomnoi-to-viznachalnoi-stadii-tsiei-viyni-istorik-plokhiiy>

Перелиця, Г. (2022). Українська дипломатія в умовах російсько-української війни. *Україна дипломатична*, XXIII, 276–295. DOI: 10.37837/2707-7683-2022-16.

Перепелиця, Г. (2023). Формула миру Володимира Зеленського до і після Вільнюського саміту НАТО. *Україна дипломатична*, XXIV, 109–127. DOI: 10.37837/2707-7683-2023-4.

Пресконференція Президента України Володимира Зеленського. (2024). URL: https://www.youtube.com/watch?v=xGR2k_8nkVY.

Рогуля, К. (2023). Політика Ізраїлю в контексті війни Росії проти України: рік нейтральної допомоги. *Україна дипломатична*, XXI, 177–186. DOI: 10.37837/2707-7683-2023-9.

Ташева, Т. (2024). Битва за Крим: ключові події та виклики 2023 року. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/01/5/7435895/>.

Торгівля Китаю з Росією минулого року сягнула рекордних \$240 мільярдів. (2024). *УКРІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3812462-torgivla-kitau-z-rosieu-minulogo-roku-sagnula-rekordnih-240-milardiv.html>.

У Берліні. (2022). У Берліні давали Україні “кілька годин” після вторгнення Росії – посол. *Українська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/29/7136828/>

У 2023 році. (2024). У 2023 році росіяни завдали по Україні десятки тисяч ударів: інфографіка. (2024). *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/war/u-2023-rosi-rosiyani-zavdali-po-ukrajini-desyatki-tisyach-udariv-infografika-12500187.html>.

Харук, А. (2023). Слобожанська наступальна операція: передумови і перший етап (6–12 вересня 2022 р.). *Український історичний журнал*, 1, 5–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.005/>.

Черевко, О. (2023). Еволюція українсько-британських відносин в умовах широкомасштабної агресії Росії проти України. *Український історичний журнал*, 4, 5–24. DOI: 10.15407/uhj2023.04.005.

Як закінчити війну у 2024-му – Віталій Портников. (2023). URL: https://www.youtube.com/watch?v=B_IhAFkQfw

Яковенко, Н. (2023). Українсько-британські дипломатичні відносини впродовж рашистської агресії. *Україна дипломатична*, XXI, 165–176. DOI: 10.37837/2707-7683-2023-8.

Якубова, Л. (2022). Онтологія рашизму: Україна як alter ego Росії. *Український історичний журнал*, 4, 78–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.078>.

2023: прощальні підсумки – Віталій Портников. (2023). URL: https://www.youtube.com/watch?v=pg8URBWE_9Y.

DeYoung, K., Birnbaum, M., Khurshudyan, I., Rauhala, E. (2024). U.S. war plans for Ukraine don't foresee retaking lost territory. *The Washington Post*. URL: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2024/01/26/ukraine-war-plan-biden-defense/>.

Ilnytskyi, V., Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts' Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344

Kilner, J. (2024). 'Weakened' Ukraine can't launch offensive against Russia and must focus on defence, say US officials. *The Telegraph*. URL: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2024/01/27/ukraine-offensive-russia-war-defence-us/>.

Oliphant, R. (2024). From scones to drones: inside Putin's arms race that is leaving the West behind. *The Telegraph*. URL: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2024/01/26/russia-arming-itself-faster-than-nato/>.

Telvak, V., Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552

Watling, J., Danylyuk, O., Reynolds, N. (2024). *Preliminary Lessons from Ukraine's Offensive Operations, 2022–23*. London: Royal United Services Institute.

Zaluzhnyi, V. (2024). Ukraine's army chief: The design of war has changed. *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/2024/02/01/opinions/ukraine-army-chief-war-strategy-russia-valerii-zaluzhnyi/index.html>.

REFERENCES

Bryfinh Valeriia Zaluzhnoho pro zakonoprojekt shchodo mobilizatsii. Povne video. (2023). [Briefing by Valery Zaluzhnyi on the draft law on mobilization. Full video]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZWVwfGhBOOw>. [in Ukrainian].

Butusov, Yu. (2024). Mobilizatsiia ta viina-2024 [Mobilization and war-2024]. *Tsenzor.Net*. URL: https://censor.net/ua/resonance/3464989/mobilizatsiya_ta_viyina2024_butusov. [in Ukrainian].

Vidnianskyi, S., Martynov, A. (2023). *Rosiisko-ukrainska viina ta mizhnarodne spivtovarystvo: monohrafiia* [The Russian-Ukrainian war and the international community: monograph]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Voiенno-istorychnyi opys rosiisko-ukrainskoi viiny (sichen 2023 r.). (2023). [Military-historical description of the Russian-Ukrainian war (January 2023)]. Kyiv. [in Ukrainian].

Voiенno-istorychnyi opys rosiisko-ukrainskoi viiny (berezhen 2023 r.). (2023). [Military-historical description of the Russian-Ukrainian war (March 2023)]. Kyiv. [in Ukrainian].

Voiенno-istorychnyi opys rosiisko-ukrainskoi viiny (traven 2023 r.). (2023). [Military-historical description of the Russian-Ukrainian war (May 2023)]. Kyiv. [in Ukrainian].

Voiенno-istorychnyi opys rosiisko-ukrainskoi viiny (cherven 2023 r.). (2023). [Military-historical description of the Russian-Ukrainian war (June 2023)]. Kyiv. [in Ukrainian].

Voiенno-istorychnyi opys rosiisko-ukrainskoi viiny (Iuly 2023 r.). (2023). [Military-historical description of the Russian-Ukrainian war (July 2023)]. Kyiv. [in Ukrainian].

Heneralnyi shtab ZSU / General Staff of the Armed Forces of Ukraine. (2023). [General Staff of the Armed Forces of Ukraine / General Staff of the Armed Forces of Ukraine]. URL: https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua?locale=uk_UA. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriohrafichnyi dyskurs [The Nature of the Modern

Russian-Ukrainian War (2014 – 2023): Domestic Historiographical Discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriya: Istorii – Problems of the humanities. Series: History*, 13/55, 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164 [in Ukrainian].

Hetman, O. (2023). Sanktsii proty ahresora: efektyvnist i vidchutnyi rezultat uzhe naprykintsi roku [Sanctions against the aggressor: effectiveness and tangible results already at the end of the year]. *Dzerkalo tyzhnia*. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/sanktsiji-proti-ahresora-efektivnist-i-vidchutnij-rezultat-uzhe-naprikintsi-roku.html>. [in Ukrainian].

Horbach, V. (2023). «Zakolot Vahnera»: try mety zbroinoho vystupu Prihozhyna [“Wagner’s Rebellion”: Three Goals of Prigozhin’s Armed Outburst]. *Dzerkalo tyzhnia*. URL: <https://zn.ua/ukr/war/zakolot-vahnera-tri-meti-zbrojnoho-vistupu-prihozhyna.html>. [in Ukrainian].

Horbulin, V., & Badrak, V. (2024). *Rosiiska viina proty Ukrainy. Yak nareshiti rozirvaty chotyrokistorichne zamknene kolo* [The Russian War Against Ukraine. How to Finally Break the Four-Century Vicious Circle]. Kyiv: Brait Buks. [in Ukrainian].

Hrytsiuk, V., & Lysenko, O. (2023). Viina Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: voiennyi, mizhnarodno-pravovyi, heopolitychnyi ta ekonomichnyi vymir [Russia’s war against Ukraine: military, international legal, geopolitical and economic dimensions]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 2, 5–33. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.02.005/>. [in Ukrainian].

Danilov, O. (2023). Ukraina 2023–2024: rosiiskyi napriamok holovnoho udaru [Ukraine 2023–2024: Russia’s main thrust]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/11/22/7429847/>. [in Ukrainian].

Dovira do vlady ta zahroza dlia nei, poniattia spravedlyvosti na tli viiny – Yaroslav Hrytsak. (2024). [Trust in and threat to power, the concept of justice against the backdrop of war – Yaroslav Hrytsak]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1EdaU6sW2bg>. [in Ukrainian].

Dubynianskyi, M. (2024). Viina. Velyka ta mala [War. Big and small]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/02/24/7443389/>. [in Ukrainian].

Epplbom, E., & Holdberh, Dzh. (2023). Sprava povnoho vyzvolennia Ukrainy [The case for the complete liberation of Ukraine]. *Lokalna istoriia – Local history*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/sprava-povnoho-vizvolennia-ukrayini/>.

Zhmerenetskyi, O. (2024). Vbyti, zruinovani, obureni: svitovyi dosvid konfliktiv i shist rozrakhunkiv finalu viiny v Ukraini [Killed, destroyed, outraged: world experience of conflicts and six calculations of the end of the war in Ukraine]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/01/5/7435887/>. [in Ukrainian].

Zaluzhnyi, V. (2023). Suchasna pozytsiina viina ta yak u nii peremohty [Modern positional war and how to win it]. *Istorychna pravda – Historical Pravda*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/11/2/163310/>. [in Ukrainian].

Zelenskyi-Cherchyll. Dyki paraleli: Nataliia Moseichuk – Vadym Prystaiko. (2024). [Zelensky-Churchill. Wild parallels: Natalia Moseychuk – Vadym Prystayko]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iXxFV5FZWH0>. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Telvak, V., & Talalai, Yu. (2024). Suchasna rosiisko-ukrainska viina na shpaltakh «The British Army Review» (2022 – 2024) [The Modern Russian-Ukrainian War in the Columns of “The British Army Review” (2022 – 2024)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istorii, Spetsvypusk*, 130–146. [in Ukrainian].

Klimkin, P. (2023). Porazka Rosii: Choho «boitsia» Zakhid i shcho treba robyty Ukraini [Russia's Defeat: What the West is «Afraid» of and What Ukraine Should Do]. *Dzerkalo tyzhnia*. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/porazka-rosiji-choho-bojitsja-zakhid-i-shcho-treba-robiti-ukrajini.html>. [in Ukrainian].

Kobernyk, K. (2023). «Ukrainci i yevropeitsi povynni hotuvatysia peremahaty u viini samotuzhky». Rozмова z istorykom Timoti Snaiderom pro viinu, kulturu i mynule (trokhy mensh optymystychna, nizh zazvychai) [“Ukrainians and Europeans Must Prepare to Win the War Alone.” A Conversation with Historian Timothy Snyder about War, Culture, and the Past (A Little Less Optimistic Than Usual)]. *Babel*. URL: <https://babel.ua/texts/101312-ukrajinci-i-yevropeyci-povinni-gotuvatisya-peremagati-u-viyni-samotuzhki-rozmova-z-istorikom-timoti-snyderom-pro-viynu-kulturu-i-minule-trohi-mensh-optimistichna-nizh-zazvychai>. [in Ukrainian].

Korsunskyi, S. (2023). Putin pishov yedynym shliakhom, yakyy u noho zalysyvsia [Putin took the only path he had left]. *Dzerkalo tyzhnia*. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/putin-pishov-jedinim-shljakhom-jakij-u-noho-zalishivsja.html>. [in Ukrainian].

Kravchenko, V. (2024). Putin nakynuv okom na Yevropu. Yaki krainy NATO vin atakuie pislia Ukrainy? [Putin has set his sights on Europe. Which NATO countries will he attack after Ukraine?]. *Dzerkalo tyzhnia*. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/putin-nakinuv-okom-na-jevropu-jaki-krajini-nato-vin-atakuje-pislja-ukrajini.html>. [in Ukrainian].

Kryvonos, S. (2024). *Zi shchytom abo na shchytі. Pravda pro viinu* [With a shield or on a shield. The truth about war]. Kyiv: Brait Buks. [in Ukrainian].

Kudriachenko, A. (2023). Rosiisko-ukrainska viina: zminy u stavleni uriadu Nimechchyny ta hromadianskoho suspilstva [The Russian-Ukrainian war: changes in the attitude of the German government and civil society]. *Ukraina dyplomatychna – Ukraine Diplomatic, XXIV*, 152–164. DOI: 10.37837/2707-7683-2023-7. [in Ukrainian].

Losovskyi, I., & Krupenia, I. (2023). Prychyny aziiskoho neitralitetu shchodo rosiisko-ukrainskoi viiny [The reasons for Asian neutrality in relation to the Russian-Ukrainian war]. *Ukraina dyplomatychna – Ukraine Diplomatic, XXIV*, 187–203. DOI: 10.37837/2707-7683-2023-10. [in Ukrainian].

Moseichuk + Davyd Arakhamiia. (2023). [Moseichuk + Davyd Arakhamiia] URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6lt4E0DiJts>. [in Ukrainian].

Plokhii, S. (2023). *Rosiisko-ukrainska viina. Povernennia istorii* [Russian-Ukrainian War. The Return of History]. Kharkiv: Knyzhkovyi klub “Klub Simeinoho Dozvillia”. [in Ukrainian].

Portnykov, V. (2023). My nablyzhaiemosia do novoi, yakshcho ne perelomnoi, to vyznachalnoi stadii tsiiei viiny, – istoryk Plokhii [We are approaching a new, if not a turning point, then a defining stage of this war, – historian Plokhii]. *Espresso*. URL: <https://espresso.tv/mi-nablizhaemosya-do-novoi-yakshcho-ne-perelomnoi-to-vyznachalnoi-stadii-tsiiei-viyni-istorik-plokhii>. [in Ukrainian].

Perelytsia, H. (2022). Ukrainska dyplomatiia v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Ukrainian diplomacy in the context of the Russian-Ukrainian war]. *Ukraina dyplomatychna – Ukraine Diplomatic, XXIII*, 276–295. DOI: 10.37837/2707-7683-2022-16. [in Ukrainian].

Perepelytsia, H. (2023). Formula myru Volodymyra Zelenskoho do i pislia Vilniuskoho samitu NATO [Volodymyr Zelensky's Peace Formula Before and After the Vilnius NATO Summit]. *Ukraina dyplomatychna – Ukraine Diplomatic, XXIV*, 109–127. DOI: 10.37837/2707-7683-2023-4. [in Ukrainian].

Preskonferentsiia Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho. (2024). [Press conference of the President of Ukraine Volodymyr Zelensky]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=xGR2k_8nkVY. [in Ukrainian].

Rohulia, K. (2023). Polityka Izrailiu v konteksti viiny Rosii proty Ukrainy: rik neitralnoi dopomohy [Israel's policy in the context of Russia's war against Ukraine: a year of neutral assistance]. *Ukraina dyplomatychna – Ukraine Diplomatic, XXI*, 177–186. DOI: 10.37837/2707-7683-2023-9. [in Ukrainian].

Tasheva, T. (2024). Bytva za Krym: kluchovi podii ta vyklyky 2023 roku [The battle for Crimea: key events and challenges of 2023]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/01/5/7435895/>. [in Ukrainian].

Torhivlia Kytau z Rosiieiu. (2024). Torhivlia Kytau z Rosiieiu mynuloho roku siahnula rekordnykh \$240 miliardiv [China's trade with Russia reached a record \$240 billion last year]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3812462-torgivla-kitau-z-rosieiu-minulogo-roku-sagnula-rekordnih-240-milardiv.html>. [in Ukrainian].

U Berliini. (2022). U Berliini davaly Ukraini “kilka hodyn” pislia vtorhnennia Rosii – posol [In Berlin, Ukraine was given “a few hours” after Russia's invasion - ambassador]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/29/7136828/>. [in Ukrainian].

U 2023 rotsi. (2024). U 2023 rotsi rosiiany zavdaly po Ukraini desiatky tysiach udariv: infografika. [In 2023, the Russians struck Ukraine tens of thousands of times: infographics]. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/war/u-2023-roci-rosiyani-zavdali-po-ukrajini-desyatk-tisyach-udariv-infografika-12500187.html>. [in Ukrainian].

Kharuk, A. (2023). Slobozhanska nastupalna operatsiia: peredumovy i pershyi etap (6-12 veresnia 2022 r.) [Slobozhansk offensive operation: prerequisites and the first stage (September 6–12, 2022)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal, 1*, 5–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.005/>. [in Ukrainian].

Cherevko, O. (2023). Evoliutsiia ukraïnsko-brytanskykh vidnosyn v umovakh shyrokomasshtabnoi ahresii Rosii proty Ukrainy [The evolution of Ukrainian-British relations in the context of large-scale Russian aggression against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal, 4*, 5–24. DOI: 10.15407/uhj2023.04.005. [in Ukrainian].

Yak zakinchty viinu u 2024-mu | Vitalii Portnykov. (2023). URL: https://www.youtube.com/watch?v=-B_IhAFkQfw [in Ukrainian].

Yakovenko, N. (2023). Ukraïnsko-brytanski dyplomatychni vidnosyny vprodovzh rashystskoi ahresii [Ukrainian-British diplomatic relations during the Russian aggression]. *Ukraina dyplomatychna – Ukraine Diplomatic, XXI*, 165–176. DOI: 10.37837/2707-7683-2023-8. [in Ukrainian].

Yakubova, L. (2022). Ontolohiia rashyzmu: Ukraina yak alter ego Rosii [Ontology of Rashism: Ukraine as an Alter Ego of Russia]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal, 4*, 78–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.078>. [in Ukrainian].

2023: proshchalni pidsumky – Vitalii Portnykov. (2023). [2023: farewell results – Vitaly Portnikov]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=pg8URBWE_9Y. [in Ukrainian].

DeYoung, K., Birnbaum, M., Khurshudyan, I., & Rauhala, E. (2024). U.S. war plans for Ukraine dont foresee retaking lost territory. *The Washington Post*. URL: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2024/01/26/ukraine-war-plan-biden-defense/>. [in English].

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts' Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344 [in English]

Kilner, J. (2024). 'Weakened Ukraine cant launch offensive against Russia and must focus on defence, say US officials. *The Telegraph*. URL: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2024/01/27/ukraine-offensive-russia-war-defence-us/>. [in Ukrainian].

Oliphant, R. (2024). From scones to drones: inside Putins arms race that is [in Ukrainian]. leaving the West behind. *The Telegraph*. URL: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2024/01/26/russia-arming-itself-faster-than-nato/>. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552 [in English]

Watling, J., Danylyuk, O., & Reynolds, N. (2024). *Preliminary Lessons from Ukraines Offensive Operations, 2022–23*. London: Royal United Services Institute. [in Ukrainian].

Zaluzhnyi, V. (2024). Ukraines army chief: The design of war has changed. *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/2024/02/01/opinions/ukraine-army-chief-war-strategy-russia-valerii-zaluzhnyi/index.html>. [in English].

*Стаття надійшла до редакції 14 липня 2024 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.*

УДК 94:159.953.2](477):355.48(477:(470+571))
DOI 10.69550/3041-1467.6.326258

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства,
Дрогобицький державний педагогічний університету імені Івана Франка, вул. Івана
Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-4969-052X

ResearcherID: H-4431-2017

ScopusID: 57203399830

Vasyl ILNYTSKYI

PhD hab. (History), Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Law,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych,
Ukraine, postal code 82100 (vilnickiy@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Ільницький, В. (2025). Організаційні, нормативні та концептуальні засади політики пам'яті України щодо сучасної російсько-української війни. *Axis Europae*, 6, 197–213. doi: 10.69550/3041-1467.6.326258

Bibliographic Description of the Article: Ilnytskyi, V. (2025). Orhanizatsiini, normatyvni ta kontseptualni zasady polityky pamiati ukrainy shchodo suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Organizational, normative, and conceptual foundations of Ukraine's memory policy regarding the ongoing russian-ukrainian war]. *Axis Europae*, 6, 197–213. doi: 10.69550/3041-1467.6.326258 [in Ukrainian].

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ, НОРМАТИВНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ
ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ
ЩОДО СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Анотація. *Мета статті* – розкрити організаційні, нормативні та концептуальні засади політики пам'яті України щодо сучасної російсько-української війни. *Методологія дослідження* включає принципи історизму, науковості, авторської об'єктивності, а також загальнонаукові (аналіз, синтез, типологізація) та спеціально-історичні (історико-генетичний, історик-системний, історико-типологічний) методи. **Наукова новизна:** уперше розглядаються організаційні, нормативні та концептуальні засади політики пам'яті України щодо сучасної російсько-української війни. **Висновки.** Отже, центральною установою щодо формування та реалізації політики пам'яті в Україні є Український інститут національної пам'яті та його міжрегіональні відділення. Його було створено у 2006 р. як центральний орган виконавчої влади, реорганізовано у 2011 р. (як науково-дослідну установу) і відновлено у 2014 р. У різний час інститут очолювали Ігор Юхновський, Валерій Солдатенко, Володимир В'ятрович, Антон Дробович. Ключовим завданням УІНП є участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення і збереження національної пам'яті українського народу. Починаючи з 20 лютого 2014 триває російсько-українська війна. Героїчний опір українського народу, Збройних

Сил України російській агресії, поява великої кількості цивільних і військових жертв війни актуалізували нові завдання перед УІНП. Працівники інституту брали активну участь у розробці ключових законів щодо реалізації політики пам'яті. Ще у 2016 р. було розроблено законопроект «Про засади політики національної пам'яті», а наступного року – законопроект «Про державні та інші свята, пам'ятні дати і скорботні дні», які, на жаль, досі не схвалені. Визначальними для діяльності УІНП є щорічні постанови Верховної Ради України про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв. Концептуальними засадами із розробки механізмів реалізації політики пам'яті щодо російсько-української війни для УІНП став досвід вшанування пам'яті полеглих учасників Революції Гідності, який ознаменувався створення Меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності.

Ключові слова: політика пам'яті, російсько-українська війна, Український інститут національної пам'яті, усна історія, історико-меморіальний наратив.

ORGANIZATIONAL, NORMATIVE, AND CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF UKRAINE'S MEMORY POLICY REGARDING THE ONGOING RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Abstract. The purpose of this article is to reveal the organizational, normative, and conceptual foundations of Ukraine's memory policy regarding the ongoing Russian-Ukrainian war. The research methodology includes the principles of historicism, scientific rigor, and authorial objectivity, as well as general scientific methods (analysis, synthesis, typologization) and specialized historical methods (historical-genetic, historical-systemic, historical-typological). **Scientific novelty:** For the first time, this study examines the organizational, normative, and conceptual foundations of Ukraine's memory policy concerning the current Russian-Ukrainian war. **Conclusions.** The central institution responsible for shaping and implementing Ukraine's memory policy is the Ukrainian Institute of National Memory (UINP) and its regional branches. Established in 2006 as a central executive body, the Institute was reorganized in 2011 (as a research institution) and reinstated in 2014. Over different periods, the Institute has been led by Ihor Yukhnovskyi, Valeriy Soldatenko, Volodymyr Viatrovych, and Anton Drobovych. The key task of the UINP is to participate in shaping and implementing state policy in the field of restoring and preserving the national memory of the Ukrainian people. Since February 20, 2014, the Russian-Ukrainian war has been ongoing. The heroic resistance of the Ukrainian people and the Armed Forces of Ukraine against Russian aggression, as well as the emergence of numerous civilian and military casualties, have brought new challenges for the UINP. The Institute's employees have actively contributed to the development of key laws related to the implementation of memory policy. As early as 2016, the draft law «On the Foundations of National Memory Policy» was developed, followed by the draft law «On State and Other Holidays, Commemorative and Mourning Days» in 2017, both of which, unfortunately, have not yet been approved. The activities of the UINP are significantly influenced by annual resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine on the commemoration of anniversaries and significant dates. The conceptual foundations for developing mechanisms to implement Ukraine's memory policy regarding the Russian-Ukrainian war have been shaped by the experience of honoring the memory of the fallen participants of the Revolution of Dignity, which culminated in the creation of the Memorial Complex of the Heroes of the Heavenly Hundred – Museum of the Revolution of Dignity.

Keywords: politics of memory, Russo-Ukrainian War, Ukrainian Institute of National Remembrance, oral history, historical and memorial narrative.

Постановка проблеми. Політичний вплив держави на історичну пам'ять, як відомо, здійснюється у відповідному правовому полі на основі діяльності визначених інституцій та у співпраці з громадянським суспільством. Не є винятком і формування політики пам'яті щодо російсько-української війни, яка спирається на державні інституції, нормативно-правові акти, напрацьовані механізми взаємодії з суспільством у культурно-просвітницькій, комеморативній площині. Головні організаційні, нормативні та концептуальні засади політики пам'яті України щодо сучасної російсько-української війни потребують наукової рефлексії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політика пам'яті (історична) політика незалежної Української держави є об'єктом зацікавлень і вітчизняних, і закордонних дослідників. Так, О. Гончаренко проаналізував політику пам'яті президентів України Леоніда Кучми, Віктора Ющенка та Віктора Януковича (Гриценко, 2017). А. Киридон окреслила головні політичні чинники, ціннісні засади й організаційно-правові складові історичної політики України 1991–2015 рр. (Киридон, 2015). Ю. Литвиновська зробила загальом вдалу спробу що визначення періодизації політики пам'яті в Україні (Литвиновська, 2024). Певні фактологічні, історіографічні й історіософські аспекти зазначеної проблеми оприявлено в аналітичній доповіді «Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України» (Яблонський, 2019), аналітичній записці «Виклики національній політиці пам'яті в часи «гібридної війни»» (Виклики національній політиці, 2015), монографії А. Киридон (Киридон, 2016), статтях Я. Дельвейда (Delwaide, 2011), І. Вушко (Vushko, 2018), Е. Нарвселиус (Narvselius, 2012), О. Шевель (Shevel, 2016), І. Похиленко (Похиленко, 2023), О. Свйонтик, Р. Терещенка (Свйонтик, Терещенко, 2024). Окремі аспекти проблеми представлені у працях Володимира Старки, Василя Ільницького, Миколи Галіва, Віталія Тельвака, Олеси Куцької, Орести Карпенко, Юлії Талалай (Ільницький, Старка, Галів, 2022; Галів, Ільницький, 2023; Галів, Свйонтик, 2023; Telvak, & Ilnytskyi, 2023; Ilnytskyi, & Telvak, 2024; Ільницький, Куцька, 2023; Галів, Ільницький, Карпенко, 2024; Ільницький, Тельвак, Талалай, 2024; Галів, Гранд, 2024; Галів, Гранд, Бойчин, 2024; Галів, Карпенко, 2024), в яких розкрито історіографічні, джерелознавчі та мас-медійні погляди, оцінки і характеристики, наслідки сучасної російсько-української війни. Важливі змістові та методичні складові політики пам'яті щодо жертв російської агресії проти України висвітлено у статтях В. Ільницького та Р. Царика (Ільницький, Царик, 2024a; Ільницький, Царик, 2024b; Ільницький, Царик, 2025).

Виклад основного матеріалу. Центальною установою щодо формування та реалізації політики пам'яті в Україні є Український інститут національної пам'яті (УІНП) та його міжрегіональні відділення. УІНП було створено у 2006 р. Він отримав статус центрального органу виконавчої влади, тому його діяльність визначалася і координувалася українським урядом – Кабінетом Міністрів України, особливо Міністерством культури та Міністерством освіти і науки. 5 липня 2006 р. було затверджено «Положення про Український інститут національної пам'яті», згідно з яким, основними завданнями УІНП є: 1) участь у формування та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу; 2) забезпечення всебічного вивчення історії державотворення в Україні, боротьби за відродження української державності; 3) вивчення історії корінних народів та національних меншин в Україні; 4) здійснення заходів з увічнення пам'яті національно-визвольної боротьби, світових воєн, жертв голодоморів і політичних репресій; 5) посилення уваги українського суспільства до історії України, поширення у світі

об'єктивної інформації про Україну (Положення, 2006). Першим головою УІНП став відомий український вчений, колишній народний депутат України Ігор Юхновський.

У перший період існування УІНП активно займався питання вивчення історії Другої світової війни, українського визвольного руху у XX ст., сприяв на міжнародному рівні визнання голодомору 1932 – 1933 рр. як геноциду українського народу. Однак з приходом до влади у 2010 р. проросійського президента В. Януковича, проросійського голови уряду М. Азарова ефективна діяльність УІНП була згорнута, а 9 грудня того ж року інститут було ліквідовано під претекстом оптимізації органів центральної виконавчої влади й економії бюджетних ресурсів (Указ Президента України, 2010). Водночас уряд отримав доручення вивчити питання щодо функціонування УІНП.

У результаті 12 січня 2011 р. з'явилася Постанова Кабінету Міністрів України, відповідно до якої утворюється УІНП, але як науково-дослідна установа під управлінням уряду, утримання якої покладалося на Державний бюджет України (Постанова, 2011а). У цей час інститут очолив відомий український історик, член Комуністичної партії України Валерій Солдатенко. На УІНП нова влада поклала завдання надавати науковий і аналітичний супровід державній політиці у сфері національної пам'яті, розробляти необхідні наукові рекомендації для уряду щодо здійснення гуманітарної політики, виконання державних програм фундаментальних і прикладних досліджень з проблематики національної пам'яті. Штат працівників інституту було визначено у кількості 70 осіб (Постанова, 2011б). Тоді ж інститут провів низку наукових конференцій, видав 10 випусків збірника «Національна та історична пам'ять» (В'ятрович, 2019).

Після Революції Гідності, внаслідок якої було скинуто проросійський антидемократичний режим В. Януковича, українські політики і громадськість висунули ідеї відродити УІНП як центральний орган виконавчої влади. 9 липня 2014 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Питання Українського інституту національної пам'яті», якою скасовано постанови щодо УІНП від 2010 р. (Постанова КМУ, 2014). У листопаді 2014 р. було затверджено Положення про УІНП, відповідно до якого він знову набував статусу центрального органу виконавчої влади. До завдань, які були визначені ще у 2006 р., додавалися нові, зокрема популяризація історії України, подолання історичних міфів, а також «здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті учасників українського визвольного руху, Української революції 1917 – 1921 років, воєн, жертв Голодомору 1932 – 1933 років, масового голоду 1921 – 1923, 1946 – 1947 років та репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917 – 1991 років, осіб, які брали участь у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також в антитерористичних операціях» (Положення, 2014). Новим головою УІНП було призначено відомого львівського історика, дослідника історії УПА Володимира В'ятровича, який перебував на цій посаді до вересня 2019 р. (Кабмін звільнив В'ятровича, 2019). На той час Президентом України був В. Зеленський, котрий, як припускали журналісти, звільнив В. В'ятровича з політичних міркувань. У грудні 2019 р. наступним головою УІНП став кандидат філософських наук Антон Дробович (Для Інституту, 2019).

Починаючи з 20 лютого 2014 р., триває російсько-українська війна. Героїчний опір українського народу, Збройних Сил України російській агресії, поява великої кількості цивільних і військових жертв війни актуалізувала нові завдання перед УІНП. Звичайно, він продовжував діяльність над іншими історичними напрямками. Так, науковці та експерти УІНП розробили і подали до Верховної ради України

законопроекти «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917 – 1991 років» (Звіт УІНП за 2015 р.). Ці закони були прийняті у 2015 р., заклавши один з ключових фундаментів для трансформації і модернізації політики пам'яті в незалежній Україні.

У 2016 р. УІНП працював над розробкою змін до закону про реабілітацію жертв політичних репресій, а також розробив проєкт закону «Про засади політики національної пам'яті». Однак його не погодило Міністерство культури. Ще однією новацією стала розробка законопроекту про внесення змін до деяких законів України щодо засудження тоталітарних режимів. На громадське обговорення було винесено проєкт закону про державні свята, пам'ятні дати і скорботні дні (Звіт УІНП, 2016). У травні 2017 р. цей проєкт надіслали до Міністерства культури України для розгляду і погодження (Звіт УІНП, 2017). Наразі він не схвалений.

Одним із важливих напрямів діяльності УІНП стало вшанування пам'яті *полеглих учасників Революції Гідності*. Так, було розроблено і затверджено план заходів щодо вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні та учасників Революції Гідності на 2015 – 2020 рр. За ініціативи УІНП з'явився Указ Президента України Петра Порошенка від 11 лютого 2015 р., яким було встановлено День Героїв Небесної Сотні (20 лютого), а також доручалося українському уряду розробити заходи щодо увічнення пам'яті загиблих під час Євромайдану. Йшлося і про створення в Києві музею Революції Гідності, проведення у закладах освіти і культури, у військових частинах тематичних заходів, бесід, заходів, спрямованих на встановлення меморіальних дощок, пам'ятних знаків, таблиць. Відповідні доручення давалися МЗС України та Державному комітету телебачення та радіомовлення України (Указ Президента України, 2015).

З метою належного вшанування пам'яті усіх жертв злочинного режиму В. Януковича, було ухвалено рішення про створення Музею Майдану / Музею Свободи. З цією метою була створена робоча група, яка від жовтня 2014 р. до лютого 2015 р. провела виставку «Творчість свободи: революційна культура Майдану». На початку 2015 р. до Верховної Ради України було подано законопроект щодо повернення до державної власності Жовтневого палацу у Києві і створення в його приміщеннях Музею Майдану. Однак це питання довго не вирішувалося. Тому УІНП у листопаді 2015 р. розпочав роботу щодо створення Музею Майдану (Звіт УІНП, 2015). У той час з'явилася Розпорядження Кабінету Міністрів України (18 листопада 2015 р.), в якому йшлося про утворення Меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності. Цей державний заклад передавався у сферу управління УІНП, якому доручалося розробити і подати на затвердження статут музею (Розпорядження КМУ, 2015). Однак музей запрацював лише наступного року, а в його штаті було 30 працівників. 12 квітня 2016 р. Указом Президента музею було надано статус національного (Указ Президента України, 2016). Уже наприкінці 2017 р. в ЗМІ з'явилася повідомлення, що на лютий 2018 р. будуть створені проєкти меморіалу Героям Небесної Сотні та проєкт музею (Краший проєкт, 2017). У 2021 р. було започатковано будівництво приміщення для музею, однак через початок повномасштабної російської-української війни у лютому 2022 р. роботи припинилися й досі не завершені.

Співробітники УІНП та працівники Музею історії Києва організували мультимедійну виставку «Майдан: від незалежності до свободи», під час якої було представлено матеріали, що охоплювали три українські революції: Революцію на

граніті 1990 р., Помаранчеву революцію 2004 р., Революцію Гідності 2013 – 2014 рр. Згадувалися й інші громадські акції, які відбувалися на Майдані Незалежності у Києві, зокрема йшлося про акцію «Україна без Кучми» (Майдан, 2015). Водночас УІНП ініціював створення робочих груп дослідників, передусім фахівців з питань усної історії, а також активістів, волонтерів для проведення запису свідчень учасників революційних подій. У звіті УІНП повідомлялося, що до цієї роботи приєдналися й регіональні (обласні) телерадіокомпанії, пообіцявши надавати відповідне обладнання. Зазначалося, що упродовж 2015 р. в різних областях України було створено 21 робочу групу, члени яких працювали на громадських засадах і змоги записати приблизно 200 свідчень-інтерв'ю (Звіт УІНП, 2015).

Частина цих інтерв'ю була опрацьована і видана окремою книгою під редакцією Тетяни Ковтунович і Тетяни Привалко (Ковтунович, Привалко, 2015). Передмову до книги написав відомий історик і публіцист, телеведучий Олександр Зінченко. Представлені у цьому виданні інтерв'ю були згруповані за соціальними, професійними, функціональними обов'язки осіб, які свідчили про події Майдану. Наприклад, містилися свідчення студентів Любові Галан, Софії Бориско, Богдана Кучера, правозахисників Дмитра Гузія, Артема Ясиновського, Миколи Сірого, координаторів Володимира В'ятровича, Євгена Нищука, Олени Подобед-Франківської, підприємців Валерія Пекара, Сергія Пітіка, Євгена Уткіна, священників о. Петра Жука, о. Миколи Мишовського, архієпископа Стефана (Негребецького), членів самооборони Майдану Миколи Голікова, Олега Юрченка, Романа Орищенка, волонтерів Олени Гречанюк, Тетяни Моцак, Юлії Пішти, автомайданівців Олексія Гриценка, Анатолія Чередниченка, Катерини Кувіти, медиків Руслана Добровольського, Тараса Логгінова, Олександра Дубічева тощо. Крім того, деякі групи були названі за особистісними характеристиками: «затяті», «сміливці». Авторитетні оцінки і характеристики надали письменниця Оксана Забужко, філософ Мирослав Попович, кардинал Любомир Гузар.

Крім того, УІНП співпрацював із Фондацією осередку «Карта» щодо видання книги з проблематики Революції гідності. Так, зокрема, було надано 10 розшифрованих інтерв'ю, вибрано найцікавіші фрагменти ще з 30-ти спогадів учасників революційних подій (Звіт УІНП, 2015). У результаті світ побачила книга «Вогонь Майдану...», яку презентували 20 листопада 2015 р. у Варшаві при сприянні Посольства України в Польщі (Польсько-український вечір, 2015).

У 2017 р. було записано 52 інтерв'ю з учасниками Революції Гідності, членами родин Героїв Небесної Сотні. Крім того, було скопійовано 42 записи інтерв'ю, яке провели науковці закладів вищої освіти України, або ж члени громадських організацій (Звіт УІНП, 2017).

У січні 2016 р. в Музеї історії Києва за ініціатииви УІНП було проведено дискусію «Еволюція революції». Науковці, експерти, громадські діячі, волонтери обговорювали питання тяглося української революційної боротьби, вели мову про причини, хід, результати революцій 1990, 2004, 2013 – 2014 рр. (Звіт УІНП, 2016). У лютому того ж року в Національному музеї історії України (м. Київ) працівники УІНП організували дискусію на тему «Судети-1938 та Крим-2014: спільне й відмінне». Модерував цей захід кандидат історичних наук Сергій Громенко (УІНП), а учасниками дискусії виступили координатор Таврійської гуманітарної платформи Андрій Іванець та співголова Бюро протидії гібридній війні кандидат політичних наук Євген Магда. Учасники дискусії досить вдало порівняли і зіставили гітлерівську Німеччину та путінську Росію (Судети-1938, 2016).

У листопаді 2016 р. УІНП провів в приміщенні Українського Дому в Києві мультимедійну виставку «Відважні: наші герої», присвячену 100-річчю Української революції. Цей проєкт передбачав вшанування борців за українську державність від 1917 до 2014 рр., зокрема, містив розповіді про Героїв Небесної Сотні, учасників Революції Гідності (Від січових стрільців до Революції Гідності, 2016). У 2018 р. відбувся міжнародний архітектурний конкурс на виготовлення проєкту меморіалу Героїв Небесної Сотні. запрацювали виставки «Переведи мене через майдан» у Мистецькому арсеналі в Києві (за участі Президента України), «Артефакти з барикад. Передача колекції» в Українському Домі. Тоді ж на Майдані незалежності кияни і гості столиці могли відвідати виставку «Майдан: ландшафти пам'яті» (Звіт УІНП, 2018).

3 ініціативи УІНП у серпні 2017 р. Кабінет Міністрів України видав Розпорядження «Про затвердження плану заходів із вшанування подвигу учасників Революції Гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні на період до 2020 р.» (План заходів, 2017). У ньому йшлося про сім головних організаційних завдань – від проведення наукових конференцій до видання і презентації книг спогадів та інших видань, присвячених Революції Гідності (План заходів, 2017). У лютому 2021 р. КМУ прийняв наступну постанову, яка затверджувала план таких самих заходів на 2021 – 2025 рр. (План заходів, 2021), щоправда дещо розширювала завдання. Наприклад, йшлося про забезпечення проєктування та будівництва Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності, вказувалася необхідність відкриття інформаційного центру зазначеного музею (План заходів, 2021).

Виставку «У фокусі подій», присвячену подіям на Майдані Незалежності у Києві 2013 – 2014 рр., на якій експонувалося понад 200 світлин, було відкрито в Українському Домі 18–21 лютого 2017 р. У ці ж дні в Умані та Полтаві активісти Революції Гідності провели зустріч, на якій обговорили результати роботи над проєктом щодо запису усних свідчень учасників революційних подій. 20 лютого 2017 р. біля каплички на Алеї Героїв Небесної Сотні у Києві була проведена панахида за полеглими борцями за свободу і демократію. Відтак відбулася акція «Запали вогонь пам'яті», під час якої учасники запалили лампадки вздовж Алеї Героїв Небесної Сотні. 21 листопада 2017 р. відкрилася виставка «Майдан: ландшафти пам'яті» на Майдані Незалежності у Києві, під час якої демонструвалися 48 планшетів, які розмістили на металевих стендах. Того самого дня у Київській міській раді відбулася презентація підготовленої і виданої УІНП книги «Майдан від першої особи. Регіональний вимір» (3-й випуск). Вона присвячувалася подіям Революції Гідності і протестним рухам, які відбувалися у 2013 – 2014 рр. в різних областях України (Звіт УІНП, 2017). У 2018 р. було видано наступну частину цієї книги, презентацію якої проведено у Києві, Херсоні, Харкові, Черкасах, Чернівцях у листопаді-грудні.

У 2019 р. з нагоди Дня Героїв Небесної Сотні в Києві було проведено виставку плакатів художника Нікіти Тітова «Від Майдану до АТО». Її разом з Н. Тітовим відкрили голова УІНП Володимир В'ятрович, директор Національного музею Революції Гідності Ігор Пошивайло, генеральний директор інформаційної агенції «Укрінформ» Олександр Харченко. Виставка включала 25 робіт, присвячених як героїчним, трагічним, так і повсякденним аспектам українських воїнів, які на той час уже 5 років захищали Україну від російської агресії (Шлях свободи, 2018).

Працівники УІНП спільно з громадськістю та істориками у 2020 р. реалізували важливий проєкт. Йдеться про зустріч з учасниками Революції Гідності, які одразу з барикад і наметів Майдану пішли добровольцями захищати Україну від російської

агресії. Зустріч отримала назву «Невтрачене покоління: з Майдану на війну». Учасницями зустрічі стали на той час уже ветерани російсько-української війни Віталій Кузьменко, Ігор Галушка, Майя Москвич, Юлія Шевчук (Розмова, 2020). Традиційно проводилися різні заходи, спрямовані на вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні («Хо́да пам'яті», панахиди біля меморіалів і пам'ятних дощок, акція «Вдячні за свободу», демонстрація відеороликів УІНП «Характери Гідності», поширення банерів українською і англійською мовами із меседжами щодо подвигу Героїв Небесної Сотні). Меморіальні заходи були проведені в усіх містах України (Звіт УІНП, 2020). У День Гідності та Свободи 21 листопада 2020 р. на Алеї Героїв Небесної Сотні у Києві було врочисто освячено «Дзвін гідності». Відтак працівники Музею Революції Гідності запровадили нову меморіальну практику: у день народження кожного героя Небесної Сотні ставити біля «Дзвону гідності» його чи її портрет і вдаряти по дзвону стільки разів, скільки років було людині (На алеї, 2020). Ця ж традиція продовжувалася у 2021 р. Відзначимо, що на той час в архіві УІНП вже зберігалось понад 5000 архівних фото і відео учасників Революції Гідності (Звіт УІНП, 2021).

Висновки. Отже, центральною установою щодо формування та реалізації політики пам'яті в Україні є Український інститут національної пам'яті та його міжрегіональні відділення. Його було створено у 2006 р. як центральний орган виконавчої влади, реорганізовано у 2011 р. (як науково-дослідну установу) і відновлено у 2014 р. У різний час інститут очолювали Ігор Юхновський, Валерій Солдатенко, Володимир В'ятрович, Антон Дробович. Ключовим завданням УІНП є участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення і збереження національної пам'яті українського народу. Починаючи з 20 лютого 2014 р. триває російсько-українська війна. Героїчний опір українського народу, Збройних Сил України російській агресії, поява великої кількості цивільних і військових жертв війни поставила нові завдання перед УІНП. Працівники інституту брали активну участь у розробці ключових законів щодо реалізації політики пам'яті. Ще у 2016 р. було розроблено законопроект «Про засади політики національної пам'яті», а наступного року – «Про державні та інші свята, пам'ятні дати і скорботні дні», які, на жаль, досі не схвалені. Визначальними для діяльності УІНП є щорічні постанови Верховної Ради України про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв. Концептуальними засадами із розробки механізмів реалізації політики пам'яті щодо російсько-української війни для УІНП став досвід вшанування пам'яті полеглих учасників Революції Гідності, який ознаменувався створення Меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Виклики національній політиці пам'яті в часи «гібридної війни». Аналітична записка. (2015). URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/vikliki-nacionalniy-politici-pamyati-v-chasi-gibridnoi-viyni>

Від січових стрільців до Революції Гідності: виставка в Києві «Відважні: наші герої». (2016). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2124947-vid-sicovih-strilciv-do-revolucii-gidnosti-vistavka-v-kievi-vidvazni-nasi-geroi.html>

В'ятрович, В. М. (2019). Український інститут національної пам'яті. *Енциклопедія історії України: Україна–Українці*. Кн. 2. Київ: В-во «Наукова думка». URL: http://www.history.org.ua/?termin=ukrajinskyj_institut_natsionalnoji_pam_jati

Галів, М., Гранд, М. (2024). «Русский мир» проти України: коротка деконструкція новітньої російської геополітичної доктрини (рецензія на: Якубова Л.

Україна та українці в світоглядній матриці «руського мира». Аналітична записка / відповідальний редактор В.А. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 72 с.). *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія, Спецвипуск*, 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16

Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р. (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий – березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 72(1). 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7

Галів, М., Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія*, 13/55, 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164

Галів, М., Ільницький, В., Карпенко, О. (2024). Проблематика геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022 – 2024). *Новітня доба*, 12, 75–96. DOI: 10.33402/nd.2024-12-75-96

Галів, М., Карпенко, О. (2024). Викрадення українських дітей російськими окупантами (2022 – 2024): за матеріалами вітчизняних мас-медіа. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5

Галів, М., Свйонтик, О. (2023). Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*, 3 (211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194

Гриценко, О. А. (2017). *Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994 – 2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати*. Київ: «К.І.С.».

Для Інституту. (2019). Для Інституту нацпам'яті знайшли заміну В'ятровичу. *Українська правда*. URL: <https://web.archive.org/web/20191204144524/https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/4/7233842/>

Звіт УІНП. (2015). *Звіт Українського інституту національної пам'яті за 2015 р.* URL: <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity/zvit-2015>

Звіт УІНП. (2016). *Звіт Українського інституту національної пам'яті за 2016 р.* URL: <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity/zvit-2016-rik>

Звіт УІНП. (2017). *Звіт Українського інституту національної пам'яті за 2017 р.* URL: <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity/zvit-za-2017-rik>

Звіт УІНП. (2018). *Звіт Українського інституту національної пам'яті за 2018 р.* URL: <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity/765>

Звіт УІНП. (2020). *Звіт Українського інституту національної пам'яті за 2020 р.* URL: <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity/zvit-za-2020-rik>

Звіт УІНП. (2021). *Звіт Українського інституту національної пам'яті за 2021 р.* URL: <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity/zvit-za-2021-rik>

Ільницький, В., Куцька, О. (2023). Періодизація російсько-української війни (2014 – 2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 162–177.

Ільницький, В., Старка, В., Галів, М. (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5, 43–55. DOI: 10.15407/uhj2022.05.043

Ільницький, В., Тельвак, В., Талалай, Ю. (2024). Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022 – 2024). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 130–146.

Ільницький В., Царик Р. (2024). Матеріально-культурні аспекти увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни (2014 – 2024). *Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки*, 2, 105–116.

Ільницький В., Царик Р. (2024). Пізнавально-інформаційні та виховні заходи щодо ушанування пам'яті учасників і жертв російсько-української війни (2014 – 2024). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 81 (2), 4–13.

Ільницький, В., Царик, Р. (2025). Формування історико-меморіального наративу сучасної російсько-української війни. *Українські історичні студії*, 17(59), 213–224.

Кабмін звільнив В'ятровича. (2019). Кабмін звільнив В'ятровича з посади голови УІНП. 5 канал. *Новини*. URL: <https://www.5.ua/polityka/kabmin-zvilnyv-viatrovycha-z-posady-holovy-ukrainskoho-institutu-natsionalnoi-pamiaty-199460.html>

Киридон, А. (2016). *Гетеротопії пам'яті. Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті*. Київ: Ніка-Центр.

Киридон, А. (2015). Політика пам'яті в Україні (1991 – 2015 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*, 15, 244–250.

Кращий проєкт. (2017). Кращий проєкт Меморіалу Героям Небесної сотні визначать у лютому. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2343244-krasij-proekt-memorialu-geroam-nebesnoi-sotni-viznacat-u-lutomu.html>

Литвиновська, Ю. (2024). Етапи реалізації політики пам'яті в Україні (1991 – 2023 рр.). *Консенсус*, 1, 92–104.

Ковтунович, Т., Привалко, Т. (упоряд.) (2015). *Привалко Майдан від першої особи: 45 історій Революції гідності*. Київ: К.І.С.

Майдан. (2015). «Майдан: від незалежності до свободи». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=McV5kcW93HY>

На алеї Героїв Небесної Сотні встановили «Дзвін гідності». (2020). URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/na-aleyi-geroyiv-nebesnoyi-sotni-vstanovyly-dzvin-gidnosti>

План заходів. (2017). *План заходів із вшанування подвигу учасників Революції Гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні на період до 2020 року (затверджено розпорядженням КМУ від 23.08.2017 № 574-р)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/574-2017-%D1%80#Text>

План заходів. (2021). *План заходів із вшанування подвигу учасників Революції Гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні на 2021–2025 роки (затверджено розпорядженням КМУ від 17.02.2021 № 112-р)*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-planu-zahodiv-iz-vshanuvannya-podvigu-uchasnikiv-revoluciyi-gidnosti-ta-uvichnennya-pamyati-geroyiv-nebesnoyi-sotni-na-20212025-roki-112-170221>

Положення. (2006). *Положення про Український інститут національної пам'яті (постанова КМУ від 5.07.2006 р. № 927)*. URL: <https://web.archive.org/web/20190703141204/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2006-%D0%BF>

Положення. (2014). *Положення про Український інститут національної пам'яті (затверджено постановою КМУ від 12.11.2014 р.)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-%D0%BF#Text>

Польсько-український вечір. (2015). *Польсько-український вечір. Презентація книги «Вогонь Майдану. Щоденник революції 21 листопада 2013 – 22 лютого 2014»*. URL: <https://naszwybir.pl/polsko-ukrayinskyj-vechir-prezentatsiya-knygy-vogon-majdanu-shhodennyk-revolyutsiyi-21-lystopada-2013-22-lyutogo-2014/>

Постанова. (2011a). *Постанова КМУ «Про утворення Українського інституту національної пам'яті»* (від 12.01.2011 р. № 8). URL: <https://web.archive.org/web/20190703180313/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2011-%D0%BF>

Постанова. (2011b). *Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Український інститут національної пам'яті»* (від 31.11.2011 р. № 74). URL: <https://web.archive.org/web/20190702134556/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74-2011-%D0%BF>

Постанова. (2014). *Постанова КМУ «Питання Українського інституту національної пам'яті»* (від 9.07.2014 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/292-2014-%D0%BF#Text>

Похиленко, І. С. (2023). Тенденції актуалізації історичної пам'яті в контексті сучасної російсько-української війни. *Розумовські зустрічі: збірник наукових праць*, 10, 77–85.

Розмова «Невтрачене покоління: з Майдану на війну». (2020). URL: <https://www.prostir.ua/event/rozmova-nevtrachene-pokolinnya-z-majdanu-na-vijnu/>

Розпорядження КМУ. (2015). Розпорядження КМУ «Про утворення державного закладу «Меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції гідності»» від 18.11.2015 № 1186-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1186-2015-%D1%80#Text>

Свйонтик, О., Терещенко, Р. (2024). Діяльність Українського інституту національної пам'яті щодо збереження пам'яті про сучасну російсько-українську війну у 2014 – 2021 роках. *Новітня доба*, 12, 18–32.

Судети-1938. (2016). «Судети-1938 та Крим-2014: спільне та відмінне» – дискусія в Києві. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2016/02/25/148967/>

Указ Президента України. (2010). Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9.12.2010 № 1085/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010#Text>

Указ Президента України. (2015). Указ Президента України № 69/2015 «Про вшанування подвигу учасників Революції Гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692015-18468>

Указ Президента України. (2016). *Указ Президента України «Про надання державному закладу «Меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції гідності» статусу національного»* від 12.04.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138/2016#Text>

Шлях свободи. (2018). «Шлях свободи. П'ять років України в плакатах Нікити Тітова». Відкриття виставки. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2602484-slah-svobodipat-rokiv-ukraini-v-plakatah-nikiti-titova-vidkritta-vistavki.html>

Яблонський, В. М. (ред). (2019). *Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналітична доповідь*. Київ: НІСД.

Delwaide, J. (2011). Identity and Geopolitics: Ukraine's Grappling with Imperial Legacies. *Harvard Ukrainian Studies*, 32/33, 179–207.

Пнытський, В., & Телвак, В. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts' Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies.

Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344

Narvselius, E. (2012). The “Bandera Debate”: The Contentious Legacy of World War II and Liberalization of Collective Memory in Western Ukraine. *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne Des Slavistes*, 54(3/4), 469–490.

Shevel, O. (2016). The Battle for Historical Memory in Postrevolutionary Ukraine. *Current History*, 115(783), 258–263.

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552

Vushko, I. (2018). Historians at War: History, Politics and Memory in Ukraine. *Contemporary European History*, 27(1), 112–124.

REFERENCES

Vykyky natsionalnii politytsi pamiaty v chasy «hibrydnoi viiny». *Analitychna zapyska*. (2015). [Challenges to the National Politics of Memory in the Time of «Hybrid War». Analytical Note]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/viklik-natsionalnii-politici-pamyati-v-chasi-gibrydnoi-viyni> [in Ukrainian].

Vid sichovykh striltsiv do Revoliutsii Hidnosti: vystavka v Kyievi «Vidvazhni: nashi heroi». (2016). [From the Sich Riflemen to the Revolution of Dignity: An Exhibition in Kyiv “Brave: Our Heroes”]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2124947-vid-sicovih-strilciv-do-revolucii-gidnosti-vistavka-v-kyievi-vidvazni-nasi-geroi.html> [in Ukrainian].

Viatrovych, V. M. (2019). Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty [Ukrainian Institute of National Remembrance]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina–Ukraintsi*. Kn. 2. Kyiv: V-vo «Naukova dumka». URL: http://www.history.org.ua/?termin=ukrajinskyj_instytut_natsionalnoji_pamjati [in Ukrainian].

Haliv, M., & Grand, M. (2024). «Russkyi mir» proty Ukrainy: korotka dekonstruktsiia novitnoi rosiiskoi heopolitychnoi doktryny [«Russian world» against Ukraine: a brief deconstruction of the newest Russian geopolitical doctrine]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii, Spetsvypusk – Problems of the Humanities. Series History, Special Issue*, 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16 [in Ukrainian].

Haliv, M., Grand, M., & Boychyn, R. (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.) [The beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine according to the Polish information portal “Nowa Europa Wschodnia” (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 72(1), 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriohrafichni dyskurs [The Nature of the Modern Russian-Ukrainian War (2014 – 2023): Domestic Historiographical Discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Istorii*, 13/55, 47–73. [in Ukrainian].

Haliv, M., Ilnytskyi, V., & Karpenko, O. (2024). Problematyka henotsydu Rosii shchodo ukraintsiv v ukrainskykh zasobakh masovoi informatsii (2022 – 2024) [The issue of the genocide of Russia against Ukrainians in the Ukrainian mass media (2022 – 2024)]. *Novitnia doba – Contemporary era*, 12, 75–96. DOI: 10.33402/nd.2024-12-75-96 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Karpenko, O. (2024). Vykradennia ukrainskykh ditei rosiiskymy okupantamy (2022 – 2024): za materialamy vitchyznianskykh mas-media [Kidnapping of Ukrainian children by Russian occupants (2022 – 2024): according to the materials of the Ukrainian media]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii, Spetsvypusk – Problems of the humanities. Series: History, Special Issue*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Sviontyk, O. (2023). Osvita yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh suchasnoi rosiysko-ukrainskoi viyny: pravovi zasady, problemy, dosvid i zavdannia [Education as a component of Ukraine's national security in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war: legal principles, problems, experience and tasks]. *Molod i rynek – Youth & market*, 3 (211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194 [in Ukrainian].

Hrytsenko, O. A. (2017). *Prezydenty i pamiat. Polityka pamiaty prezidentiv Ukrainy (1994 – 2014): pidhruntia, poslannia, realizatsiia, rezultaty* [Presidents and memory. The policy of memory of the presidents of Ukraine (1994 – 2014): background, message, implementation, results]. Kyiv: «K.I.S.». [in Ukrainian].

Dlia Instytutu. (2019). Dlia Instytutu natspamiati znaisly zaminu Viatrovychu [A replacement for Viatrovych has been found for the Institute of National Remembrance]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://web.archive.org/web/20191204144524/https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/4/7233842/> [in Ukrainian].

Zvit UINP. (2015). *Zvit Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty za 2015 r.* [Report of Ukrainian Institute of National Remembrance for 2015] URL: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/zvity/zvit-2015>

Zvit UINP. (2016). *Zvit Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty za 2016 r.* [Report of Ukrainian Institute of National Remembrance for 2016] URL: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/zvity/zvit-2016-rik>

Zvit UINP. (2017). *Zvit Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty za 2017 r.* [Report of Ukrainian Institute of National Remembrance for 2017] URL: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/zvity/zvit-za-2017-rik> [in Ukrainian].

Zvit UINP. (2018). *Zvit Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty za 2018 r.* [Report of Ukrainian Institute of National Remembrance for 2018] URL: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/zvity/765> [in Ukrainian].

Zvit UINP. (2019). *Zvit Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty za 2019 r.* [Report of Ukrainian Institute of National Remembrance for 2019] URL: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/zvity/zvit-za-2019-rik> [in Ukrainian].

Zvit UINP. (2020). *Zvit Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty za 2020 r.* [Report of Ukrainian Institute of National Remembrance for 2020] URL: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/zvity/zvit-za-2020-rik>

Zvit UINP. (2021). *Zvit Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty za 2021 r.* [Report of Ukrainian Institute of National Remembrance for 2021] URL: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/zvity/zvit-za-2021-rik> [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Kutska, O. (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022) v ukrainskomu naukovomu dyskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2022) in Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii – Problems of the humanities. Series: History*, 13/55, 162–177. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Starka, V., & Haliv, M. (2022). Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian propaganda as an element of

preparation for armed aggression against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 43–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043> [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Telvak, V., & Talalai, Yu. (2024). Suchasna rosiisko-ukrainska viina na shpaltakh «The British Army Review» (2022 – 2024) [The Modern Russian-Ukrainian War in the Columns of “The British Army Review” (2022 – 2024)]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriya Istorii, Spetsvyпуск – Problems of the humanities. Series: History, Special Issue*, 130–146. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2025). Formuvannia istoryko-memorialnoho naratyvu suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Formation of the historical-memorial narrative of the modern russian-ukrainian war]. *Ukrainski istorychni studii – Ukrainian Historical Studies*, 17(59), 213–224. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2024). Materialno-kulturni aspekty uvichnennia pamiaty ukrainskykh zakhysnykiv i zakhysnyts pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2024) [Material-cultural aspects of commemorating the memory of the Ukrainian defenders during the russo-ukrainian war (2014 – 2024)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya istorychni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Series of historical sciences*, 2, 105–116. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2024). Piznavalno-informatsiini ta vykhovni zakhody shchodo ushanuvannia pamiaty uchasnykiv i zhertv rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2024) [Cognitive, informational and educational measures to honor the memory of participants and victims of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2024)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 81 (2), 4–13. [in Ukrainian].

Kyrydon, A. (2016). *Heterotopii pamiaty. Teoretyko-metodolohichni problemy studii pamiaty* [Heterotopias of memory. Theoretical and methodological problems of memory studies]. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].

Kyrydon, A. (2015). Polityka pamiaty v Ukraini (1991 – 2015 rr.) [The politics of memory in Ukraine (1991 – 2015)]. *Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriya: Istorii, mizhnarodni vidnosyny*, 15, 244–250. [in Ukrainian].

Kabmin zvilnyv Viatrovycha. (2019). Kabmin zvilnyv Viatrovycha z posady holovy UINP [The Cabinet of Ministers dismissed Viatrovych from the post of head of the Ukrainian Institute of National Security]. *5 kanal. Novyny*. URL: <https://www.5.ua/polityka/kabmin-zvilnyv-viatrovycha-z-posady-holovy-ukrainskoho-institutu-natsionalnoi-pamiaty-199460.html> [in Ukrainian].

Krashchyi proekt. (2017). Krashchyi proekt Memorialu Heroiam Nebesnoi sotni vyznachat u liutomu [The best project of the Memorial to the Heroes of the Heavenly Hundred will be determined in February]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2343244-krasij-proekt-memorialu-geroam-nebesnoi-sotni-viznacat-u-liutomu.html> [in Ukrainian].

Lytynovska, Yu. (2024). Etapy realizatsii polityky pamiaty v Ukraini (1991 – 2023 rr.) [Stages of implementation of memory policy in Ukraine (1991 – 2023)]. *Konsensus*, 1, 92–104. [in Ukrainian].

Kovtunovych, T., & Pryvalko, T. (Comps.) (2015). *Maidan vid pershoi osoby: 45 istorii Revoliutsii hidnosti* [The Maidan from the first person: 45 stories of the Revolution of Dignity]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

Maidan. (2015). «Maidan: vid nezalezhnosti do svobody» [«Maidan: from independence to freedom»]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=McV5kcW93HY> [in Ukrainian].

Na alei Heroiv Nebesnoi Sotni vstanovyly «Dzvin hidnosti». (2020). [«The Bell of Dignity» was installed on the Alley of the Heroes of the Heavenly Hundred] URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/na-aleyi-geroyiv-nebesnoyi-sotni-vstanovyly-dzvin-gidnosti> [in Ukrainian].

Plan zakhodiv. (2017). *Plan zakhodiv iz vshanuvannia podvyhu uchasykyv Revoliutsii Hidnosti ta uvichnennia pamiaty Heroiv Nebesnoi Sotni na period do 2020 roku* [Plan of measures to honor the feat of the participants of the Revolution of Dignity and perpetuate the memory of the Heroes of the Heavenly Hundred for the period until 2020] (zatverdzheno rozporiadzhenniam KМУ vid 23.08.2017 № 574-r). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/574-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Plan zakhodiv. (2020). *Plan zakhodiv iz vshanuvannia podvyhu uchasykyv Revoliutsii Hidnosti ta uvichnennia pamiaty Heroiv Nebesnoi Sotni na 2021–2025 roky* [Plan of measures to honor the feat of the participants of the Revolution of Dignity and perpetuate the memory of the Heroes of the Heavenly Hundred for 2021–2025] (zatverdzheno rozporiadzhenniam KМУ vid 17.02.2021 № 112-r). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-iz-vshanuvannya-podvigu-uchasnykiv-revolyuciyi-gidnosti-ta-uvichnennya-pamyati-geroyiv-nebesnoyi-sotni-na-20212025-roki-112-170221> [in Ukrainian].

Polozhennia. (2006). *Polozhennia pro Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty* [Regulations on the Ukrainian Institute of National Remembrance] (postanova KМУ vid 5.07.2006 r. № 927). URL: <https://web.archive.org/web/20190703141204/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2006-%D0%BF> [in Ukrainian].

Polozhennia. (2014). *Polozhennia pro Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty* [Regulations on the Ukrainian Institute of National Remembrance] (zatverdzheno postanovoio KМУ vid 12.11.2014 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Polsko-ukrainskyi vechir. (2016). *Polsko-ukrainskyi vechir. Prezentatsiia knyhy «Vohon Maidanu. Shchodennyk revoliutsii 21 lystopada 2013 – 22 liutoho 2014»* [Polish-Ukrainian Evening. Presentation of the book “Fire of the Maidan. Diary of the Revolution November 21, 2013 – February 22, 2014”]. URL: <https://naszwybir.pl/polsko-ukrayinskyj-vechir-prezentatsiya-knygy-vogon-majdanu-shchodennyk-revolutsiyi-21-lystopada-2013-22-lyutogo-2014/> [in Ukrainian].

Postanova. (2011a). *Postanova KМУ «Pro utvorennia Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty»* [CMU Resolution “On the establishment of the Ukrainian Institute of National Remembrance”] (vid 12.01.2011 r. № 8). URL: <https://web.archive.org/web/20190703180313/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2011-%D0%BF> [in Ukrainian].

Postanova. (2011b). *Postanova KМУ «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty»* [CMU Resolution “On Approval of the Regulations on the Ukrainian Institute of National Remembrance”] (vid 31.11.2011 r. № 74). URL: <https://web.archive.org/web/20190702134556/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74-2011-%D0%BF> [in Ukrainian].

Postanova. (2014). *Postanova «Pytannia Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty»* [CMU Resolution “Issues of the Ukrainian Institute of National Remembrance”] (vid 9.07.2014 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/292-2014-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Pokhylenko, I. S. (2023). Tendentsii aktualizatsii istorychnoi pamiaty v konteksti suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Trends in the actualization of historical memory in the context of the modern Russian-Ukrainian war]. *Rozumovski zustrichi: zbirnyk naukovykh prats*, 10, 77–85. [in Ukrainian].

Rozмова «Nevtrachene pokolinnia: z Maidanu na viinu». (2020). [Conversation “The Unlost Generation: From Maidan to War”]. URL: <https://www.prostir.ua/event/rozmova-nevtrachene-pokolinnia-z-majdanu-na-vijnu/> [in Ukrainian].

Rozporiadzhennia KMU. (2015). *Rozporiadzhennia KMU «Pro utvorennia derzhavnoho zakladu «Memorialnyi kompleks Heroiv Nebesnoi Sotni – Muzei Revoliutsii hidnosti»* [CMU Resolution “On the Establishment of the State Institution “Memorial Complex of the Heroes of the Heavenly Hundred – Museum of the Revolution of Dignity”] (vid 18.11.2015 № 1186-r). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1186-2015-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Sviontyk, O., & Tereshchenko, R. (2024). Diialnist Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty shchodo zberezhenntia pamiaty pro suchasnu rosiisko-ukrainsku viinu u 2014 – 2021 rokakh [Activities of the Ukrainian Institute of National Remembrance in preserving the memory of the modern Russian-Ukrainian war in 2014 – 2021]. *Novitnia doba – Contemporary era*, 12, 18–32. [in Ukrainian].

Sudety-1938. (2016). «Sudety-1938 ta Krym-2014: spilne ta vidminne» – dyskusiiia v Kyievi [“Sudety-1938 and Crimea-2014: common and different” – discussion in Kyiv]. *Istorychna pravda*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2016/02/25/148967/> [in Ukrainian].

Ukaz Prezydenta Ukrainy. (2010). *Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro optymizatsiiu systemy tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady»* [Decree of the President of Ukraine “On optimization of the system of central executive bodies”] (vid 9.12.2010 № 1085/2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010#Text> [in Ukrainian].

Ukaz Prezydenta Ukrainy. (2015). *Ukaz Prezydenta Ukrainy № 69/2015 «Pro vshanuvannia podvyhu uchasykiv Revoliutsii Hidnosti ta uvichnennia pamiaty Heroiv Nebesnoi Sotni»* [Decree of the President of Ukraine No. 69/2015 “On Honoring the Deed of the Participants of the Revolution of Dignity and Perpetuating the Memory of the Heroes of the Heavenly Hundred”]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692015-18468> [in Ukrainian].

Ukaz Prezydenta Ukrainy. (2016). *Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro nadannia derzhavnomu zakladu «Memorialnyi kompleks Heroiv Nebesnoi Sotni – Muzei Revoliutsii hidnosti» statusu natsionalnoho»* [Decree of the President of Ukraine «On granting the state institution «Memorial Complex of Heroes of the Heavenly Hundred – Museum of the Revolution of Dignity» national status»] (vid 12.04.2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138/2016#Text> [in Ukrainian].

Shliakh svobody. (2018). «Shliakh svobody. Piat rokiv Ukrainy v plakatakh Nikity Titova». Vidkryttia vystavky [«The Path of Freedom. Five Years of Ukraine in Nikita Titov’s Posters». Opening of the Exhibition.]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2602484-slah-svobodipat-rokiv-ukraini-v-plakatah-nikiti-titova-vidkritta-vistavki.html> [in Ukrainian].

Yablonskyi, V. M. (Ed.) (2019). *Polityka istorychnoi pamiaty v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy: analitychna dopovid* [The policy of historical memory in the context of national security of Ukraine: analytical report]. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].

Delwaide, J. (2011). Identity and Geopolitics: Ukraine's Grappling with Imperial Legacies. *Harvard Ukrainian Studies*, 32/33, 179–207. [in English].

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts' Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. doi: 10.24919/2519-058X.31.306344 [in English].

Narvselius, E. (2012). The “Bandera Debate”: The Contentious Legacy of World War II and Liberalization of Collective Memory in Western Ukraine. *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne Des Slavistes*, 54(3/4), 469–490. [in English].

Shevel, O. (2016). The Battle for Historical Memory in Postrevolutionary Ukraine. *Current History*, 115(783), 258–263. [in English].

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552 [in English].

Vushko, I. (2018). Historians at War: History, Politics and Memory in Ukraine. *Contemporary European History*, 27(1), 112–124. [in English].

Стаття надійшла до редакції 11 грудня 2024 р.

Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.

УДК 004.056:355.45(100)

DOI 10.69550/3041-1467.6.326252

Любов ШЕПТИЦЬКА

кандидатка історичних наук, доцентка, завідувачка кафедри права та суспільних дисциплін, Національний лісотехнічний університет України, вул. ген. Чупринки, 103, м. Львів, Україна, індекс 79057 (sheptytska@nltu.edu.ua)

ORCID: 0000-0003-3070-0131

Олеся РЕМЕНЯК

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри права та суспільних дисциплін, Національний лісотехнічний університет України, вул. ген. Чупринки, 103, м. Львів, Україна, індекс 79057 (remenyak@nltu.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-5175-1280

Наталія ЗАХАРЧИН

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри права та суспільних дисциплін, Національний лісотехнічний університет України, вул. ген. Чупринки, 103, м. Львів, Україна, індекс 79057 (zakharchyn@nltu.edu.ua)

ORCID: 0000-0003-3000-2595

Lubov SHEPTYTSKA

PhD (History), Associate Professor of the Department of Law and Social Sciences, National Forestry University of Ukraine, 103 Gen. Chuprynyk Str., Lviv, Ukraine, postal code 79057 (sheptytska@nltu.edu.ua)

Olesya REMENYAK

PhD (Legal), Associate Professor of the Department of Law and Social Sciences, National Forestry University of Ukraine, 103 Gen. Chuprynyk Str., Lviv, Ukraine, postal code 79057 (remenyak@nltu.edu.ua)

Nataliia ZAKHARCHYN

PhD (History), Associate Professor of the Department of Law and Social Sciences, National Forestry University of Ukraine, 103 Gen. Chuprynyk Str., Lviv, Ukraine, postal code 79057 (zakharchyn@nltu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Шептицька, Л., Ременyak, О., Захарчин, Н. (2025). Кібератака як новітній конфлікт та важлива форма глобального протистояння. *Axis Europae*, 6, 214–223. doi: 10.69550/3041-1467.6.326252

Bibliographic Description of the Article: Sheptytska, L., Remenyak, O., & Zakharchyn, N. (2025). Kiberataka yak novitnii konflikt ta vazhlyva forma hlobalnoho protystoiannia [Cyberattack as a new conflict and an important form of global confrontation]. *Axis Europae*, 6, 214–223. doi: 10.69550/3041-1467.6.326252 [in Ukrainian].

КІБЕРАТАКА ЯК НОВІТНІЙ КОНФЛІКТ ТА ВАЖЛИВА ФОРМА ГЛОБАЛЬНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Анотація. Мета дослідження: на основі опрацювання і вивчення низки наукових досліджень та праць, які стосуються питань кібератак, проаналізувати виникнення та чинні класифікації сучасних кібератак у глобальному контексті. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні принципів науковості, об'єктивності та історизму, загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція) та спеціально-історичних (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний, історико-порівняльний) методів. **Наукова новизна** полягає у тому, що у статті розкрито сутність дефініції «кібератака» та її суть як форми глобального протистояння, проведено історичний екскурс, виокремлено основні різновиди поняття. З'ясовано, що кібератаки є багатоплановим і загрозливим феноменом, який впливає на розвиток сучасних держав та ведеться у різних вимірах. **Висновки.** Кібератаки становлять серйозну загрозу для безпеки сучасних держав. Світові актори та ринки по всьому світу витрачають значні ресурси для захисту своїх даних. Вони застосовують різні методи і стратегії, щоб забезпечити стабільність політичних та економічних систем на протигагу злочинцям, які поширюють шкідливе програмне забезпечення. Щодня ситуація ускладнюється через появу нових форм кібератак. Тому для попередження негативних наслідків таких дій, необхідний глибший міждисциплінарний аналіз проблеми та наукові напрацювання у цій сфері. Здобутки науковців зможуть сприяти зміцненню національної політики держави у сфері кібербезпеки, створити сприятливі умови для запобігання поширення кібератак, аналізу засобів їх застосування і передусім створення потужної системи захисту інформаційного простору. Досконала система кіберзахисту – це не тільки гарантійне право громадян на отримання якісної й об'єктивної інформації, але і запорука національної безпеки держави.

Ключові слова: кібератака, інформаційна війна, кібербезпека, інформаційні технології, держава.

CYBERATTACK AS A NEW CONFLICT AND AN IMPORTANT FORM OF GLOBAL CONFLICT

Abstract. The purpose of the study: based on the processing and study of a number of scientific studies and works related to cyberattacks, to analyze the emergence and existing classifications of modern cyberattacks in a global context. **The research methodology** is based on a combination of the principles of scientificity, objectivity and historicism, general scientific (analysis, synthesis, induction, deduction) and special-historical (historical-genetic, historical-typological, historical-systemic, historical-comparative) methods. **The scientific novelty** lies in the fact that the article reveals the essence of the definition of «cyberattack» and its essence as a form of global confrontation, conducts a historical excursion, and identifies the main types of the concept. It is found that cyberattacks are a multifaceted and threatening phenomenon that affects the development of modern states and is carried out in different dimensions. **Conclusions.** Cyberattacks pose a serious threat to the security of modern states. Global actors and markets around the world spend significant resources to protect their data. They use various methods and strategies to ensure the stability of political and economic systems in contrast to criminals who spread malicious software. The situation is becoming

more complicated every day due to the emergence of new forms of cyberattacks. Therefore, to prevent the negative consequences of such actions, a deeper interdisciplinary analysis of the problem and scientific developments in this area are necessary. The achievements of scientists will be able to contribute to strengthening the national policy of the state in the field of cybersecurity, create favorable conditions for preventing the spread of cyberattacks, analyzing the means of their application and, above all, creating a powerful system for protecting the information space. A perfect cyberdefense system is not only a guarantee of citizens' right to receive high-quality and objective information, but also a guarantee of the national security of the state.

Keywords: *cyberattack, information warfare, cybersecurity, information technology, state.*

Постановка проблеми. Сьогодні Україна переживає найважчі часи своєї історії – стан повномасштабної війни. Війна яка розпочалася із нападу Росії на Україну ведеться не тільки на полі бою, але і через комп'ютерні програми із використанням кібератак. Правила ведення війни суттєво змінилися, оскільки кібератаки стають значно ефективнішими за військові протистояння.

Розвиток суспільства в епоху інформаційних технологій, процеси глобалізації мають не тільки позитивний характер, їх використання для ведення інформаційних війн ведуть до послаблення суверенітету національних держав і мають руйнівний характер для людської цивілізації.

Основним засобом для ведення інформаційних війн сьогодні є саме кібератаки. В останні роки словосполучення «кібератака» стало одним із найчастіше вживаних у науковому та журналістському дискурсі. Кількість публікацій, що досліджують природу кібератак, зростає в геометричній прогресії, але при цьому не досягається узагальнення цього поняття, немає концептуальної теорії кібератак. Навпаки, розмивається сам термін, виникають численні трактування і концепції і з часом ця проблема стає більш значущою.

У сучасній науці існує необхідність обґрунтування та правомірного використання самого терміна «кібератака», дослідження саме російської кібервійни в Україні, з'ясування впливу російських кібератак на європейську безпеку та пошук спільного меседжу у міжнародному співробітництві щодо встановлення кібербезпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При написанні статті було опрацьовано дослідження науковців з питань кібератак. Серед таких робіт можна виділити праці Ю. Завгородньої (Завгородня, 2023), В. Кононенка, С. Здоровко та А. Корольова (Кононенко, Здоровко, Корольова, 2023) та інших, які досліджують проблему кібератак із різних ракурсів. С. Федонюк вивчає аспекти міжнародної безпеки кіберпростору (Федонюк, 2022). М. Тетевін ділиться досвідом України в галузі міжнародного співробітництва та кібербезпеки (Тетевін, 2024).

Використано деякі нормативно-правові акти, які регулюють питання кібербезпеки (Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», 2017), (Указ Президента України «Про Стратегію кібербезпеки України», 2021).

Опрацьовано низку інтернет-ресурсних джерел, які висвітлюють питання кібератак (Основні типи кібератак, 2024), (Garnet.team, 2024) (Атака «людина посередині», 2024), (Секрети чистої пошти, 2024), (Інформаційна система ІТС, 2023) тощо.

Мета статті – представити результати дослідження кібератак як частини інформаційної війни та складової зовнішньополітичного курсу сучасних агентів впливу у глобальному масштабі.

Виклад основного матеріалу. Усі сфери життєдіяльності суспільства сучасності перебувають у безперервному процесі інтенсивної інформатизації як запоруки соціально-економічного, інтелектуального та духовного розвитку людства. Водночас спостерігається розвиток нових суспільних відносин, названих інформаційними війнами. Особливої актуальності інформаційна складова набула після повномасштабного вторгнення ворога на територію нашої держави як ключовий елемент гібридної війни проти України. Інформаційна безпека стає пріоритетним напрямом державної політики, зокрема як суттєва складова протидії інформаційним загрозам.

Основною загрозою об'єктам інформаційної інфраструктури – інформаційно-телекомунікаційним системам є кібератаки. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки» трактує кібератаку як «спрямовані (навмисні) дії в кіберпросторі, які здійснюються за допомогою засобів електронних комунікацій (включаючи інформаційно-комунікаційні технології, програмні, програмно-апаратні засоби, інші технічні та технологічні засоби і обладнання) та спрямовані на досягнення однієї або сукупності таких цілей: порушення конфіденційності, цілісності, доступності електронних інформаційних ресурсів, що обробляються (передаються, зберігаються) в комунікаційних та/або технологічних системах, отримання несанкціонованого доступу до таких ресурсів; порушення безпеки, сталого, надійного та штатного режиму функціонування комунікаційних та/або технологічних систем; використання комунікаційної системи, її ресурсів та засобів електронних комунікацій для здійснення кібератак на інші об'єкти кіберзахисту» (Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», 2017).

Винайдення комп'ютера та історія комп'ютеризації сягає у минуле століття (1943). Безумовно, що питання кібератак у цей час взагалі не виникали в силу обмеженого доступу суспільства до електронних машин та відсутності інтернет-мережі, що унеможливлювало виникнення реальних загроз. Проте прогнозування можливості зловживань у сфері комп'ютерних технологій мали місце. Так, американський вчений Джон фон Нейман уперше у 1949 р. оприлюднив теорію щодо комп'ютерних вірусів.

Можна вважати, що лише з 1970-х рр. розпочалася ера кібербезпеки. В цей період фіксується поява інтернет-вірусів, що вимагало певного реагування державних структур через створення спеціальних систем запобігання та захисту. Першим таким заходом стала мережа агентств передових дослідницьких проєктів (ARPANET). У 1980-х р. почастішали атаки, зокрема напади на National CSS, AT&T і Національну лабораторію Лос-Аламоса. Терміни «троянський кінь» і «комп'ютерний вірус» стали відомі також у 80-ті рр. Хробак Морріса 1988 р. став тривожним сигналом, продемонструвавши потенційні масштаби кібератак.

У 1990-х рр. відбувається швидкий розвиток як цивілізаційного становлення інформаційних потоків, так і небезпек, які набувають політичної цінності, оскільки коли небезпека глобалізується, а система захисту не ефективна, приходить розуміння потреби політичного впливу у формі міждержавних політичних рішень (Завгородня, 2023, с. 43).

Усе частіше науковці почали звертати увагу на дефініцію «кібервійна», яку сьогодні визначають як «продовження політики діями, що здійснюються

в кіберпросторі державними суб'єктами (або недержавними суб'єктами зі значною державною підтримкою), які становлять серйозну загрозу безпеці іншої держави, або діями такого ж характеру, що здійснюються у відповідь на серйозну загрозу безпеці держави (реальну або уявну)» (Shakarian, Shakarian, & Ruef, 2013, p. 7).

2020 р. був рекордним за кількістю кібератак. Це пояснюється застосуванням нових технологій, таких як машинне навчання й штучний інтелект, а також посиленням корупційної співпраці між хакерськими групами й представниками державних органів влади. Дуже стрімко зростає активність груп, що фінансуються державами й організованою злочинністю (Федонюк, 2022, с. 11).

З кожним роком збитки від кіберзлочинності зростають у геометричній прогресії і вимірюються десятками трлн доларів. За прогнозами експертів – кількість кібератак однозначно буде збільшуватися і перетвориться на глобальну проблему людства.

Лідерами у сфері поширення кібератак у XXI ст. стала Росія. Особливо велика кількість російських кібератак припадала на кінець 2021 р., і це були передвісники початку повномасштабного вторгнення в Україну. Дослідниця Ю. Завгородня, аналізуючи війну в Україні наголошує, що зараз відбувається перша світова кібервійна (Завгородня, 2022, с. 104).

Інститут AV-TEST щодня реєструє понад 350 000 нових шкідливих програм та потенційно небажаних програм (PUA – potentially unwanted application). Кількість нових штамів вірусів перевищує 140 млн щороку.

Класифікація кібератак за певними ознаками є досить широкою та динамічною. Науковці у сфері кібербезпеки подають доволі багато класифікацій кібератак. Більшість дослідників переконані, що усі кібератаки в основному здійснюються за допомогою: технічних засобів (шпигунське устаткування (кейлогери (keylogger), аналізатори бездротових пакетів), апаратні закладки, генератори та боеприпаси електромагнітного імпульсу тощо); програмних засобів (бот-мережі, трояни, віруси, хробаки, експлойти, руткіти, бекдори, програми підбору паролів, шпигунські програми, сніфери).

Єдиної думки щодо класифікації кібератак не існує. За різними критеріями кібератаки поділяються на різні види. Розглянемо деякі з них.

За характером їх поділяють на:

- пасивні;
- умовно-пасивні;
- активні.

Пасивна дія кібератаки може лише порушити політику безпеки Інформаційно-технологічного супроводу (ІТС – найповніший інформаційний ресурс для людей, які працюють з програмами для автоматизації бізнесу) (Garnet.team, 2024).

Активна кібератака має за мету нанести прямі збитки ІТС, порушує конфіденційність, цілісність і доступність інформації, а також виводять із ладу комп'ютерні комунікації і здійснюють психологічні впливи на користувачів ІТС.

Умовно-пасивні кібератаки спрямовані на ведення комп'ютерної розвідки і подолання системи захисту ІТС.

Найчастіше фахівці використовують класифікацію кібератак за метою здійснення інформаційно-технічного впливу, яка має чітку мету:

- виведення з ладу об'єктів інформаційної інфраструктури; блокування доступу до інформаційних ресурсів;
- прослуховування інформаційних каналів;
- несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів;

- контроль інформаційного простору.

Атаки на відмову в обслуговуванні (denial of service) (Gridinsoft, 2024) ставлять метою змусити сервер не відповідати на запити. Такий вид атаки не передбачає отримання деякої секретної інформації, але іноді буває підмогою в ініціалізації інших атак.

Аналізатори протоколів (sniffers) – досить поширений вид атаки, заснований на роботі мережної карти в режимі promiscuous mode, а також monitor mode для мереж Wi-Fi. У такому режимі всі пакети, отримані мережною картою, пересилаються на обробку спеціальному додатку, званому сніффером (Слободяник, 2023). У результаті зловмисник може отримати значну кількість службової інформації: хто, звідки і куди передавав пакети, через які адреси ці вони проходили. Найбільшою небезпечкою такої атаки є отримання самої інформації, до прикладу, логінів і паролів співробітників, які можна використовувати для незаконного проникнення у систему під виглядом звичайного співробітника компанії.

Mailbombing (спам e-mail) вважається найстарішим методом атак, хоча суть його проста і примітивна: значна кількість поштових повідомлень роблять неможливими роботу з поштовими скриньками, а іноді і з цілими поштовими серверами (Секрети чистої пошти, 2024). Для цієї мети було розроблено безліч програм, і навіть недосвідчений користувач міг зробити атаку, вказавши лише e-mail жертви, текст і кількість необхідних повідомлень. Такі програми дозволяють ховати реальний IP-адрес відправника, використовуючи для розсилки анонімний поштовий сервер. Такій атаці складно запобігти, тому що навіть поштові фільтри провайдерів не можуть визначити реального відправника спаму.

Man-in-the-Middle («людина посередині») – вид атаки, коли зловмисник перехоплює канал зв'язку між двома системами, і отримує доступ до всієї інформації, що передається. При отриманні доступу на такому рівні зловмисник може модифікувати інформацію у потрібний йому спосіб, щоб досягти своєї мети. Мета такої атаки – незаконне отримання, крадіжка або фальсифікування переданої інформації, або ж отримання доступу до ресурсів мережі (Атака «людина посередині», 2024). Такі атаки вкрай складно відстежити, оскільки зазвичай зловмисник перебуває всередині організації.

SQL ін'єкції – один із найпоширеніших методів атаки на комп'ютерні системи. Хакер вводить шкідливий код у систему для її дестабілізації та подальшого контролю. Коли доступ отримано, зловмисники крадуть облікові дані, паролі, паспортні дані, надалі можуть продовжувати керувати системою та заважати її роботі (Основні типи кібератак, 2024). Для захисту потрібно обирати захищені мережі, вмикати двофакторну аутентифікацію.

Спуфінг (підробка) – кібератака, яка використовує людську неуважність. Злочинці надсилають користувачам листи від служб підтримки соціальних мереж, банків, поліції та інших довірених послуг. Після відкриття листа хакери отримують доступ до даних користувачів (логін / пароль, фінансові облікові дані тощо). Суттєвим є те, що спуфінг нерозривно пов'язаний з фішингом (виманювання особистих даних, паролів, банківської інформації з метою шахрайства). Для бізнесів це небезпечно, бо через одного працівника злочинці можуть отримати доступ до корпоративної системи. Найчастіше використовуються фальшиві сторінки зі схожими доменами, щоб неуважний користувач перейшов за посиланням та «злив» свої дані (Основні типи кібератак, 2024).

Перелік видів та форм кіберзагроз та кібератак є далеко невичерпним, зазнає постійних змін та трансформацій. Україна зіткнулася зі значними викликами у сфері кібербезпеки, особливо з урахуванням її геополітичної ситуації. Наша країна стала частим об'єктом кібератак з боку країни – агресора.

Наймасштабнішими кібератаками вважаються:

- 2015: Атака на українську енергосистему, що призвела до відключення електроенергії у сотень тисяч людей. Ця атака є однією з перших відомих атак на енергетичну інфраструктуру.

- 2017: Атака NotPetya, спочатку спрямована на українські системи, швидко поширилася глобально, завдавши шкоди на мільярди доларів.

- 2022: Атака на українські урядові вебсайти та інфраструктуру напередодні повномасштабного російського вторгнення, що включала поширення шкідливого ПЗ та DDoS-атаки.

- 2023: Атака на «Київстар» спричинила зникнення зв'язку у 24 мільйонів абонентів. Її вважають найбільшою у світі хакерською атакою на телеком-інфраструктуру.

- 2024: Атаки на державні реєстри: сайти Національних інформаційних систем та Міністерства юстиції України, спричинили блокування багатьох процесів: реєстрацію бізнесів, роботу податкової, пенсійного фонду, ринку нерухомості.

Найбільшу загрозу для інформаційної безпеки становлять не тільки кібератаки, але і дезінформація в умовах воєнного стану, інформаційна політика країни-агресора, маніпулювання у соціальних мережах та, на нашу думку, особливо небезпечна і водночас актуальна загроза – недостатній рівень медійної культури, медіа- та інформаційної грамотності українців (Шептицька, Ременяк, Захарчин, 2024, с. 40).

З початком гострої фази війни, урядом України було вжито низку заходів для зміцнення своєї кібербезпекової інфраструктури, зокрема створено Національний координаційний центр кібербезпеки та налагоджено співпрацю з міжнародними партнерами для підвищення кіберстійкості.

Кабінетом Міністрів України в травні 2023 року було затверджено Порядок пошуку та виявлення потенційної вразливості інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (Тетевін, 2024, с. 264). А Указ Президента «Про Стратегію кібербезпеки України» спрямований на створення максимально вільного, безпечного, відкритого і стабільного кіберпростору в інтересах захисту прав людини (Указ Президента України «Про Стратегію кібербезпеки України», 2021).

Міжнародною організацією, яка найактивніше працює у сфері інформаційної безпеки, є НАТО. Центр кібербезпеки НАТО, який успішно функціонує у деяких країнах, є структурним підрозділом збройних сил Північноатлантичного альянсу, отримує фінансування від держав-спонсорів та з внесків держав-членів НАТО (Кононенко, Здорівко, Корольова, 2023).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Кібератаки є значною проблемою у світі Інтернет-безпеки. Сучасні засоби інформаційного суспільства дають змогу кібер-терористам легко пропагувати свої ідеї, розширювати лави своїх учасників і досягати мети, використовуючи кіберпростір. Світові уряди та бізнес в усьому світі докладають величезних зусиль для захисту своїх даних. Вони використовують різноманітні засоби і методи, щоб підтримувати сталий розвиток як політичних, так і економічних систем, на противагу зловмисникам, які намагаються порушити безпеку та надсилають шкідливе програмне забезпечення. Щодня ситуація погіршується через

появу нових типів зловмисного програмного забезпечення. Тому для того, щоб зрозуміти цілі, мету кібератак, попередити їхні негативні наслідки, необхідний подальший глибокий міждисциплінарний аналіз таких небезпек. Загроза кібератак і поширення кібер-тероризму є фактором прихованого воєнно-політичного тиску і залякування, чинником, що здатен порушити світову і регіональну стабільність і безпеку. Через це на міжнародному рівні повинен здійснюватися моніторинг поширення кібератак та існувати потужна системи кіберзахисту.

Уважаємо, що першочерговим завданням України в інформаційному протистоянні є: створення нормативно-правової бази, розробка комплексного плану безпеки, проведення регулярних аудитів, моніторингу систем захисту, навчання з питань кібергігієни, підвищення медіаграмотності населення, інформаційне волонтерство тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Атака «людина посередині».* (2023). URL: <https://question.com.ua/question/1081>
- Закон України.** (2017). Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
- Інформаційна система ІТС.* (2024). URL: https://garnet.team/support/services/information_system/
- Що таке атаки типу «відмова в обслуговуванні» (DDoS)?* (2024). URL: <https://gridinsoft.ua/ddos>
- Завгородня, Ю.** (2023). Історія становлення кібервійни як складової політичного процесу. *Актуальні проблеми політики*, 72, 42–46.
- Завгородня, Ю.** (2022). Теоретичне усвідомлення сутності поняття «кібервійна» у політичному просторі. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 103–105.
- Основні типи кібератак.* (2024). URL: <https://volz.ua/news/-->
- Секрети чистої пошти.** (2024). Секрети чистої пошти. Як зупинити спам-атаку в Gmail: 3 простих способи. (2024). *RBC*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/stylar/sekrety-chistoyi-poshti-k-zupiniti-spam-ataku-1727285660.html>
- Кононенко, В., Здоровко, С., Корольова, А.** (2023). Інформаційна безпека як стан. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету, Серія: Право*, 76, 244–248.
- Слободяник, Д.** (2016). Використання програм-sniffer-ів при досліджуванні мережі. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fitki/all-fitki-2016/paper/download/859/612>
- Указ Президента України.** (2021). Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію кібербезпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021>.
- Федонюк, С.** (2022). *Міжнародні аспекти безпеки кіберпростору: монографія*. Луцьк: Вежа-Друк.
- Тетсвін, М.** (2024). Досвід України в галузі міжнародного співробітництва в галузі кібербезпеки. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету, Серія: Право*, 82, 263–266.
- Шептицька, Л., Ременяк, О., Захарчин, Н.** (2024). Досвід інформаційних війн в історії та сучасності як об'єкт досліджень сучасної науки та освіти. *Проблеми*

гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія. Спецвипуск, 35–43.

Shakarian, P., Shakarian, J., Ruef, A. (2013). Introduction to cyber-warfare: A multidisciplinary approach. *Newnes*, 7.

REFERENCES

Ataka «liudyna poseredyni». (2023). [Man-in-the-middle attack]. URL: <https://question.com.ua/question/1081> [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy. (2017). *Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy»* [The Law of Ukraine «On the Basic Principles of Ensuring Cyber Security of Ukraine»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> [in Ukrainian].

Informatsijna systema ITS. (2024). [Information system ITS]. URL: https://garnet.team/support/services/information_system/ [in Ukrainian].

Scho take ataky typu «vidmova v obsluhovuvanni» (DDoS)? (2024). [What are denial of service (DDoS) attacks?]. URL: <https://gridinsoft.ua/ddos/> [in Ukrainian].

Zavhorodnya, Yu. V. (2023). Istoriiia stanovlennia kibervijny iak skladovoi politychnoho protsesu. [The history of the formation of cyber warfare as a component of the political process]. *Aktual'ni problemy polityky – Current problems of politics*, 72, 42–46. [in Ukrainian].

Zavhorodnia, Yu. (2022). Teoretychne usvidomlennia sutnosti poniattia «kibervijna» u politychnomu prostori. [Theoretical understanding of the meaning of the concept of «cyberwar» in the political space]. *Politychni protsesy suchasnosti: hlobal'nyj ta rehional'ni vymiry. Zbirnyk materialiv IV Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii – Political processes of our time: global and regional dimensions. Collection of materials of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*, 103–105. [in Ukrainian].

Osnovni typy kiberatak. (2024). [The main types of cyberattacks]. URL: <https://volz.ua/news/--> [in Ukrainian].

Sekrety chystoi poshty. (2024). *Sekrety chystoi poshty. Yak zupynyty spam-ataku v Gmail: 3 prostykh sposoby* [Secrets of clean email. How to stop a spam attack in Gmail: 3 simple ways]. URL: <https://www.rbc.ua/rus/stylr/sekrety-chystoyi-poshti-k-zupiniti-spam-ataku-1727285660.html> [in Ukrainian].

Kononenko, V., Zdorovko, S., & Korol'ova, A. (2023). Informatsijna bezpeka iak stan [Information security as a special state]. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho universytetu, Serii: Pravo – Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 76, 244–248. [in Ukrainian].

Slobodianyk, D. (2016). Vykorystannia prohram-sniffer-iv pry doslidzhuvanni merezhi [Using sniffer programs for network research] URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fitki/all-fitki-2016/paper/download/85-9/612> [in Ukrainian].

Ukaz Prezydenta Ukrainy. (2021). *Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsional'noi bezpeky i oborony Ukrainy «Pro Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy»* [Decree of the President of Ukraine «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "On the Cyber Security Strategy of Ukraine»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021>. [in Ukrainian].

Fedoniuk, S. (2022). *Mizhnarodni aspekty bezpeky kiberprostoru: monohrafiia.* [International aspects of cyberspace security: monograph]. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].

Tietievin, M. (2024). Dosvid Ukrainy v haluzi mizhnarodnoho spivrobitnytstva v haluzi kiberbezpeky [Experience of Ukraine in the field of international cooperation in the field of Cyber Security]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho universytetu, Seriia: Pravo – Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 82, 263–266. [in Ukrainian].

Sheptytska, L., Remeniak, O., & Zakharchyn, N. (2024). Dosvid informatsijnykh vijn v istorii ta suchasnosti iak ob'iekt doslidzhen' suchasnoi nauky ta osvity. [The experience of information wars in history and modernity as an object of research in modern science and education]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriia: Istorii. Spetsvypusk – Problems of the humanities. History Series. Special Issue*, 35–43. [in Ukrainian].

Shakarian, P., Shakarian, J., & Ruef, A. (2013). Introduction to cyber-warfare: A multidisciplinary approach. *Newnes*, 7.

*Стаття надійшла до редакції 29 січня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Axis Europae Вісь Європи

ВИПУСК 6
ISSUE 6

Головний редактор
Лідія Лазурко

Співредактори
Микола Галів
Василь Ільницький

Літературне редагування
Ірина Невмержицька

Редагування англomовних текстів
Віра Сліпецька, Юлія Талалай

Технічний редактор
Микола Костирко
Лілія Гриник

Макетування та верстка
Наталія Кузнєцова

Дизайн обкладинки
Наталія Кузнєцова

Здано до набору 04.04.2025 р. Підписано до друку 15.04.2025 р.

Гарнітура Times. Формат 70х100 1/16.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 18,5. Зам. № 1450

Наклад 300 примірників

Друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.